

2010 AUG. 17

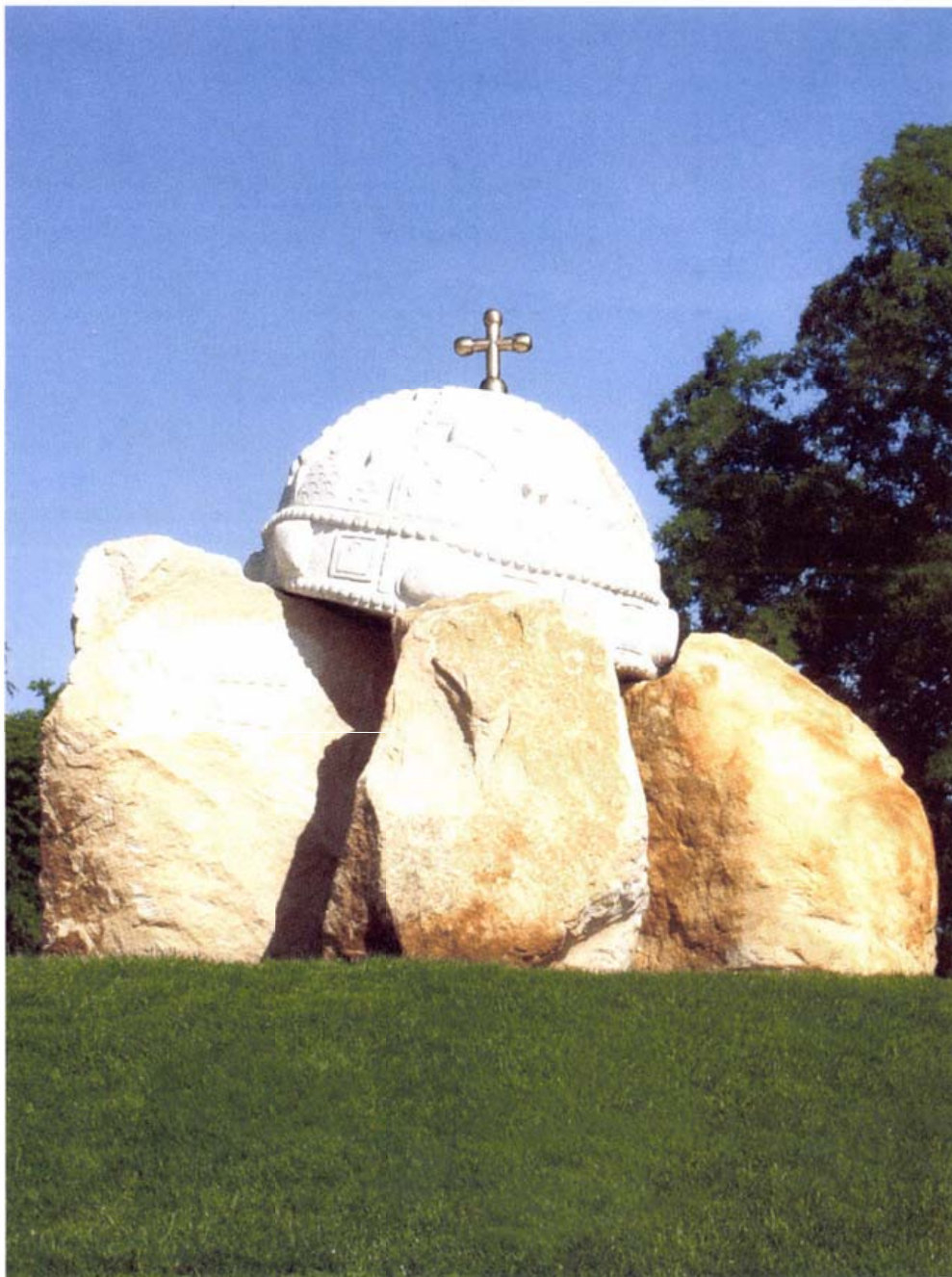
55983
93/99 FI H79
2010/4

HONISMERET

A HONISMERETI SZÖVETSÉG FOLYÓIRATA

XXXVIII. ÉVFOLYAM

HONISMERET

XXXVIII. évfolyam • 4. szám
2010. augusztus

Kiadja a
HONISMERETI SZÖVETSÉG

Szerkesztőbizottság:
ANDRÁSFALVY BERTALAN
BARTHA ÉVA CSORBA CSABA
FEHÉR JÓZSEF
GÁLNÉ JÁGER MÁRTA
HÁLA JÓZSEF KOVÁTS DÁNIEL
SEBESTYÉN KÁLMÁN
SELMECZI KOVÁCS ATTILA
SZABÓ FERENC
SZÉKELY ANDRÁS BERTALAN
TOLNAY GÁBOR ZIKA KLÁRA

Szerkeszti:
HALÁSZ PÉTER

•

Szerkesztőség:
Budapest V., Magyar u. 40.
Levelezési cím: 1370 Budapest, Pf. 364
Tel/fax: 36-1-327-7761
Internetes elérési cím:
www.honismeret.hu
INDEX 25387 E-mail:
honism@interware.hu

Megjelenik

az

Oktatási és Kulturális
Minisztérium

a

Nemzeti Kulturális Alap

a

Magyar Nemzeti Múzeum

és a

Magyar Művelődési Intézet
és Képzőművészeti Lektorátus

támogatásával.

Előfizetési díj egy évre 1980 Ft,
fél évre 990 Ft,
az egyes számok ára 460 Ft.
Előfizetésben terjeszti
a Magyar Posta Rt. Hírlapüzletága
1008 Budapest, Orczy tér 1.
Előfizethető
valamennyi postán, kézbesítőknél
a 11991102-02102799 számlán,
e-mailen: hirlapelofizetes@posta.hu,
faxon: 303-3440.
További információ: 06 80/444-444

•
Kézirat-előkészítés:
Lengyel Ágnes

•
Nyomdai munkák:
Opticult Bt. (Kovács Gyula),
ETO-Print Nyomdaipari Kft.
ISSN 0324-7627 (nyomtatott)
ISSN 1588-0672 (online)

E SZÁMUNK MUNKATÁRSAI

Ágoston István dr. ny. lelkész, Budapest

Albert Gábor író, Budapest

Babós Lajos dr. ny. egyetemi docens, Budapest

Bajtai Mária tanár, Kecskemét

Bartha Éva, a Honismereti Szövetség titkára,
Budapest

Csoma Attila könyvtáros-helytörténész,
Dunakeszi

Csorba Csaba dr. ny. főiskolai docens, Szolnok

Dániel Erzsébet CSEMADOK-titkár, Nána

Diószegi György Antal dr. görögkutató,
Budapest

Fenyvesi István ny. egyetemi docens, Szeged

Gábrriel Tibor egyesületi titkár, Budapest

Gedai István dr. ny. múzeumigazgató, Budapest

Halász Péter MMIKL főtanácsos, Budapest

Halminé dr. Bartó Anna
MNM osztályvezető-helyettes, Budapest

Kanyar József dr. (1915–2005)

Kovács Miklós ny. tanár, Vác

Kováts Dániel dr. ny. főiskolai tanár, Szeged

M. Pázmány Katalin művelődésszervező,
Budapest

Péter László dr. irodalomtörténész, Szeged

Polgárdy Géza dr. művelődéstörténész, újságíró,
Budapest

Sidó Zsolt középiskolai tanár, Dunaszerdahely

Simor Ferenc dr. ny. főállatorvos, Siklós

Simor Ferencné dr. Bokody Éva tájházvezető, Siklós

Tamás Edit dr. történész-muzeológus, Sárospatak

Torma Márta pályázati referens, Jászkisér

Tóth József dr. ny. tanár-helytörténész, Budapest

Tölgyesi József dr. egyetemi tanár, Veszprém

A Honismereti Szövetség köszönetet mond mindazon
szerzőknek, akik Alapítványunk javára lemondtak
tiszteletdíjukról.

Az első borítón a dunakeszi Trianon-émlékmű,
Demeter István székelyudvarhelyi szobrászművész
alkotása látható (Fotó: Mészáros István)

TARTALOM

Elköszöntünk Halász Pétertől (<i>Simor Ferenc</i>).....	3
Nem búcsúzom! (<i>Halász Péter</i>).....	4

ÉVFORDULÓK

Nemzeti örökségünk része – a honismereti mozgalom (<i>Halász Péter</i>).....	6
A Kárpát-medencei honismereti mozgalom hivatása (<i>Csorba Csaba</i>).....	12
A helytörténeti pályázatok a Honismereti Szövetség történetében (<i>Halminé dr. Bartó Anna</i>)	16
Száznegyven éve született dr. Cholnoky Jenő (<i>Dr. Polgárdy Géza</i>)	20
Dunakeszi Trianon-emlékműve (<i>Csoma Attila</i>)	23

ISKOLA ÉS HONISMERET

Tanítómestereink

<i>Kanyar József</i> : Merre halad nemzetünk az ezredforduló küszöbén?	24
A honismereti mozgalom alapja a jó iskola (<i>Dr. Kováts Dániel</i>)	26

SORSKÉRDÉSEINK

Száműzöttek. A kolozsvári és a pozsonyi egyetem sorsa Trianon után (<i>M. Pázmány Katalin</i>)	32
Mit kaptam a bukovinai székelyektől? (<i>Albert Gábor</i>)	36
Iskolai ünnepélyek az 1950-es években (<i>Dr. Tóth József</i>).....	38

HAGYOMÁNY

Adalékok Kiskunlacháza történetéhez (<i>Dr. Babós Lajos</i>)	44
Ipolyi Arnold munkatársai (<i>Dr. Péter László</i>)	51

TERMÉS

Spillenbergszáműzött Sámuel löcsei orvosdoktor papírmalma (<i>Dr. Diószegi György Antal</i>)	58
Cigány- és szegényügyek a főváros közgyűlése előtt (1873–1950) (<i>Gábrriel Tibor</i>)	62
A multikulturális nevelés jelentősége a jelenkori Szlovákiában (<i>Sidó Zsolt</i>).....	68

KRÓNIKA

A XXXVIII. Honismereti Akadémia, Kőszeg	
Megnyitó (<i>Halász Péter</i>)	73
A Honismereti Akadémia kitüntetettjei	76
Nemzeti Összetartozás Napja Hejőcsabán (<i>Dr. Ágoston István</i>)	83
A Bethlen-család és a sárospataki Rákóczi Múzeum (<i>Dr. Tamás Edit</i>).....	84
Negyvenéves a jászkiséri Csete Balázs Honismereti Egylet (<i>Torma Márta</i>)	87
Megnyílt a Felvidéki Népviselet Babák Háza Búcsón (<i>Dániel Erzsébet</i>).....	88
A Honismereti Szövetség közhasznúsági jelentése (<i>Bartha Éva</i>)	89

In memoriam

Gedai Gyula (<i>G. I.</i>)	95
Töttös Sándor (<i>Dr. Simorné Bokody Éva</i>).....	95

KÖNYVESPOLC

Helytörténeti kiadványok a „Hepehupás vén Szilágy”-ról (<i>Kovács Miklós</i>).....	97
Cseh Krisztina: A kecskeméti piaristák rendházi könyvtára a múltban és jelenben (<i>Bajtai Mária</i>) .	98
Folyók közén (<i>Dr. Tamás Edit</i>).....	99
Tilhof Endre: Ajkai krónika (<i>Tölgyesi József</i>).....	101
Balácsi Irén: Szentes kincsei (<i>Fenyvesi István</i>).....	101
Gáborján Alice: A tardi kendermunka (<i>Dr. Simor Ferencné Bokody Éva</i>)	103
Eszmevándorlás – Hagyomány és közművelődés (<i>Tátrai Zsuzsanna</i>).....	104
HONISMERETI BIBLIOGRÁFIA.....	107

ÉRTESÍTJÜK Tisztelt Szerzőinket, hogy HONISMERET folyóirat szerkesztőbizottságában bekövetkezett változások miatt leveleiket, írásait a következőkben **Dr. Selmeczi-Kovács Attila szerkesztő** nevére küldjék. Levélben: **Honismeret Szerkesztősége 1370 Budapest Pf. 364.**, villámpostán: **honism@interware.hu** Telefonon: **06-30/435 52 64**

Tisztelt Szerzőink!

A Honismeret folyóirat nyomdai előállításánál könnyebbé válik a korrekció megvalósítása, ha a közzéadásra szánt írásokat hajlékony (flopy) lemezen vagy CD-n küldik el számunkra. Ezeket azonban csak magyar ékezetekkel ellátva és (a tördelés számára leginkább megfelelő) WORD rtf-kiterjesztésű formátumban tudjuk használni. A szöveget kinyomatva is kérjük. Ha képeket küldenek, azokat JPG-formában menessék. Akár lemez, akár e-mail esetén, cikket csak pontos névvel és címmel ellátva tudunk fogadni.

Köszönettel a Szerkesztőbizottság

A Honismeret folyóirat megvásárolható:

Budapesti Teleki Téka, a Teleki László Alapítvány könyvesboltja
(1088 Bp. VIII., Bródy Sándor u. 46. Tel.: 1-266-0857)
MNM VERÁNÓ Könyvesbolt (1053 Budapest, Magyar u. 40.)
Unitárius Könyvesbolt (Bp. V., Alkotmány u. 12. Tel.: 1-311-2241)

Elköszöntünk Halász Pétertől

Kedves Péter! Kedves Barátaim!

Néhány évtizede már annak, hogy alkalmam volt megfordulni a New York-i ENSZ-palotában. Eljutottam a Biztonsági Tanács termébe is, ahol a mennyezetre felnézve, csodálkozva láttam az összevissza futó csöveket, vezetékeket. Furcsának, bizarrnak éreztem a látványt. Az idegenvezető azután elmagyarázta, szimbolikus jelentősége van annak, hogy nem sima, kulturált mennyezet-felületet látunk. Az ott tárgyalóknak, ha feltekintenek, látniuk kell, hogy nincs befejezve a mennyezet, és ez a látvány arra kell emlékeztesse őket, a felettük lévő mennyezet olyan mint a világbéke, azaz befejezetlen. És ha most kicsit erőltetve átvetem a honismereti mozgalomra ezt a gondolatot, akkor itt is megjelenhetne egy csövekkel átszőtt mennyezet, jelezve azt, hogy a honismereti munka, a honismereti mozgalom is befejezetlen. Van egy egyházi ének, a missziói munkáról szól, „Urunk az ért vetésre nézz./A munka sok, a munkás oly kevés”. Hát, nem ez a helyzet a honismereti munkával is? És akkor, amikor ezeket a mondatokat kimondom, nekem, nekünk arra kell gondolnunk, a honismeret hatalmas munkamezején is nagyon nagy a munkahiány. Talán Neked is, Péter ott volt a szemed látókörében egy ilyen képzeletbeli, befejezetlen mennyezet, amely kérészetést adott a honismereti mozgalom munkássá válni, majd egyik vezéralakjává válni. Óriási volt a szereped abban, hogy a mintegy ötven éve elindult honismereti mozgalom még jobban kiteljesedjen napjainkra, és Kárpát-medence szerte újjá induljon a nagyszerű munka. Ennek a csodálatosan szép mozgalomnak -talán akarod ellenére- az élére kerültél és bár nem emeltek pajzsra, a mozgalom nagyon természetes módon elismert a vezérének. Szellemi irányítója és élenjáró munkása lettél a honismeret ügyének. A Honismereti Szövetség elnöki tisztségén keresztül, befolyással lendületet adtál a megyékben a honismereti egyesületek megszületésére és munkájuk szervezésére, és hatékony beindulására. Jó volt mindvégig érezni a feléd áradó bizalmat, azt, hogy el tudták fogadni iránymutatódat. Jó volt megtapasztalni a Szövetség lapjának, a Honismeret című folyóirat főszerkesztői székében eltöltött időd kiváló teljesítményét, mert meggyőző tehetséggel, példás odafigyeléssel és az ügy iránti felelősséggel válogattad ki a lapba kerülő dolgozatokat és majdnem minden számban saját cikkeid is közkinccsé válhattak. Tudjuk, hogy utazásaid idején sem tétlenkedtél, hiszen olvastad, javítottad, közlésre alkalmassá tettél a Honismeret folyóiratnak szánt dolgozatokat. A saját magadnak diktált tempó példátlan, ugyanakkor példaértékű volt. Útjaid során éles látással figyeltél fel mozgalmunk jó és kevésbé jó dolgaira. Jobbitó szándékkal, következetes és bőles magatartással oldottad meg a keletkezett anomáliákat és gondokat. Közben könyvek megírására is vállalkoztál, ami újabb, megoldhatatlan rejtélyként sorjázik előttünk, hiszen joggal kérdezhetjük, honnan volt még erre is erőd és időd, hogy az elmúlt év végéig 13 könyvet megírt és megjelentess. Mindehhez járult az önállóan és társakkal szerkesztett művek száma. Kellemesen és nagyon pozitívan tudunk visszaemlékezni az elnökségi ülésekre, azok atmoszférájára. Humorod könnyeddé, élvezetessé tette együttléteinket, ugyanakkor a mondanivaló, a kapott feladatok a téma iránti felelősség nem vált a könnyedség, a lazaság áldozatává. Sokszor vállalkoztál vidéki szereplésre, előadás tartására. Nemet, tapasztalatom szerint csak akkor mondtál, amikor nap-táradban máshová szóló ígéreted már máshová kötelezett. Azt az áldozatos tevékenységet, melyben nap mint nap égtél, melyet olyan kiválóan, másokat lelkesítően és példamutatóan végeztél az itt lévők, de inkább úgy mondom, hogy a Téged ismerők bizonyos, hogy nem fogják feledni. És most, amikor TE egy éltebb diófát fogsz terveid szerint átültetni, mi aggódva figyeljük, hogy ez az átültetés milyen sikerrel jár majd? Tudjuk, éveket adtál magadnak az átültetés felkészüléséhez, de mi jól tudjuk Veled együtt azt is, ez az átültetés nem lesz egyszerű. Bizonyosan sokszor fognak eszedbe jutni a félbehagyott munkáid és dédelgetett terveid. Nagyon szokatlan lesz majd a megváltozott napi program és életritmus, hiszen nem vendégségben megy ezúttal, ahol csak 1-2 napra kell feladnod a megszokottat. Tudjuk, nagyon hiányoznak egy idő után majd a naponta megszokott arcok, a naponta látott épületek, a minden-napok gyűrődései és a sok-sok most még jelentéktelenné látszó dolog, az Izabella utcai zajok és minden, minden, amely körülvette itt az életedet. Hogy mennyire tudtál mindezekre felkészülni, ezt majd valószínű csak hetek, hónapok múltával tudod elmondani.

De nem ezért kaptam szót, hogy kétségeket támasszak benned a most választott és vállalt utad folytatása elé. Nem, semmiképpen sem! Helyette azt szeretném elmondani, hogy mi mindannyian, akik itt vagyunk, bár az igaz barát féltésével vettük tudomásul elhatározásod, most arra biztatunk, végezzed továbbra is azt a szolgálatot, melyre feltetted életedet, az új helyen is. Találjad meg ott is azt a közösséget, amely Veled, vezetéseddel szívesen tesz a honismeret ügyéért, a honismereti mozgalomért. Hiszen Te is jól látod, hogy az aratni való sok, de a munkás kevés, ezért vonjad hát be őket is, az ott élők is ebbe a munkába. Kívánjuk, találjad meg az elképzelt, eltervezett élet-folytatásodban az igaz örömet, a zavartalan boldogulást úgy a mindennapi életedben, mint a családod körében. Igen, családi életedben is légy

boldog és megelégedett. Szívből kívánjuk, hogy számos esztendő múltával büszkén számolhass be arról, hogy csiki otthonod családi nagy asztalát már nem csak kettő, de számos „kishalász” üli körül.

Noha tudjuk, erre nem kell kérnünk, mégis a szívedre helyezük: ne feledj el bennünket és látogass közénk ahányszor csak erre lehetőség adódik. Szívesen vesszük továbbra is útmutatásaidat, észrevételeidet, tanácsaidat. Bizonyosan tudjuk, Te csak lakhelyet változtatsz, de szíved itt marad, az ügyért érzett felelősséged és féltéted velünk lesz a továbbiakban is.

Végül, szeretnénk köszönetet mondani mindazért, amit tétél a honismereti mozgalomért. Köszönjük, hogy a Honismeret folyóirat olyan színvonalúvá vált irányításod és vezetésed alatt, hogy arra mindannyian büszkén tekinthetünk, és ez a periódika olyan erényeket vonultathatott fel az évek hosszú során, melyet a kortárs folyóiratok közül kevesen. Köszönjük odafigyelésed a hazánk határain belül és túl folyó honismereti munkára. Köszönjük, hogy fáradhatatlan voltál abban, hogy eljussál minden honismereti rendezvényre, ahová fizikai erőd és időd engedte. És ha már ott voltál, mindig számíthattunk jól felkészült megnyilatkozásodra, ami sohasem volt üres fecsegés, mert gondosan ügyeltél a magvas, tartalmas, érdekes mondanivalóra. Köszönjük, hogy munkatársaid, és útitársak lehettünk a honismeret helyenként nem is olyan könnyen járható ösvényén. Köszönjük, hogy példát adtál abban, hogy ezért a nemes ügyért hogyan kell önfeláldozóan dolgozni, és nemcsak formális elnöke voltál Szövetségünknek, de képességeidet, rátermettségedet, tudásodat igen jól felhasználva, kiváló szellemi irányítója is lehettél csapatunknak. Kérünk, tartsad meg jó emlékezetedben mindazokat, akik most itt Téled nehéz szívvel, ugyanakkor megértő szeretettel elköszönnek.

Legvégül, útravalóul kívánunk nagyon jó egészséget és azt, hogy a Teremtő adja meg számodra minden napra a szükséges erőt és tehessed még hosszú éveken át mindazt, amit terveid szerint jó szívvel tenni akarsz. Isten áldja meg további utadat!

Simor Ferenc

Nem búcsúzó!

Kedves barátaim!

Miként is válaszolhatnék Simor Ferenc bátyám meghatóan szívből jövő szavaira, mit is mondhatnék a mindnyájatokból felém áradó szeretetre, az érdemtelenül kapott megbecsülésre? Hiszen itt és most, amikor a honismereti mozgalomban, jóban-rosszban, több mint negyven esztendő együttműködés, sikeres és sikertelen szellemi erőfeszítések után útjaink mintha elválnának egymástól, leginkább nekem van megköszönni valóm. Mert olyan terepet, olyan közösséget és személy szerint is olyan barátokat kaptam ebben a mozgalomban, ami kevés embernek adatik meg, s amire e nélkül nem is számíthattam volna.

Akadozik a szó, kihagy a szívverés, hiszen – hiába, no! – nem szoktam hozzá, hogy ennyi kiváló ember előtt szembe dicsérjenek. Meg aztán én tudom legjobban, hogy mennyire nem szolgáltam meg az elismerést, én tudom legjobban, hogy mi mindent nem valósítottam meg, nem értem el, nem hoztam tető alá ez alatt a negyven esztendő alatt. Mert – kedves barátaim – én nagyon boldogtalan és sikertelen ember vagyok. Engem azzal áldott, vagy vert a sors keze, hogy egy ügy ember létemre sokfelé kellett kapkodnom, vagy mondjuk szebben: sok helyen kellett szolgálnom. De mindig *egy ügyet*. Agrármérnök kutatóként Morvay Péter adjutánsaként lettem önkéntes néprajzi gyűjtő, s annak a mozgalomnak is szervezője, önkéntes néprajzi gyűjtőként lettem a csángók kutatója, s olykor sorsuk mozgatója is. A nemzeti sorskérdések ügyében tevékenykedve jutottam el a honismereti mozgalomhoz, aztán ezeknek az *egy ügyeknek* az érdekében vállaltam a Magyar Művelődési Intézetben, a Duna Televízióban való szolgálatot. Eközben egyre nyomasztóbban éreztem, hogy nem jut az *egy ügy* különböző területeire annyi energiám amennyit fordítani szeretnék. Mind jobban éreztem, hogy a honismereti mozgalomra sem tudok annyi időt, munkát, *gondolatot* fordítani, amennyi szükséges volna. Higgyétek el, igen sokszor nyomasztott a nem, teljes értékűen megvalósult, a befejezetlen vagy éppen csak szándékként létező kezdeményezések sora. S hogy ez talán nem vált mindenki számára nyilvánvalóvá, azt a honismereti mozgalom közösségeinek, mindenekelőtt az elnökségnek, a szerkesztő bizottságnak, legfőképpen pedig Bartha Éva titkárunknak köszönhetem.

Igen, Barátaim, itt és most, nekem van elsősorban megköszönni valóm!

Köszönöm az emberi közösséget, ami több mint a munkahelyi kollégák baráti együttese, mert gazdagabb a közös ügyért való elkötelezettség nemes szándékával. *Köszönöm* a mozgalomnak a nemzetem ügyének szolgálatára nyújtott lehetőséget, mert e nélkül – szerintem – nem lehet tartalmas és hasznos az

Halász Péter és Debreczeni-Droppán Béla (Gál Jenő felvétele)

emberi élet. És *köszönöm* mindnyájatoknak azt a sok segítséget, ami kellett ahhoz, hogy a mozgalom feladataiból ennyit is megvalósíthassak, megvalósíthassunk.

Amikor negyven esztendővel ezelőtt Töltési Imre behúzott a csöbe, s rám testálta a Honismereti Hirdető szerkesztését, három lehetőséget láttam ebben a szolgálatban. Az egyik, hogy nagyon sok közösen gondolkodó embert tudok megismerni; a másik, hogy közreműködéssel sokaknak tudok lehetőséget nyújtani szülőföldje, lakóhelye értékeinek közkinccsé tételére; s harmadszor, hogy – ha szűk keretek között is, de – fel tudom mutatni a határokkal földarabolt haza történelmének, kultúrájának, szellemiségének egységét. Ezekből a célkitűzésekből – közreműködéseikkel – sok minden megvalósult. És persze sok minden nem valósult meg, leginkább „együgyűségem”, vagyis egy ügyet szolgáló tevékenységem megosztottsága miatt.

Kedves Barátaim!

A Sors – bár útjait ki nem fürkészhettük – megengedte: ne úgy kelljen elválnunk, hogy kihullik a kezemből a zászló, a vakolókanál. Ahová elköltözöm az nem a túlvilág, akármilyen szépen elbúcsúztatott is Feri bátyám. De túljutva életem delén, mérsékelnem kell az *egy ügyek* számát, s bocsássátok meg nekem, ha – családom miatt is – a moldvai csángókat választottam. 44 esztendeje gyűjtöm és kutatom hagyományos műveltségüket, s igyekszem a magam gyarló módján szolgálni sorsuk jobbrafordulását. Gyimesfelsőlöki új otthonomban ezt a munkát fogom folytatni, s – amennyire lehetséges – befejezni.

Elszorult szívvel, de nyugodt lélekkel indulok erre az új, magam választotta útra, mert tudom, hogy jó – lehet hogy jobb – kezekben lesz a Honismereti Szövetség és a Honismeret folyóirat. Debreczeni-Droppán Béla barátom, a Nemzeti Múzeum történész-levéltárosa, a Honismeret Honlapjának hozzáértő szerkesztője szíven és lelkén kívül azt a *szakmaiságot* is hozzáteheti majd elnöki munkájához, ami – valljuk be – énrám csak töletek ragadt. Ugyanezt mondhatom szerkesztőtársamról, dr. Selmecezi Kovács Attila néprajzkutatóról, a Debreceni Egyetem Néprajzi Tanszékének professzoráról, akinek személyében a folyóirat első szerkesztőjének, Morvay Péternek nemcsak a szellemisége marad fenn, de szakmaisága is visszatérhet.

Én pedig, Kedves Barátaim, csak ide megyek a szomszédba. Mi az a 800 kilométer az internet világában? S ne felejtjük: a gondolatoknak, a vonzalmaknak, s az elkötelezettségnek nincsenek határai. Ne feledkezzetek meg rólam, ne feledkezzünk meg egymásról, és ne felejtsetek el: 2010 augusztusában csak lakóhelyet változtattam, de nem hazát!

Halász Péter

Nemzeti örökségünk része – a honismereti mozgalom¹

A „*honismeret*” fogalom lényege a kifejezés értelmében rejlik. *Hon* szavunk a *haza* régies színonimája, gondoljunk a *honleány*, a *honvéd*, különösen pedig az *otthon* szavunkra, amiből következik, hogy a *honismeret* – mint mozgalom, mint gyűjtő- és kutatómunka – elsősorban azt a célt szolgálja, hogy minél *otthonosabban* érezzük magunkat szülőhelyünkön, lakóhelyünkön – vagyis honunk egy-egy részletén, kisebb-nagyobb darabján, végső soron *az egész hazában*. Különösen fontos ez nálunk magyaroknál, ahol az *ország* és a *nemzet* – immár kilencven esztendeje – nem esik egybe. Nagyon nem esik egybe! Én például azzal, hogy hamarosan a jelenleg Romániához tartozó Gyimesbe költözöm, csupán egy másik *országba* települök, de *hazát nem változtatok!*

A honismereti mozgalom szervezett formában az 1960-as évek elején bontakozott ki, és pedig kétféle társadalmi-politikai erő egymást jórész kiegyenlítő – és részben kioltó – hatására. Létrehozta és éltette *egyfelől* az a társadalmi törekvés, amely meg kívánta őrizni és fel akarta mutatni a szűkebb szülőföld, lakóhely értékeit, ám az idegen érdekek szolgálatában álló „nagypolitikától” igyekezett magát távol tartani; *másfelől* pedig a sajátos politikai helyzet, amely a levert forradalom és az idegen csapatok árnyékában az ország kormányozhatósága érdekében számos területen engedményekre kényszerült. Ebben a több felől fúvó, nem egyszer viharos szélben és hullámtörésben igyekezett néha előrehaladni, néha pedig csak fönnyaradni a *honismereti mozgalom*. Összegyűjtötte, védelmezte, segítette azokat, akik a népismeret, a szülőföldismeret, a honismeret *inkább megtűrt, mint támogatott* területét művelték az „önkéntes”, vagy az „amatőr” jelzővel kitüntetve, vagy éppen megbélyegezve.

Érdekes, hogy a Kárpát-medence, vagy akár Európa más országaiban vagy nem jött létre ez a fajta, *honismeretinek* nevezett szerveződés, vagy nem ilyen formában. A szomszédos országok magyarsága körében lett volna, sőt meg is volt az indíttatás, de hiányoztak a „mozgalommá” válás tárgyi, személyi és politikai feltételei. Számos európai országban pedig folyik ugyan a mi honismeretünkhöz hasonló családtörténeti, intézménytörténeti, helytörténeti kutatás, emlékhely ápolás, emlékanyaggyűjtés, több-kevésbé meg is vannak az effajta munkának az intézményei, de – ismereteim szerint – nincs meg az a széleskörű társadalmi beágyazottság, ami a magyarországi honismereti mozgalmat kibontakozásakor jellemezte, és talán jellemzi még ma is.

1. A honismereti mozgalom előzményei történelmileg összefüggnek az ország politikai függőségével, társadalmi-gazdasági elmaradottságával, de egyszersmind a nemzeti önismeret erősítésére és a függetlenségre való törekvéssel is. A felvilágosodás idején, majd a reformkorban, továbbá a kiegyezést követően született *országleírások*: Bél Mátyás, Fényes Elek, Pesty Frigyes, Orbán Balázs, Borovszky Samu és mások munkái tekinthetők a *szervezett honismereti mozgalom előképének*. A sort folytathatnám, mert éppen ebben a számban jelenik meg a szegedi Péter László kitűnő írása arról, hogy Ipolyi Arnold milyen hatalmas és gondos szervezőmunkával kialakított gyűjtőhálózat segítségével szedte össze a Magyar Mitológia nyersanyagát.

Közös ezekben a törekvésekben, hogy a *hon* jobb, teljesebb megismerését szolgálták, de nem öncélúan, hanem *az ország megreformálása, gazdaságának jobbitása, népének boldogulása érdekében*. Ez a szellemiség figyelhető meg a XX. század első felében kibontakozó nemzeti irányzatokban: a maradék országban a népi írók *Magyarország felfedezése* sorozata, a Felvidéken a *Sarló* mozgalom, Erdélyben a *falukutató táborok* szervezkedése. A trianoni megrázkódtatásból ocsúdó ország természetes védekezési reflexe volt ez, amely *az elvesztett államiság helyett a megtalált népiség lehetőségeiben kereste a nemzet jövőjét*.

¹ Elhangzott a 38. Honismereti Akadémián, Kőszegen, 2010. június 29-én. (Szerk.)

A honismereti mozgalom forrásvidékéhez számíthatjuk a hazai *cserkészmozgalmat* is. Nem véletlen, hogy ennek a bolsevik diktatúra idején felszámolt és oly sokat szapult mozgalomnak az a Teleki Pál volt a szellemi védnöke, aki a hazai táj- és népkutatás szakmai-tudományos hátterét is jelentette, s hogy mozgalmunk kibontakozása idején hadrafogható kiválóságok zöme is a cserkészélet tábornúzeinél melengette nemzeti elkötelezettségét. A cserkészmozgalom eszméje a XX. század elején Angliából és Németországból érkezett hozzánk, s ahogy keresztülestünk az első világháborún és a kommünön, újjászervezték a Magyar Cserkészszövetséget, amely a trianoni trauma közepette a nemzeti öntudat újjáéledésének egyik oszlopa lett. Később pedig, amikor a német expanzió egyre inkább veszélyeztette a magyarság kulturális identitását és politikai függetlenségét, a cserkészmozgalom szellemisége növekvő szerepet kapott a nemzeti önvédelemben.

A honismereti mozgalom egyik alapítójának életében is fontos szerepet játszott a néphagyományok mint értéknek osztályfőnöke, Karácsony Sándor által közvetített szellemisége. A Magyar Cserkészmozgalom 1943/44. évre kidolgozott *magyarságnevelési munkatervében* számos olyan stratégiai szempontot megfogalmazott, amit majd később felismerhetünk az önkéntes néprajzgyűjtő és a honismereti mozgalom célkitűzései és megvalósítandó feladatai között, amikor a magyarságnak immár nem a német veszedelem ellen volt szüksége identitásának erősítésére. *Morvay Péterről* van szó, kinek tiszteletére, születése centenáriuma alkalmából a Magyar Néprajzi Társaság *A táj- és népkutatás szolgálatában* címmel kiadványt jelentetett meg. Ebből megismerhető, hogy milyen gyökerekből táplálkozott az 1950-es évek elején kibontakozó *önkéntes néprajzi és nyelvjárási gyűjtőmozgalom*, amely még az 1930-as években, elsősorban finn és svéd példák nyomán kezdett kiépülni. Talán meglepő, de roppant tanulságos, hogy éppen a diktatúra legsötétebb éveiben tudott szélesebb körben lábra kapni ez a nemzeti értékek mentését szolgáló kezdeményezés, és éppen ez a sajátos ellentmondás bizonyítja, hogy ha megvan egy mozgalom számára a nélkülözhetetlen három alapvető feltétel, akkor a legnehezebb körülmények között is hatni tud. Ez a három pillér pedig: *néhány kiváló szervező egyéniség*, elsősorban *Morvay Péter* és *Végh József* – valamint a Vas megyei Bükhöz is kötődő *Balogh Lajos* – személyében; az *intézményi háttér* – a Néprajzi Múzeum, a Nyelvtudományi Intézet és a Népművelési Intézet; valamint a *számottevő társadalmi erő*, elsősorban a rájuk bízott népért tenni akaró, néptanítói elkötelezettségű pedagógusok és más, főként paraszti származású értelmiségiek köréből.

2. Az 1960-as évek elejétől számított **szervezett honismereti mozgalom** erre az önkéntes néprajzi és nyelvjárási gyűjtőhálózatra épült szellemiségében és emberanyagát tekintve is. Természetesen ez már jóval kiterjedtebb érdeklődési körből merített, hiszen idekapcsolódhattak a helytörténettel, az intézménytörténettel, a krónikáirással, a műemlékvédelemmel, a helyi gyűjteményekkel, emlékhelyekkel, a természetvédelemmel amatőrként, más szóval önkéntes alapon, tehát nem hivataloszerűen foglalkozók is. A mozgalomnak két, különösen fontos intézményi háttére volt. A Népművelési Intézet a *módszertani* segítséget nyújtotta, a Hazafias Népfront pedig a *politikai védelmet* igyekezett megteremteni. Mind a kettőre igen nagy szükség volt. Minden, elsősorban lelkes amatőrök tevékenységére alapozott mozgalom fölött ott lebeg ugyanis a dilettantizmus veszélye, amit csak megfelelő képzéssel, továbbképzéssel, célszerű tudományos háttér kiépítésével lehet elkerülni. Másfelől az idegen, nemzetietlen erők korlátlan uralkodása idején a hatalom alig titkolt gyanakvással szemlélt minden olyan kezdeményezést, ami a nemzeti értékek őrzését, vagy fennmaradását szolgálta. Fontos volt tehát, hogy a Népfront – elnökeinek értékrendjétől és a mindenkorai politikai széljárástól függő eredményességgel – *védőernyőül* szolgáljon számára.

Az utalmazó, de egyszerűsített korlátozó Hazafias Népfront Országos Honismereti Bizottsághoz kapcsolódó megyei honismereti bizottságok keretei között működő honismereti mozgalom komoly társadalmi és szakmai öröket tudott mozgósítani az 1960–1980-as években. Honismereti mozgalmunknak ezt a korai időszakát a Hazafias Népfront Honismereti Bizottsága titkáráról nyugodtan nevezhetjük *Töltési-korszaknak*, mert – előtérben vagy háttérből – elsősorban az ő kiváló *stratégiai, taktikai, diplomáciai* munkája alapozta meg a honismereti mozgalom épületét, vagy hadd mondjam így: *palotáját*. Persze nem egyedül, ám Töltési Imre jó vezetői képessége abban is megnyilvánult, hogy rá tudott találni a különböző feladatokra alkalmas emberekre, s rá tudta őket venni a feladat vállalására, sőt teljesítésére is.

Ő maga később így emlékezett vissza a szervezett honismereti mozgalom kezdeteire. *„A honismereti mozgalom csirái 1958–1960 között kezdenek kibomlani. 1956 után vagyunk. Az iskolákban, művelődési otthonok keretében kisebb, azonos érdeklődésű közösségek verődnek össze, egy-egy tanár, népművelő körül csoportosulnak, az adottságaiknak megfelelően szakkör jellegű önkéntes tevékenységbe fognak: megfigyelnek a környezetükben, országot járnak... Ezeknek a kisebb-nagyobb közösségeknek tevékeny-*

ségét egyre inkább a tudatosság jellemzi, de még magukra hagyva dolgoznak, legfőlegb a Néprajzi Társaságtól, a megyei Módszertani Tanácsadótól és a helyi múzeumok munkatársaitól kaptak tanácsot, támogatást. Erre figyel fel Dömötör Sándor a Népművelési Intézetben, és javasolja 1959-ben a néprajzi gyűjtőmunka népművelési módszereinek tudományos kidolgozását. A tevékenység beleillik az intézet feladatkörébe, és megtalálja a szövetségeseket is, elsősorban néprajzosok, pedagógusok és ezek intézményeinek körében. A Hazafias Népfront is, amely ekkor még – ahogy mondani szokták volt – a „fügefalevél” szerepét tölti be, a Népművelési Intézethez hasonlóan országos apparátussal rendelkezik, kap a lehetőségen, odaáll az ügy mellé, és Tóth László személyében honismereti felelőst is kijelöl.”

Töltési Imre később úgy tekintett vissza a kezdetekre, hogy a Honismereti Bizottság az 1959 és 1961 között fejlődött ütőképes szervezetté. „1961-ben – írta 1997-ben – minden együtt volt, a váltóbot átadása mindig sikerült, nem léptünk a nekünk ásott vermekbe.” Ekkor jelent meg a Honismeret „szürke füzetek” első száma, hogy aztán 1969-ig még tíz lásson napvilágot. Ezek a ma már nehezen hozzáférhető füzetek mozgalmunk történeti dokumentumainak értékes tárházai. Nem könnyű ugyan kihalászni az internacionális és a marxizmus ideológiai iszapjából a lényegét, de ha sikerül kimosnunk – mint a csallóközi fővenyből – az aranyszemeket, megismerhetjük nemcsak a honismereti mozgalom klasszikusainak szakmai-módszertani alapokat jelentő gondolatait, de azt is, hogy micsoda ellenszélben kellett hajózniuk, milyen taktikai bravúrokat kellett végrehajtaniuk Töltési Imrének és fegyvertársainak a mozgalom fenntartása és éltetése során.

Akkoriban kevés érzékem volt az ilyesmihez, de azért jól emlékszem, mennyit küszködött, taktikázott – ma úgy mondanánk: *lobbizott* – Imre bátyánk annak érdekében, hogy a Honismereti Bizottságot ne degradálják albizottsággá a Kállai Gyula-féle Népfront elnökök, vagy a Szentistványiné-szerű titkárok (hogy csak a legkártekönybabbakat említsem), s ha már ily módon lefokozták a mozgalmat, utóbb ismét visszahelyezzék a jelentőségének megfelelő rangba. Miként kapaszkodott bele Töltési Imre a Népfront Kongresszusok határozatainak, beszámolóinak egy-egy szavába, mondatába. Mert voltak olyan népfront kongresszusok is, amikor a *honismeret* szó el sem hangzott. A mozgalom léte vagy nemléte függött azon, hogy ki lett a Népfront elnöke, főtáskára, s annak milyen hatalma volt, s esetenként hajlandó volt-e kockáztatni a honismereti mozgalom érdekében, úgy, mint Pozsgay Imre.

Ma már talán mulatságosnak hangzik, de akkor halálosan komoly dolgok múlhattak olyan véletlenszerűen, mint Töltési honismereti bizottsági titkársága. Ismét öt idézem! Amikor Erdei Ferenc lett a Népfront főtáskára, az elnökség 1968-ban úgy határozott, hogy három társadalmi bizottságot hoz létre: a Mezőgazdaságit, a Város és Községpolitikáit, valamint a Honismeretét. „*Két vagy háromnapos vidéki kiszállás után – emlékezik Töltési –, a folyosón értesültem, hogy az Országos titkárság engem a Mezőgazdasági Bizottsághoz rendelt titkárrul. Ezt a tisztelet eddig Fábián Gyula töltötte be, aki teológiát, tanárképzőt végzett s korábban még főispán is volt. Őt a Honismereti Bizottság titkárnak szánták s emiatt nagyon el volt keseredve. Felajánlottam neki hogy cseréljünk, s a Titkárság elfogadta ezt a változást.*” Emiatt azonban később Ortutayval támadtak rövid időre konfliktusai, aki roppant hiú ember volt, s elfelejtették „felülről” tájékoztatni a „cseréről”.

„*Hát ilyenek voltak a körülmények – zárja Imre bátyánk emlékeztetését –, mindenkit olyannak kellett elfogadnom, amilyenek voltak. De hogy milyenek, azt mindenkiről pontosan tudnom kellett. Ez volt a „hosszú élet”, a megmaradás titka.*”

Aki majd egyszer megírja a honismereti mozgalom részletes, mondhatni aprólékos történetét, annak választ kell találnia arra a kérdésre, hogy miként sikerült a központosított ideológiai diktatúra időszakában ilyen sokszínű és értékes honismereti munkát végezni? Persze akkor sem működött minden megyében egyformán eredményesen a honismereti bizottság, és bizony korántsem sikerült mindenhol azonos eredménnyel leküzdeni a megyei pártbizottságok sokszor kifejezetten rosszhiszemű, minden nemzeti gondolatban nacionalizmust szimatoló, minden Rákóczi vagy Kossuth évfordulót Leninnel ellensúlyozni akaró törekvéseit.

A teljesség igénye nélkül érdemes felidéznünk néhány olyan területet, ahol a mozgalom eredményeket tudott elérni a „Töltési-korszak”-nak nevezett időszakban.

• *A falukrónika írás* szorgalmazása rendkívül fontos volt az ország társadalmi, gazdasági, művelődési életében bekövetkező, részben természetes, főként azonban erőszakos változások idején. A települési krónikák keretében – a körülményekhez képest realisan – sikerült rögzíteni a folyamatokat, s ezek később a helytörténetírás fontos forrásai lettek. Ehhez kapcsolódott a különböző intenzitással folyó *országfényképezés* is.

• Jelentősek voltak az *intézménytörténeti, helytörténeti* gyűjtések és kutatások. Számos kiváló egye-sület-, iskola-, üzem- és teesztörténeti munka született és jó néhány meg is jelent közülük. Ilyen keretek között nyílt mód a diktatúra által az 1940-es évek végén felszámolt civil szervezetek szóbeli és írásos emlékananyagának összegyűjtésére, nemegyszer publikálására. Ezek, valamint a jelentős számban és el- ismerésre méltó szinten megjelent helytörténeti kiadványok rendkívül fontosak voltak egy olyan korban, amikor a köztörténetírásban a marxista politika súlyosan torzító, kilúgozó hatása érvényesült.

• A honismereti mozgalom bizottságain keresztül – természetesen a fennálló politikai korlátok kö-zött – törekedett a különböző történelmi és művelődési *évfordulók nemzeti jellegének* érvényesítésére. Igaz, hogy időnként leszóltak a pártközpontból – mint Zeusz az Olimposzról –, hogy történelmünk ilyen vagy olyan évfordulójáról való megemlékezést „nem kell túldimenzionálni”, de Töltési – és szel-lemi szabadsapata – kellő taktikai érzékkel kezelte ezeket a dörgedelmeket.

• Kiterjedt volt az általános és a középiskolákban, valamint a művelődési intézményekben és máshol működő *honismereti szakkörök* munkája. Ezek a keretek lehetővé tették a honismeretre nevelés, a kép-zés és a közösségteremtés céljainak együttes és folyamatos érvényesülését. Persze akkor még jócskán akadtak olyan pedagógusok, akik nem csak kenyérkeresetnek, hanem szolgálatnak is tekintették a pá-lyájukat. Nem ódzkodtak a többletmunkától, hanem azt vallották, hogy „mi ezt akkor is csinálnánk, ha megtiltanák.” És csinálták is!

• Ezt egészítették ki a különböző közművelődési intézményekben, elsősorban a Magyar Művelődési Intézet elődjeként működő Népművelési (majd Közművelődési) Intézetben és néhány pedagógusképző intézményben szervezett *honismereti szakkörvezető és tábortervező képzések*, amelyek megteremtették a színvonalas szakköri és tábori munka feltételeit.

• A különféle *honismereti jellegű folyóiratok*, a már emlegetett „szürke Honismeret”, majd a Honismeret-Helytörténet kiadvány, a Honismereti Híradó, végül a megszinesedő Honismeret; továbbá a megyei honismereti periodikák módszertani segítséget, információs háttérrel és megjelenési lehetősé- get nyújtottak a mozgalomban tevékenykedők számára.

• Ha csak félig legálisan, de mód nyílt a honismereti munka keretei között a *határontúli magyarok- kal való kapcsolatfelvételre*, a mesterséges politikai határokkal felszabdalt magyarság történelmi, kul- turális egységének sokszor csak jelzésszerű érzékeltetésére.

• A honismereti mozgalom demokratizmusára jellemző, hogy a *társadalom szinte minden rétege* számára lehetőséget nyújtott az öntevékeny munkába való bekapcsolódásra. Igen sok diákot a honisme-reti táborok szakkörök irányítottak az érdeklődésüknek megfelelő pályára, másfelől számos felnőtt szá- mára tette lehetővé, hogy kenyérkereső foglalkozása mellett érdeklődéséhez közelebb álló területekkel is foglalkozzon. Végezetül pedig a nyugdíjas réteg számára nyújtott lehetőséget az értelmes és tartal- mas, hasznos időtöltésre.

Mindezek során a mozgalom, különösen annak szervezeti és szervezői többször is összeütközésbe kerültek a hatalom korifeusaival, vagy éppen talpnyalóival. Akcióit korlátozták vagy leintették, rendez- vényeit esetenként betiltották, munkatársait raporra hívták, beszámoltatták, valószínűleg meg is figyel- tették, folyóiratát – szerencsére csak egyetlen alkalommal – bezúzták. A mozgalom a diktatúrán belül szinte folyamatosan a *tűrt és a tiltott* kategóriájú tevékenységek határán lavirozott.

Elmondhatjuk, hogy a honismereti mozgalom jelentősen hozzájárult a diktatúra évtizedeinek elvi- selhetőségéhez, túlélhetőségéhez. Lehetőséget kínált azok számára, akik politikai meggyőződésük mi- att kiszorultak a közéletből, vagy elvesztették szakmájukhoz és hivatásukhoz kötődő állásukat. Az 1980-as években pedig számos „másként-gondolkodó”, ellenzéki színezetű közösség tevékenységéhez nyújtott fedezetet. Nem volt tehát üres szólam az a sokat hangoztatott kijelentés, miszerint a *honisme- reti mozgalom a közéletiség iskolája*.

3. A politikai változások bekövetkeztével, 1990-ben a honismereti mozgalom megragadta a civil szervezetett alakulás lehetőségét és létrehozta **megyei honismereti egyesületeit**, valamint ezek **szövet- ségét**. Ez a lépés nem volt különösebben nehéz, hiszen az előtte való harminc esztendőben talán honis- mereti volt az egyetlen olyan mozgalom, amely *alulról szerveződve*, önkéntes elhatározásokból szüle- tett, tagjait nem a tagsági könyv és a tagdíj, hanem közös érdeklődés és felelősség tartotta össze. Vagyis a honismereti mozgalom már a diktatúra idején is többé-kevésbé civil szervezetenként működött, mégis jelentős lépés volt, amikor 1990. július 10-én megalakult a **Honismereti Szövetség**, elfogadta alapsza- bályát, annak rendje és módja szerint megválasztotta elnökségét, alapítványának kuratóriumát, ellenör- ző és számvizsgáló bizottságát. A szervezeti átalakulás és az újjáépítkezés megvalósításában igen nagy szerepe volt *Szikassy Ferenc* alelnökünknek, a Legújabbkori Történelmi Múzeum igazgatójának, de a

zökkenőmentesség elsősorban a Töltésit követő titkárnak, Bartha Évának köszönhető. A szövetség 1999-ben közhasznú szervezetté vált, és hamarosan kialakultak tevékenységének fő tartópillérei, folyamatos működésének rendje. Ha ötvenesztendő mozgalomunk első 30 évét *Töltési-korszaknak* neveztem, az utóbbi 20 esztendőnyit kétötödöt joggal mondhatjuk *Bartha Éva-korszaknak*.

Nagyon jól tudom, mit beszéltek! Bizonyára sokan hallották már tőlem, hogy a *hagyományt* az emberi közösségek immunrendszere erősítőjének tartom. A hagyomány a *célszerűséget* jelenti, a földrajzi, társadalmi, természeti körülményekhez való igazodás hosszabb időn keresztül föllismert és tökéletesített stratégiáját. Nos, Bartha Évának következetes munkájával az elmúlt két évtized során sikerült létrehozni a Honismereti Szövetség működésének és működtetésének azt a célszerű formáját, amikor a dolgok egy részét a szövetségünk alapjait jelentő, alapozó *hagyomány rendje működteti*, rendezvényeink, kiadványaink keretei *hagyományosan* – esztendőről esztendőre – azonosak, nem kell mindegyiket újra és újra kitalálni, energiáinkat maradéktalanul a tartalmi kérdésekre és a mértékletes továbblépésekre fordíthatjuk. Ebben a hagyományon alapuló „ügyvitelben” látom a honismereti mozgalom „*Bartha-korszak*”-ának lényegét. Éva munkájának súlyt adott Kanyar József elnökünk emberi és szakmai tekintélye, amit a korszak második részében a magam gyarló módján igyekeztem pótolni.

Ezen keretek között a Honismereti Szövetség és a megyei honismereti egyesületek között célszerű és általában jól működő *munkamegosztás* alakult ki. Tevékenységünk felöleli az egész ország honismereti mozgalmát, sok esetben pedig az egész magyar nyelvterületre kiterjedő kezdeményezések születnek. S ha nem is működik – mint minden személyfüggő közösség – azonos hatékonysággal valamennyi megye honismereti szervezet, mégis olyan kereteket jelentenek ezek az egyesületek, amiben időről időre föl- és megtalálhatja magát a lehetőseégeit kutató, szolgáló értelmiségi elkötelezettség.

A *Honismereti Szövetség* munkájának legfontosabb területei, a teljesség igénye nélkül:

- A *Honismereti Akadémiák* évenkénti, egy-egy megyei honismeret egyesülettel közösen történő megvalósítása. Ezek az Akadémiák a mozgalom legfontosabb rendezvényei, továbbképzési alkalmai. Évről évre más megyében és más témakörrel szerveződnek, noha sajnos nem minden megyei honismereti egyesület áll a szervezethez azon szintjén, hogy Akadémia vendégül látására tudjon vállalkozni. A Honismeret Akadémián rendelkezésre álló 5-6 nap alatt kerül sor a Szövetség kitérítéseinek ünneplésére, átadására, az Akadémia fő témájának plenáris- és szekciósüléseken való megtárgyalására, a vendéglátó város és megye művelődési értékeinek megismerésére, továbbá azokra a baráti és szakmai találkozásokra, beszélgetésekre, amelyek oly fontosak a civil szervezetek életében.

- Az *Ifjúsági Honismereti Konferenciák* (2003-tól *Akadémiák*) ugyancsak évenkénti megrendezése. Ez a Békés megyei Karácsony János Honismereti Egyesület által kezdeményezett alkalom rendkívül fontos a mozgalom utánpótlása szempontjából. Elsősorban a különféle honismereti táborok legtevékenyebb résztvevői, az ifjúsági honismereti vetélkedők nyertesei, valamint honismereti témájú dolgozatokkal jelentkezők alkotják ezekben rendszerint háromnapos, mindig más megye egyesületével közösen szervezett összejöveteleknek a diákközönségét, melyek tematikáját általában maguk a résztvevők határozzák meg.

- Immár nyolcadik alkalommal szervezzük meg az *Iskola és honismeret* témájú tanácskozást. Ennek célja ugyancsak az utánpótlás kinevelése, a honismeret szemléletének, módszerének, gyakorlatának különféle oktatási intézményekben való felhasználásának, az oktatási és a pedagógusképző intézményekben történő meghonosításának, valamint az iskolán kívüli formákban való megvalósításának szorgalmazása és módszertani segítése.

- Törekszünk arra, hogy *nemzeti történelmünk kiemelkedő évfordulóinak megünneplése* ne öncélúan történjék. Országos, sőt lehetőleg az egész Kárpát-medencére kiterjedő, többször a televízió bevonásával szervezett vetélkedőink a fiatalok tízezreit mozgósították a honfoglalás, az 1848/49-es forradalom és a szabadságharc, az államalapítás, a kereszténység felvétele eszméinek átélésére és befogadására. Kosuth, Rákóczi, Deák születésének évfordulóiról Akadémiáinkon, tudományos üléseken emlékeztünk meg.

- Anyagi forrásaink nyolc esztendejében már csak szakmailag tudtuk támogatni a különböző helyszíneken megvalósuló *honismereti diáktáborokat*. Ezzel a megyei egyesületeket kívánjuk színvonalas és hasznos honismereti táborok szervezésére ösztönözni. Ezek között vannak „időtöltő”, vagy szebb szóval: *nyaraltató*; „utazó”, vagyis *országjáró*; *ismeretterjesztő*, tehát előadásokat hallgató; és „dolgozó”, vagyis *honismereti gyűjtő és feldolgozó* tevékenységet folytató táborok, szerencsésebb esetekben pedig nem egyoldalúan, hanem célszerűen kombinálva alakítják a tábor jellegét és tevékenységét.

• Az immár 38. évfolyamában járó, a Honismereti Szövetség kiadásában évente hatszor megjelenő *Honismeret* folyóirat tájékoztat a honismereti mozgalom eseményeiről, információival mozgalmos-szervező szerepet tölt be. Segíti a pedagógusok, az egyetemi és a középiskolás diákok munkáját, a szakdolgozatok és pályázatok íróit, a szakkörök és más közösségek tevékenységét, a honismerettel foglalkozó hivatásos és amatőr szakembereket egyaránt. Tanulmányai, cikkei között található módszertani, anyagközlő és híreket, információkat nyújtó írások, szerzőgárdája a különböző tudományágak szakembereiből, valamint a szakterületek amatőr – de sohasem dilettáns – művelőiből verbuválódik. Közli a honismereti jellegű pályázatok felhívásait és eredményjegyzékét, a magyar nyelvterületen megjelenő honismereti témájú kiadványok ismertetéseit és bibliográfiáját. Évente tájékoztat a tudomány- és művelődéstörténeti szempontból jelentősebb személyek születésének, illetve halálának évfordulóiról.

• A Nemzeti Múzeummal közösen kétvétenként *helytörténeti pályázatot* ír ki a Honismereti Szövetség, amely mindig megfogalmaz néhány időszzerű, kiemelt témát. A pályadíjak átadására a Honismereti Akadémiákon kerül sor.

A megyei honismereti egyesületek értelemszerűen a mozgalom megyei, illetve regionális feladatait látják el. A Honismereti Szövetséggel, vagy egymással együttműködve, a megyén belüli erőket számon tartva és összefogva szervezik térségükben az évfordulókhoz, jeles személyekhez kötődő rendezvényeket, emléktáblákat helyeznek el, vagy koszorúznak, megyei honismereti kiadványokat jelentetnek meg, honismereti táborokat szerveznek és még egy sor fontos feladatot látnak el.

Mind az országos Honismereti Szövetség, mind pedig a megyei egyesületek folyamatos és 1990 óta bántatlan kapcsolatban vannak a honismereti mozgalmunkhoz hasonló munkát végző külföldi személyekkel, közösségekkel, és – ahol működnek – szervezetekkel. De helyet kapnak a honismereti mozgalomban a hazai nemzetiségek és etnikai csoportok is, sőt kívánatos volna, hogy a jelenleginél szélesebb körben éljenek ezzel a lehetőséggel.

4. Mi lehet a honismereti mozgalom jelentősége a XXI. században?

Anakronisztikus dolog-e a harmadik évezred második évtizedében a honismeret? A mozgalom kibontakozásának idején a hagyományos értékrend segítette a munkát. Akkor úgy kellett művelni a nemzet veteményeskertjét, az iskolás diákok lelkét, mint annak a kertésznek, aki nemzedékeken keresztül gondozott kertben folytatja elődei munkáját, s emiatt kedvezőtlen időjárás, fagy és szárazság ellenére jó termést értek el, mert a szakmunkások tudták a dolgukat, látták a célt, megvolt hozzá a szükséges értékrend. A mai kertészeknek – ha lennének is – elhanyagolt, elgyomosodott kertben kell (kellene) dolgozniuk, savas esők áztatják kertjét, a szomszédoktól pedig nemcsak az üvöltő beat zene hallik át, de a másféle gyomok és mérgek tömkelege veszélyeztetni, rongálja kertjét.

Azok a sajátos erők és ellenerők, amelyek a szervezett honismereti mozgalmat az 1960-as évek elején létrehozták, majd a XX. század végéig életben tartották, részben elmúltak, részben okafogyottá váltak, részben pedig átalakultak. A nemzeti célok szolgálatának létrejötték a demokratikus feltételei, s ha ezek nem is mindig optimálisak, a „szellemi honvédelem” esataterét ma már – képtelen szólva – nem mártírok, legfőljebb kiábrándult emberek borítják.

De a honismereti mozgalom „szekértáborára” szerenesére nem a kedveszegett emberek a jellemzőek. Hanem az olyanok, akiknél a mozgalom valóban a közéletiség iskolája volt, s ha olykor hiányoznak is a sorainkból, örvendetes, hogy „felkerültek” ebből az iskolából, s a legtöbben jól kamatoztatják a *hon megismerése* során szerzett tapasztalataikat, elsősorban a megyei, települési önkormányzatokban és más fontos helyeken.

Akik pedig ma is közöttünk vannak, a legtöbben átérzik a honismereti mozgalom megnövekedett szerepét és felelőségét a globalizáció veszélyeinek odavetett nemzetünk immunrendszerének fenntartásában és erősítésében. A honismereti mozgalom sohasem volt a „korszerű”, vagyis korhoz kötődő, időleges, talmi jelenségek felvállalója. Ezzel szemben teljes mértékben átértézte, értékrendjébe építette a nemzetek és a nemzetiségek megőrzésében és megmaradásában oly nagy jelentőségű *hagyománynak* – Kodály szavaival szólva – minden porszemecskéjét.

A honismereti mozgalom kibontakozásától kezdve *három pillérre* építkezett, hármas funkciót töltött be:

• *A tudománysegítés*, ami a honismereti munkában való részvétel *értelmét* jelenti. Ennek eredménye pedig az értelmiségi – nem föltétlenül a diplomás, hanem a szolgálatot teljesítő értelmiségi – ember legnagyobb, legteljesebb örömet nyújthatja.

• *A nemzeti identitást erősítő szerep*, ami különösen a kisebbségben élő közösségek számára fontos. De hát tudjuk, hogy valamilyen módon és valahol mindnyájan kisebbségben vagyunk, s ez a balszerencsés nemzet az elmúlt több mint fél évszázad során saját hazájában is kisebbségbe szorult. Reméljük ki tudja használni, hogy maradék országunkban immár ismét többségben, mégpedig kétharmados többségben lehetünk.

• Megteremti az emberi életnek értelmet adó, hasznos és örömmel végzett *tevékenység lehetőségét*. Ez különösen azoknál a polgártársainknál fontos, akiknek kenyérkereső munkájuk során nem adatik meg a jó szívvel végzett munka öröme, továbbá akiknek e nélkül öregségükre kiűresedne az életük.

Ezek azok a feladatok, amiknek felvállalása jellemezte a honismereti mozgalmat a formálisan magunk mögött hagyott XX. században. Meggyőződésem, hogy mindezen értékek jelentőségén semmit sem váltottott az a körülmény, hogy egy évtizede a XXI. században vagyunk.

Mióta pedig tagjai lettünk az Európai Unió elnevezésű műintézménynek, s a régebbi tagok talán fitymálva nézegetik lukas útjainkat, elavult intézményeinket, lezúllott közérkölcseinket, sokszor alkalmatlan vezetőinket, ne szégyenkezzünk azok helyett, akik mindezt okozták. De hivatkozunk, vagy legalább a szívünk mélyén legyünk büszkéek azokra az értékeinkre, amiket a különféle *hódoltságok nehéz időszakában* is megmentettünk nemzetünk egykori kincseiből.

Ezek között pedig előkelő helye van, s reméljük megbecsült helye lesz *nemzeti örökségünk hajszalgyökérzetét jelentő honismereti mozgalomnak*, mert e tekintetben sokat tanulhatnak tőlünk Európa szerencsésebb részének országai és népei.

Halász Péter

A Kárpát-medencei honismereti mozgalom hivatása

1. Az első honismertető tájrajz a Kárpát-medencéről *Anonymus* műve, idestova mintegy nyolc évszázada íródott. Immáron csaknem fél évezredes *Oláh Miklós* Hungaria című munkája a Mohács előtti idők Magyarországról. Mintegy három évszázada kezdett formálódni *Bél Mátyás* honismertető adatbázisa. Másfél évszázada indult *Pesty Frigyes* helynévgyűjtési akciója. Az, hogy a két utóbbinak legnagyobb része ma is kiadatlan és meglehetősen nehezen hozzáférhető – mondjuk ki nyíltan – bizony megmagyarázhatatlanul szegény és gyalázat.

A kiegészítés korabeli Magyarországon múzeumi, régészeti, néprajzi, turisztika, művelődési egyesületek egész sora alakult országosan, vármegyénként, városokként. Honismertető képes hetilapok, kiadványok, kiadványsorozatok jelentek meg, a szaporodó, látványosan gazdagodó iskolai és magángyűjteményekből múzeumok szerveződtek. Mind az elemi, mind a középiskolai oktatásnak része lett a honismeret. A megyék sorra adták ki honismertető iskolai segédkönyveiket (füzeteiket). A honismeret legjobb, legnépszerűbb propagálóinak számítottak a postai képes levelezőlapok, amelyek több tizedes nagyságrendben jelentek meg. Alig akadt település, amelyről ne készült volna többfajta képeslap.

Sokszerűen érte az országot a trianoni döntés (1920. jún. 4.), amelynek értelmében 63 vármegyénkből mindössze 10 maradt sértetlenül a megsemmisített ország részben. Csaknem 140 városunknak alig több mint egyharmada maradt. Elvesztettük nagyközségeink felét. Több, mint 10 ezer községünk-ből mintegy 2400 maradt. De nemcsak a települések veszték el, hanem még magyar nevük használatát is tiltották. Ne feledjük, hogy az Árpádok Magyarországon mindenfajta helynév valamennyi használatos névalakját gondosan följegyezték okleveleinkben, függetlenül nyelvi eredetétől.

Az elcsatolt területek iskoláinak többségéből eltűnt a magyar szó. Megszűntek a magyar egyetemek és főiskolák, a közgyűjtemények (könyvtárak, múzeumok, levéltárak) az utóállamok kezelésébe kerültek. Alkalmazottaik legfőbb feladata a magyar vonatkozások eltagadása, meghamisítása lett. A magyar hivatalnokréteg, az értelmiség, a közalkalmazottak túlnyomó többsége a megmaradt csonka országba menekült, megtagadva a hűségesküt az új hatalomnak. Azokon településeken, ahol a magyarság lélekszáma összezsugorodott, egy-két évtized elteltével már nem is lehetett magyar szót hallani. Az

öregék kihaltak, a fiatalok elköltöztek, vagy a vegyes-házasságok szívták föl az utolsó, még kitartó „mohikánokat”.

Szerencsére voltak azért olyanok is, akik a helyükön maradtak, s igyekeztek őrizni a hagyományokat. A nagyobb városokban erre szinte semmi esélyt sem adott az új hatalom. Viszont a magyar többségű kisvárosok és a falvak (főleg ahol nagyobb tömbben élt a magyarság) szívósan kitartottak. Ahogy a költő kérte: nem hagyták veszni a templomot s az iskolát.

A kommunisták és intervenciósk által meggyalázott Magyarország meglepő gyorsasággal ocsúdott kábulatából. A klebelsbergi eszme jegyében megkezdődött a kulturális megújítás. A cserkészek, a leventemozgalom, a vallásos ifjúsági szervezetek tevékenységének egyik legmeghatározóbb összetevője lett a honismereti mozgalom. Az elemi iskolák egyik fontos feladatává tették a helyi és országos hagyományok megismertetését, és nem pusztán az iskolai füzetek jelszava maradt, hogy „Csonka Magyarország nem ország, egész Magyarország mennyország”, hanem valóban igen alaposan és élményszerűen megismertették valamennyi kisdíákokkal a történelmi ország teljes területét, dicsőséges múltját, történelmi emlékhelyeit.

Mámorosan ünnepezt minden magyar, amikor jórészt nemzetközi jogi döntéseknek köszönhetően 1938 és 1941 között jelentős elcsatolt területeket sikerült visszazerezni. A vesztes háború után viszont olyan diktatúra következett az egész Kárpát-medencében, amihez képest a kisantant minden mesterkedése gáláns kalandnak számított. Néhány év alatt sikerült megtörni a magyarság gerincét határainkon innen és túl.

A Felvidéken, a szovjetek uralta Kárpátalján, az ismét Jugoszlávia részévé lett Délvidéken a magyarság pusztja léte is veszélyben forgott, százezres nagyságrendűre tehető azoknak száma, akik a nyílt vagy fondorlatosan leplezett népiirtás áldozatai lettek. Pedig férfi, asszony és gyermek egyetlen – de megbocsáthatatlan – bűne csak annyi volt, hogy „anyanyelve magyar”.

Ámde még ennél is szívszorítóbb tragédiaként élhették meg az akkori nemzedékek, hogy anyaországukra sem számíthattak. Az orosz tankok uralta szüköcske hazában gyorsan megtanulhatta mindenki, hogy aki piszszenni mer, arra kegyetlenül lesújt a hatalom. Még beszélni, tenni sem kellett, a némák és tehetetlenek sem érezhették magukat biztonságban. Szinte mindent államosítottak, megszüntették az egyesületeket, gúzsba kötötték az egyházakat, a hagyományos kultúrának legszívesebben még az írmagját is kiirtották volna, „a múltat végképp eltörölni” diadalmasan énekelt és halálosan komolyan vett jelszava értelmében.

A nemzedékeket addig összekötő hagyomány-átörökítő lánc ekkor szakadt meg tragikusan és – mint kiderült – helyrehozhatatlanul. Pedig 1848 százados évfordulóján még látszólag méltósággal ünnepelehetünk, országos mozgalom indult a 48-as hagyományok összegyűjtésére. Utána viszont a vasfüggöny korszaka következett. Nemcsak Nyugattól zárták el Keletet, hanem legalább olyan hermetikusan működött a „szocialista tömb” országai közötti zár is.

Aztán 1956 bebizonyította, hogy napok alatt kártyavárként omolhat össze az erőszakra épített hatalom. Bár a szovjet tankok akkor még felülkerekedtek, de a korábbi nyílt rémuralom már visszaállíthatatlannak bizonyult. Lassú ütemben elkezdtek hát lazítani a pórázon, de azért a ketrec acélrácsai megmaradtak.

A felülről szervezett és besúgók hada által megfigyelt, pártirányítású szakszervezetek, ifjúsági szervezetek, a művelődési házak műkedvelő csoportjai mellett (néhány szakmai tudományos szervezetet nem számítva) két egyesületi jellegű mozgalmat engedélyeztek, előbb az ismeretterjesztés fórumát, a TIT-et, aztán a Hazafias Népfront egésze alatt a *honismereti mozgalmat*.

A látszólag felpuhuló diktatúra őrzőinek figyelmét kijátszva a honismereti mozgalom egyre bátrabban felvállalt olyan tevékenységeket is, amelyet az állami kultúrpolitika legfeljebb megtűrt, de nem támogatott, sőt olykor keményen tiltott is. A mozgalomhoz lazábban-szorosabban kötődő fiatalok (és idősebbek) szinte egymással versengve „fedezték fel” az 1960-as évek végétől a szomszédos országoktólunk addig elzárt magyarságát. Vittek-hoztak könyveket, hanglemezeket, újságokat, a hatalom által üldözött kéziratokat, nyomtatványokat. De a legfontosabb az volt, hogy újra fölfedezte egymás számára a magyar a magyart.

Lassan újraéledt, újraszerveződött határainkon túl is (gyakran bűvópataként) a honismereti mozgalom, amelynek eredményeiről örömmel számoltak be egyes hazai folyóiratok (Tiszatáj, Forrás, Valóság stb.), és természetesen leginkább a Honismeret.

1945 után a honismeret kiszorult az iskolákból. A nemzeti helyett az internacionalizmus vált jelszóvá. Bár az 1970/80-as években meglehetősen sok helyen kezdtek működni szakkörök, csoportok, de ezek hosszú távon nem intézményesültek, s nem váltak általánossá, kiemelten támogatott, követendő példává. Amíg akadt néhány lelkes ember, aki szervezte, léteztek, aztán pedig csendben, nyomtalanul elhaltak.

1989/90-ben – túlzott naivsággal – sokan hitték azt, hogy a fölemelt zsilipeken átzúduló megtisztító áradat kimos minden szennyet a Kárpát-medencéből. Aztán két olyan évtized következett, amely sok tekintetben alulmúlta legpesszimistább álmainkat is.

2. Engedtessek meg, hogy az előadásom gerincét képező következő részben elsősorban ne az eredményeket soroljam (amelyekre persze büszkéek lehetünk), hanem inkább a feladatokat kívánom taglalni, utalva arra, milyen okok miatt kényszerült lassulásra a honismereti mozgalom, és milyen eszközök lennének szükségesek tevékenységünk kiteljesítéséhez.

1990 óta leomlottak a tiltás kerítései. De ezzel nemcsak nyert a mozgalom, hanem bizonyos vonatkozásokban veszített is. Azok a munkatársaink, támogatóink, akik a honismeret keretén belül próbáltak kiskaput keresni a diktatórikus hatalom ellenében, az új helyzetben már nyíltan megvallhatták nézeteiket. Közülük meglehetősen sokan vezető tisztségekbe kerültek (miniszterek, államtitkárok, képviselők, önkormányzati tagok lettek). Ezzel nyert az ország, viszont a honismereti mozgalom nem keveset veszített. És ami még fájóbb, többnyire hiába számítottunk támogatásukra is...

1990 után a honismereti mozgalom szervezetiileg meglehetősen összetetté vált. Budapest és a 19 megye képviselőiből tevődik össze (választás útján) az országos vezetőség. A megyéken belül kisebb-nagyobb csoportok működnek a településeken. A legnagyobb gondot az jelenti, hogy a szervezés igen erősen kötődik egyes személyekhez. Egy-egy „karizmatikus” vezető léte, vagy távozása miatt a „sem-miből” keletkezhetnek jól működő csoportok, vagy váratlanul széthullhatnak szilárdnak hitt közösségek is.

Az 1990-es évektől nem sikerült a számítógépek világába betörnie a mozgalomnak, így a fiatal generáció többsége lassan elveszett számunkra. A honismeret munkásainak előregedése önmagában sem lebecsülendő veszély, sokkal aggasztóbb viszont az, hogy a fiatalok hagyják közömbösen megsemmisülni a tárgyi és szellemi hagyományokat, sőt olykor lelkesen részt is vesznek a pusztításban. Ma már ugyan egyre kevésbé éneklük, de meglehetősen mélyen meggyökereződött sokak lelkében az avított katonák tekintett múlt eltörlésének eszméje.

Két évtizede már a törvény tág teret enged az önszerveződésre. Négy évtized rombolását látszólag tökéletesen sikerült kiiktatnunk. Mindez azonban csak érzéki csalódás. 1945 előtt létezett a napi politikától meglehetősen független értelmiség, a kultúra iránt fogékony vagyonos réteg. Ez tartotta fenn az egyesületeket. Az államtól való anyagi függetlenség az egyházak, a MTA és más intézmények, szervezetek számára meghatározó volt.

Napjainkban könyvkiadók, lapkiadók, egyesületek csak a pályázatokat lesik. Egy-egy nem várt negatív döntés a legszebb, leghasznosabb elképzeléseket is semmivé teheti. Amióta a személyi jövedelemadó 1%-a fölajánlható a Honismereti Szövetség javára is, évente régebben 80–100 ezer, újabban alig 30–50 ezer Ft. bevétel származik ebből. Sajnos a honismereti mozgalomnak elkötelezettek túlnyomó többsége meglehetősen kispénzű ember, köztük sok a nyugdíjas. A top 100-as listán szereplő leggazdagabbjaink között még nem terjedt el az a szokás, hogy lehetséges kulturális értékeket is támogatni.

A Honismeret folyóiratot 1990 előtt ingyenesen osztották szét az iskolák, könyvtárak, honismereti aktivisták között 8 ezer példányban. Azóta az árusított, valamint előfizethető sajtó részeként eleinte 3 ezer példányban, mára már kevesebb, mint ezer példányban jelenik meg. Határon túlra leginkább kézben, ajándékként jut el, mert előfizetve itt kevesebb, mint 2 ezer Ft-ba kerül évente, határainkon túl viszont a postaköltséggel együtt 12–14 ezer Ft. az ára. Vagyis egy erdélyi magyar egy hétig dolgozhat azért, hogy kezébe jusson évente 6 folyóiratszám.

A napi és a heti sajtóban (fővárosban és vidéken egyaránt) a honismeret igencsak elhanyagolt téma. Egy-egy rendezvényről szóló felületes tudósításokkal „tudják le” a témakört a lapok. Egyébként is főleg a vidéki sajtó (megyei és városi lapok) színvonala, néhány kivételtől eltekintve igencsak elmarad az 1945 előtti időszak hasonló újságjaitól.

Az iskolai könyvtárak drasztikus költségkeret-csökkentése miatt alig akad előfizető iskola. Az újságos pavilonokba el sem jut a Honismeret. A potenciális olvasókör így (főleg vidéken) nem értesülhet

még a lap létéről sem. A megyei honismereti kiadványok is viszonylag szűk körhöz juthatnak el. A Szövetség internetes honlapja ezen már némileg segít, de ez önmagában mégsem lehet megnyugtató megoldás.

A honismereti mozgalom tevékenységének sokszínűségét egy rövid előadás keretében persze lehetetlen fölvezetni. A gyűjtőmunka, a konferenciák, előadások, ifjúsági táborok, az évente más megyében tartott országos rendezvény, az akadémia (idén 38. alkalommal Kőszeg adott otthont neki), a kiadványok (folyóiratok, könyvek) mind-mind munkánk részét jelentik.

3. Az lenne igazából a kívánatos, hogy mindezek mellett a hétköznapiakban is egyre többet őriznénk meg értékes, szép hagyományainkból: viselkedésünkben, öltözködésünkben, lakásunkban, szórakozásainkban. Nem elégséges, ha a hagyományaink csak a könyvekbe, múzeumokba, a levéltárakban, a színpadra, a hangversenydobogóra, a filmre szorulnak. Hogy ezen változtassunk, meg kellene reformálnunk a gyökeres átalakításokra még régóta megérett iskolai oktatásunkat is. A honismeret ugyan több mint egy évtizede papíron „beintegrálódott” oktatásunkba. Valójában azonban ez csak szemfényvesztés. Azért is, mert a tanárképzésbe bele sem került, s ahol mégis „betévedt”, onnan is kihullott a honismeret. A nemzetismeretnek és a honismeretnek a képzés szerves részének kellene lennie – óvodától az egyetemig.

1945 előtt egy átlagos tízéves gyermek a hagyományainkat jobban ismerte, s nemcsak ismerte, hanem gyakorolta, élte. Hol van ehhez képest azóta jó néhány nagyképu akadémikusunk teoretikus szócséplése.

Erős, gazdag országot csak öntudatos, büszke, a hagyományait ismerő, azokat megbecsülő, és azok szellemében élő, tevékenykedő magyarság képes fölépíteni. Felejtjük el az utóbbi évtizedek legszörnyűbb szóalkotását, a „*magyarkodás*”-t. Mert igenis Nyugat-Európa is őrzi a népi hagyományait, sőt büszke rájuk, és számukra abszurd dolog nemzeti értékeiket fölcserélni valamiféle „internacionalizmussal”.

Szomszédságunkban 1990 után sem sokkal könnyebb magyarnak lenni, mint korábban, mert a magyarság megsemmisítésének trianoni célja változatlan, csak a módszerek „finomodtak”. De minden nehézség, megaláztatás, hátrányos megkülönböztetés ellenére az ottani honismereti mozgalom is egyre jobban éledezik, sőt erősödik. Erdélyben a Székelyföld, Kolozsvár, a Partium (Szilágyság, Várad, Temesvár, Arad térsége) mutat föl nagyszerű eredményeket. Kárpátalja végsőökig meggyötört népe is látványos könyvsorozatokban tárja föl múltját. A Felvidéken elsősorban Gömör és Nógrád meg a Csallóköz, Komárom régiója, a Délvidéken Szabadka, Újvidék (a kitünő Bácsország folyóirat), Szlovénia és Horvátország erősen megfogyott magyarsága is újjáéled.

A magyarországi és a határon túli honismereti egyesületek kapcsolata egyre folyamatosabb. De ez még csak a kezdet. Az lenne ideális, hogy lehetőleg minden jelentősebb magyar település keressen magának legalább egy, de lehetőleg több határon túli magyar falut vagy várost (erre viszonylag szórványosan eddig is van példa), és azzal létesítsen olyan szoros kapcsolatot, ami nem csupán egy-két közös ünneplésre, poharazás közbeni látványos összelelkőzésre szorítkozik. Egymás hagyományainak beható megismerése is ennek a folyamatnak a része lehet.

Határainkon túli magyarjaink megkapták egy évtizede a magyar igazolványt, legújabbán már (gyorsított eljárással, egyénileg) a magyar állampolgárságot is kérhetik. Mindezek azonban jórészt csak jelképes kapcsolatok. Az igazi közösségi élményt mindkét oldal számára csak a rendszeres, mély kapcsolatok jelenthetnék. Ez egyebek mellett a folyamatos híradást is jelentené kölcsönösen az internetes honlapon vagy hagyományos újságainkban.

A honismereti szövetség a maga erejéből igyekszik összekovácsolni ismét a Kárpát-medence, sőt a Kárpátokon túl élő magyarság (pl. a moldvai csángók, nyugati szórványok stb.) csoportjait. Eszközeink azonban rendkívül szerények. Az új magyar kulturális kormányzat egyik legsürgetőbb feladata a magyarságtudat erősítése, s ennek egyik bázisa mi más lehet, mint a honismereti mozgalom támogatása. Nem alkalmi pályázatokkal, hanem meghatározott, állandó pénzügyi kerettel.

Összetartozunk, s ennek jelképe ezentúl a trianoni nap. Sajnos vannak, akik nem kérnek az összetartozás élményéből, de reméljük, ők egyre gyorsabban fogyatkozó, anakronisztikus kisebbséggé válnak.

Csorba Csaba

A helytörténeti pályázatok a Honismereti Szövetség történetében

„(...) a hazafit (...) az ön ereje nem ismeréséből származó csüggedéstől (...) megóvni, csak a honismeret képes”, írta száz évvel ezelőtt Fényes Elek. S, hogy mennyi mindentől képes megóvni, azt csak azok tudják, akik hosszú évek óta vallatják szűkebb pátriájuk régenvolt eseményeit.

Hogyan és mikor kezdődött ez az országossá szélesedett gyűjtőmunka?

A kezdeti időben, elsősorban az 1930–40-es évek neki-nekilódult mozgalmi nem töltötték be a nekik szánt szerepet, s az összegyűjtött több ezer oldalnyi anyag feldolgozatlan maradt, sok idő telt el, míg elkezdődött számbavétele, a tudományos feldolgozási tervek kialakítása és rendszerezése.

Az első nagy próbálkozást 1848 centenáriuma hívta életre. Aztán kis szünet után, 1952-ben Morvai Péter vette szárnyai alá az önkéntes néprajzi gyűjtőpályázatok gondozását. Ma már csak érdekességként említem meg, hogy ebben az időben még a honismeret-helytörténet-néprajz egymásnak szinonimái voltak. Természetesen ezek a fogalmak mára már teljesen elkülönültek egymástól. A gyűjtőpályázatok a következő lépéseket mozgalmoszerűen 1963-ban Liptai Ervin, majd 1969-ben Verő Gábor szervezésben teszi meg és

kerül a honismereti munka múzeumok által való támogatottá. A helytörténetkutatás és az ezzel kapcsolatos pályázatok folyamatosságáról az 1960-as évek végétől beszélhetünk, amikor is a Hazafias Néprfront a honismereti munkát programszerűen patronálni kezdte. A megyei honismereti bizottságok (melyek a Hazafias Néprfronton belül működtek) a 60-as évek végén (1968-69) táján kezdtek alakulni, amelyek fő célkitűzései között ott szerepelt a nemzeti tudat formálása, az egészséges lokálpatriotizmus, a hazafiság, Magyarország népeinek, történelmi múltjának, hagyományainak, anyagi és szellemi értékeinek feltárása, annak jobb megismerése, megbecsülése.

Az 1960-es évektől a gyűjtési kedv érezhetően megerősödött, ám éppen ebben rejtett annak buktatója is. A gyűjtések megoldatlan publikációs lehetőségei és a közönség előtti megmértetés lehetőségének legjobban továbbra is a pályázati forma bizonyult. Ám a tárgyi gyűjtések szakszerűtlenségéhez társult, hogy a pályázatokat teljesen ötletszerűen hirdették meg, főleg szakértelemmel nem rendelkező intézmények és vállalatok, mindenféle alkalomból, aminek következménye az lett, hogy a pályázat befejeződésével az összegyűjtött tárgyak és dolgozatok szétszóródtak, tönkrementek, jobb esetben különböző irattárak mélyére kerültek (ha azóta gondos irattárosok), mint fölösleget vagy oda nem tartozót, ki nem selejtezték. Nem beszélve a konkrét dolgozat mellett megjelenő, eredeti mellékletek (iratok, plakátok, aprónyomatványok levelek, fényképek stb.) pusztulásáról. Az óriási szellemi energia befektetésével, szorgos kutatómunkával elkészült pályaművek százai, az adatok tizezreit tárták fel. De éppen amitt, hogy nem tudományos intézmény volt a begyűjtője, gazdája (kivéve a néprajzot), ezek többsége elveszett az utókor számára.

Persze, igazságtalanok lennénk, ha csak elmarasztalólag szólnánk a korai időszakról, hiszen tényleges problémái ellenére sok helytörténetkutatót komoly és értékes munkára készítetett. Sőt, nem egy intézmény komoly szellemi energiát fektetett a szervezésbe és irányításba. Csupán a munkák utóéletének szakmai háttere, a szakszerű megőrzés hiányzott. A történeti múzeumoknak be kellett látni, hogy szükség van a jól működő néprajzi pályázat mellett a történeti pályázatok országos szakmai összefogására.

ra is, amely biztosítja nemcsak a megírt munkák megőrzését, de az amatőr kutatók szakmai hozzáértésének elmélyítését, továbbképzését is.

Az első múzeum által gondozott, a MNM Történeti Adattárában nyomot hagyó pályázatot 1965-ben a Legújabbkori Történeti Múzeum (a TIT támogatásával) írta ki. Ez a kiírás már, egy minden addigit felülmúló, színvonalas pályázat volt, amelynek kiírt tematikája természetesen nem volt mentes a kor szellemétől. Ebben a pályázati kiírásban helyeztek először hangsúlyt a helytörténetkutatásra, elsősorban a falu és a várostörténetre. A bíráló bizottság kiemelte, hogy a dolgozatok gazdag levéltári és sajtóanyag felhasználásával készültek és „a szerzők jó marxista felkészültséggel vonták le a forráanyagból szükséges történeti következtetéseket”, de természetesen kritikával olvasva azért ezek között is vannak értékes munkák, a források hitelesek. Megjelentek az első üzem, gyár- és ipartörténetek, a mezőgazdaság átszervezését és a técszek történetét feldolgozó munkák. Szép számmal küldtek be különböző kultúrtörténeti, iskolatörténeti, egyletek, társaságok történetét feldolgozó pályázatokat is.

Érdekes olvasni, hogyan értékelték a pályázatokat abból a szempontból, hogy milyen új eredményekkel gazdagították a történelemírás, illetve hány muzeális értékű dokumentum és tárgy került be általuk a múzeumok gyűjteményeibe. S bár hivatásos történészek munkái már akkor sem vehettek részt a pályázaton, nem jelentette azt, hogy nem akadtak olyanok, amelyek már megütötték a tudományos szakirodalom mértékét is. A korabeli beszámoló készítője megemlíti, hogy jó lenne 2-3 évenként megismételni a pályázat kiírását, hogy egyrészt készültesedjen a helytörténettel foglalkozó amatőr kutatók köre és, hogy a múzeumok gyűjteményei újabb értékes anyagokkal gyarapodjanak. Az újabb pályázat kiírása azonban mintegy öt évet váratott magára.

Nem kell túl mélyre ásunk, hogy megállapíthassuk: az országos helytörténeti pályázatok kiírása egyértelműen a néprajzosok által kitaposott ösvényen indult el. Erre a néprajzi pályázatok gondozói hívták fel a figyelmet, ugyanis egyre több nem néprajzi témájú dolgozat érkezett a szabadon választott kategóriában. Az első nagyszabású helytörténeti pályázat meghirdetésére 1969-ben került sor, amikor a Hazafias Népfőnt Honismereti Bizottsága és az Országos Helytörténeti Bizottság közös tájékoztatóval és közös pályázatok kiírásával együttes akcióba kezdett. Már a pályázók első seregszemléjén kiderült, hogy e szép munka amatőr szerelmei, tanárok és más értelmiségiek, a diákok és a szakkörök lelkes tagjai, a honismereti klubokban mesélgető öregek és az ő visszaemlékezéseiket jegyzetelő fiatalok olyan munkákat tudnak produkálni, amelyek teljesítik a tudományos igényesség magas szintű követelményeit is. Bizonyítottá vált, hogy a hagyományátadás és átvétel munkáját, éppen ezért nem lehet lezúkiteni csak a tudományos intéztek tevékenységére, hanem igénybe kell venni az amatőr kutatók aktivitását is. Ezek az eredmények mutatták meg, hogy érdemes és szükséges módszertanilag is gondozni a honismereti mozgalom ilyen irányú kezdeményezését, ezen belül a néprajzi és helytörténeti kutatást.

A pályázatok gondozásában minőségi változást és folyamatosságot 1974-ben a múzeumok történeti adattáráinak életre hívása hozta, amikor az országos helytörténeti pályázati rendszer megtervezését és gondozását a Legújabbkori Történeti Múzeumra (akkori nevén a Magyar Munkásmozgalmi Múzeum) és a Magyar Nemzeti Múzeumra bízta. A pályázati rendszer meghirdetésének gyakorlati célja volt, hogy a két országos történeti múzeum és a megyei múzeumok számára segítséget nyújtson az új- és legújabb kori történelem tárgyi anyagainak, dokumentumainak és történelmi adatainak minél szélesebb feltárásához és begyűjtéséhez. De célja volt az is, hogy az országban mindenhol és mindenki által kezdeményezett kampányszerű gyűjtéseknek és pályázatok kiírásának elejét vegyék, illetve, hogy ezek a pályázatok egy helyre kerüljenek. A pályázatok kiírásainak szervezési munkáiba Hazafias Népfőnt honismereti bizottságait is bevonták, sőt 1982-ben a pályázatok szervezési tevékenységéhez csatlakozott a Történelmi Társulat Üzemtörténeti Szekciója is.

A hetvenes évek első felében kezdődik az a fejezet, amelyben olyan új- és legújabb kori helytörténeti dolgozatok megírására írtak ki pályázatot, amelyek a magyar történelem – a XVIII. századtól napjainkig terjedő időszakának – eseményeiből, politikatörténeti témáiból merítenek. A pályázat alapkövetelménye volt, hogy az elkészült dolgozat, elsősorban közgyűjteményekbe még be nem került eredeti forrásokra támaszkodjék. A pályázaton részt vehettek mindazok, akik gyűjtéssel és történetírással hivatászerűen nem foglalkoztak. Beküldhető volt bármilyen néprajzi, történeti, ipartörténeti, eseménytörténeti, családtörténeti, egyletek, körök művelődéstörténeti, iskola és oktatástörténeti, építészettörténeti, emlékhelyeket és irodalomtörténeti hagyományokat ismertető munka, egy-egy történeti témát felölelő periodika tartalmi feltárása, bibliográfia. A pályázatot mindig kiírták ifjúsági és felnőtt kategóriában. Az értékelés felmenő rendszerben történt, először megyei, majd az onnan tovább jutó helyezettek országon is megmérettek. A bírálatokat munkaköri feladatként a muzeális intézmények tudományos munká-

társai végezték, a díjak odaítéléséről az ő javaslataik alapján egy szűkebb bizottság döntött. A pályázatoknak mindig volt kiemelt témája, melyek aktuális évfordulókhöz, eseményekhez, személyekhez kötődött, de pályázni lehetett bármilyen helytörténeti témát feldolgozó munkával. A korábban felsorolt témák mellett egyre több visszaemlékezéssel, hadtörténeti jellegű munkával (1848, 1945, 1956) találkozunk. De ebben az időben jelentkeznek az első életmód-történeti, szociológiai dolgozatok is.

1976-ban írták ki azt a pályázatot, amely hivatalosan is bekerült a megyék és a két országos múzeum (MMM és MNM), illetve a pályázatért felelős muzeológusok munkatervébe. Már az első év pályázataiban között is egészen kiemelkedő munkákkal lehetett találkozni. Első nekifutásra csak öt évre tervezték a pályázat meghirdetését, a kezdeti sikerek alapján azonban már a harmadik évben felvetődött a gondolat, hogy később is folytatni kellene a megkezdett munkát. A kutatómunka ugyanis nemcsak a szűkebb és tágabb közönség múltja és jelene iránti érdeklődést mélyítette el a résztvevőkben, de erősítette identitásukat, kitágította a látókörük határait, miközben a tudomány számára is értékes adalékokat nyújtott.

A kezdeti időben a pályázatokra 100-200 dolgozat is beérkezett, ám a 90-es évektől számuk lassan 40-50-re lecsökkent. Ennek oka volt, hogy az önkormányzati kezelésbe került megyei múzeumok pénztelensége miatt megyei szinten nem hirdették meg a pályázatot, így innen nem is kerülhettek a dolgozatok országos értékelésre, az egyéni pályázók pedig már sokkal kevesebbet tudt. Ez alól kivétel csak két megye. (abc-ben mondom, mert egyiket sem akarom a másik elé helyezni) Borsod-Abaúj-Zemplén megye és Győr-Moson-Sopron megye, ahol azóta is szép és komoly hagyományai vannak pályázatnak, s a kutatókedv ma is él és minden esztendőben kiírják a helytörténeti pályázatot. A rendszerváltás olyan változást is hozott a pályázati rendszerben, hogy a határon túlról is egyre több dolgozat érkezett. Az országos pályázatra beérkezett és díjazott dolgozatokat a MNM Történeti Adattárában őrizzük és bocsátjuk a kutatók rendelkezésére. A helytörténeti gyűjtemény dolgozatainak száma a kezdetektől, ma már meghaladja a kétezret és a Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Adattárának egyik leggazdagabb részgyűjteménye. A gyűjteményen belül mindenképpen meg kell említenünk két megyét, akik élen jártak és járnak mai is a helytörténeti pályázatok kiírásában és díjnyertes pályázatok beküldésében. Az egyik, Borsod-Abaúj-Zemplén megye Istvánffy-pályázata, a másik Győr-Moson-Sopron megye Kisfaludy-pályázata. Ezek mind a mai napig minden évben meghirdetésre kerülnek és a legjobbakat az országos pályázatra is eljuttatják igen szép számban.

Örkény István: Az élet értelme című egypercesében írja

„Ha sok cseresznyepaprikát madzagra fűzünk, abból lesz a paprikakoszorú.

Ha viszont nem fűzzük fel őket, nem lesz belőlük koszorú.

Pedig a paprika ugyanannyi, éppolyan piros, éppolyan erős. De mégse koszorú.

Csak a madzag tenné? (...)

Aki ezen elgondolkodik, s ügyel rá, hogy gondolatai ne kalandozzanak összevissza, hanem helyes irányban haladjanak, nagy igazságoknak jöhet a nyomára.”

Én azt gondolom, hogy ez a helytörténet-kutatás titka is és igazsága is egyben.

A honismereti tevékenységnek mindig is a középpontjában állt a feltáró, gyűjtő, kutatómunka. A helytörténettel, annak gyűjtésével és lejegyzésével foglalkozók között igen számmal akadtak olyanok is, akik a mindennapi élet vizsgálata során sokkal több fontos mozzanatot figyeltek meg, mint akár az egyes tudományok szakemberei. Be kellett látni, hogy a hagyományátadás és átvétel munkáját nem szűkíthetjük le a tudományos intézetek tevékenységére, ehhez a társadalom aktivitására is szükség van, pontosabban a tudománynak ki kell, és fel kell használni a szakértő amatőrök munkájának eredményeit is. Ahhoz azonban, hogy ezek a munkák valóban értékesek és maradandók legyenek, szerzőiket meg kellett ismertetni a tudományos adatgyűjtés módszertani alapjaival. Segíteni kellett őket abban, hogy a jobb eredmény érdekében, elsősorban érdeklődésük és szakképzettségük szerint foglalkozzanak a különböző társadalmi jelenségek megfigyelésével, a gyakorlat tudományos fejlesztésével. Ne akarjanak monografikus terjedelmű munkába fogni, inkább kisebb résztémával foglalkozzanak, és azt járják alaposan körbe.

A helytörténeti kutatómunkában nincs korhatár. Érzelmi megalapozására már az óvodában, ha ugyan már nem a bölcsőben kellene hozzáfogni. A kezdeti időben a múzeumok közművelődéssel foglalkozó kollégái segítettek az amatőr helytörténetkutatók munkásságát, manapság inkább tartozik ez a tevékenység a muzeológusok, a tudományos munkatársak feladati közé. Ebben a munkában ugyanis nagyon fontos a történészek, helytörténészek, muzeológusok részvétele, amely a szakmai támogatáson

túl erkölcsi támogatást is jelentett. A születő honismereti mozgalom első résztvevői, aktivistái a szülőföldjük szerető embereket, illetve ezeknek az embereknek fokozatosan közösséggé váló csoportosulásai voltak. Kutató-gyűjtő tevékenységüket kezdetben – nemcsak a történész szakma – megbocsátható szenvedélynek, jobb esetben hobbinak tekintette. De mint az az évek során bebizonyosodott, ez a hobbi egyre többeket kezdett érdekelni, egyre többeket vonzott magához, újabb és újabb személyeket nyert meg az ügy számára, egyben biztatva őket, hogy elszigeteltségükből a nyilvánosság elé lépjenek. Az amatőr helytörténetkutatók egyre többet ismertek meg a történész szakma rejtelméből, szakmai fogásáiból, s már nem lehetett őket nem figyelembe venni.

A helytörténetkutatás során sokakban gyakran felmerült, hogy nem érdemes dolgozni, gyűjteni, mert az anyag ügysem kerül megőrzésre, publikálásra. Valóban, a publikálás kérdése a legnehezebb problémák közé tartozik még ma is, bár jócskán van példa az ellenkező oldalra is. Mindenképpen biztatásul szolgált a pályázók számára, hogy a legkisebb adatközlés, a közvetlen megfigyelésen alapuló leírás is fontos lehet, ezért vált szükségessé, hogy rendezzék a néprajzi és a legújabb kori történeti adattárak nyilvántartásait, illetve kapták feladatuk a néprajzi és helytörténeti pályázatok gyűjtését és kutathatóvá tételét. A múzeumok ettől kezdve felvállalták nemcsak a pályázatok szervezését és patronálását, hanem intézményesen gondoskodtak az elkészült, beadott pályázatok megőrzéséről és kutathatóvá tételéről. Ennek célja elsősorban az volt, hogy ne érezze senki, hiába dolgozott, gyűjtött. Természetesen, csak azokat a munkákat illetheti megbecsülés, amelyeknek forrásértéke vitathatatlan. Röviden, a pályázati rendszer működéséhez szervezetszervezésre volt szükség. Éppen ezért, már a kezdetektől kereste, s mint láttuk meg is találta az intézményi kereteket, amelyben kifejezheti tevékenységét. A helytörténetkutatást eleinte (és elég sokáig) népművelési tevékenységnek tekintették. Ezért találtak otthonra először szakkörök, klubok formájában művelődési házakban, könyvtárakban és tömegszervezetekben, s csak legkésőbb a múzeumokban. Hogy miért nem a szakma (a múzeum) segítette az amatőr helytörténetkutatást, többféleképpen is magyarázhatjuk. Egyrészt a szakemberek félték a hozzánemértésből, a hályogkóvács módszerekből bekövetkező jóvátehetetlen károktól. Másrészt sok energiát kellett a szakembereknek fektetni abba, hogy a laikus szakmailag a szakszerűhöz közelítő munkát hozzon létre. Aztán, ha már ez megtörtént, az amatőrökből potenciális, szakmai ellenfél válhatott, következőképpen szakmai féltékenységből sem támogatta szívesen. Sok muzeológus kollégánál tapasztaltam, hogy nem sokra becsülte, (becsüli) az amatőr helytörténetkutatók tevékenységét. Indokolni nem igen akarják, talán szakmai gögből, egyfajta arisztokratizmusból. Sokan nem tartják tudományos értékű tevékenységnek. (Elnézésüket kérem, akik nem így tettek!) S bár volt rá példa, hogy az amatőr az idők folyamán értő szakemberré vált. De mindent a helyén kell kezelni és egyet nem szabad elfelejteni: a paraszt nem vágyik arra, hogy királlyá koronázzák, az amatőr helytörténetkutató nem akadémikus babérokra tör. Az én véleményem szerint, bármennyire is fáradságos, tanítani kell! Nagyon fontos, hogy a jó könyvészeti, bibliográfiai információ kiépítése (ld. könyvtár, levéltár és a múzeum egymásra épülése) és ez kiterjedjen a helytörténeti gyűjtések anyagaira is.

A helytörténeti munka eredménye, „a történelem mozaik-kövecskéinek” összegyűjtése, amelyekből az egész nemzet története összeáll. A helytörténeti munka a történetkutatás aprómunkája. „Aki a honismereti gyűjtőmunka során nem látja meg egy ácsszekere nyelén az elődök, az ősök munkáját, (...) az a honismereti munka lényegét nem érti”. A mai értelemben és formában csak az 1970-es évek elejétől, – egészen pontosan az első Országos Honismereti Konferenciától – vált hangsúlyossá, mint alapfunkció a mozgalmi jelleg, az önkéntesség és az öntevékenység kívánalma, a nevelés és önnevelés, és vált a haza megszerettetésének, megismerésének nagy alkotóműhelyévé, melyben az egyetemes, a nemzeti és a helyi történelem elválaszthatatlan egységet alkot.

Végül engedjék meg, hogy kicsit a nehézségekről is beszéljek. Napjainkban, mint oly sok helyen a pályázati rendszer leggyengébb pontja a pályadíjak összegének biztosítása. A MNM az idej pályázatra nem tudott pénzt biztosítani. (Sajnos, pályadíjra még nem írnak ki pályázatot.) Reméljük azonban, hogy ha ritkábban is, azért sort tudunk majd sort keríteni még országos honismereti pályázatok kiírására. Beszámolómmal talán sikerült meggyőzőn a még kételkedőket, hogy az amatőr kutatók nem ellenfelei, hanem fegyvertársai a hivatásos szakma képviselőinek, csak jól kel velük sáfárkodni, s nem lehet kétséges a siker.

Halminé Bartó Anna

Száznegyven éve született dr. Cholnoky Jenő

Dr. Cholnoky Jenő földrajztudós, a magyar föld, de bátran mondhatjuk, hogy az egész földkerekség kiváló ismerője, hatalmas életművet alkotott. Mintegy fél évszázadot átfogó tudományos tevékenysége ötven kötetnyi könyvet, s hétszáz tudományos és ismeretterjesztő cikket eredményezett.

A *Földgömb* című folyóirat 1940. decemberi számában megjelent, s mellékelten is látható fényképen egy kizárólag saját műveit tartalmazó könyvespolcnak támaszkodik. Az alsó sorban cikkeinek gyűjteménye sorakozik, felettük a középső polcon önálló kötetei simulnak egymáshoz, majd legfelül azok a gyűjteményes művek láthatóak, amelyeknek elkészítésében társszerzőként közreműködött. Mondhatnánk, hogy úgy minőségileg, mint mennyiségileg lenyűgöző életmű, pedig ekkor még korántsem volt mindez befejezett, hiszen alkotó életének nyolc évtizedéből tíz év ekkor még hátravolt...

Ám nem csupán írt: tanított is! A kolozsvári és budapesti egyetemeken három és fél évtizeden át oktatta szeretett tudományágát. Tudományos útjai során bejárta csaknem az egész világot. A Magyar Tudományos Akadémiának 1920-tól levelező, 1949-től tanácskozó tagja, amelyet azután, mint oly sokak-tól, tőle is elvettek, s csak évtizedekkel halála után, 1989-ben állítottak helyre. A Magyar Földrajzi Társaságnak 1898–1905 között titkára, majd 1914-ig főtítkára, ettől kezdődően 1944-ig elnöke volt. Vala-

(N. S. T. felvétele)

Veszprém, Kossuth utca 7. sz. ház.
Cholnoky Jenő az emeletes házban született.

László volt Cholnoky Jenő édesapja, aki az ügyvédi pályát választotta. Szükség is volt a jól jövedelmező foglalkozásra, hiszen feleségével, zombathfalvi Zombath Krisztinával nyolc gyermekük neveléséről kellett gondoskodniuk. A hét fiú és egy leány közül hárman, így a legidősebb Viktor (1868–1912), a másodszületett Jenő és a hatodiknak született László (1879–1929) tettek szert országos ismertségre. Cholnoky Viktor és László a szépirodalommal jegyezték el magukat. Ám örökölve atyjuk italozó természetét, bizonyos alkati labilitással megverten nem éltek hosszú életet, sőt László önkézével vetett véget annak.

Jenő azonban – fivéreivel ellentétben – két lábon állt a valóság talaján, kevesebb költői, s még kevesebb fellengzősséggel „megáldva”, a megérthető és megismerhető világ rejtélyei után nyomozott. Aligha tévedünk, ha úgy fogalmazzuk, hogy minden Cholnoky közül a legsokoldalúbb és legmaradandóbb életművet Cholnoky Jenő hozta létre.

Iskolai tanulmányait szülővárosában, Veszprémben kezdte el, a gimnáziumot ott és Pápán végezte. A földrajz iránti érdeklődése hamar megmutakozott. Alig tizenkét éves, amikor első „könyvét” *Előszámláló földrajz* címen egy iskolai füzet lapjain megírja. Középiskolásként további „művei” készülnek el, pl. a kétkötetes, 105 saját rajzával illusztrált képzeletbeli útleírása is *Fiumétől a Rajnáig* címmel.

Mint a legjobb érettségi eredményt elért diák Lányzy-féle ösztöndíjban részesült, s ennek köszönhetően tette meg első külföldi útját, amely az Alpokba vezetett. Noha a tudományegyetemen földrajzot szeretett volna tanulni, apja a műegyetemre iratta be. „Csak jót akarok neked fiam” – indokolta döntését az életet jól ismerő ügyvéd – „a tanárok, tudósok mind szegények.” Így aztán 1892-ben, 22 évesen meg is szerzi mérnöki diplomáját. Am egyetem évei alatt is minden szabad idejében földrajzzal foglalkozik. Meg utazik is, az egyik nyári szünidőben például gyalog bejárja Erdélyt.

1892-ben a műegyetem Vizépitési Tanszékének tanársegéde lett. Majd megismerkedett *dr. Lóczy Lajossal*, s egyik közös, Szentendrre vezető útjuk során az akkor már világhírű tudóstól megtudta, hogy hozzákezdtek a Balaton tudományos feltáráshoz.

Lóczy 1894-ben meghívta maga mellé a tudományegyetem földrajz tanszékére asszisztensnek, s ettől kezdve élete teljesen eggyé forrt hön szeretett tudományával, a geográfiával. Mindenekelőtt bekapcsolódott a hatalmas méretű balatoni vállalkozásba. Majd mestere ajánlására ösztöndíjat kapott, s ennek révén Kínába mehetett tanulmányútra. Másfél évi távollét után sorra jelentette meg tudományos eredményeit tartalmazó műveit. Földrajzi kérdéseken túl a kínai építészet, hidépítés, közlekedés, erdőgazdálkodás stb. is vizsgálódásának tárgyai közé kerültek. Kínai utazásának tapasztalatait összefoglaló műve *„A sárkányok országából”* címmel 1902-ben jelent meg.

Hazatérve a Távol-Keletről családot alapított. Feleségül vette Barrois Petronellát, s házasságukból három gyermek született. Béla, a későbbi neves botanikus, Tibor, aki Kossuth-díjas műegyetemi tanár lett, s Ilona.

Gyorsan haladt előre a szakmai ranglétrán is, hiszen már 1898-ban adjunktus, s 1902-ben elnyeri az egyetemi magántanári címet. Közben filozófiai doktorátust is szerzett.

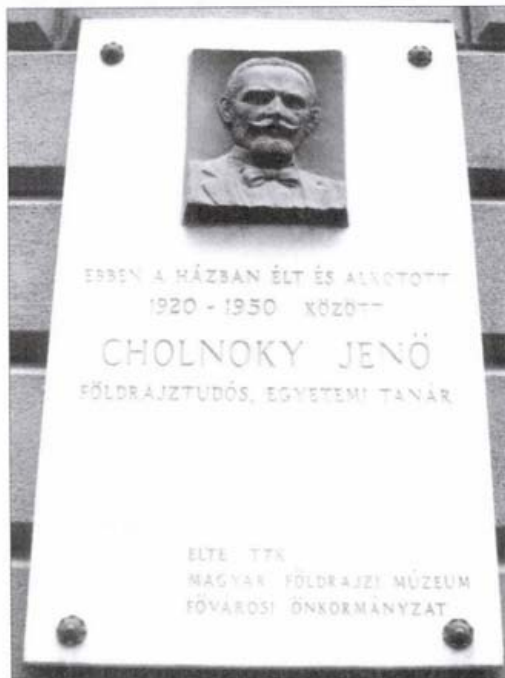
mennyi társadalmi tisztességét reménytelen vállalkozás lenne felsorolni, így mindössze három megemlézésre szorítokunk: elnöke volt a Magyar Barlangkutató Társulatnak, a Magyar Turista Egyesületnek és a Magyar Turista Szövetségnek is. Aligha kell bizonyítani, hogy dr. Cholnoky Jenő a honismeret legnagyobbjai közé tartozik.

Kettős évfordulója kapcsán – született Veszprémben, 1870. július 23-án, elhunyt Budapesten, 1950. július 5-én – most rá emlékezünk.

A csolnokossi Cholnoky-család őseit egészen Zsigmond királyig vezetni vissza. Érdekeség, hogy rokonságban álltak egykor a Hunyadiakkal. Jenő nagyapja, Ferenc Pestről költözött Veszprémbe, s ott gyakorolta orvosi hivatását. Feleségével, gróf Reviczky Karolinával négy gyermeket neveltek fel, közülük a legidősebb,

Sirja Budapesten, a Kerepesi úti temetőben
(Dr. Polgárdy Géza felvétele)

Emléktáblája Budapesten, a Gyulai Pál u. 1. szám
kapuja mellett a falon (Dr. Polgárdy Géza felvétele)

Még csak harmincöt éves, amikor 1905-ben a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem meghívja Földrajzi Tanszékének vezetésére. Az ott töltött másfél évtized alatt magas szintre emelte az egyetemi földrajzoktatást. Közben tanulmányozta és leírta Erdély természeti világát, s a gyűjtött anyagot később *Erdélyi képek* címen jelentette meg.

Az 1909-ben napvilágot látott *A földrajz fogalma* című munkájában tudományága megújításáért küzdött. 1911-ben a Spitzbergákon járt, s magyarázatot talált a tundra-jelenségre. Majd a következő évben gróf Teleki Pállal az Egyesült Államokba utazott tanulmányútra, melyről *Utazásom Amerikában Teleki Pál gróffal* című könyvében számolt be. (Telekivel rendkívül jól megértették egymást. Az anekdota szerint e távoli földrészen a szállodák folyosóira kitett cipőket nem szokás a személyzet által pucolni, ezért aztán Teleki cipőit Cholnoky tisztogatta és viszont...) Ennek az útnak a tapasztalatai szolgálták alapjául az 1917-ben megjelent *Amerika* című könyvének is.

Ez az év családi életében drámai fordulatot jelentett, mivel hosszú betegség után elhunyt felesége, s Cholnoky Jenő magára maradt ekkor még kiskorú gyermekeivel. Hogy nevelésüket biztosítani tudja, ismét megnősült, feleségül véve egyik volt tanítványát, a brassói Fink Idát.

Miután Kolozsvárra bevonultak a román csapatok, 1919 novemberében több tanártársával együtt kitasították az országból, s családjával egy vasúti tehervagonban érkeztek Budapestre.

A fővárosban a Rókus Kórház bejáratával szemben, a Gyulai Pál utca 1. sz. házában kaptak lakást, miként később a bejáratától jobbra, a ház falán elhelyezett márvány emléktáblán olvasható: „EBBEN A HÁZBAN ÉLT ÉS ALKOTOTT 1920–1940 KÖZÖTT CHOLNOKY JENŐ FÖLDRAJZTUDÓS, EGYETEMI TANÁR.”

Az állását vesztett tudós tanári pályája egy időre ekkor megszakadt. Átmenetileg a Külügyminisztériumban működő és a béketárgyalásokat előkészítő bizottságban lát el szakértői feladatokat, s Teleki Pál munkatársaként dolgozik.

1921 márciusában kinevezték a budapesti tudományegyetemen a földrajz nyilvános, rendes tanárává. Elődjétől, Czirbusz Gézától elhanyagolt – és a zűrzavaros politikai idők alatt kifosztott – tanszékét örökölt. Am kitaró munkával sikerült rendet teremtenie, s ismét nemzetközi színvonalra fejlesztenie az

íteni földrajzi oktatást. Kimeríthetetlen tárgyi tudása lenyűgöző előadói készséggel párosult, hallgatói rajongtak érte.

Ezen túlmenően a kutatás terén is eredményes munkát végzett. Sorra jelentek meg könyvei, így *Az emberföldrajz alapjai* (1922), *Az általános földrajz* (1924), majd *A Föld titkai* (1921–1930) hat kötetben, és a *Magyarország földrajza* (1929). Mint fentebb említettük, önálló műveinek száma mintegy félszáz, valamennyi felsorolására így nincs lehetőség. Sokoldalúságának szemléltetésére azonban említsük még meg néhány kiemelkedő alkotását: *A Kárpátoktól az Adriáig* (1934), *A Föld és élete* (1935), *Hazánk és népünk egy ezredéven át – A magyarság hajdan és most* (1935), *Utazásaim, emlémeim, kalandjaim* (1942).

Amikor hetvenéves korában, 1940-ben nyugdíjba ment, csak a katedrától vonult vissza, az írástól nem. Kitartóan dolgozott az élete fő művének tekintett *Emberföldrajz*on.

Mint önéletrajzából tudjuk – ez a Veszprémben megjelenő Vár Ucca Tizenhét című „negyedévkönyv” 1998. 2. számában látott napvilágot – a második világháború végén megrendítő családi tragédia érte. Felesége, Ida 1945. április 25-én tragikus körülmények között elhunyt. Pontosan egy hónappal azt követően, hogy szovjet katonai alakulatok érkeztek Balatonfüredre, ahol családjuk abban az időben tartózkodott. Ekkor, március 25-én virágvasárnap a házba özönlő – egyesek szerint „felszabadító” – szovjet katonák Cholnoky Jenőt és anyósát az egyik szobába zárták, míg feleségét egy másik helyiségbe vitték. A többiek által rajta itt elkövetett erőszak és az ekkor szerzett gonorrhoea hamar kioltották az életét. Cholnoky Jenő önéletrajzában XXI. fejezetét – ahol mindezt leírta – az „Életem legnagyobb tragédiája” címmel látta el...

A magyar földrajztudomány Hunfalvy János és Lóczy Lajos korát követő legnagyobb alakja ezek után egy testileg-lelkileg megtört, beteg öregember volt. Sem az említett *Emberföldrajz* című könyve, sem további elkészült munkái nem akadtak kiadóra. Mindez így együtt teljes letargiába süllyesztette.

Környezete unszolására 1946 júliusában még házasságot kötött volt egyetemi munkatársával, Vadas Jolánnal, aki élete utolsó pillanatáig ápolta és gondozta az önmagával is meghasonlott öreg tudóst. Rák-betegsége végül 1950 nyarán elszólitotta a földi létezésből. Sírja a fővárosban, a Nemzeti Pantheonnak nevezett Kerepesi úti temetőben található.

Emlékét több ezerre tehető tanítványa őrizte, s a múlt idővel dacoló munkái, könyvei a polcainkon.

Ha pedig utunk Veszprémbé visz, szülőházát ma is láthatjuk. A sétálóutcában, az egykori Kossuth utca 7. számú, úgynevezett „ménékfogós” házon – mely elnevezést azért kapta, mert erre szerelték fel a városban elsőként a villámhárítót – emeletnyi magasságban emléktábla hirdeti, hogy itt született...

Dr. Polgárdy Géza

Dunakeszi Trianon-emlékműve

A város Trianon emlékművét a Dunakeszi Lokálpatrióta Egyesület állította 2005. júniusában, a békediktátum 85. évfordulója alkalmából. Az emlékművet, amely a nagyalomás melletti téren áll Demeter István, székelyudvarhelyi szobrászművész készítette. Anyaga terméskő, kompozíciója egyszerű és könnyen érthető: a Szent Korona a terméskövekből készült hármashalmon áll, a hármashalom azonban már nem stabil, a Korona kimozdult eredeti helyéről, amely a trianoni döntés utáni helyzetre utal. A Korona ennek ellenére tekintélyt és erőt sugároz, köszönhetően az ezeréves államiságból fakadó nagyságnak. Az emlékmű körül, sőt annak szerves részeként 68 kisméretű kopjafán 68 elcsatolt magyar város neve olvasható. Nem messze három zászlótartó rúdon a nemzeti színű lobogó, a honalapítás korára utaló árpád-sávós zászló, és a Trianon miatti gyászra emlékeztető fekete lobogó leng. Az emlékműnél a békediktátum évfordulóján rendszeresen a megemlékezések.

Csoma Attila

ISKOLA ÉS HONISMERET

Tanítómestereink

Kanyar József:

Merre halad nemzetünk az ezredforduló küszöbén?¹

Egy erdélyi nyugalmazott mérnökkari kapitány, Kováts Benedek vallomásában olvashatunk arról a vásárhelyi tékában, hogy hazánk csak önmagára támaszkodva István után: jó észbe és szerényebb mód-
ba vetheti megmaradása minden reményét. Szent István államkormányzati elveiben is ilyen szentenciák olvashatók: „uralkodjál mindenki felett harag, kevélység, gyűlölködés nélkül békességesen, szeliden, emberségesen ... semmi fel nem emel, csak az alázatosság, semmi meg nem aláz, csak a kevélység, a gög és a gyűlölség.” A nemzetnek tehát se gögre, se arroganciára nincs szüksége a haza kormányzásában, amelyek a rendszerváltás után még eléggé kísértének bennünket, különösképp a hatalom urait. Am, ha valaki azt kérdezné tőlem, hogy mi az a megmaradó és kötő hagyomány, amelyet minden nemzetnek be kell dolgoznia a nemzeti közösség vezető elveként a maga részére az élet értelmébe, akkor én a nemzet tudatának és önismeretének szerény, de annál magabiztosabb eszmerendszerét mondanám elsőként, mivel e nélkül gyűlölködő atomjaira szakad szét minden nemzeti közösség. Éppen ezért semmiféle nemzeti közösségnek sem szabad soha koncepciós dogmák hazugságaira építkeznie

Mi legyen a nemzettel az ezredfordulón? Mérleget kell készítenie. Mérleg nélkül aligha képzelhető el a 2000-ik év kezdete, de a millicentenáriumi ünnepi programja sem. Mindent mérlegre kell tenni, még nemzeti törvényeink súlyát és hatékonyságát, valamint a felettük uralkodó általános emberi törvények érvényesülését is. Am e vizsgálatokat nemcsak a nemzeti tudat és önismeret koordinátái között kell elvégeznünk, hanem erkölcsi tudatunkat is kökemény mérlegre kell tennünk mellettük.

A XIX. évszázadban nem végeztünk ilyen kutatásokat. Igaz az is, hogy Trianon óta a pannon-magyarország sem állhatott még a lábára hazájában. Pedig a nemzet céljait már a XIX. században is látta a reformkori magyarság. Profétái is voltak – nem is kevesen – a nemzettudat és az önismeret fontosságának. Ilyen előhírnökök Széchenyi és Kossuth is – más reformkori nagyjainkkal – a XIX. század első felében, a XX. század első felében pedig Bartók és Kodály e felismerés zászlóvivői. A század második felében pedig Illyés Gyula és Németh László, hogy a fényes névsort ne folytassam tovább.

A nemzet irányító és rendező központi erejét aligha lehet külső tényezőkkel bizonygatni, csak magának a közösségnek elért és felmutatható kulturális eredményeivel. A magyarságot a gyűlölet ököljoga szinte halálra – ítélte Trianon után az utódállamokban, pedig jó lett volna, ha Bethlen Gábor vallásszabadsága átváltozhatott volna a régióban az etnikumok szabadságává. Ettől azonban még nagyon messze járunk Erdélyben, a Felvidéken, a Kárpátalján és a Délvidéken egyaránt. Pedig az integer magyarság híveként józan nacionalizmusunk senki ellen sem irányult, semmiféle tör vagy metszőkés nem volt kezünk ügyében. Csak abban bízhattunk, hogy egyszer a kis nemzetek is rákényszeríthetik a nagyokra az emberiesség alapvető törvényeit.

Vajon elérhetjük-e és mikor azt az időszakot, amelyben már népi-nemzeti és urbánus dolgainkról is nyugodtan beszélgetünk, s nem kell gyűlölködő és dühöd hangon vitatkoznunk ezekről a kérdésekről. Hiszen ma már aligha lehet megkérdőjelezni, hogy egyetemeken és főiskoláinkon tanítani lehessen *Bibó Istvánt*, *Illyés Gyulát*, *Németh Lászlót* vagy éppenséggel *Szabó Dezsőt*. Nyomukban magyarságtudományunkat már hazai kultúránk nemzetügyének tekinthetnénk, nem pedig máig tartó vitaügynek.

Mi még nem tartunk ott, mint a külföldi egyetemek, főiskolák, vagy médiumok, hogy az ott elhangzott mondanok első taktusából és sorából már azonnal ráismerhetnek nemzeti sajátosságaikra. Am még ott sem, hogy a hazai önismeret-tantárgy óráin egyetlen koncepcióban beszélhetnénk a múltról, nyelvről, muzsikánkról, historikus eszményképeinkről, „lámpás szép fejek” gondolatairól és eszme-

¹ Ennek az írásnak a közlésével az öt éve elhunyt Kanyar Józsefre emlékezünk (Szerk.)

rendszeréről. Sajnos igaz, hogy a hazai kultúránknak még nem szerveztünk elegendő alapítványokat, „kárrendezési hivatalokat”. Hazánk teste s szellemi integritása Trianonban amputált országgá változott; 1938-ban még Erdélyt is kettévágták, pedig az mind egy és oszthatatlan volt a magyarnak csakúgy, mint a szásznak és a hátszegi románnak, ahogy Cs. Szabó is mondta hazafelé mutató Erdély című kis zsebkönyvében.

A békekötések nyomában elhanyagolható kisebbség lett a magyarság mindenütt. Sváje már kétszáz-ezeren felüli nemzetiségeinek is tudott egyetemet alapítani. Ilyen arányban Erdélyben már a magyarságnak négy-öt egyetemének kellene működnie, nem pedig egynek. És körülötte mindenütt az utódállamokban: a Kárpátaljától a Vajdaságig ilyen arányban.

Mi tud egy nemzetet, vagy egy elveszített országrészt megmenteni? Művelődése és kultúrája! Amelyet mindig keres a nemzet, hiszen a magyar örökké szeretett a múlt hársfái után sóvárogni. Ez volt mindig a haza számunkra, ez volt az a zászló, amelyre felesküdtünk. Még a teremő Isten is egynek és oszthatatlannak tartotta a Kárpát-medencét és benne Erdélyt, amelyet mindig az iskola és a könyv, a művelődés mentett meg. Ezért lehettek mindig kortanúk Erdélyben a magyar sírkövek is. Egy olyan nép soha sem lehet kisebbségi, amelynek a kultúrája magasabb rendű! Nem lehet kisebbségi nép, amely mögött halottak milliói fekszenek a temetőkben. Ezért is válik a házsongárdi temető a magyar élet kertjévé és cintermévé.

Az utódállamok részekre válása a Kárpát-medencében mintha arra utalna, hogy a trianoni és a párizsi békekötés-rendszerek – a bécsi döntésekkel együtt – már kezdenének elavulni és összeomolni, arról nem is szólva, hogy a térségben a Dunát eltérítő súlyos és friss határsértés valóságos nemzetközi jogi bombaként ütött rést a két világháború utáni szerződések rendszerén.

Újabbán sok szó esik az utódállamok és hazánk közötti szerződéskötésekről. A kérdés számunkra az: milyen alapszerződést követelnek tőlünk? A temetők egymás mellett nyugvó békéjét, vagy a tőlünk elcsatolt területek háborítatlan békéjét? A történelem egymásnak feszülő küzdelmeiben a győztes fél mindig a maga igazát keresi és hangoztatja, kevésbé a másikat. A történelem hosszú távra soha sem igazolta a békekötések igazát, mint ahogy a világháborúk utáni gigantoman politikai elvek, vagy revans bosszúkonceptiók sem tudták a hatalom befolyása alól magukat és érdekeiket kivonni. Ideje lenne – legalábbis Európában –, hogy a történelmet ne gigantoman hatalmi koncepció, hanem a régióban élő népek érdekeit magába olvasztó társadalmak és nemzetek megbékélése igazgassa.

A XX. század egyik legnagyobb tragédiája éppen az volt, hogy benne a nagyhatalmak gigantoman koncepciókat és ideológiákat görgettek maguk előtt, sohasem a kisebbségi etnikumok közösségi életének elviselhetőbbé tételét szorgalmazták. Am ma sincs a világon elfogadott, csak vitatott kisebbségvédelmi rendszer, noha a világtörténelem csalódásai már régen indokolták volna azok megalkotását és végrehajtását.

Mindenki tudja, hogy a szülőföld-történelem sugárzó erejét hirdető mozgalomnak a honismeret munkása lévén, többször leírtam e mozgalom nemzeti elkötelezettségét. De keressük a mozgalomnak napjainkban a megújulását is, új ideológiáját is: a nemzettudat-erősítő, nemesen magyar és keresztény liberális eszmerendszerét a világháborúk utáni békekötések által megcsontított nemzetek életében. A szerbek, a románok, a szlovákok és az oroszok is igazolják e kérdések megoldásának megvalósíthatatlanságát, s érzik sovén tendenciájú berendezkedései sürgető felszámolásának szükségességét.

Sajnos ma a vidékiesség életszférájában igen tehetségtelen és kellemetlen réteg törekszik előre: ennyi tehetségtelen, magát alkalmasnak tartó ember még nem szaladgált a főváros utcáin és a vidék porában. Micsoda alantas ösztönű és szemléletű emberek ordíálnak a sajtóban és a közélet padsoraiban! Csak az irigység és a beképzeltség mondja a magáét, s mintha csak a tudósítók és glosszátorok uralnák a sajtó rovatait, a telemédiaumok képernyőit.

Ez a sajtó sohasem veszi észre, hogy tulajdonképpen a magyar vidék népe is kisebbségben él. E vidék hátrányos helyzetét igazolja az a tény is, hogy legalább hússzor kevesebb támogatást adnak tudományos kutatásai számára, mint a fővárosban. Vagy nézzük meg, hogy az akadémikusok széksoraiban mennyivel többen töltik be aránytalanul a fővárosiak közül akadémikus címeikkel a tudományos fellegrákok intézményét. Senki sem gondolt arra, hogy a magyar vidék katasztrófálisan leszakadt a fővárostól és kulturális *elsivatagosodása* máris a kezdetét vette.

Ismeretes, hogy e romboló folyamatnak az volt oka, hogy a diktatúras Közép- és Kelet-Európában e kérdésekről még csak beszélni sem lehetett. Sokat is töprengett a történészek hada: miért nem engednek a világhatalmak e kérdésekről is szólni? Sajnálatos, de ők sem vették észre, hogy ezeknek a problémáknak az agyonhallgatása jelenti Közép- és Kelet-Európa társadalmainak rákfenéjét. Pedig egyszer jó lenne, ha minden pusztulást felmérhetnénk Közép-Európában, megvizsgálánk e tendenciák között a nemzetünk etnikumát pusztító erodációs folyamatot – gög és arrogancia nélkül.

(Megjelent a Magyar Nemzet, 1994. szeptember 28-i számának 8. oldalán.)

A honismereti mozgalom alapja a jó iskola

1. Egyszerű és határozott kijelentés olvasható előadásom címeként a meghívóban.¹ A címet nem én találtam ki, azt az ideai akadémia szervezői adták, de természetesen egyetértek vele. Azt sugalmazza ugyanis, hogy a nemzeti elkötelezettség, a humánumot terjesztő, a harmonikus társadalmi együttélést biztosító oktatás egyszerű utánpótlást adhat mozgalmunknak. Mégis támadhat bennünk némi ellenérzés e tétellel szemben, mert azt a látszatot keltheti, hogy az iskola a honismereti mozgalomért van. Valójában azonban kölcsönhatásról van szó, ezért nem árt rögtön megfogalmazni és e kijelentés mellé odahelyezni a témának egy más hangsúlyú – első hallásra talán merésznek tűnő – variánsát, amely így hangzik: *a honismeretre alapozva jöhet létre a jó iskola*. Talán sikerül az összefüggések tartalmát a következőkben kifejtésem.

Három tétel alkotja gondolatmenetem, mondandóm irányát:

- A megtett történelmi út tanúsítja a honismeret hasznosságát.
- A honismeret, a honszeretet időszerű a XXI. században.
- Előnyös, ha a honismeret szerves része az iskolai nevelésnek ma és holnap.

2. Történelmi visszapillantással kell tehát kezdenünk. Egyrészt az alkalom miatt, hiszen a szervezett honismereti mozgalom fél évszázadát értékeljük az akadémia mai napján. Másrészt és főként pedig azért, mert a múlt számos hasznosítható üzenettel segítheti a jelent. Halász Péter előadásából kirajzolódott a megtett út, én most az ifjúság, a nevelésügy vonatkozásában emelek ki kezdeményezéseket, személyeket, problémákat. S vissza kell nyúlnom a mozgalmunk indulását megelőző évszázadra is.

Az ifjúság honismereti érdeklődésének gyökerei a felvilágosodás korának diáktársaságaiig, a közöségi önművelés és a gyarapítandó anyanyelvű kultúra igényének megjelenéséig nyúlnak vissza. Kazinczy 1789-ben járt a pozsonyi papnevelő intézetben, s önéletrajzában lelkesen írta az önképző társaságba tömörült kispapokról: *„A' derek ifjakban lángola a' hazai nyelv' szerelme, mellynek virágzása nélkül semmi nép nem emelkedhetik culturára...”*² A sajátos, nemzeti kultúra iránti tudatos érdeklődésnek lehetővé tette ekkor már tanú. A reformkor azután szélesebb körben tudatosítja a honszeretet elemi fontosságát és a személyes felelősséget. Vörösmarty mondja ki Magyarországról szólva: *„Naggyá csak fiad szent akarata tehet”*.³ S amikor egy úri hölgyhöz fordul, akkor az anyának fő hivatását a nemzetszeretetre való nevelésben látja, hiszen: *„A kisedeknek néma szája kér. / Hogy adj nekik hazát”*.⁴

Amikor a kiegyezés után kibontakozhatott az önálló magyar művelődéspolitikai, Eötvös népi iskolai tantervében megfogalmazódott az iskola nemzeti és lokális küldetése, vagyis elemi fokon megjelentek már a helyismereti elemek. A családból, a szülői házból majd az iskolából kiinduló széttekintés elvezetett a település majd a környék földrajzi és természetrajzi megismeréséhez. Emellett módszertani alapelvvé tették a gyakorlati és szemléletes tanítást, amely a megismerés kiindulópontjává a közeli, a konkrét, a helyi jelenségeket tette. A helytörténet csak később, a XX. század elején vívta ki a maga helyét a tanításban, amikor napirendre kerül a helyi események számbavétele, a helyhez fűződő mondák megismeretése. Csak 1911-ben kerül be a tanítóképző intézetek tantervi utasításába a történelem kapcsán annak igénye, hogy fel kell kerülni a történelmi emlékeket, továbbá, hogy *„az egyetemes történelmi hatások figyelemmel kísérésénél nem csekélyebb fontosságú a helyi vonatkozások kiemelése”*.⁵

A Klebelsberg Kunó minisztersége idején, 1925-ben kiadott elemi népi iskolai tanterv hangsúlyosan kiemelte, hogy mind a történelem, mind a földrajz *„a nemzetnevelés szolgálatában áll”*, s a beszéd- és értelemgyakorlatok lokális elemeit a korábbinál is erőteljesebben alkalmazták a történelmi érzék és a településhez való ragaszkodás érzésének fejlesztése érdekében; vagyis elterjedt a helytörténeti szemlélet. *„A nép és a múlt szeretete elérendő nevelési célként fogalmazódott meg.”*⁶

Az 1940. évi XX. törvény nyomán, amely a nyolcosztályos népi iskola létrehozását rendelte el, új tantervi dokumentumok jelentek meg, s az útmutatás egyértelműen jelzi az elérendő nevelési célt: *„közé-*

¹ Előadásként elhangzott a XXXVIII. Honismereti Akadémián, Kőszegen, 2010. június 29-én.

² Kazinczy Ferenc: Pályám emlékezete. Debrecen 2009. 624. old.

³ Vörösmarty Mihály: Magyarország címere. Hét évszázad magyar versei. Bp. 1966. I. k. 979. old.

⁴ Vörösmarty: Az úri hölgyhöz. Uo. 1002. old.

⁵ Idézi Balogh Mihály: Honismeret az alsó fokú tantervekben az Eötvös-féle népi iskolai törvénytől az 1948-as államosításig. Halász Péter (szerk.): Hagyományátadás. Módszertani segédanyag. Bp., 2010. 25. old.

⁶ Balogh Mihály i. m. 26. old.

lebb hozhatjuk a magyar föld történetét a tanuló érdeklődési köréhez, ha felhívjuk a figyelmét a helyi vonatkozásokra. Alig van a magyar földnek olyan része, ahol ezer év alatt valamely történelmi esemény le nem zajlott volna. Különösen áldásos az ilyen tanítás ott, ahol történelmi emlékekben gazdag földön állunk. Az épületek, kövek maguktól beszélnek, csak a tanulók szívét kell megnyitnunk befogadásukra. ... Ha a tanulóban kifejlesztjük lakóhelyének szeretetét, falujának vagy városának megbecsülését, az ott található irodalmi és művészeti emlékek, valamint népi szokások értékelését, akkor közelebb hozzuk lelkéhez a magyar földet is.”⁷ Az idézetből egyértelműen körvonalazódik a helyismeret és a hazafias nevelés összefüggése.

Ez a szemlélet még 1946-ban, Keresztury Dezső minisztersége idején is érvényesült: „A föld- és néprajz leíró honismeretből indul ki, és a világ áttekintése után magasabb szempontokat maga előtt látó, hazánkat az oszthatlan világ részeként bemutató honismerethez tér vissza.”⁸ A szűkebb hon, a nemzet és a nagyvilág ismeretének ez az átgondolt programja azután az iskolák államosítása, a pártállami diktatúra idején megbomlott, s amikor a honismereti mozgalom zászlót bontott, nagyrészt a hivatalos iránnyal szemben kellett a folytatás tartalmait és eszközeit megtalálni, alkalmazni.

Ennek a történelmi útnak – a folyamat erőszakos megszakítása ellenére – megvannak a mához szóló tanulságai. Az 1930-as, 40-es években olyan nagyhatású kezdeményezések indultak, amelyek előtörttek a nemzeti ügyek legszigorúbb tiltása idején is. Bizonyítani lehet, hogy az 1960 táján mozgalomként megjelenő néprajzi-nyelvjárási gyűjtés a negyedszázaddal korábban elhintett magvakból táplálkozott. Magam ezt Sáros-patak vonatkozásában közvetlenül átélhettem. Amikor 55 évvel ezelőtt egy az ország túloldalán meghúzódó bodrogi községben, Zemplénagárdon a néphagyományok értékeire felfigyeltem, Újszászy Kálmán professzor útmutatását követtem; az ő 1936-ban megjelent „A falu” című könyve szolgált számomra vezérfonallal. Töle tanultam meg, hogy „a falu közösség s mint közösségnek egyaránt táplálói természeti, emberi és transcendens tényezők. Ezeknek a tényezőknek sajátos együttműködése és egymásrahatása formálja a falu életét minden más közösségtől eltérő közösségi formává.”⁹ Segített munkámban a sáros-pataki Rákóczi Múzeum akkori igazgatója, Balassa Iván is,¹⁰ aki a debreceni iskola, Csüry Bálint neveltjeként hozta magával a népi örökség tiszteletét, a feltárás igényét. S amikor első dolgozataink sikerrel szerepeltek az országos pályázatokon, megkeresett Morvay Péter meg Véghe József, hogy tanácsaikkal, gyűjtési útmutatók rendelkezésünkre bocsátásával munkánkat segítsék. Tudjuk, hogy ők mindketten Györfly István köréből indultak,¹¹ tehát az 1940-es évek táj- és népkutató mozgalmaiból hozták magukkal tapasztalataikat.

Hadd illusztráljam mondandómat személyes tapasztalatommal! Pedagógusként jutottam el a honismeret területére. Vagyis nem egyéni gyűjtőként kezdtem munkálkodni, hanem tanulóim bevonásával végeztem a néprajzi feltáró és közéleti tevékenységet. Újszászy Kálmán és Véghe József¹² könyvei nyomán ismertem fel, hogy az iskolában végzett nevelőmunkában, milyen élményszerűen és hatásosan használhatók fel a hagyományos népi kultúra még megragadható értékei. Az 1950-es évek második felében a hagyományörző bodrogi faluban még megfigyelhetők voltak a népi gazdálkodásban, az állattartásban, az építkezésben, az életmódban, a társas munkákban, a jeles napokhoz fűződő szokásokban az archaikus elemek, elhangzottak az idősebbek ajkáról az ősi hiedelemvilágból táplálkozó babonás történetek, s tanulóim nagy szorgalommal jegyezték le szüleik, nagyszüleik elbeszéléseit. Iskolai újságunkban és pályamunkáiban rögzítettük ezeket, s a gyerekek észrevétlenül gazdagodtak a megfigyelés, az idősebb nemzedékek iránti megértés, a gyűjtőmunka és a leírás gyakorlatára által. Megtanulták, hogy egy folyamat részesei ők, hogy vannak sajátos gyökereik, hogy otthon vannak egy közösségben. Ez a lényeg abból, amit a honismereti tevékenység egy az életbe induló fiatalnak adhat.

Azután középiskolai katedrára kerülve a kis abaúji és zempléni falvakból származó, a sátoraljaújhegyi Kossuth Gimnáziumban tanuló bejáró és kollégista diákjaim körében folytattam a munkát. S hogy mire képes ez a korosztály az megtekinthető abból a 400 oldalas kötetből, amely szakkörünk tízéves gyűjtőmunkájának eredményeiből állt össze.¹³ S bár én itt most a magam tapasztalatait említettem,

⁷ Idézi Balogh Mihály i. m. 27. old.

⁸ Uo. 28. old.

⁹ Újszászy Kálmán: A falu. Útmutatás a magyar falu tanulmányozásához. Sáros-patak 1936. 3. old.

¹⁰ Vö.: Balassa Iván: Néprajzi feladatok a Hernád és a Tisza között. Sáros-patak 1960.

¹¹ A programot Györfly István könyve fogalmazta meg: A néphagyomány és a nemzeti művelődés. Bp. 1939.

¹² Véghe József: Táj- és népkutatás a középiskolában. Bp. 1942.

¹³ Kovács Dániel (szerk.): Abaúj és Zemplén népeletéből. Sátoraljaújhegy 1971.

nagya tudnám tágitani a kört, mert nemzedéktársaim, kollégáim közül nevek tucatjait sorolhatnám fel, akik hasonló indíttatással és munkálkodással járultak hozzá a honismereti mozgalom kibontakozásához. Így Zupkó Béla Mezőkövesden, Kuczy Károly Kalocsán, Kovács József Ráckevén, Bartha László és Márai Gyula Miskolcon, Nagy Géza Karcsán, Tungli Gyula Pápán, Körmendi Géza Tatán, Fehér Zoltán Bátyán, Türi Róbert Kisbéren, Vörös Ottó Körmenden, hogy csak néhány nevet említsek e kis haza különböző tájairól.

Miközben egymás kezdeményezéseiből is tanultunk, kezembe kerültek olyanok megnyilatkozásai, akik az előttünk járt nemzedék tagjai voltak, s tudós tekintélyként foglalkoztak a néprajz és az iskolai nevelés összefüggéseivel. Karl János piarista tanár 1929-ben foglalta írásba a szülőföldismerettel kapcsolatos nézeteit.¹⁴ Kifejtette, hogy miért fontos a lelki megtelepedés valahol, hogy miért sajátos tartalmú a több tudományágat magába foglaló honismeret, hogy sajátos módszerei vannak, hogy ezeket az átélés, az értékelés, az élmény teszi gazdaggá, hiszen életközösséget tanulmányoz. Sokat tanultam Bálint Sándor¹⁵ és Tálasi István¹⁶ írásaiból, akik az 1930-as évek viszonyai között ugyan, de gondolatgazdagon foglalkoztak a néprajz és az iskola kérdéskörével.

Itt hívom fel a figyelmet arra, hogy most jelent meg és az Akadémia helyszínén is kapható a Honismeret folyóirat „Hagyományátadás” című különszáma, amely módszertani segédanyagként szolgál, s tartalmazza az általam említett szerzők írásait is.

A megtett út bőven kínál tehát tapasztalatokat, tanulságokat.

3. Át kell most már térnünk a második tételre, a jelenre, s szembe kell néznünk azzal a ténnyel, hogy a közvéleményben – valljuk be – nem él egységes válasz a kérdésre, hogy vajon a XXI. század viszonyai között is nélkülözhetetlen-e a honismeret és a honszeretet ifjúságunk számára. A globalizáció gyors ütemű terjedése idején, az egységesülő Európa igényeit figyelve sokan gondolják úgy: azt kell keresni, ami közös, ami összeköt más kultúrákkal. Kétségtelen, hogy számolnunk kell az új folyamatokkal, mégis úgy vélem, hamis próféták azok, akik a nemzeti identitás gyors eltűnését jósolják. Hiszen az integrációval, az egységesüléssel egyidejűleg jól megfigyelhető az ellenkező tendencia is, a differenciációé, (gondoljunk Jugoszlávia, a Szovjetunió, Csehszlovákia felbomlásra, vagy akár Belgium jelenlegi belső feszültségére). Úgy látom, mintha embervoltunk egyik alapsajátossága lenne az együttéléseken alapuló, körülhatárolható közösségekhez – a családhoz, felekezethez, nemzethez, nyelvközösséghez – való tartozás igénye.

Az 1960-as évek közepén Angliában járva meglepett egy cambridge-i professzor kijelentése, aki azt mondta: „Ha választanom kell hazám és a barátaim között, remélem lesz erőm, az utóbbiak mellett dönteni.” Magam Kölcseyi intelmém nevelkedtem, aki négy szócikában foglalta össze tanítását: „*A haza minden előtt!*”, ezért megdöbbenem kissé. Az angol professzor arra gondolt, hogy a nemzet nevében oly sok véres eseményt robbantott ki a XX. század, hogy az szertefoszlatta a fogalom nemes tartalmát. Az utóbbi évtizedek mintha tovább erősítették volna ezt a gondolkodást, pedig az helytelen alternatívára épül. Nagy baj van ugyanis, ha szembekerül egymással a baráti (embertársi) és a túlbujánzó nemzeti (sovinisztává fajuló) érzelem, mint nem is olyan régen a szerbek, horvátok, bosnyákok között a balkáni háborúskodások idején.

A mi hazafogalmunk azonban nem kizáró, hanem integráló. Hadd idézzem ennek alátámasztására a magyar reformkor egyik legnagyobb gondolkodóját, Eötvös Józsefet, aki kifejtette: „*A haza nem azon darab föld, amelyen születünk. Nem a hegylánc, melynek kékelő csúcsira a gyermek vágyódva fellelt. Hasonló vidéket találunk a föld más részeiben is, a szív azért mégsem érzi magát otthonosabbnak rajtuk. A haza több! Azon hely, melyen magunkat szabadoknak érezhetjük. Melynek története dicsőségünk, virágzása boldogságunk, jövője reményünk! A honszeretet soha szolgálk erénye nem vala. Csak a szabadságban verheti gyökereit, s csak véle együtt terjed a polgárok szívében. A honszeretet nem a szárnak vonzalma istállójához, hanem az embernek ragaszkodása azon helyhez, ahol magát boldognak, azaz szabadnak érezheti.*”¹⁷ Ebben a szellemben kell hazát adnunk fiainknak, az iskolában pedig a szabad polgár otthonérzetével kell tanítványainkat megajándékoznunk.

¹⁴ Karl János: A honismeretéről. Hagyományátadás. Bp. 2010. 42–48. old.

¹⁵ Bálint Sándor: Néprajz és iskola. Szeged 1934.

¹⁶ Tálasi István: Néprajz és középiskola. Hódmezővásárhely 1938.

¹⁷ Eötvös József: A zsidók emancipációja. Budapesti Szemle 1840. II. k. 110–156. old.

Sokan megállapították már, hogy az iskolára az idők során egyre több feladat hárult. Kezdetben azt vállalta, amit a szülői ház nem adhatott meg: az írás és az olvasás tanítását. A felnőtt társadalomba való belenövekedésre nagyrészt a család, az atyafiság, a falusi vagy városi közösség készítette fel. Az ott-honi munkamegosztásban fokozatosan tanulta el a gyermek a háztartásban, a ház körül, a növénytermesztésben, az állattenyésztésben szükséges ismereteket és munkafogásokat, sajátította el a társadalmi szokásrendet, a beszédmódot, a népköltészeti-népművészeti hagyományt. Később az egyre differenciáltabb ismeretanyagot, a specializálódó társadalom igényét ez a belső kör egyre kevésbé tudta már kielégíteni; a szervezett iskolai oktatás vállalt át egyre több elemet a hagyományátadásból. Ennek vannak kedvező és kedvezőtlen hatásai egyaránt. Mert az iskola ugyan a tudás hatalmas tárházához nyit kaput, de többnyire megelégedezik arról az érzelmi többletről, amit a közösségi hatások nyújtottak a felnőttek világába belenövő ifjú emberek számára. Az életismeretet túlnyomórészt nem a személyes részvétel közvetlenségével veszi birtokba a tanuló, hanem elvont tananyag formájában; tehát nem a jelenséggel, hanem annak reprodukciójával találkozik. Az iskola, a pedagógus ennek felismerése nyomán igyekszik szemléltetéssel és munkáltatással elményszerűvé tenni tantárgyát, közelebb vinni a jelenségekhez, a személyes tapasztalathoz tanítványait.

Amikor egyre nagyobb mértékben az iskolára hárul az embertárs, a haza, a kulturális örökség, a természeti környezet megbecsülésének elmélyítése, akkor ebben az összetett nevelési feladatban a honismeret jó eséllyel vállalhat szerepet a harmonikus személyiség formálásának folyamatában. A honszeretettel felvértezett ifjútól ugyanis elvárható a közösségi felelősségvállalás, a környezettudatos magatartás, s a honismeret ehhez segíti hozzá az egyént, a korosztályt. Aki a maga szülőföldjét vagy választott patriáját megismeri és magáénak tekinti, az várhatóan az otthonérzet biztonságával rendelkező, cselekvőképes személyiséggé növekszik, olyan emberré, aki a maga környezetéért vágyik is, tud is munkálkodni. Aki nem valamiféle elvont humánus eszme jegyében segít bajba jutott társán, hanem az együttélés gyakorlati törvényszerűségeiből leszűrt tapasztalat vezérli. Az így kialakult honszeretet segít a magunk örökölt és szerzett értékein alapuló öntudat kialakításában, vagyis a személyiség lelki egyensúlyában, ugyanakkor szilárd alapot ad a társadalmi együttműködéshez, amely a közös kulturális örökségre, a közös feladatokra és a szolidaritásra épül.

Nem véletlen, hogy a nemzeti önismeret igénye, az identitás megerősítésének szándéka olyan történelmi időszakokban került előtérbe, amikor válságos idők kényszere szorongatott. A reformkorban a Habsburg-birodalom nyomása, a XX. században pedig előbb a trianoni trauma, majd az internacionalista diktatúra adott ösztönzést a nemzeti önépítés eszközeinek kereséséhez. Meggyőződésem, hogy a mai – gyakran értékviszályokkal küszködő, talajtalan, a virtuális vagy ezoterikus „valóságba” menekülő, a technika és a média reklámvilága által elbűvölt – XXI. századi fiataloknak szükségük van a helyhez kötődő, a közösségi hagyományból fakadó örökség ismeretére, átéltésére. Emellett ma is nemzetfenntartó erő lehet a népi-nemzeti kultúra ápolása. Ebből következően az iskolának vállalnia kell a honismeret tudás- és élménykincsének közvetítését, a belőle kivirágzó honszeretet táplálását.

3. A honismeret fogalmát ebben a körben nem kell tisztáznunk. Marjanucz László szegedi kollégánk tömör megfogalmazását idézem: „*Felfogásunk szerint a honismeret egy adott hely, illetve közösség múltjával és jelenével foglalkozó tudományág, mely a közvetlen környezetet egészében, minden vonatkozásában (komplexitásában) vizsgálja.*”¹⁸ Beleértjük tehát a helytörténetet, a szociográfiát, a néprajzot, a természeti és az épített környezet ismeretét, az irodalmi hagyományt, a jeles szülöttek számbavételét. A honismeret azonban nemcsak tematikájában komplex, hanem alkalmazott munkaformáiban, módszereiben is, s művelésében ezért további nagy lehetőségek rejtőznek. Könnyebb mind az érdeklődés felkeltése, mind pedig a résztvevők aktivizálása; azt mondhatom tehát, hogy bevonása nagymértékben gazdagíthatja az iskola hatásrendszerét, ezért helye van benne a közoktatás minden szintjén.

Három felől is közelíthetünk az indokokhoz. A leglényegesebb az talán, hogy a honismeretet tartalma és eszköztudása alkalmassá teszi arra, hogy az iskolák nevelési programjukba beilleszkék. Jól variálható, ami azt jelenti, hogy alkalmazható bizonyos szakaszban önálló tantárgyként (mint például a hon- és népismeret modul az 5. vagy 6. évfolyamon), de bevezethető úgy is, hogy ismeretköreit szétosztjuk a hagyományos tantárgyi keretek között. Emellett – természetesen – vonzó alternatívát nyújt a tanórán vagy akár az iskolán kívüli (szakköri, táborig, erdei iskolai) foglalkozások számára. Előnye továbbá, hogy a hagyományos nevelőiskola koncepciójához éppúgy csatlakoztatható, mint a most terjedő kompetenciaalapú oktatási modellhez. Hiszen tartalma a történelmi stúdiumokban, az anyanyelvi nevelésben, a természetismeretben, a földrajzban, a biológiában, a vizuális nevelésben, az ének-zeneben, a

¹⁸ Marjanucz László: A honismereti oktatás helye a tanárképzésben. *Hagyományátadás*. Bp. 2010. 118. old.

testnevelésben, a társadalomismeretben, a technikában, a kézműves foglalkozásokban kitűnően felhasználható mind az alsó-, mind a középfokon a kisiskolás társas gyermekjátékaitól az érettségiző diák pályaművéig.

Az Európai Unió által az utóbbi évtizedben kidolgozott és ajánlott általános, tehát a tantárgyi rendszertől független, keresztintanervi kompetenciák ugyancsak természetes módon kapcsolhatók a honismereti neveléssel. Az egész életen át tartó tanulás alapkészségeinek rendszerében kialakították a mindenki által elsajátítandó, a későbbi tanulás sikerének alapját képező kulcskompetenciákra vonatkozó javaslatot, amelyeknek döntő szerepük van a személyiség kiteljesítésében (kulturális tőke), az aktív állampolgári szerepvállalásban (társadalmi tőke), illetve a foglalkoztathatóságban (emberi tőke), ezért ezeket a kötelező oktatás, illetve képzés időszakában kell elsajátítani. A kulcskompetenciák nyolc területe közül valamennyi kínál több-kevesebb lehetőséget a honismeret-helytörténet bekapcsolására. Az *anyanyelvi kommunikáció* referenciakeretébe például számos olyan ismeret, készség, attitűd illeszkedik, amely a honismereti tematikával összefügg; például a szókinccs gyarapítása, a kommunikáció típusaiban és eszközzeiben való jártasság növelése. Kiemelten eredményesek lehetünk a nyelv és a kommunikációs formák időhöz, földrajzi, társadalmi és kommunikációs környezethez való kötöttségének és változatosságának felismertetésében, vagy például a nyilvánosság előtti magabiztos megszólalás attitűdjének fejlesztésében. A *digitális* kompetencia az információs társadalom technológiáinak használatára való képességet jelenti, s a honismereti feltáró tevékenységben ezt sikeresen gyakorolni lehet. A *tanulás tanulása* referenciatarományának elemei a honismeretben kiválóan érvényesülnek, hiszen természetes módon alkalmazhatók, fejleszthetők azok a képességek, amelyek az önállóan és csoportban történő sikeres ismeretszerzéshez szükségesek. Tapasztalataink szerint a honismereti-helytörténeti témákkal való foglalkozás motivációit nem nehéz kialakítani, s ezek más területre is átvihetők, megerősítik a siker elérésére való képességbe vetett hitet. Előny, ha az ifjú emberek az életet gazdagító tevékenységként fogják fel a kutatómunkájuk során végzett tanulást, miközben erősödik alkalmazkodóképességük, rugalmasságuk. A *személyközi és állampolgári* kompetenciák kialakulásában, gyarapításában elsőrendű szerepet kaphat a honismeret. Ebbe a referenciakeretbe tartozik a másik ember vagy embercsoport iránti érdeklődés és tisztelet, az előítéletek leküzdése, de ehhez kapcsolódik a szülőföldhöz, a lakóhelyhez, a hazához való tartozás érzése, továbbá a közéleti szerepvállalás iránti érdeklődés, valamint a különböző vallási és etnikai csoportok értékrendjei közötti különbségek tiszteletben tartása. A *kulturális* kompetencia a gondolatok, érzések, művészi élmények kreatív befogadásának és kifejezésének fontosságát jelenti, ebben a honismeret igen-igen nagy lehetőséget ígér. Hiszen az emberiség alkotásainak megismerése, a lokális, a nemzeti és az európai kulturális örökség átélése a honismeret alapfeladata. Elérhető általa a kulturális kifejezés sokfélesége iránti nyitottság, valamint a különbözőség tiszteletével párosuló erős identitástudat.¹⁹

A friss európai törekvésekről összefoglalóan tehát azt mondhatjuk, hogy azok is megfelelő lehetőségeket nyitnak a honismeretnek az iskolai és iskolán kívüli jelenlétéhez. Aki megismeri szülőföldje, lakóhelye népének küzdelmes életét, az megtanulja, miképp kell alkalmazkodni a megváltozott viszonyokhoz, hogyan fejlesztheti a pozitív önértékesítés képességét teljesítményre való törekvéssel, míféle nyitottsággal kell figyelnie a belső és a külső világra, milyen magatartásra van szüksége a másokkal való együttműködéshez. Meggyőződhet arról, hogy érzelmi kiegyensúlyozottság tesz képessé bennünket úrrá lenni a megterhelő, feszült helyzeteken, s hogy önismerettel vállalhatunk felelősséget tetteinkért, bontakoztathatjuk ki képességeinket. Vagyis a tanulói személyiségfejlődés szempontjából a honismeret – tartalmi és eszközbeli komplexitása által – sok előnnyel kecsegtet.

Azt sem feledhetjük, hogy a pedagógus, a nevelő szemszögéből nézve hasonlóképpen gazdag a lehetőségek skálája. Tudjuk gyakorlati tapasztalatból, hogy a pedagógus minden társadalmi közegben – akár a tanterv előírásaitól függetlenül, tankönyvek hiányában is – átadhatja tanítványainak azokat a tartalmakat, amelyeket az adott hely értékeiből átörökítendőnek ítél. Megtaníthatja a szülőföld népdalait, játékeit, szokáselemeit az óvodások, kisiskolások ének-zene vagy testnevelés foglalkozásain; beviheti óráira a helyi kötődésű költők, írók, művészek alkotásait; elviheti diákjait a közeli emlékhelyre (emlékműhöz, emléktáblához) vagy közgyűjteménybe (könyvtárba, múzeumba, kiállításra). Elolvastathatja települése nagy szülőiteinek írásait, a róluk szóló irodalmat; gyűjtőmunkát végezethet a gyerekekkel családjuk, szomszédságuk körében a történelmi események (II. világháború, 56-os forradalom) emlékeiből, s így a fiatalok élményszerűen – testközelben – jutnak ismeretekhez. Színesítheti az egyetemes

¹⁹ Kitértem erre a kérdéskörre az esztergomi pedagógiai tanácskozáson tartott előadásomban: Gondolatok a honismeret iskolai alkalmazásának lehetőségeiről. Honismeret, 2009. 1. sz. 24–29. old.

vagy magyar történelem eseményeinek és szereplőinek bemutatását helyi adalékokkal; alakíthatja a tanulók ízlését a díszítőművészet, az épített vagy természetes környezet helyben elérhető alkotásainak elemzésével. Napközis foglalkozáson, erdei iskolában kipróbálthatja a népi kismesterségek valamelyikét; pályamunkákat készíthet az érdeklődőkkel a lakóhely jellemzőiről; felfoghatóbbá teheti a nemzedékek egymást váltó során az életformában, a szokás- és hitvilágban bekövetkező változásait a közvetlen környezet példáján. Tudnunk kell, hogy a honismereti oktatás elterjedése és sikere nagyrészt a pedagógusokon múlik. A pedagógusok meggyerésének pedig többféle útja-módja van. Akkor foglalkozik szívesen és eredményesen a helyi értékek közvetítésével, ha meggyőződik azok nevelőértékéről, s ha legfontosabb feltételeket biztosítja számára. Vagyis: rendelkezik a helyismereti oktatáshoz megfelelő ismeretekkel és metodikával, be tudja illeszteni nevelési programjába a helyismereti témaköröket, és hozzá tud jutni a szükséges taneszközökhöz.

Ezeknek a feltételeknek az együttes megléte több forrásból ered. Ahhoz például, hogy nevelési programjában helyet kapjon a helyismeret, a kerettanterv megfelelő kínálata, sugalmazása a legerősebb hatóerő, de sokat jelent az iskola nevelési programja, légköre, értékválasztása, valamint a társadalmi igény is. Érdekes módon most éppen az úgynevezett globalizáció jelensége értékeli fel a nemzeti, a regionális és a helyi értékeket. Egyre általánosabb a meggyőződés, hogy a gazdaságban a multinacionális cégek mellett megmaradáshoz kell hozzásegíteni a szerényebb hazai vállalkozásokat, a kultúrában pedig a kisebb népcsoportok azonosságtudatának erősítésével kell gazdagítani a közös európai műveltséget. A környezetvédelemre helyezett erőteljesebb nyomaték ugyancsak kedvez a lakóhelyi mikrovilág megismerésének, gondozásának. Ezt a gondolkodásmódot vehetjük alapnak a honismereti (helytörténeti, lakóhely-ismereti) nevelés kiterjesztéséhez.

5. Nagyon sokan tekintünk most bizalom telí várakozással az új kormány oktatási politikája elé. Egy nemzeti programnak alapvető eleme a sajátos kulturális értékek feltárása, megismerése, ápolása; joggal remélhetjük tehát, hogy a honismeret egyre inkább szerves része lesz az iskolai nevelésnek. Pokorni Zoltán épp tíz évvel ezelőtt – szövegszövegünk egyik tanácskozásán – mutatott rá erre. Idézem őt: „*Sokféle módon szervezhető az iskola a honismereti nevelés feladatait. Tantervek, tanórák részeként, a közismereti tárgyak kibővítésével, a helytörténeti adalékok településhez kötődő információival. A lényeg, hogy élményszerűbbé, átélhetőbbé tegyék a tanulatot. Teheti ezt az iskola önálló honismereti tantárgy vagy óra keretében. Ez ma az iskolai közösségnek a fenntartóval egyetértésben a pedagógiai program részeként elfogadott döntésén múlik. Teheti továbbá nemcsak kötelező óratervi keretekben, hanem a tanrenden kívüli iskolai elfoglaltságok körében is: honismereti szakkörben, helytörténeti sétán, kiránduláson, iskolatörténeti gyűjtemény létrehozása során a levéltár, a múzeum, a könyvtár lehetőségeinek megismerésével, a tárgyi emlékek, eszközök gyűjtése közben.*”²⁰ Ő is hangsúlyozta a nevelési értékek megvalósulásának elsődleges voltát, az átélhető, élményszerű ismeretek szerzésének fontosságát.

A honismereti nevelés sikerét a magyar honismereti mozgalom a maga sok évtizedes tapasztalataival segíteni tudja, s ez alapvető érdeke is. Hiszen valóban: a honismereti mozgalom alapja a jó iskola. Ahhoz azonban, hogy sok jó iskolánk, eredményes honismereti nevelésünk legyen, ahhoz erős mozgalomra van szükség. Nem csupán az érdekérvényesítés ereje miatt, hanem elsősorban azért, mert mozgalmunk tárhatja föl azokat a helyi értékeket, amelyeket közvetítésre az iskolának átad, terjesztheti el a legkiválóbbak példáját. A honismereti akadémiák minden programjában, így most a közegiben is több előadás, korreferátum szól néhány kezdeményezésről, évek óta folytatott igen eredményes munkálkodásról. Ezeknek a hatása az iskolai honismereti nevelésben is hasznosul.

Bizonyára mindnyájan egyetértünk abban, hogy kiegyensúlyozott személyiség és harmonikus társadalom csak a szervesen továbbélő hagyomány birtokában létezhet. Ha elősegítjük, hogy az ifjú nemzedék birtokba vehesse elődei becses örökségét, akkor öntudatot ébresztünk benne, s olyan erőforrással ajándékozunk meg, amely nehéz történelmi időkben is helytállásra teszi képessé. Igen, ahogy Illyés Gyula írta: „*A szél kihívásaira a fa a gyökereivel válaszol.*”²¹ Segítenünk, támogatnunk kell tehát az ifjúságot és az iskolát. Öntözzük, tápláljuk a gyökérzetet, hogy a szélviharokkal dacolva növekedhessen, virágba borulhasson, termést hozhasson a fá! És bár mozgalmunk már 50 éves, tehát érett férfikorába lépett, van még munkánk – és nem is kevés!

Kováts Dániel

²⁰ Pokorni Zoltán: „A honi történet tudása nélkül nincs honszeretet”. Hagyományátadás. Bp. 2010. 16. old.

²¹ Biró László püspök Illyés Gyula jeligeszerű mondasára építette 2001-ben a csiksomlyói búcsún mondott szentbeszédét.

SORSKÉRDÉSEK

Számúzóttak

A kolozsvári és a pozsonyi egyetem sorsa Trianon után

„Ne felejtjük el: korszakok mesgyéjén léptünk át, és csak most, visszatekintve borzong igazán a lelkünk, látva a kitölthetetlen mély szakadékot, amely a múltat jelenünktől örökre elválasztja.” (Szekfü Gyula)

Az előzmények

A kiegyezés után jelentős kulturális fejlődés kezdődött Magyarországon, annak ellenére, hogy házánk minden szempontból évszázados elmaradással küszködött, amelyeket nem lehetett egyik napról a másikra megszüntetni, bepótolni. A változás csak lassan indulhatott meg. *Eötvös József* és *Trefort Ágoston* munkásságának köszönhetően a magyar művelődésügy jelentősen fejlődött és elindult azon az úton, amely a magyar közoktatást európai szintűvé emelte.

„Emelkedik az oktatás színvonala, a hallgatók és az oktatók száma. A nagyvonalú államférfiak, a kiváló szervezők, és az iskolateremtő tudós professzorok együttműködése a magyarországi felsőoktatás fejlődését eredményezi, s ezért joggal nevezhetjük ezt a korszakot a modern magyar felsőoktatás korának.”¹

Az országban ekkor egy, a nagyszombati alapítású Magyar Királyi Egyetem működött. Jelentős előrelépésként értékelhető, hogy 1872-ben a Polytechnikum műegyetemmé alakult át és miután a király szentesítette az országgyűlés által elfogadott XIX. Törvénycíkket, megnyílt Kolozsvárott az ország második tudományegyeteme. Az intézmény négy – jog- és államtudományi, orvostudományi, bölcsészeti-, nyelv-, és történelemtudományi, valamint matematikai és természettudományi – karral és 258 beiratkozott hallgatóval kezdte meg munkáját. A tanárok eskütelére október 19-én került sor. Az egyetem első rektorává *Berde Áron* professzort választották. A kulturális élet területén komoly hagyománnyal rendelkező városban az intézmény színvonalas működésének adottak voltak a feltételei. Bekapcsolódtak a nemzetközi tudományos életbe, építkezések kezdődtek, új iskolák, egyesületek, folyóiratok létesültek. Az egyetem töretlenül fejlődve 1910-re hallgatói számát megtízszerezve komoly tekintélyt és hírnevet szerzett bel- és külföldön egyaránt. 1881-től felvette az uralkodó nevét és a továbbiakban, mint *Ferenc József Tudományegyetem* szerepelt. Ez a gesztus akár azt is jelenthette, hogy a király rokonszenvvel viseltetik az intézmény iránt, azonban a valóság mást mutatott. Az alapító okirat kiadására csak 25 évvel később – hosszas huzavona és többszöri kérés után – 1897. november 1-jén került sor, melynek legfőbb oka az volt, hogy a kormányzat titkon az iskola életképtelenségének bizonyítékaira várt, hiszen sokkal szívesebben látott volna egy pozsonyi székhelyű egyetemet. Ez a vágy öltött testet 1912 júliusában, amikor *Ferenc József* szentesítette a pozsonyi egyetem felállításáról szóló törvényt, illetve még ugyanabban az évben engedélyezte, hogy *Erzsébet királynéről* nevezzék el. A négy karúra tervezett intézetben, 1914-ben elsőként a jogi-, majd ezt követően 1918-ban a bölcsész és orvosi fakultáson indult meg az oktatás. Sajnos a Mennyiség- Természettudományi és Mezőgazdasági kar létrehozására már nem volt mód.

A trianoni döntés következtében, mely Magyarországot területeinek 71%-tól fosztotta meg, határon kívül rekedt a két tudományegyetem, illetve a *Mária Terézia* által 1762-ben alapított és a későbbiekben Sopronba áttelepített selmechányai Bányászati és Erdészeti Akadémia is.

¹ *Mann Miklós: Trefort Ágoston élete és működése Akadémiai Kiadó, Bp. 1982. 80. oldal*

Kolozsvár

A Ferenc József Tudományegyetemen az 1918/19-es tanévben 2370 diák tanult, 83%-uk magyar nemzetiségű volt. Az egyre bizonytalanabbá váló politikai helyzetben, 1918 karácsonyán az intézmény – bár ekkor még nem foglalta el a katonaság – román ellenőrzés alá került. December 29-én, azon a napon, amikor Erdély és Románia uniója létrejött, „*Consiliul Dirigent* (illetve a vallás- és közoktatásügyi reszort) önhatalmúlag átvette Erdély és a „részek” egyházi, iskolai és közművelődési intézményeinek felügyeletét azzal a kijelentéssel, hogy az igazgatást a legdemokratikusabb, leghatalmasabb módon, a vallásosság és a haza javára szavatolja”² Ezek a hangzatos, szép szavak távolról sem feleltek meg az igazságnak. Zaklatások, házkutatások, letartóztatások következtek. Az egyetem rektorát, *Schneller Istvánt* szuronyos katonák közrefogták és így kísérték az őrszobára, majd délután kiengedték, mondván, hogy tévedtek. A helyzetet nehezítette, hogy az egyetemi vezetés és Budapest kapcsolattartása komoly nehézségekbe ütközött, az ügyben egyik fél sem látott tisztán. Az intézményben – a jövőt illetően – teljes volt a bizonytalanság. Pesten a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium még januárban is nevezett ki új oktatókat Kolozsvárra. Az egyetem sorsáról, illetve átadásáról folyamatosan változott a megszállók elképzelése. Eleinte azt szerették volna, ha a tanítás magyar kézben marad, mert világosan látták, hogy nincs megfelelően képzett szakembergárdájuk, akikkel betölthetnék a megüresedett helyeket. Későbbi álláspont szerint az egyetem átvétele fokozatosan, 20-30 év alatt ment volna végbe. Mindezek csak elképzelések maradtak, mert rövidesen a magyar egyetem teljes felszámolása lett a végleges cél. 1919. május 8-án egy korábbi rendelethez hivatkozva I. Ferdinánd királyra való hűségeskü letételére kötelezték a tanárokat. Közölték velük, hogy csak abban az esetben tarthatják meg állásaikat, ha ezt megteszik, és egyúttal kötelezettséget vállalnak arra, hogy két év leforgása alatt olyan szinten tanulják meg a román nyelvet, hogy az alkalmas legyen az előadásaik megtartására. Azonban ez nem így történt, az egyetem oktatói hűek maradtak magyar esküjükhöz.

„Magyarnak lenni: nem a szó,
a név, az ősök, az élet,
magyarrá csak a szív tesz
és a lélek!” (Alföldi Géza)

Válaszlépésként, május 12-én a román hatóságok átvették az intézményt. Kiméltlenül abba, és félbehagytak minden tevékenységet, egyedül az aznapra tervezett doktoravatást engedélyezték. Sajnos mindez néhány nappal a szemeszter befejezése előtt történt, a diákok tanácstalannul és csalódottan vették tudomásul a félév és ezzel együtt munkájuk elvesztését. Vincze Gábor véleménye szerint „ez is tudatos lépés volt”, mert a diákokat így próbálták a város elhagyására ösztönözni, és rávevni arra, hogy más városban, pl. Debrecenben esetleg le tudják tenni az esedékes vizsgáikat. Ez még a „finomnak” nevezhető módszereik közé sorolható, hiszen a hatóságok a hallgatókat koholt indokokkal zaklatták, üldözték, megakadályozták a szüleikkel való kapcsolattartást, ok nélkül meghurcolták, megverték őket. 167 tanulóknak engedélyezték a hazautazást azzal a feltétellel, hogy soha többé nem térnek vissza a városba. A tanárok és a magyar lakosság helyzete is kétségbeesítővé vált. Márki Sándor professzor naplójában, 1919. július 7-ji bejegyzéssel ez olvasható: „*A magyar ruha viselése miatt tegnap 12 (mások szerint pláne 50) úrinőt letartóztattak, egyet hír szerint meg is pofoztak. Letartóztatták Barabás Samu ref. Papot és kántorát is mindjárt a Magyar utcai templomban tartott istentisztelet után, ahol a Szózatot énekeltek.*”³

Össze eltávolították az egyetemről a magyar személyzetet. A tanárokat száműzték, többeket kilakoltattak. Sokan Budapestre menekültek. Itt csatlakozott hozzájuk két kollégájuk – *Boér Elek*, a jog- és államtudományi kar és *Ortutay Rudolf* matematika- és természettudományi kar oktatója –, akiket szabadságuk letelte után a román hatóságok már nem engedtek vissza Kolozsvárra.

I. Ferdinánd 1920. október 1-jén megnyitotta a *Universitatea din Cluj* néven alapított, új román egyetemet. A hallgatók jelentős részét komoly ösztöndíjakkal Románia különböző területeiről csábították oly módon, hogy a beiratkozást nem kötötték érettségi vizsgához, hiszen a cél a diákság számának mesterséges felduzzasztása volt.

Még ebben az évben – a városban maradt tanárok kezdeményezésére – felmerült egy ún. „*erdélyi autonóm felekezeti egyetem*” létrehozásának gondolata. Az intézmény októbertől 7 karral működött volna a Ferenc József Tudományegyetem munkarendje és szabályzata szerint. A kezdeményezést – bár a Budapesten lévő Egyetemi Tanács és az Országos Menekültügyi Hivatal is támogatta – a román hatóság betiltotta.

² Vincze Gábor: A száműzött egyetem. JATE Press Szegedi Egyetemi Kiadó. Szeged 2006. 21. old.

³ Vincze Gábor: A száműzött egyetem. JATE Press Szegedi Egyetemi Kiadó. Szeged 2006. 31. old.

1940 októberében Kolozsváron újjászerveződött a magyar egyetem. 1945-ben új névvel, Cluj-Kolozsvári Bolyai Tudományegyetemként folytatta munkáját, majd 1959. július 2-án összevonták a román tannyelvű Babes Tudományegyetemmel.

Pozsony

Az Erzsébet Királyné Tudományegyetem átvételéről (az általam fellelt) jóval kevesebb forrás szűkszavúan nyilatkozik, de az biztos állítható, hogy a történetek nagy hasonlóságot mutatnak a kolozsvári eseményekkel.

1919 elején a csehek megszállták a várost. *Polner Ödön*, az egyetem rektora, annak fejében, hogy a „*diákság lojális marad az új hatalom irányában*” ígéretet kapott arra, hogy a megkezdett tanévet rendben be is fejezheti. Az események azonban sajnálatos fordulatot vettek, amikor az egyetemi vezetés nem volt hajlandó részt venni a csehszlovák kormány képviselőinek tiszteletére rendezett ünnepélyes fogadásán. A retorzió nem maradt el, az intézmény működését január 28-án felfüggesztették. A válaszlépésként sztrájkba kezdő munkásság és a nemzetközi felháborodás hatására február 18-án újra engedélyezték az egyetemi oktatást. A kiéleződött politikai helyzetben gyakorivá váló tüntetéseken már a hallgatók is részt vettek. 1919 júniusában a köztársasági elnök ígéretet tett arra, hogy az egyetemet nem fogják „*egyik napról a másikra*” megszüntetni. Ezzel ellentétben a prágai nemzetgyűlés még ebben a hónapban törvénybe iktatta az intézmény sorsát megpecsételő határozatát, mely szerint a városban létre kell hozni egy négy karral működő csehszlovák egyetemet. „*A törvény egyenes következményeként a csehszlovák kormány képviselője 1919. szeptember 22. és 25. között az egyetem összes ingatlanaival, bútorait, tudományos berendezéseit és iratait a csehszlovák állami egyetem céljaira ténylegesen is birtokába vette.*”⁴ Megindult a tanárok zaklatása, elbocsátása, kilakoltatása, kiutasítása. A Jogi és Államtudományi Karon sajátos helyzet alakult ki, ugyanis a hatóságok még három éven át engedélyezték működését. A Kari Tanács új működési rendjét, melyben elfogadta, hogy a csehszlovák szabályok és törvények szerint dolgozik tovább, a prágai vezetés – a tananyag változtatása mellett – hagyta jóvá. „*A kar önálló pozsonyi működése 1921. szeptember 6-ával lezárult, ekkor vették át az egyetem összes tulajdonát a Komensky egyetem kiküldöttei. Az átvétel jogi alapját a csehszlovák kormány hivatalos lapjában 1921. augusztus 20-án megjelent rendelet képezte, amely a kar működését az év július 31-ével befejezettnek nyilvánította.*”⁵

Budapest

A menekült egyetem tanári karának egy része Budapesten kereste a lehetőségeit. Az 1920 elején hozott minisztertanácsi döntés értelmében ideiglenesen a városban – egymással együttműködve – folytathatták a tanítást, azonban folyamatosan tárgyaltak a végleges elhelyezkedésükről. A karoknak számos nehézséggel kellett szembenéznük. Gondot okozott, hogy felszereléseik, könyvtáraik, irataik Kolozsvárról, illetve Pozsonyban maradtak, pótlásukról – a lehetőségekhez mérten – gondoskodniuk kellett. Általános volt a lakáshiány a tanárok és a diákok között egyaránt. Az 1919/20-as tavaszi szemesztert – csekély hallgatói létszámmal – Budán a Pedagógikum épületében indították el. A pozsonyi orvosi kar számára szükséges épületeket az Állatorvosi Főiskola és a Révész utcai hadikórház biztosította. A két intézmény – ügyeik közös intézése céljából – egyetemközi bizottságot hozott létre. Megállapodtak abban is, hogy diákjaik mindkét iskola előadásait látogathatják. A hallgatói létszám növekedésnek indult annak köszönhetően, hogy a száműzött egyetemek újrarendezésének híreire egyre nagyobb számban érkeztek Budapestre a határon túli területeken élő magyar fiatalok. A legnagyobb problémának a megoldására – az universitasok állandó székhelyének biztosítására – több lehetőség is kínálkozott. A helyzetet nehezítette, hogy sem a felettes szervek véleménye, sem a két egyetemi vezetés álláspontja nem volt egységes. Több vidéki város neve is felmerült, de ezek közül csak három, Debrecen, Pécs és Szeged jöhetett szóba.

A debreceni egyetem a pozsonyival egy időben kezdte meg működését. Eredetileg négy fakultást terveztek, de 1914 őszén három karral – az orvosit nélkülözve – indulhatott az oktatás. Ez a magyarázata annak, hogy Debrecen – saját orvosi karának létrehozása érdekében – meghívta a pozsonyi egyetem orvosi tanszékét, majd ezt később, új, kibővített ajánlatában a két határon túl rekedt egyetem teljes egészére módosította. A lehetőséget illetően megoszlottak a vélemények az egyetemi vezetésben és a diákság körében is. Előbbi helyszíni szemlét folytatott, mely után megállapították, hogy Debrecenben – hely-, illetve felszerelési hiány miatt – a két orvosi fakultás elhelyezése nem kivitelezhető. Utóbbi 58

⁴ Kiss József Mihály: Párhuzamos utak ELTE. Bp. 1991.

⁵ Ugyanott

aláírással ellátott nyilatkozatban tiltakozott, mert az intézmény önállóságát látták veszélyben és – az egyébként a kolozsvári Egyetemi Tanács által is támogatott verzió – a szegedi elhelyezés mellett érvelt. Végül a kolozsvári után a pozsonyi egyetem is lemondott a Debreceni Tudományegyetemmel való együttműködésről és a pécsi elhelyezés lehetősége került előtérbe.

Lépések a végleges megoldás felé

Pécsett, a középkori egyetemi múlttal rendelkező városban a pozsonyi egyetemi vezetés és *Haller István* vallás- és közoktatásügyi miniszter egyaránt megoldottnak látta az intézmény jövőjét. A megvalósítást nagyban hátráltatta, hogy Pécs ekkor még szerb megszállás alatt állt.

Szeged már 1919 novemberében kereste a kapcsolatot a *kolozsvári egyetemmel*. Rövidesen küldöttség utazott a városba, mely miután alaposan tájékozódott az elhelyezés körülményeit illetően, nem látta akadályát a kérés megvalósításának, egyedül az orvosi kar elhelyezése ütközhetett nehézségekbe. *Wolf Ferenc* főorvos véleménye szerint „*Szegeden komplett egyetemet létesíteni lehetetlen.*” Azonban a kormányban – elsősorban az erdélyi származású tagok közül – többen is támogatták a leköltözés ügyét. Egyedül *Korányi Frigyes* pénzügyminiszter nem értett egyet a hontalanná vált egyetemek fenntartásával és komolyan kétségbe vonta a négy egyetem szükségességét.

Vass József kultuszminiszter a Szegedi Naplóban a következőket nyilatkozta:

„*Kulturpolitikánknak teljesen magyar irányúnak kell lennie. Mindazokat a helyeket el kell látni kultúrintézményekkel, amelyek mintegy tűzközpontjai lesznek a magyar népnek. Nekünk speciális magyar kultúra kell, anélkül, hogy megszűnnék szellemi kapcsolatban lenni a nyugattal. A magyar nép tehetségét évtizedeken keresztül lesorvasztották. Egészen természetes, hogy a magyar nép legsűrűbb népesedési pontjai közül ki kell választani azokat, amelyek legfontosabbak, és kultúrintézményeinket ott kell elhelyezni.*”⁶

Az ügy rendezését az 1921. XXV. Törvénycikk szolgálta, amely elrendelte, hogy a kolozsvári egyetem ideiglenesen Szegeden, a pozsonyi pedig Pécsen nyerjen elhelyezést. A megvalósítás azonban nem ment simán. Szegeden a legnagyobb gondot a helyhiány jelentette. Biztosítani kellett a költözők egyetem számára a megfelelő épületeket, továbbá meg kellett oldani a professzorok és a személyzet, valamint a diákok lakásgondjait is. 1921 őszén már 1400 hallgató adta be felvételi kérelmét és október 9-én *Horthy Miklós* kormányzó ünnepélyesen megnyitotta a *Ferenc József Tudományegyetemet*.

A *pozsonyi egyetem* esetében az előkészítő munkák csak Pécs szerb megszállásának megszűnte után indulhattak, így jelentős késéssel kezdődhetett a tanítás. Itt is szinte ugyanazokkal a nehézségekkel – pénz- és lakáshiánnyal – kellett szembenézni, mint Szegeden, de ezek szerencsére a város segítő közreműködésével hamarosan megoldódtak. *Klebersberg Kunó* kultuszminiszter 1923. október 24-én nyitotta meg a pécsi Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetemet, beszédében külön kiemelve a vidéki egyetemek fontosságát.

Szerencsére azoknak, akik a két hontalan egyetem befogadását, fenntartását ellenézték – nem lett igazuk. Kétségtelen, hogy az akkori politikai, gazdasági helyzetben a száműzött egyetemet csak áldozatok árán lehetett megfelelő módon elhelyezni. Sokat jelentett, hogy az ország vezetői keresték az utat egy esetleges revízió felé. *Klebersberg* egyik beszédében így fogalmazott: „*Szeretném a köztudatba bevinni, hogy a trianoni béke következtében lefegyverzett Magyarországon a kultusztárca voltaképpen honvédelmi tárca is. Honvédelmi tárca olyan értelemben, hogy most elsősorban a szellem, a művelődés fegyvereivel kell védeni hazánkat és ezekkel az eszközökkel kell újból és újból bebizonyítanunk a világ nemzetei előtt, hogy a magyar viszontagságos életének kétezeredik esztendejében is életképes, erős és hogy bántani nagy történelmi igazságtalanság.*”⁷

A pécsi és a szegedi egyetemek azóta az ország meghatározó és nélkülözhetetlen felsőoktatási intézményeivé fejlődtek. Történetük bizonyíték arra, hogy nem szabad a pillanatnyi nehézségek szorításában az egyszerűbb és könnyebb megoldás mellett dönteni.

M. Pázmány Kata

Felhasznált szakirodalom: *Gazda István* (szerk.): Százhuszonöt éve nyílt meg a kolozsvári tudományegyetem I–II. Magyar Tudománytörténeti Intézet, Piliscsaba 1997. – *Kiss József Mihály* (szerk.): Tanulmányok a magyar felsőoktatás XIX–XX. századi történetéből. ELTE. Bp. 1991. – *Mann Miklós*: Trefort Agoston élete és működése. Akadémiai Kiadó. Bp. 1982. – *Nemeskürty István*: Mi, magyarok. Történelmünk ezerszáz éve. Akadémiai Kiadó. Bp. 2006. – *Vincze Gábor*: A száműzött egyetem. JATE Press Szegedi Egyetemi Kiadó. Szeged 2006.

⁶ *Vincze Gábor*: A száműzött egyetem. JATE Press Szegedi Egyetemi Kiadó. Szeged 2006. 206. old.

⁷ *Kiss József Mihály*: Párhuzamos utak. ELTE. Bp. 1991.

Mit kaptam a bukovinai székelyektől?*

Az elmúlt hetekben valahol azt olvastam, hogy mindenki, legyen az tudós, valamilyen szakma mestere vagy éppen íróféleség, egyszerűen mindenki, ha megszólal mindig és mindenütt magáról beszél. Elgondolkoztam, s abban állapodtam meg magammal, hogy ebben nagy igazság van, s akár bűn, hiba vagy éppen érdem, ez rám is vonatkozik, s ha megbocsátják, én is csak magamról fogok beszélni, vagy inkább vallani.

Két, az ünnepi alkalom kiprovokálta kérdést szeretnék alaposabban megvizsgálni. Mindenekelőtt, hogy személy szerint én, Albert Gábor mit kaptam a bukovinai székelyektől, s ha röviden, arra a kérdésre is megpróbálnék válaszolni, hogy viszonzásként mit adtam.

Az első kérdésre – mit kaptam? – (gondolom, ezt senki sem vonja kétségbe), én magam vagyok a legilletékesebb válaszolni. A második kérdéssel már csináján kell bánni.

Gyerekkoromat innen nem messze, mondhatnám, a tözsomszédtságban, az Ormánságban töltöttem. Némi kanyargók után (amelyeknek természetesen voltak bizonyos, de most mellőzhető, politikai vonatkozásai is) innen Baranyából kerültem az ország középpontjába, Budapestre. A Fővárosba. Abba a vegykonyhába, ahol az ország sorsát nyakunkra íltetett komisszárók alakították, s mi, közönséges halandók egészen 1956-ig szó nélkül túrtuk. Most nem akarok arról beszélni, hogy az isteni Gondviselés hogy óvott meg az 1956-ot követő megtorlások idején, inkább azt idézem fel, hogy éppen a viszonylagos jólét, az úgynevezett konszolidáció idején, az 1970-es években éreztem magam legelvesztettebbnek. Mintha odafenn Budapesten, abban az aszfaltozott művilágban körülöttem lassankint elfogyott volna az éltető oxigén, s úgy éreztem, ha nem történik valami, megfulladok.

Viszonylag fiatal íróként így cseppentem bele a szociográfiába. Annak a szociográfiának az áramába, amely csúcsteljesítményeit tekintve Magyarországon mindig jóval több volt pusztá valóságfeltárásnál, s igénye szerint – a nélkül, hogy a hitelesség ismérve bármi csorbát is szenvedne – a szépirodalomhoz tartozott.

Nincs értelme kudarcba fulladt próbálkozásaimat felsorolni, mikor a diktatúrában megfélemlített emberek torkát elszorította a múlt, s hiába erőlködtem, nem tudtam szóra bírni őket. Az igazság és a félelem birkózásában, akkor az igazság került két vállra.

Ebben a kínos pathhelyzetben már azt latolgattam, hogy engedek a körülmények nyomásának – és ezek mindig a hatalmon lévőknek kedveznek –, és csapat-papot félredobva, dolgom végezetlen visszamegyek abba a világba, amelyből szabadulni igyekeztem.

Csapat, papot mondtam, s ez nem csak a humort, hanem magát a valóságot is súrolja.

Valamikor az előidőkben, még bölcsészari éveim előtt a Budapesti Református Theológiai Akadémián is megfordultam. Ott aztán volt alkalmam találkozni papokkal, s nem is akármilyenekkel. Mutatóban csak Ravasz László püspökünk és az Akadémia akkori dékánjának nevét, Pap Lászlót említem. Nagybátyám, a csarnótai lelkész később esperes lett, nagyapám református papként Pécsen és Egyházasharasziban szolgált. Már meg sem tudom mondani, hogy kitől hallottam először az akkor hidas református pap, *Hegedűs Loránt* nevét, és azt, hogy hívei Bukovinából, Andrásfalváról idetelepített reformátusok. Ezek után kerestem fel a könyvekkel kibélelt hidas parókián Hegedűs Lorántot.

Hogy mit kaptam tőle? Önzetlen baráti segítséget. Székely híveiről sok mindent elmondott, aki ismeri, tudja, milyen kitűnő megfigyelő, milyen differenciált szöbőséggel, élvezetesen, képekben gazdag, sodró nyelven tudja megfogalmazni észrevételeit. S el ne felejtsem a leglényegesebbet: milyen testvéri szeretet forrósította át minden szavát.

Ő azonban nemcsak beszélt, hanem belém karolt, s elmondta, olyan valakivel hoz össze, aki Andrásfalván az egyház gondnoka volt, mostanában ugyan nemigen látja a templomban, de igen értelmes, olvasni szerető ember, ő minden kérdésemre válaszolni tud. Így tértünk be a parókiával majdnem szomszédos, akkor még a régi, sváb házban lakó, *Pipás Balogh Jóska* bácsi portájára.

A szabóasztal fiókjában kincsek rejtőztek. Régi újságok, kalendáriumok, a Hertelendifalvába települt székelyek száz évnél öregebb levelei kerültek elő, de mindezeknél értékesebb volt számomra Jóska bácsi bizalma és bámulatos emlékezete, ahogy az andrásfalvi nehéz élet mindennapjait felelevenítette, tanuló éveit a szabóműhelyben, s mindezt azon a gyönyörű, kétszáz év előtti székely-magyar nyelven,

* Elhangzott Hidason 2010. május 16-án a bukovinai székelyek Hidasra telepítésének 65. évfordulóján rendezett ünnepségen.

amelynek hanglejtése, szörendje, olykor a hasonlást semmibe vevő archaikus zenéje már a tartalomtól függetlenül is elbűvölt. Ezekről csak az egyetem nyelvészeti óráin hallottam, s most én magam is, Jóska bácsi kínálására friss kenyérrel falhattam a füstölt sonkát.

A Kossuth Lajos utca 67 ettől kezdve a hadiszállásommá vált. Akkor még élt édesanyám, s Pécsről rendszeresen átjártam Hidasra, s Jóska bácsi nemcsak válaszolt záporozó kérdéseimre, hanem azokat a találkozásokat is megszervezte, amelyek révén a bukovinai székelyek történetét, hányattatásukat, végső letelepítésük eseményeit magamban feldolgozhattam. Hosszú-hosszú névsorral kellene most előrukolnom, amelynek élén – gondolom mindenki által ismert – *Önböli Jóska* bácsi állna, de ugyancsak előkelő hely illetné Andrásfalva egykori lelkészének özvegyét, a fáradhatatlan *Bognóczky Gézániét*, *Elekes Dénes* plébános urat Kalaznóról vagy *Palkó (Csakir) Pius* bácsit, aki annak idején kórházi ágyszomszédjától elleste – természetesen nem a kórházban – a kádármesterség fortélyait, és mindenáron meg akart ajándékozni egy harmincliteres hordóval.

A két Jóska bácsi – Balogh József és Önböli József – ajánlásával kézről kézre adogattak, alig győztem rendezni az így begyűjtött emberi dokumentumtömeget. Az első találkozások kábulatából felocsúdván azonban nem feledkeztem meg arról, hogy én nem a bukovinai székelyekről szándékoztam írni, hanem a magyarokéig szőztem, s éppen a bukovinai székelyek hányattatásának, mentalitásának, erejüknek és gyöngeségeiknek megismerése volt az, ami újra meg újra arra ösztönzött, sőt kényszerített, hogy végre megértem, s könyvemen keresztül másokkal is megértessem, mi történt velünk, a magyarokkal az elmúlt száz évben.

Mindenekelőtt persze az embereket akartam megérteni. Az érdekességek azonban lassan megszokottá váltak, de közben valami különös, addig sosem tapasztalt, képmutatás és önmutatás nélküli világot éreztem kiépülni magamban és körülöttem. Olyan világot, amely teljes, salakatlan tisztaságában talán csak az évszázadok csiszolta népdalokban nyilvánul meg. Ezt érezhette meg, és ezért mondhatta annak idején Bartók Béla, hogy életének azok voltak a legboldogabb hetei, napjai, mikor fonográfteker-cseivel népdalokat gyűjtött. Nem véletlenül jutott eszembe ez a párhuzam. Akkori menedékem a MTA Zenetudományi Intézete, más néven a *Bartók Archivum* volt, ahol mindazokat a népzenei felvételeket őrzik, amelyeket annak idején Bartók és Kodály a végső pusztulástól megmentettek. Nem tartozik ugyan szorosan véve beszámolóimhoz, de nem hallgathatom el, hogy a bukovinai székelyek szívét előttem épp a népdalok nyitották meg. Az intézetben ugyanis pontos kimutatás van arról, hogy annak idején, 1945-ben, milyen népdalokat és kiktől gyűjtöttek Hidason. Ezekről a felvételekről másolatot készíttettem, s a legközelebbi alkalommal elhoztam magammal Hidasra. Elképzelhető, milyen megdöbbentő volt a hatása, mikor a magnetofonon a sok-sok évvel korábban elsíratott, jó énekes hírében álló rokon vagy ismerős énekelni kezdett. Többen – legalábbis nekem úgy mondták – csak azért vásároltak maguknak magnetofont, hogy az ajándékba kapott szalagon rokonaikat újra meg újra meghallgathassák.

A bizalom és a szeretet gyöngyszemei, amelyeket közös munkánk során a bukovinai székelyektől kaptam csak a ráadás volt ahhoz a felismeréshez képest, amely szinte csak közös munkánk elkészülte után derengett fel bennem. Ahogy sorsukat és helytállásukat a hazai viszonyokkal szembesítettem, ahogy a könyv írása során a megtett utat magam is újra átéltem, ahogy a megalázottságot elviselve fel tudták emelni a fejüket – annak hite sejtett fel bennem, hogy a bukovinai székelyek valami olyasminek vannak birtokában, amely megőrizte őket, amit nem szabad veszni hagyni. Sorsuk az *összetartozás érzésének megtartó erejét példázza*, az egymásba kulcsolódó kezek erejét. Ennek felismerése és átélése volt a bukovinai székelyek legnagyobb ajándéka és figyelmeztetése.

A róluk írt *Emelt fővel* először 1983-ban jelent meg, 27 éve, még az úgynevezett rendszerváltozás előtt. A könyvet szétkapkodták, akkori olvasói pontosan tudták, miről szól a könyv: megalázottságunk idején példát mutatott fel, hogy van lehetőségünk, hogy a székelyek példáját követve a diktatúra múltán az egész magyarság képes lesz emelt fővel nézni a jövőbe.

Azóta 27 év telt el, és mondhatnám azt is (inkább bizakodva, mint szomorúan), hogy könyvem ma újra aktuális. Mélyre buktunk, de ahogy a bukovinai székelyek megvetették lábukat, ahogy bebizonyították életrevalóságukat, az ma is erőt adó példa.

Mit kaptam a múlt század 70-es, 80-as éveiben a bukovinai székelyektől? Ezt! A jövőnkbe vetett erős hitet.

Mit adtam viszonzásul a bukovinai székelyeknek? Pusztán ezt, az *Emelt fővel* most újra megjelent kötetét. Hogy ez törleszt-e valamit nagy adósságomból? Ennek eldöntése nem az én tisztem.

Albert Gábor

Iskolai ünnepélyek az 1950-es években

Az iskolák életében évszázadok óta jelentős szerepet játszottak azok az ünnepélyek, amelyeket valamely jeles esemény, személy, vagy eszme tiszteletére rendeztek. Ezek zöme kezdetben vallási jellegű volt, de a XIX–XX. században erősödő szekularizáció eredményeként az állami, nemzeti ünnepi megemlékezések hódítottak jelentősebb teret az iskolákban.

A hazai népesség életében változatlan szerepet játszottak az évszázados vallási ünnepek, amelyek a vasár- és ünnepnap i stentiszteletekkel együtt a mindennapi élet szerves részét alkották és szinte népszokássá váltak.

A XX. század első felében a három nagy nemzeti ünnep (március 15., augusztus 20. és október 6.) közül az I. világháború és a forradalmak alatt tönkrement, s a Trianon által tönkretett országban a nemzeti önérték ápolásának szempontjából legjelentősebb az augusztus 20-i Szent István-nap volt. E nap jelentőségét 1938-ban tovább emelte az államalapító szent király halálának 900. évfordulója, a hazánkban rendezett Eucharisztikus Világkongresszus, a Szent Jobb aranyvonatos országjárása, a Gyöngyösbokréta-mozgalom többnapos rendezvényei, amelyeken az iskolák tanulói pedagógusaik vezetésével aktívan részt vettek.

Ebben a hagyományos ünnepély-rendszerben csak részleges törést jelentett 1945, amikor a régi társadalmi, gazdasági rendszer romjain kezdett kialakulni a népi demokrácia új rendszere. Az 1945–1948 közötti koalíciós évek, a M.K.P. fokozatos térhódítását jelentették, amelynek alapja nem a lakosság megnyerésén, hanem a Vörös Hadsereg megszállásán alapult.

Rákosiék kezdetben fontosnak tartották hangsúlyozni nemzeti elkötelezettségüket és azt, hogy nem ellenségei a vallásnak. Ennek propagálását szolgálta a *falujáró mozgalmuk* is, amikor a párt aktivistái vasárnaponként ingyen javították meg a falvakban a háztartási és mezőgazdasági eszközöket, rendbehozták a háború alatt megsérült iskolákat, templomokat, teherautókon szállították a hiveket a búsujáró helyekre, zenekarjaikkal vettek részt az istentiszteleteken stb.

Ha a falu templomának toronyóráját megjavítjuk, akkor valahányszor a falusiak meg akarják tudni a pontos időt, a toronyóra mindig eszükbe juttatja a kommunisták jó munkáját – mondta Rákosi Mátyás.¹ Ez a politika részben sikeresnek is bizonyult: több pap írt köszönőlevelet, prédikációikban dicsérték a falujárókat, sőt olyan kijelentések is elhangzottak, hogy a „*a kommunisták Krisztus igazi követői!*”.

Az MKP igen fontosnak tartotta a pedagógusok megnyerését, átnevelését is. *Különösen fontos megnyernünk a falusi intelligenciát ... a tanítókat, mivel egy-egy tanítónak nagy befolyása van a faluban* – hangsúlyozta több pártfórumon Rákosi. Ezért már 1945/46-ban megkezdődött a *nevelők világnézeti átképzése*. E célból például Pest megyében 51 helyen olyan központokat jelöltek ki, ahol a pedagógusok havonta egyszer, arra alkalmas vezetők irányításával ismerkedtek a „korszerű szellemmel és neveléssel”. Az előadások témái között szerepelt a demokrácia, a vallásos nevelés a demokráciában, a szovjet közoktatásügy, az MKP és a haladás, az egyház szerepe stb.²

A pedagógusok átnevelésére azért is szükség volt, mert a korábbi keresztény-nemzeti gondolkörben vallásérkölcsei alapon szocializálódott magyar pedagógustársadalomtól idegen volt a materialista világnézet. Munkaszervezőkben („díjlevél”) a meghatározott pedagógusfeladatok között kiemelt helyet kapott a növények vallásos nevelése, valamint „az Egyház hit- és erkölcsi elveit úgy hivatalos működésben mint a magánéletben betartani és jó példát mutatni”. Munkába állás előtt a hivatalos állami esküt még 1946-ban is „a mindentudó és mindenható Istenre” tették a pedagógusok. Ebből következett, hogy minden átképzés a későbbi szemináriumok, az egyre erősödő osztályharcos-ateista elvárások ellenére, lélekben megmaradtak a régi beidegződések, nosztalgiai, amelyek eredményeként alakult ki az a belső kettősség, amelynek nyomasztó lelki súlyával kellett képviselniük az újabb állami elvárásokat.

1945 után az első években az iskolák életében annyi változás történt, hogy lecserélték a fasisztának minősített szemléltető képeket, tankönyvrészeket, és „demokratikus szellemben” folyt a tanítás. A korábbi iskolai élet külsőleg nemigen változott. Az egyházi iskolákban továbbra is szentmisével kezdődött a tanítás, énekkel az első óra, minden egyházi ünnepen kötelező volt a részvétel stb. Az óvatossá vál-

¹ Politikatörténeti Intézet Levéltára: Falujáró jelentések 29.f. 60 öe.274–16/50.

² Pest Megyei Levéltár (PML)Tanfelügyelőségi iratok XXIV. 502-b 1946. 15 d.

tozást az új ünnepek, jelszavak,dekorációk megjelenése mutatta. Ilyen volt például a Magyar Hiszek-egy megváltoztatása.

A régi szöveg így hangzott:

*Hiszek egy Istenben, hiszek egy hazában,
Hiszek egy isteni örök igazságban,
hiszek Magyarország feltámadásában.*

Az új pedig így:

Hiszek a szabad és független Magyarország feltámadásában.

A tanévre eső időszakban új iskolai ünnepként jelent meg április 4-e, a felszabadulás ünnepe, valamint május 1-e és november 7-e. A hagyományos egyházi ünnepek (húsvét, első áldozás, Úrnapija, a település búcsúnapija, Mikulás, karácsony) továbbra is szerves részei voltak az iskolák életének, amelyeken a diákok adták a műsort és szüleikkel együtt a nézőközönséget is.

1947/48-tól az *úttörőmozgalom* iskolai megjelenése sem okozott kezdetben alapvető változást. *A szülők abban a téves hitben éltek, hogy az úttörőmozgalom vallásellenes* – írta az egyik igazgató. Ezt látszott erősíteni az a tanfelügyelői utasítás is, amely előírta, hogy az úttörőfoglalkozások ne zavarják a templomi rendezvényeket.³

Az 1848. évi forradalom centenáriumára készülve több iskolában fogalmazták meg nevelési célként a „*vallásérkölcös hazaszerető, embertársait becsülő-segítő ifjúság kialakítását*”. 1948 februárjában a húsvéti lelkigyakorlatokra még az állami iskolákban is egy-egy tanítási szünnapot adtak.

Az *iskolák államosítása*, „köznevelésünk földreformja” után azonban jelentősen megváltozott a helyzet. A korábbi ígéretekkel szemben megkezdődött az iskolák erős, centrális irányítása – egyértelműen a *materialista világnézet* alapján. Ennek érvényesítése persze „lent” az iskolákban nem ment könnyen. A látványos változások közé tartozott a keresztek, szentképek, szobrok eltávolítása, és a tanítás előtti egyházi ének („Jöj Szentlélek...”) helyett mozgalmi dal éneklése. Mivel ezt a diákok választhatták ki, ezért általában hosszú, több versszakos dalt énekeltek szép lassan, hogy a feleletési időt lecsiphessék (pl. DIVSZ-induló) Az utolsó tanítási óra befejezésekor viszont egy rövid dal elhadarásával igyekeztek ki az iskolából (pl. Dózsa népe, bontsd ki zászlód...).

Az egyházi befolyás – főleg vidéken – alig csökkent, sőt a Mindszenty elleni hadjárat, majd a szerzetesrendek felszámolása, a hitélet sokféle korlátozása csak erősítette a hívek tüntetően tömeges részvételét az egyházi rendezvényeken. Ez a kettősség nyomta rá bélyegét a különféle ünnepekre is. Például a zsámboki gyermeknapot 1948 júniusában reggeli szentmisével kezdték, az úrnapi körmenetben a tanulóifjúság és a tantestület mellett a helyi párttitkár is vitte a gyertyát, a szeptemberi bérmáláskor a helyi pártok vezetői köszöntötték a megyéspüspököt, a karácsonyi ünnepséget az iskolában rendezték az egyházközség és a falujárók együttes szervezésében stb.

Ekkor jelent meg a Pajtás újságban az alábbi verse:

*A sok pajtás megköszöni [ti. az ajándékokat]
A kis Jézuskának.
Megigéri, harcosa lesz
A versenytanulásnak.*

A következő években is gyakran olvashatunk ilyen vegyes jellegű ünnepekről:

- Május 1-én, szentmise után az úttörő- és MNDSZ-zászlók megszentelése,
- az elsőáldozókat az MNDSZ vendégeli meg,
- a ballagó VIII. osztályosok a templomtól is elköszönnek (1949.Zsámbok),
- elsőáldozás, ministrálás úttörő egyenruhában (Csillaghegy 1949).

1950/51-ben a húsvéti ünnepek alkalmával a templomi „szentsíroknál” egyenruhás úttörők és DISZ-tagok álltak díszőrséget. *Mindenki úttörő, mindenki bérmálkozott, mert az úttörő vallásos* – jelentette 1950-ban a nemesgulácsi igazgató, aki szervezeten vitte a gyerekeket a templomba és a körmenetekre. 1951-ben a csömöri és a zsámboki pap a nagymise után személyesen vezette hívseit az augusztus 20-i községi ünnepélyre, ahol színes műsor várta az érdeklődőket.⁴

³ Bp. Fővárosi Levéltár: úttörőmozgalom 132.d.

⁴ Historia Domus – Zsámbok 1950.

Több helyen alakult ki jó együttműködés a tanácsi és pártvezetők, valamint a „klerikális reakció tisztelt vezetője” között az ünnepségek összehangolása érdekében. 1952 áprilisában Sopronhorpácson az egyenruhás tűzoltók mellett a tanácselnök, a párttitkár és három tanítóval az iskolások is részt vettek a húsvéti körmenetben. Hasonlókat jelentettek a környező községekből is. Pécelen ugyanekkor 20 párt- és tanácsstag vett részt az ünnepségen. Szigetcsépen is 20 párttag vonult fel a húsvéti körmenetben az alábbi táblával: „*Krisztus nevével harcolunk az amerikai imperialisták koreai háborúja ellen!*”.

Az egyházi rendezvények ellensúlyozására szervezték a vasárnap délelőtti filmvetítéseket, sport- és kultúrversenyeket. 1950/51-re kialakult az új, szocialista ünnepi rendezvények rítusa is, amely némely vonatkozásában a helyi népi hagyományokat is felhasználta. Így május 1-én májusfa-állítást, a majális kulturális műsorát az úttörők és a DISZ- fiatalok tartották – kiegészítve azt a nemzetközi munkásmozgalmi hagyományokkal és a munka ünnepéhez kapcsolódó versekkel, dalokkal. Az iskolai megemlékezések mellett ezeken az ünnepségeken a az iskolák tanulói természetesen teljes létszámban vettek részt.

Év végén a Mikulásból is szovjet mintára *Télapó* lett, a karácsonyfából pedig *Fenyőfa*. Ez utóbbit minden óvodában és iskolában megünnepelték hagyományos vallási alapon. 1951-ben ezért külön is felhívták az intézményvezetők figyelmét arra, hogy „a műsort lehetőleg ismert számokból állítsák össze, hogy színdarab-tanulással ne vonják el a gyerekeket a tanulástól”, illetve, hogy legyenek éberek „nehogy klerikális szellemű műsorszámok kerüljenek előadásra!” Az óvónőknek azt javasolták, hogy meséljenek arról, hogyan ünneplik a gyerekek a Fenyőfa-ünnepélyt a Szovjetunióban, énekeljenek, mondjanak verseket a télről, beszélgessenek a téli játékokról, adjanak elő orosz és magyar játékokat és osszák ki az édességsomagokat. A műsorhoz módszertani segítséget adott a Szovjet Kultúra című folyóirat 1950. decemberi száma. Ebből az utasításból is egyértelmű, hogy ezt a korábban vallásos ünnepet hogyan alakították át szovjet mintájú új ünneppé.

1949-ben *augusztus 20-a, Szent István napja* is új értelmezést kapott. Az új pártállam vezetői saját magukat tolták fel István király jogos örökösének, mondván, hogy mindketten a régi rendszerből egy új, haladó világba vezették a magyar népet. Ezért is időzítették erre a napra az új alkotmány a „Népköztársaság” és a csillagos országcímer kihirdetését. (Ezzel kapcsolatban érdemes emlékeztetni Kákonyi Lajosné, mogyoródi tanítónő „címermagyarázatára”, mely szerint a munkás így szól a paraszthoz: – Ilyen szép kalászos búzát termel, mert különben úgy fejbe váglak ezzel a kalapáccsal, hogy csillagokat látsz. (A tanítónőt még aznap éjjel elvitte az ÁVO.)⁵

A következő években is ilyen ideológiai tartalommal ünnepelték a régi aratóünnepnek elemeinek felhasználásával az *Új Kenyér*, illetve az *Alkotmány Napját*.

Erősen átpolitizálták a *március 15-i* nemzeti ünnepet is. 1948-ban ez a nap számított a centenáriumi ünnepségek csúcspontjának, amit azonban a „fordulat évének” jelentős eseményei (MDP megalakulása, iskolák államosítása, egységes gyermek- és ifjúsági szervezet létrehozása, Csillebérc és az úttörővasút megépítése stb.) hamarosan háttérbe szorítottak. A következő években ezt az évfordulót is új magyarázatokkal ünnepelték meg.

1951-ben a központi eligazítás szerint az összevont iskolai ünnepségen az igazgató maga állítsa össze ünnepi beszédét, amelyben hangsúlyozza:

- a nemzeti függetlenségi harc jelentőségét,
- 1848 forradalmi harcainak lendületének folytatói vagyunk,
- használja fel Rákosi, Farkas, Révai elvtársak kongresszusi beszédeit.

A témához segítségként a Köznevelésben megjelent Darvas József miniszter cikke, amelynek főbb gondolatai:

- az 1848–49-es forradalom és szabadságharc bukásának okai: a nemzetközi reakció, a liberális nemesség osztálykorrólatai, a parasztság részleges kielégítése, a környező népek szembeállításai;
- 1848 igazi örököse a szocializmust építő magyar demokrácia, ahol megvalósult: független országban szabad nép;
- feladatunk: haladó hagyományaink ápolása, ami azt jelenti, hogy „tőretlen hűséggel a nagy Szovjetunióhoz, együtt a népi demokráciák felszabadult százmillióival, nagy pártunk, az MDP vezetésével küzdjünk a békéért, népünk szabadságáért, nemzetünk függetlenségéért, a szocializmus felépítéséért.”⁶

⁵ PML: MDP. Pest m. bizalmas iratok XXVIII.14.

⁶ Köznevelés 1951. március 1. sz. – Valamint egykori pedagógus kollégák visszaemlékezései.

A szabadságharc tragikus gyásznapjáról, *október 6-ról* iskolai ünnepély keretében emlékeztek meg központi beszédvázlatok alapján, amelynek célja, hogy „megadja a helyes értékelést a mai helyzetre vonatkozó tanulságokat, és elmélyítse a szocialista hazafiság érzését.”

Eszerint az 1849-es *bukás okai*: a Habsburg-dinasztia, a főnemesség, a klerikális reakció, Hám érsek kollaborálása, a megalkuvó nemesi vezetők. (A 200 ezer cári kozákról szó sincs!). *Tanulságok*: népi demokráciánk 1848/49 méltó örököse és folytatója, annak megvalósítója, sőt továbbfejlesztője, mert a szocializmus építője. *Sikereink záloga*: a Szovjetunió, vezetőink, az MDP és Rákosi Máttyás. *Mai ellen-ségünk*: USA-imperialisták. Meg kell tanulnunk az ádáz gyűlöletet a nemzeti függetlenségünkre, bé-kénkre törő imperialista gyilkosokkal szemben, a kérlelhetetlenséget az imperializmus ügynökeivel, a belső bitangokkal szemben. A világszabadság ügye iránti hűség ma egyet jelent a Szovjetunió iránti hű-séggel. A békeharcban feladat: jótanulás. Erősítsük a népi egységet az október 22-i tanácsválasztások-ra! 1849-ben egyedül voltunk, ma velünk van a Szovjetunió és a békétábor. Hűség a Szovjetunióhoz, kövessük nagy Pártunkat, mindannyiunk nagy tanítóját Rákosi elvtársat!

A felsorolt hagyományos, de átalakított ünnepek mellett fokozott jelentőségűek az új szocialista pártállami megemlékezések, amelyeknek fő gondolata hála és köszönet a Szovjetunió, Sztálin valamint a Párt és Rákosi iránt.

Az ünnepi dekorációk a békehare és a szocializmus építésének jelentőségét hangsúlyozták. Leggya-koribb volt Sztálin alábbi mondása: *A béke fennmarad és tartós lesz, ha a népek kezükbe veszik a béke megőrzésének ügyét és végig kitartanak mellette.*

Meghatározták a zászlódisz arányát is: nemzeti ünnepen 60% magyar és 40% vörös, szocialista ün-nepen pedig fordítva. Az emelvények felett ott díszlett az új szentháromság – Lenin, Sztálin és Rákosi – nagyméretű arcképe. Nagyobb rendezvényeken több vezető képét is kitétték.

El kell érniünk, hogy a kommunizmus ügyének nagy harcosai: Marx, Engels, Lenin, Sztálin, a ma-gyar nép vezetői: Rákosi, Gerő, Farkas, Révai, Kádár és Vas elvtársak az úttörők eszményképeivé vál-janak – írta ezekről a rendezvényekről a Köznevelés május 1-i száma.

A pártállami piramis csúcán lévő vezetők iránt szinte vallásos áhitatot és katonás munkafegyelmet vártak el ezekben a békeharcos, hidegháborús években, gyerektől, felnőttől egyaránt. A III. világhábo-rúra való készülődés, a hadiipar fejlesztése (Gyűjtsd a vasat és a fémét!), a békekölcsönjegyzés, az in-ternálótáborok ideje ez, amikor „hazánk nem rés, hanem erős bástya a béke frontján”. Ekkor született a szentendrei úttörők rigmusa is:

*Adófizetés, tavaszi vetés, beszolgáltatás, országépítés.
Aki ezt jól megértette, és mindezt teljesítette – védi a békét!*

A vezetők kultuszára a születésnapj is jó alkalmat adtak.

Rákosi Máttyás március 9-i születésnapja alkalmából már az óvodákban olyan beszélgetéseket iktat-tak be, melynek során a kisgyerekek is megtudhatták, hogy „óvodánk szép berendezését Rákosi elvtárs-nak és a Pártnak köszönjük”. A pedagógusok szemináriumokon tanulmányozták Rákosi életművét, az iskolák folyosóin díszes vörös sarkokat alakítottak ki, faliújságokon mutatták be a róla készült fotókat, verseket stb. A nagy vezér tiszteletére ünnepi rajgyűléseket, megemlékezéseket tartottak. A csúcsren-dezvényre a 60. születésnapon az Operaházban került sor. Az életművét és a sokezer ajándékot bemuta-tó nagy kiállítást a mai Néprajzi Múzeum termeiben csoportosan látogatták az iskolák tanulói. Másfelől BM-jelentések arról számolnak be, hogy több pesti iskolában a gyerekek megrongálták az ünnepi deko-rációt: kiszurkálták a vezérek szemét, kidobták az emeletről Sztálin gipszszobrát stb. Valószínűleg kö-zültek kerültek ki 1956 októberében a barrikádok „pesti srácái” ...

Sztálin születésnapja, december 21-e az év legsötétebb napja. Erre az alkalomra különféle felajánlá-sok történtek: tanulmányi munka javítása, fegyelem megszilárdítása, szertár bővítés, takarékosság, mű-sorok rendezése, Sztálin-album, faliújság stb. készítése. A közös felajánlások mellett egyéni fogadal-makkal is bőven találkozunk: pl. óráról nem kések el, óra alatt nem súgok, hozok egy cserép virágot stb.

A sajtóban bőven jelentek meg a különféle kollektívák felajánlásai, nyilatkozatai. Ilyenek voltak pl.: *A pajtások a nagy Sztálin iránti szeretetüket és hálájukat csak úgy tudják igazán kifejezni, ha jól tanul-nak és jó úttörőmunkát végeznek (Pusztaszabolcs); Mi leginkább jó tanulásunkkal fejezhetjük ki szere-tetünket drága édesapánk iránt, azzal erősíthetjük hazánkat, a mi boldog jövőnkért harcoló békétábor-t (Mátészalka).*

A születésnapon valamennyi óvodában és iskolában ünnepélyes megemlékezéseket tartottak, ame-lyeken minden gyerek részvétele kötelező volt. A rendezvényhez külön központi műsorfüzetet adtak ki.

Az óvodai műsorfüzet az alábbi ajánlásokat tartalmazta:

- Madarász Emil Kreml c. verse,
- az óvónő beszélgetessen Sztálin elvtársról mint a gyermekek és a magyar nép nagy barátjáról,
- szovjet és magyar népdalok éneklése,
- orosz és magyar népitáncok,
- vers Sztálinról.

Az V–VIII. osztályosoknak pályázatot írtak ki: Mi leszek, ha nagy leszek? címmel, ahol élményszerepítő dolgozatokat vártak arról, hogy a gyerekek hogyan akarnak részt venni a szocializmus építésében. Az írások közül iskolánként két dolgozatot kértek be a Magyar Rádió Ifjúsági Osztályára, ahol a legjobbakat értékes sportfelszerelésekkel jutalmazták. 1951 tavaszán a békeharc fokozása érdekében újabb dolgozatok iratására került sor. Ekkor született a rigmus:

*Nincs szebb dolog, mint a béke
Tanulással harcolj érte*

A Szovjetunió iránti hála és szeretet volt a fő gondolata a tanév két legfontosabb ünnepének. Az 1951-ben kiadott instrukció szerint az *április 4-i* ünnepi megemlékezést az igazgató vagy az általa kijelölt nevelő mondja. Beszédének főbb gondolatai:

– az évforduló jelentősége, hazánk, településünk, közoktatásügyünk szempontjából, a Szovjetunió felszabadító szerepe;

– párhuzam a Szovjetunió által felszabadított, és állandó támogatását élvező és az imperialista államok által „felszabadított” országok helyzete között (Marshal-terv, Atlanti szerződés, Ny-Németország felfegyverzése);

– a magyar nép jobb munkával, békeharca erősítésével fejezi ki háláját a Szovjetunió iránt;

– a Párt II. Kongresszusa határozatainak végrehajtása;

– a tanulók feladatai: jobb tanulás, öntudatos, fegyelmetten magatartás, jó felkészülés a szocializmus építésére, hazánk védelmére;

– a beszéd összeállításához használja fel Rákosi elvtárs Pártkongresszuson elhangzott beszédének a nemzetközi helyzettel foglalkozó részét, valamint a Szabad Nép idevonatkozó cikkeit;

– a műsort a tankönyvekben szereplő versekből, énekszámokból az Igazgató Kartárs az iskolabizottsággal egyetértésben állítsa össze;

– az iskolai ünnepélyre hívják meg a párt-tanács-szakszervezet, SZM, MNDSZ képviselőit is;

– a gondos műsorösszeállítások ellenére is becsúszhatott olyan hiba, mint a fővárosi Május 1. mozi-ban tartott nagy ünnepélyen, ahol a Vörös Hadsereg szerepét méltató szónok után az iskolai énekkar rázendített Kodály közismert kórusművére: *Megjöttek a cigányok, hogy szalonnát lopjanak...*

A felszabadulás évenkénti megünneplése egy össznemzeti emlékeztetkiesést feltételezett, mivel a jelenlévők alig néhány éve szenvedték át a harcokat követő megszállást, a tömeges atrocitásokat. Ez azonban szigorúan tabu volt!

Általában április 4-hez kötődött az *iskolai üttörőavatás* is, amely sok vonatkozásban az elsőáldozás és a bérálás elemeit is felhasználta (ünnepi uzsonna, avatósülők ajándékai). Avatások, harci játékok kötődtek a pákozdi csata évfordulójához, szeptember 29-éhez, a *Néphadsereg Napjához*. Ez volt talán azon kevés ünnep egyike, amelyen szívesen vettek részt a gyerekek, mivel itt a verbalizmus helyett életkoruknak megfelelő, játékos, romantikus foglalkozásokra került sor.

A tanév során több olyan ünnep is volt, amely szorosan a Szovjetunióhoz kötődött. Ilyen volt pl. február 12-e, *Budapest felszabadulása*. Ennek megünneplését már 1948-ban elrendelte a Fővárosi Tanfelügyelőség, kérve annak hangsúlyozását, hogy „*felemelkedésünket elsősorban a felszabadító Vörös Hadsereg segítségének és a demokratikus pártok koalíciós együttműködésének köszönhetjük*”. A „fordulat éve” után ez a méltatás is jelentősen változott az MDP és Rákosi javára.

Február 23-án „ünneplünk” a *Vörös Hadsereg születésnapját*, amelyhez kiadott 1950. évi ünnepi beszédvázlatban a következők olvashatók:

– világszerte hálás megemlékezéseket tartanak;

– a mi népünk is hálás szívvel, szeretettel ünnepli a Vörös Hadsereg születésnapját;

– függetlenségünket, szabadságunkat, kulturális fejlődésünket hozta meg a Vörös Hadsereg, amikor küzdte a fasisztákat és nyilas bérenceiket, nem hódítóként, hanem barátként érkeztek hozzánk a szovjet

katonák ... lehetőséget kaptunk, hogy dolgozó népünk kezébe vegye saját sorsának irányítását ... élni tudtunk a szabadsággal a Szovjetunió segítségével, az MDP vezetésével;

– a magyar fiataliságnak követnie kell a lenini KOMSZOMOL fiataljainak példáját: kemény, fegyelmezett fiatalokat, sziklaszilárd békeharcosokat nevelünk;

– Párt iránti szeretet, a Szovjetunió méltatása és a Vörös Hadsereg ünneplése a békeharc jegyében fonódik össze;

– Ünnepi jelszó: *Éljen nagy vezérünk és tanítónk, Rákosi Mátyás!*, valamint *Éljen a Vörös Hadsereg és nagy vezére, a világbéke legfőbb öre – Sztálin generalisszimusz!*

Ehhez hasonlóan ünnepelték a KOMSZOMOL évfordulóját is.

A tanév másik jelentős ünnepe a *Nagy Októberi Szocialista Forradalom* november 7-i évfordulója volt. Ez is az előbbieken ismertetett gondolatok jegyében, ünnepi külsőségek, jutalmazások közepette zajlott.

Rengeteg energiát vontak el ezek az ünnepek az iskolai tanulmányi munkától. Ezek mellett a központi emlékezések mellett még egyéb ünnepi alkalmakkor is szerepeltek a gyerekek: köszöntötték a vendégeket, az élenjáró dolgozókat, tanácstagokat, képviselték településüket, iskolájukat különféle kulturális és sportrendezvényeken vagy csak „vattaként” állták, ülték végig a hivatalos rendezvényeket.

Az ünnepek szervezését nagyobb városokban a párt-, DISZ-, tanácsi, szakszervezeti szervek munkatársai főmunkaidőben végezték, a helyi iskolai rendezvényeket viszont a sok egyéb társadalmi munkával (népnevelők, vasárnapi matinék, gyűjtések stb.) amúgy is túlterhelt pedagógusok. Emiatt gyakran panaszkodtak is az elkeseredett és bátrabb igazgatók. Ezek a kényszerünnepek nem hozták meg a várt nevelési eredményt, ezért is omlott össze 1956 októberében szinte órák alatt az agyaglábakon álló szocialista pártállami monstrum.

Dr. Tóth József

Adalékok Kiskunlacháza történetéhez

Az 51-es műút mentén elterülő Kiskunlacháza (vagy csak röviden Lacháza) nagyközség eredetileg a Kis-Duna partján feküdt, ahonnan több mint fél évezred után, úgy 1735 tájékán költözött át a jelenlegi helyére. Nevének eredetére, a kiköltözés idejére, kun identitásukra valamint történelmére vonatkozólag pontatlan és téves adatok terjedtek el a köztudatban. Így például a Wikipédiában helytelenül szerepel a helység legelső nevének, a Szántónak az említése, amit I. István királyunk a veszprémvölgyi apácakolostornak adományozott. *Az adománylevél a Tass melletti Szántóról szól.* (Meg kell jegyezni, hogy Hercegszántó is tévesen hivatkozik erre az adománylevélre.)

Lacháza névtörténete

Lacháza a középkorban mindenkor királyi várföld volt Fejér vármegyéhez tartozóan. A várföldről annyit kell tudni, hogy az a király földje volt, ő rendelkezett vele. Így adományként másra irathatta, de vissza is vehette. Kijelölt birtokosai eladhatták, zálogosíthatták, de örökös nélkül a föld mindig visszaszállt a királyra. Lacházának is számtalan birtokosa volt a középkorban, akik közül némelyiknek a nevéből később helységnév lett. Ekképpen történhetett, hogy Lacházának több névváltozata is fennmaradt a középkorból.

A Szántó helységnevet először *Izsóteleke* váltotta fel a XIII. században. Hogy pontosan mikor, nem ismeretes. Azt viszont tudjuk, hogy *Izsó 1245 táján* a Nyulak-szigeti (ma Margitsziget) Szent Mihályról elnevezett premontrei kolostor perjele, azaz vezetője volt.

A következő névváltozat, ami fennmaradt, az *Herbartháza*. Ugyanis *1285-ben* IV. László király Szántó fehérvári várföldet az örökös nélkül elhalt Pereg földje mellett Péter, Ábrahám, Jakab és Herbord királyi tárnokoknak és étekgógnak adja és határait leírta. (Herbord étekgógó, vagyis asztalnok volt a királyi udvarban.)

Lacháza névadója először egy, az *1321. március 29-én* Temesváron írt okiratban szerepel, melyben az áll, hogy Szántó része egy bizonyos Lászlóc volt, kit Kolos testvérévé fogadott, de magtalan halála után földjét I. Károly nem Kolosnak, hanem Botond fia Jánosnak adja, de még ez évben visszaveszi tőle, és mégis Kolos fiainak, Miklós, Kolos és Lack [*Lachk*] testvéreknek adja. Lack egyébként kun királyi testőr volt Károly Róbert (1308–1342) és Nagy Lajos (1342–1384) idején, apja, Kolos pedig királyi apród, majd udvarmester.

A Lacháza településnevet elsőként Zsigmond király (1387–1437) *1424. május 20-án* Visegrádon keltezett oklevele említi. Ebben az adománylevélben a király Borbála királynéra irat számos birtokot, hogy özvegysege esetén kellő módon meg tudjon élni. A felsorolt birtokok között olvasható: *Lacháza* [*Laczkhaza*] és Szentimrefalva Fejér megyében, melyek Galsa birtokért cserébe jutottak Szántói Lack Dávidról és Jakabról a királynak.

A Lacháza megnevezés aztán számos írásos változaton ment keresztül az évszázadok során úgymint Lac(z)haza, Lachháza, Laczkahaza, Lacz-Háza, Láczháza és Laczhása, majd végül az alábbiak szerint változott és lett belőle a mai is használatos hivatalos helységnév: 1851-től Laczháza, 1864-től Kiskun-Laczháza, 1894-től Kis-Kun Laczháza, 1900-tól pedig Kiskunlacháza.

A fentiekben közölt névtörténet mellet azonban a legendás névmagyarázatokról se feledkezzünk meg, miszerint az első halászt Lackónak hívták, vagy Kun László a Duna partján „kéjlakot” tartott, és így lett aztán Lackóháza, vagy éppenséggel Könyves Tóth Kálmán meséje. (Mindezek a legendák csak színesítik Lacháza történelmét.) Ellenben a Lackfi családdal kapcsolatos néveredetet azonnal felejtjük el!

Lacháza névadójának családfája

Év	Lacháza birtokosai (haszonélvezői)	Jogcím
1000–	I. István	status quo
~1245	<i>Izsó</i>	
<1285	királyi káplánok	
1285	<i>Péter, Ábrahám, Jakab és Herbord^f</i>	javadalomadomány
	Domonkos	
	István	zálogba vétel
1305	<i>Herbord^f</i>	zálogba vétel
1318	<i>Herbord^f</i>	birtokba iktatás
	László	ajándékozás
1321	<i>Szántói Miklós, Kolos és Lack</i> <i>Tretul Miklós és Lepes Miklós</i>	birtokba visszahelyezés
1326	<i>Szántói Miklós, Kolos és Lack</i> <i>Herbord^f fia Beke, Endre és Etel</i>	átadás-átvétel
1329	<i>Becsei Imre</i>	birtokba iktatás
	Beke, Endre és Etel, valamint Egyed	
1331–1332	<i>Becsei Margareta</i>	hitbér
1373	<i>Szántói Lack Miklós és Benedek</i> Kolos László	javadalomadomány
1374	Bálint, János és János	birtoklás
1376	<i>Szántói Lack Miklós</i>	
1388	<i>Bebek László és Ferenc</i>	javadalomadomány
	Bebek János	
1412	ágostonos remeték	javadalomadomány
	<i>Szántói Lack Dávid és Jakab</i>	
1420	Zsigmond király	birtokcsere
1424	Borbála királyné	vagyoni lemondás
	<i>Szántói Lack Miklós</i>	
1457	<i>Guti Ország Mihály</i> <i>Némai Kolos Jeromos</i>	javadalomadomány
1460	<i>Parlagi László</i> <i>Némai Kolos Jeromos</i>	adás-vétel
1462	<i>Parlagi László</i> <i>Némai Kolos László</i>	öröklés
1464	<i>Némai Kolos László és fia János és László</i>	adás-vétel

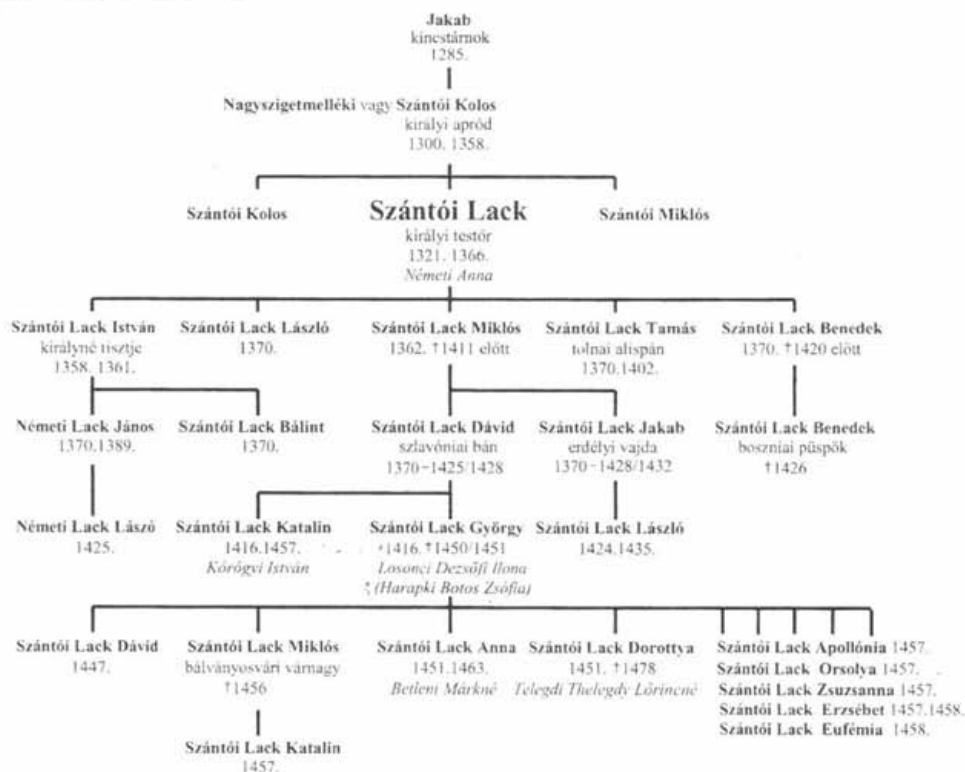
Ábrahám étekgőgő (asztalnok), *Herbord^f fia, Bebek László és Ferenc* udvarmesterek. *Becsei Imre* lévai várnagy (1322), *Becsei Margareta* Ábrahám neje, *Guti Ország III. Mihály* ajtónálló mester, nádor (1458-1484), *Herbord^f étekgőgő* (asztalnok), *Herbord^f* ispán, *Izsó* perjel, a Nyulak-szigeti (Margitsziget) Szent Mihály premontrei kolostor vezetője (~1245), *Jakab* kincstárnok, *Némai Kolos Jeromos* cseszneki (1437), pápai (1452), budai (1457) várnagy, *Némai Kolos László* visegrádi várnagy (1493), *Parlagi László* királyi udvarbíró, *Péter* kincstárnok, *Szántói Lack* kun királyi testőr Károly Róbert (1308-1342) és Nagy Lajos (1342-1384) idején. *Szántói Lack Dávid* (1370-1425/28) Fejér vármegye főispánja (1403-1408), szlavóniai bán, *Szántói Lack Jakab* (1370-1428/32) erdélyi vajda (1403-1408), *Szántói Lack Miklós* bálványosvári várnagy, *Szántói Kolos* udvarmester, *Szántói Miklós* udvarmester, *Tretul Miklós* pozsonyi ispán.

Lacháza középkori birtokosainak (haszonélvezőinek) terjedelmes névsorából csupán három név maradt fenn, mint helységnév: *Izsó* (~1245) › *Izsóteleke*, *Herbord* (1285) › *Herbartháza és Lack* (1321) › *Lacháza*. A három helynév közül az első kettő pár évszázad után feledésbe merült, csak a Lack név maradt meg, amely a ma is használatos helységnévben is szerepel. Hogy miért éppen ez a név élte meg a fennmaradását, a válasz igen egyszerű: Szántói Lack kun királyi testőr leszármazottai is birtokolták a

falut olykor-olykor, tehát a *Lack* név gyakorta felbukkan az okiratokban, és ily módon él tovább, amint ezt az alábbi okmányok is igazolják.

1326. február 24. Tretul Miklós pozsonyi ispán és Rorandus fia Lepes Miklós szántói birtokukat átadják a szigetmelléki Kolos fiainak, Kolos udvarmesternek, *Lacknak* és Miklósnak. 1373. szeptember 20. I. Lajos király sok szolgálataiért Lack fia Benedeknek és általa Lack fia Miklósnak és Kolos fia Lászlónak adományozza a Fejér megyei Szántó, más néven Izsóteleke birtokokat. 1376. április 9. A fehérvári káptalan Szántó, más néven Izsóteleke földet ... örökjogon statuálta Lack fia Miklós udvarmester felperesnek. 1420. október 29. Szántói Lack Dávid és testvére Jakab a királlyal kötött egyezség szerint elcserélik Szántó, másként Herbartháza..... Fejér megyei birtokaikat a királyra szállott birtokokért 1457. január 26. V. László király Gutí Ország Mihály főajtónállónak és Némái Kolos Jeromos budai várnagynak adja többek között a néhai Németi vagy *Lacházi* György fia Miklósnak Lacháza birtokát, másként Szántót.

A Szántói Lack leszármazottait a névadó családfáján követhetjük nyomon, kiknek az erdélyi Németiben voltak leginkább érdekeltségük. Erre utal, hogy Lack felesége Németiből való, valamint az, hogy Lack unokája János a Németi előnevet is használta a Szántói helyett. Ugyanakkor Lack Györgyöt is (Lack Dávid fia) a Németi előnévvel nevezték meg másként. (Ezen túlmenően őt a Szántói Lack helyett egyszerűen a Lacházi vezetéknevvvel is illették, amint ez az 1457-es okirattól kitűnik.) Egyébként a szóban forgó Lack Györgyöt, mivelhogy apja horvát bán volt, tévesen Bánfinak is nevezték a „bán fia” szavak összevonása révén.

A Szántói Lack családfája

A Szántói Lack kun királyi testőr nagyapja a Jakob nevű kincstárnok volt IV. (Kun) László (1272-1290) udvarában. A Lacházával szomszédos Jakabháza neve tehát tőle származik, mégpedig 1285-ből, amikor is IV. László írásban megerősíti Péter, Ábrahám, Jakab és Herbord királyi tárnokokat és étfogókat Szántó várföld birtokában.

A Szántói Lack család a XV. században halt ki.

Lacháza népessége

A dunaparti Lacháza újkori történelme során gyakorta összeirták a falu gazdáit, házait vagy éppen sárgával a nős és nőtlén férfiakat, de a teljes lélekszámot sosem jegyezték le. Talán az 1710-es (1713-as) kimutatás mond a legtöbbit a falu népességi adatairól, amikor is 19 (24) gazdát, 2 (5) cselédet, 17 (21) asszonyt és 22 (4) gyermeket számoltak össze. Ez utóbbi feljegyzés sem említi a halászokat, révészeket, juhászokat stb., úgyhogy a rendelkezésre álló adatok alapján csak becsülni lehet a falu lakosságát az adatrögzítések időpontjában.

A szerénynek mondható becslések alapján megállapítható, hogy Lacháza lélekszáma a török időktől kezdve az 1710-es évekig, tehát mintegy *kétszáz éven keresztül*, nem egészen 100 volt, eltekintve a menekülések és bujdosások idejétől, amikor a falu teljesen elnéptelenedett. Az 1720-as évek elejére a lakosok száma megduplázódott, több mint 200 volt, majd 1735-ben lecsökkent úgy 130-ra, majd 1738-ban már mintegy 450 fő volt. Ennek a drasztikus változásnak az oka az alábbiakban rejlik.

Az 1715-ös évektől kezdve egyre többen települtek be Lacházára (ezért is duplázódott meg a lélekszám 1720-ra), de, hogy kik voltak és honnan jöttek az új telepesek, egyelőre nem tudni pontosan. Vélhetően Baranyából jöttek a legtöbben, mivel az 1699-es összeíráskor a lacháziai többsége már baranyainak vallotta magát, ugyanakkor a gyakori Bak, Gál és Jaksa lacházi családnevek szép számmal szerepelnek az 1715-ös országos összeíráskor Baranyában is. (A lacházi Bodor családnév pedig Úllón volt gyakori név ez idő tájt, tehát onnan is jöhettek.) Hogy miért jöttek, arra már van válasz: 1696–1699-ben Lacházát a szabad kun területekhez sorolták, ahol a földesúri iga alól menekülőkre kedvezőbb teherviselés várt. A falu eltartó képessége a betelepülőkkel csökkent – nem is beszélve a Duna sorozatos áradásairól –, úgyhogy a lakosság kezdett lassan kitelepülni Lacháza jelenlegi helyére, és így a dunaparti lélekszám kezdett apadni. Az újonnan érkezők már nem a Dunaparton, hanem Új Lacházán telepedtek le, miközben a dunaparti Lacháza volt még hivatalban. 1735 tájékán a dunapartiak is felkerekedtek, megkezdődött a kiköltözés, amely pár év alatt be is fejeződött. 1738-ban már Új vagy Nagy Lacháza volt a hivatalos helység, ahol még ebben az évben 117 gazdát és a hozzájuk tartozó 278 személyt irtak össze (összesen 395 főt). Azonban ez az összeírás sem volt teljes, mert csak a családi gazdaságokra vonatkozott.

Ha most ezt a 395-ös lélekszámot kiegészítjük még az 1739-ben megkezdett halotti anyakönyvek adataival, akkor már 454 főre tehető Új Lacháza lélekszáma. Sajnos a halotti anyakönyvek hiányossága miatt ez a lakosság sem pontos, már csak azért sem, mert szerepelnek benne olyan személyek is, akik később, tehát 1738 után haláloztak el, de hogy mikor kerültek Lacházára (beházasodás, betelepülés), azt nem tudni.

Kiegészíthetjük még a 454-es lélekszámot az 1720-as összeírás adataival is. Ekkor 495 főre emelkedik a lakosok száma. Azonban ez is bizonytalan, ugyanis az 1720-ban összeirtak közül nem mindenki élte meg az 1738-at.

Mindenesetre elmondható hogy Lacháza népessége 1738-ban legalább 454-495 főből állt. Ténylegesen azonban ennél többen voltak.

1738-ig Lacháza – 1739-től Új Lacháza

Az egyes történelmi korokat elválasztó időpontokat a történészek mindig egy jelentősebb történelmi eseményhez kapcsolódva jelölik meg. Így például az egyetemes történelemben az ókor 476-ban, az alexandriai könyvtár leégésével, vagy a magyar történelemben a középkor az 1526-os mohácsi csatavesztéssel ér véget, és veszi kezdetét a közép-, illetve az újkor.

A dunaparti lacháziai kiköltözésének időpontját, vagyis ameddig Ó Lacházáról, illetve amikortól Új Lacházáról beszélünk, a krónikások – jelentősebb történelmi esemény nem lévén – csak egy természeti csapás idejével tudták kapcsolatba hozni, ráadásul nem is egészen pontosan. Az 1741-es (1742?) nagy dunai árvízről van szó. Ez így nagyon is jól hangzik, és el is képzelhető, hogy 1741-ig vidáman éltek a Duna partján az emberek, majd jött egy nagy áradás, melynek levonulása után már vissza se mentek régi lakhelyükre a lakosok, hanem másutt telepedtek le. A valóságban ez nem így történt, a lacháziaiak már jóval korábban, úgy 1735 táján kiköltöztek a Duna partjáról, amit az alábbi tények is bizonyítanak.

Mikoviny Sámuel 1742 szeptemberében készített térképén Új Lacháza több utcás településként és templommal van feltüntetve. (A településszerkezet kialakítása és a templomépítés még napjainkban is éveket vehet igénybe.)

1737. november 20-án a Kiskun kerületek esküdei kihelyezett gyűlést tartanak Lacházán Nánási János Kiskun Kapitány elnökletével. (Vélhetően a bíró új épületében, ily módon felavatva azt.)

1738-ban megkezdődik a családi gazdaságok részletes összeírása, amelyet aztán minden évben újra újra megismételnek.

1738-ra drasztikusan megugrik a lélekszám, ami bizonyosság arra nézve, hogy a kitelepülteket és az újonnan betelepülteket már együtt vették nyilvántartásba az új helyen.

1939. január 1-el a Református Egyházközség megkezdí az anyakönyvezést. (Az első bejegyzés január 7-én: Tóth István Cser Miklós Zsuzsanna lányát vette el.)

Ez utóbbi időpont a legalkalmasabb arra, hogy Lacháza újkori történelmének kezdeti időpontjául válasszuk, mivelhogy az anyakönyvezés mindenkit érint, élőt és halottat egyaránt, nem úgy az 1738-as összeírás, amely csak a családi gazdaságokat veszi számba. Tehát a dunaparti Lacháza történelme 1738-cal zárul. Új Lacháza történelme meg 1739-cel kezdődik. Az 1741-es kiköltözés helyett pedig az 1735-ös kiköltözést kell immáron említeni.

1741-ben valóban volt egy nagy dunai árvíz, amely Lacháza hátrahagyott emlékeit végleg el is mossa. Oly nagy volt az ár pusztítása, hogy a templom harangját a víz egészen Móricgátig vitte, mesélték az öregek. De ez már egy másik történet.

Hány éves is Lacháza?

Akik emlékeznek arra, hogy mikor volt a 700., illetve a 725. évforduló, azok röpké fejszámolás után meg is tudják adni a választ, de rögtön tegyék is hozzá, hogy a Komár-féle időszámítás szerint. (Komár László tanácselnök volt.) Akik viszont azt mondják, hogy nem tudják, nos, hát nekik van igazuk, ők állnak közelebb a valósághoz. Tudniillik 1972-ben a Lacháza 700 éves ünnepségsorozaton deklarált 1272-es kezdeti időpontnak semmi köze a történelmi hűséghez. Hogyan is lehetne, amikor 1200 körül a Szántó, 1285-ben a Herbord, 1321-ben a pedig a Lack név (melyekből aztán helynév lett) szerepel először az okiratokban. Akkor hát miért pont 1272? A válasz a következő.

Nagykörös 1966-ban ünnepelte meg 700 éves fennállását, ami történelmileg bizonyított. Nagy ünnepségeket rendeztek akkor, melyre meghívták az ország színe-javát – többek között a lacházi vezetőket is –, emléktárgyakat adtak ki, kiállításokat rendeztek, jelen volt a sajtó, dőlt a pénz stb. Ez nagyon megtetszett a lacháziaknak, és elhatározták, hogy ők is csinálnak egy ilyen nagy felhajtást. Csak hát mikor és milyen apropóból? Nézegették a naptárt, keresgéltek az alkalmas időpontot meg a múltra vonatkozó okmányokat, sőt még a Pest megyei Levéltártól is próbáltak kicsikarni valami bizonyítékot, de nem sikerült. Kapóra jött viszont, hogy Kun Lászlót 1272. szeptember 3-án koronázták meg és a Szovjetunió 1972-ben lesz ötven éves, tehát ennek fényében bizonyára áldását adja majd a felső pártvezetés az ünnepség megtartására. El is ment egy delegáció Korom Mihályhoz, az MSZMP Központi Bizottságának tagjához, akkori igazságügy-miniszterhez, aki felvállalta a védnökséget. (Az 1972. szeptember 16–17-i rendezvénysorozat fénypontja Korom Mihály ünnepi beszéde volt, melyet a Pest Megyei Hírlap egy külön cikkben ismertetett.)

A kétnapos ünnepségen a 700 évre vonatkozó bizonyíték persze „sehol semmi”, viszont annál többet hablatyoltak ilyeneket, hogy 1272-ből származik az az első írott okmány, egy KIVÁLTSÁG LEVÉL, amely ezt a települést már név szerint is említi vagy egy másik mellbevágó kijelentés: Egy 1272-es, „ős havában” kelt okiratban szerepel először a név: Lacháza. Vau! És ezt mindenki elhitte.

Lehet egy legendára alapozva összefüggésbe hozni Kun László trónra lépését Lacháza történelmével, de ez komolytalan. Tényként kell elfogadni viszont, hogy Lacháza a Komár-féle időszámítással el-lentétben legalább 25 évvel idősebb. Hogy pontosan mennyivel, az további kutatásokat igényel.

Lacháza meghazudtolt jelképei

Az 1970-es években még nem volt divatban a nemzeti, népi vagy közösségi öntudatot kifejező és erősítő jelképek (zászlók, címerek stb.) használata. Hogy is lehetett volna ezeket a feudális vagy fél kapitalista szimbólumokat a dühöngő szocializmus fénykorában eszményesíteni. Ezzel szemben a „Lacháza 700 éves” 1972-es ünnepségekre a szervezők az 1651-es lacházi pecsétnek és Lacháza korabeli hivatalos címerének egy egész garmadájával rukkoltak elő, különböző tárgyakon és anyagokon megmintázva azokat. Mondhatnánk erre, hogy ügyesek voltak a szervezők. De nem, ugyanis csak azzal a feltétellel engedélyezték a fenti jelképek használatát, ha azokból visszaköszön a szocializmus szellemisége valamilyen formában. Tehát először is át kellett dolgozni az eredeti jelképeket, hogy a széles nagyközönség elé lehessen tárnai azokat

Így történt, hogy az egyszerű nemességgel megrajzolt címer alakját az erőteljes duzzadó pajzsformává változtatták, a felette lévő koronát foszlányokon lebegtetve ábrázolták – mintha csak el akar szállni a múltba – és a pajzs kitöltő zöld színét pedig kékre, a nemzetközi béke színére változtatták. (A korona is csak azért maradhatott meg, mert „ötágú”, valójában nyolcágú.) A pecsétbe meg belecsempészték az ötágú csillagot, amely aztán ki is vörösödött a későbbiek során. Persze ezeket nem vette észre senki, hiszen nem is vehette észre bárki is, amikor mindenhol a vörös csillag dícsfénye vakította el az emberek szemét. A megmásított jelképek aztán még tovább torzulnak az ünnepségre legyártott emléktárgyakon, mint például az asztali zászlókon, kerámia plaketteken, üvegpotharokon vagy az emléklapokon.

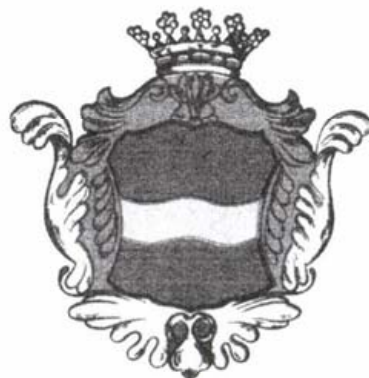
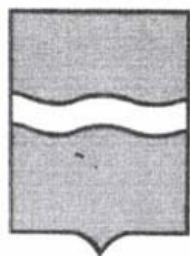
Az eredeti szimbólumok leírása a (fentiekkel szemben) a következő volt.

Az 1651-es pecsét: a 23 mm átmérőjű vonalgyűrűbe foglalt körirat által határolt kerek mezőben kevertalpú szimmetrikus tányérpajzson, a holdsarlón trónoló Szűz Mária látható, vállalai mellett egy-egy gyöngy, azok felett egy-egy hatágú csillag. A pajzs felett középen szintén egy hatágú csillag van egy-egy gyönggyel közre fogva, a pajzskaréjok mellett pedig három-három gyöngy diszlik. A vonalgyűrűben LATZKHAZIFALUPETSETI1651 olvasható két harántos pólyából álló kereszttel, felül középen. (1828-ig volt használatban.)

Az eredeti pecsét rajzolata és az ünnepi bélyegző

Lacháza címere: téglalap alakú, alul csúcsos pajzs közepén hullámos pólyával megosztva. A pajzs kitöltő színe zöld, amely a termékeny föld színe is, az ezüstszerű pólya pedig a Kis-Dunát jelképezi. A címer-pajzs feletti ékköves ötágú aranykorona a mezővárosi rangot mutatja.

Lacháza eredeti címere és jelenkori borzadály-címere

Lacháza meghamisított jelképei sajnos még a mai napig is, a rendszerváltás után húsz évvel is fel-felbukkannak egy-egy ünnepélyen, kiadványokon, díszlevegnek a közintézményekben. Jó lenne már nem látni és elfelejteni ezeket az elferdítéseket, és visszatérni Lacháza igaz történelmének igaz múltbéli emlékeihez, hogy ne kelljen tovább szégyenkezni.

No kun

Lacházának annyi köze van a kunokhoz, mint a kárpátaljai magyaroknak az ukránokhoz, azaz jóformán semmi. Azért valami van (de nem az igazi), amik a következők.

Lacháza névadója a Szántói Lack, kun királyi testőr volt.

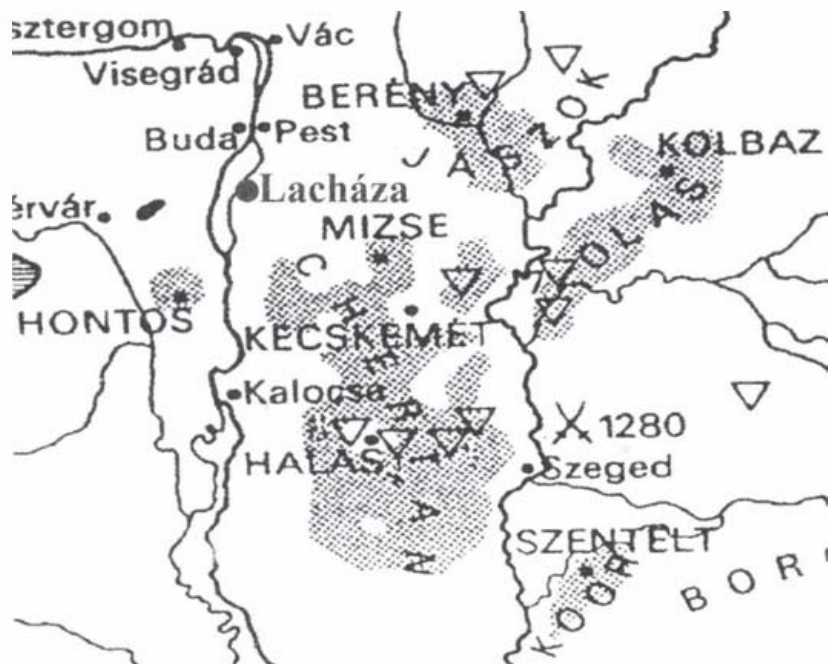
Kun László királyról szóló és lacházával kapcsolatos legendák, miszerint itt a király „kéjlakot” tartott fenn, vagy a Könyves Tóth Kálmán meséjéből tudott Kun Lászlós sztori.

1696 és 1876 között Lacháza a Kiskun kerület igazgatása alá tartozott. (Az 1557-es kamarai összeíráskor Lacháza még nem szerepelt a Kiskun kerületek között, csak az 1567-es összeíráskor sorolták a Kiskunsághoz.)

Ennyi. Se több, se kevesebb.

Ez utóbbi pontra vonatkozólag azért némi magyarázat szükséges. Amikor 1696-ban a pozsonyi nádori tanácskozáson elrendelték a jászok és kunok különadózó kerületté alakítását, akkor az ősi jász és kun földekre gondoltak. Ebben az időben Lacházához a jakabházi, csókai, kátói és mőricgáti puszta tartozott. Mivel Mőricgát a Kiskunság szívében valamikor kun föld volt, ezért Mőricgáttal együtt Lacházát is a Kiskun kerületekhez sorolták a környező pusztáival – noha földrajzilag teljesen elkülönülnek Mőricgáttól –, tehát Lacháza vélhetően a mőricgáti puszta révén került ily módon a Kiskun kerületekhez, a Cumania Minoreshez.

Egyébként soha senki nem állította, mondotta, legfeljebb feltételes módban, hogy Lacházán kunok éltek volna. Egészen 1972-ig, az ominózus „Lacháza 700 éves” évfordulóig, amikor is Komár László ünnepi beszédében az hangzott el, hogy *A község nevét egyes leírások szerint Kun László királytól nyerte, aki községünkben nagyon szívesen tartózkodott hű kunjai között.* Nos, ez az elszólás éppen elég volt ahhoz, hogy Kovács József László 1975-ben azt írja a Kis-Dunamenti századok című helytörténeti és szövetkezeti krónikájában, hogy *Itt telepedtek meg az 1239-ben a tatárok elől hazánkba menekült kunok.*

A kunok letelepedési helyei a 13. században (Pálóczi-Horváth András után)

Ettől fogva, mint a pestisjárvány, úgy terjedt el a köztudatban a kun identitás (lásd ünnepi szölamok, helytörténeti írások, Kun László méltatásai stb.) Akik ebben a tudatban élnek, azoknak nehéz bizonygatni, hogy

Lacháza a középkorban, István királytól kezdődően a mohácsi csatavesztésig (1526), mindig is lakott, királyi várföld volt, tehát ide a kunok nem jöhettek.

A kunok a Duna-Tisza közén a terjedelmes marhacsordáikkal a széles, nagy kiterjedésű pusztákat foglalták el. Lacháza ilyen értelemben szóba se jöhetett, hiszen csak a Dunától keletre volt lehetőség lefektetésre. (A kunok csak olyan folyók mellé telepedtek, ahol volt átgázolási lehetőség.)

Kun László II. törvényében leírja a kunok letelepedési helyét. Ebben a Duna partja nem szerepel.

Dr. Babós Lajos

Felhasznált irodalom: *Alföldy-Boruss Dezső:* Öregállás, Press+Print Nyomda 2002.; *Babós Lajos:* Zantoutól napjainkig mk., 2005.; *Babós Lajos:* Lacháza történeti statisztikája 1738-ig, Kiskunlacháza Önkormányzata 2009.; *Bakács István:* Iratok Pest megye történetéhez 1002–1437, Pest megyei Levéltár 1982.; *Bánkiné Molnár Erzsébet:* Jászok és kunok a magyar történelemben. Terebess Ázsia E-tár 2001.; *Bártfai Szabó László:* Pest megye történetének okleveles emlékei 1002–1599-ig, mk. 1938.; *Borosy András:* Pest-Pilis-Solt vármegye 1728. évi regnicoláris összeírása, Pest Megyei Levéltár 1997.; *Daróczy Zoltán:* Adatok a Lépes és Treutel családok leszármazásához *Turul*, 1906.; *Engel Pál:* Magyarország a középkor végén, MTA Történettudományi Intézet, 2001.; *Fejér György:* Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis, Typis Typogr. Universitatis Ungaricar. (1829–1844); *Fényesi László:* A Kiskunság a török időkben *A Jászkunság kutatása*, 1985.; *Gál Róza:* Kiskunlacháza földrajzi nevei, néprajzi gyűjtőpályázat, 1967.; *Gyárfás István:* A Jászkunság történetéhez a XV. és XVII. századból *Győri történelmi és régészeti füzetek*, 1868.; *Gyárfás István:* A jász-kunok története II., mk. 1873.; *Hagymás-Lápos:* Szolnok-Doboka vármegye monográfiája IV., Arcanum Adatbázis Kft. 2003.; *Hegyi Géza:* Bálványosvár és a nagypolitika (1456–1463) *Erdélyi Múzeum*, 2005.; *Horváth Lajos:* Pest megye városi, községi és megyei pecsétjei 1381–1876, Pest Megyei Levéltár 1982.; *Horváth Lajos-Kovácsics József:* Magyarország történeti statisztikai helységnevtára, Központi Statisztikai Hivatal 2000.; *Ilyés Bálint:* Kiskunsági krónika, Kunszentmiklósi Nagyközségi Tanács 1975.; *Ilyés Bálint:* A Felső-Kiskunság a XVI–XVII. században *Levéltári füzetek*, 1992.; *Ilyés János:* A Jászkunság eladása a német lovagrendnek *Századok*, 1905.; *Kosáry Domokos:* Pest megye monográfiája, Pest megye Monográfia Közalapítvány 2001.; *Kovács József-László:* Kis-Dunamenti századok, ki. 1975.; *Könyves Tóth Kálmán:* Harc víz és tűz ellen, Légrady testvérek 1883.; *Lázár Miklós:* A két Laczk család eredete *Turul*, 1884.; *Palugyay Imre:* Jász-Kún kerületek s Külső Szolnok vármegye leírása, Heckenast Gusztáv sajtátja. 1854.; *Platthy Mónika:* Kiskunlacháza címertörténete, szakdolgozat 2007.; *Wertner Mór:* A Szántói Lack-család ismeretéhez, *Erdélyi Múzeum* 1906.

Ipolyi Arnold munkatársai

1835-ben jelent meg Göttingában Jakob Grimm műve, a *Deutsche Mythologie*. Ez ihlette az ifjú papnövendéket, a bécsi Pázmányum hallgatóját, *Ipolyi* – 1845-ig Stummer – *Arnoldot* (1823–1886), hogy hasonló szerkesszen a magyar néphagyomány alapján. A Kisfaludy Társaság 1846. évi felhívására részben maga és öccse is szorgos gyűjtésbe fogott, részben pedig levelezéssel országos gyűjtőhálózatot hozott létre. 1847-ben szentelték pappá, és sikeres papi pályáján is kitartó erőfeszítéssel gyűjtötte a célul kitűzött mű építőköveit. 1849-től Zohor (Pozsony m.) község plébánosa volt. Itt készült el 1851-ben fő műve, *Magyar mythológiája*. Csak három év múlva, 1854-ben jelent meg. Azóta többször is, utoljára hasonló kiadásban 1987-ben, *Hoppál Mihálynak* külön kötetben mellékelte magyarázataival, *Ipolyi Arnold* életrajzával, bibliográfiájával.

Ipolyi Arnold mitológiája

Ebben *Ipolyi* az addig gyűjtött népmeséknek, hiedelmeknek, szokásleírásoknak nem teljes szövegét, csupán a hitvilág szempontjából elemzett lényegét aknáztta ki. Törökszentmiklósi plébánosként (1860–), egri főegyházmegyei kanonikként (1863–) kisebb ütemben ugyan, de folytatta néphagyománygyűjtő munkáját. Mint a budapesti Központi Papnevelő Intézet (1869–) igazgatója, majd beszercebányai (1876–), rövid egy évig nagyváradi püspök (1886) már inkább többi tudományos stúdiumával, régészettel, művészettörténettel, műemlékvédelemmel foglalkozott.

Csaknem ezer szövegből álló gyűjteménye két nagy részből tevődött össze. Az elsőt 1843 és 1853 közt küldték neki önkéntes gyűjtők zömmel az ő szülőföldjéről, a Csallóközből és a palóc vidékről; ez lett a *Magyar mythologia* alapja. A második rész már a *Magyar mythologia* megjelenése után, 1854–

Ipolyi Arnold (Benzúr Gyula alkotása)

1858 közt gyűlt össze főként Szegedről és környékéről, kisebb részben pedig szatmári, szabolcsi, hevesi, máramarosi, Hajdú megyei szájhagyománnyal.

Ipolyi anyaga az 1870-es években, pontosan nem tudjuk, milyen megegyezéssel, Abafi-Aigner Lajos (1840–1909) könyvkereskedőhöz és -kiadóhoz került. Gondolom, ő vállalta kiadását. Ő kérte meg az akkor már ismert, szerencsés kezű néphagyománygyűjtőt, népköltészeti gyűjtésünk klasszikusát, Kálmány Lajost (1852–1919), hogy készítse kiadásra. „A legnagyobb magyar folklorista”, ahogyan Móra Ferenc a maga korában joggal minősítette, Kálmány Lajos, legtermékenyebb korszakában, esőkei segédlelkészsége idején (1887–1891) el is készítette a kötetet. Ipolyi kötetén kívül még kétkötetnyi Abafi-féle gyűjteményt is sajtó alá rendezett, jegyzetekkel látott el. Ám ezek érthetetlenül feledésbe merültek: akkor valami miatt nem jelentek meg, utána elkallódtak. Csak 1952-ben találta meg őket Gergely Pál valami rejtett zugban a Magyar Tudományos Akadémia pincéjében.

Közben 1910-ben Kálmány, agyvérzéséből nagyjából föllepülve, immár nyugállományban, ismét szülővárosában, Szegeden, újból nekilátott a népköltészeti gyűjtőmunkának, és föl hívta Sebestyén Gyulának (1864–1946), a Magyar Népköltési Gyűjtemény szerkesztőjének figyelmét az Ipolyi-féle kéziratra. Kálmány ugyanis annak idején a gondjaira bízott kéziratokat saját másolatában küldte föl Pestre, az eredetiket megőrizte. Sebestyén most ismét megbízta Kálmányt a másodszori sajtó alá rendezéssel is. Kálmány főként a terjedelmesebb, mesei és mondái szövegeket választotta ki; ez jelent meg 1914-ben a MNGY 13. kötetként *Ipolyi Arnold népmese-gyűjteménye* címmel. A kisebb szövegeket, a néhány mondatnyi hiedelemleírásokat talán egy következő kötetbe szánta.

A megkerült teljes Ipolyi-hagyaték 2006-ban megjelent az új sorozatban, [A] *Magyar Népköltészet Tára* 6. köteteként (sorozatszerkesztő Magyar Zoltán), *A tengeri kisasszony* címmel, Benedek Katalin gondozásában, 1012 lap terjedelemben. Alcíme határozza meg szabatosan tartalmát: *Ipolyi Arnold kéziratok folklórgyűjteménye egész Magyarországról. 1846–1858.*

Tudományos jelentőségén túl azért is fontos mű, mert ez az első népköltési gyűjtemény, amely társadalmi néprajzi gyűjtés eredményeként született. A honismereti mozgalomnak számon kell tartania eredményeit, s a korból fakadó korlátai ellenére mint példát mutatnia föl a néphagyományok mai gyűjtői elé. A gyűjtők nevét már Kálmány felsorolta, majd a hagyaték történetét föl kutató Kovács Agnes (1919–1990) néhányukról némi ismertetést is nyújtott (Néprajzi Értesítő, 1956). A helytörténeti kutatás nemes hivatása ezeknek a gyűjtőknek emléket fölmutatni, megőrizni. Az általuk 160 éve gyűjtött folklórányagot is érdemes lesz az eddiginél jobban bekapcsolni mind a helyismereti, mind a közművelődési tevékenységbe. Ritka, különlegesen megbecsülendő érték, hogy egy-egy falu, város ilyen régi, hiteles népköltészeti hagyománnyal büszkélkedhet. Gyűjtőik kellő méltatásához föl kell kutatni életrajzukat, pályájukat. Megérdemlik!

Alább a gyűjtésük helye szerinti betűrendben közlöm Ipolyi Arnold egykorú munkatársainak nevét és a gyűjtemény szerint számozott szövegeik tételszámát. A kötet két részből áll, római számmal különböztetve meg egymástól. Itt csak a II. rész számozását tüntetem föl, praktikus okokból ezt is arab számmal helyettesítve.

Gyűjtői az országból

Békés (Békés m.) Bihari Péter 2/560 561 Hajnal (Haynal?) István 2/37 Ipolyi Arnold 2/615

Bors (Bihar m.) Katona Endre 2/10

Csécsey[patony] (Pozsony m.) 23–25

Debrecen (Hajdú m.) Ágoston Sámuel 2/586 Bakos Antal 2/15 Furde F. 2/55–58 Tóth Lajos 2/7

Déménd (Hont m.) Ipolyi Arnold 102 103 105

Diószeg (Bihar m.) Bartha József 2/588 [+ 1 szám nélküli]
 Doboz (Békés m.) Györfly Károly 2/585
 Dunakiliti (Moson m.) ? 133–137
 Dunaszerdahely (Pozsony m.) Fehér Ferdinánd és Nagy János 202–253
 Eger (Heves m.) Debreczeni János 2/701–721
 Élesd (Szilágy m.) Sulyok József 2/319
 Érszentkirály (Szilágy m.) Niklovicz Bálint 2/25 2/26
 Felsőbánya (Szatmár m.) Lévai Lajos 2/581–583
 Füzesgyarmat (Békés m.) Szabó János 2/11 2/12
 Gáborján (Bihar m.) Bakos Antal 2/13 2/14
 Gelej (Borsod m.) Szeremley József 2/20 21 522–525
 Gyula (Békés m.) Ipolyi Lajos 2/615
 Hajdúböszörmény (Hajdú m.) Papp Antal 2/563 [+ 1 szám nélküli]
 Hódmezővásárhely (Csongrád m.) Herczegh Mihály 2/485–488
 Ipolynyék (Hont m.) Pajor István 15 16 18–22
 Ipolyság (Hont m.) Ipolyi Arnold 28–31
 Jászberény (Jász-Nagykun-Szolnok m.) Debreczeni János 2/482–484
 Kalocsa (Bács-Bodrog m.) Végh János 2/451 452
 Kecskemét (Pest-Pilis-Solt-Kiskun m.) Deák János 165
 Késmárk (Szepes m.) Lindtner Ernő 2/723 [+ 1 szám nélküli]
 Kiscsalomja (Hont m.) Pajor István 86–88 106–109
 Kiskunfélegyháza (Pest-Pilis-Solt-Kiskun m.) Kalmár Bertalan 2/569 570 609 746 748
 Kismarja (Bihar m.) Kiss Ferenc 2/61
 Nagymaros (Hont m.) Ipolyi Arnold 104
 Kispalád (Szatmár m.) Bakos Antal 2/16
 Kisudvarnok (Pozsony m.) Marczi Angéla 1–14
 Kisvárad (Szabolcs m.) Kálmánchelyi [helyesen Kálmánchey] János 2/42
 Köröstarcsa (Békés m.) Szabó János 2/41
 Kunhegyes (Jász-Nagykun-Szolnok m.) Kovács Imre 2/9
 Magyarakanizsa (Bács-Bodrog m.) Zsoldos József 2/513 514 527
 Máramarossziget (Máramaros m.) Csolosz Pál 2/3 2/4 2/27 2/28
 Mezőtúr (Jász-Nagykun-Szolnok m.) Székely Károly 2/38–2/40
 Nógrádludány (Nógrád m.) 138
 Nyírbátor (Szabolcs m.) Szél Kálmán 2/29 Soltész János 2/528
 Ökörítő (Szatmár m.) 2/30
 Parád (Heves m.) Debreczeni János 2/698 700
 Privigye (Nyitra m.) 148 149
 Püspöki (Pozsony m.) Ipolyi Arnold 45–75
 Szeged
 Bakai Ferdinánd (utóbb Bakay Nándor) 2/744 745 747 750 753 755 Csaplár Benedek 315–319
 2/320 Debreczeni Ferenc 2/332 [+ 1 szám nélküli] Debreczeni János 290 309 310 2/333–364 405–512
 526 722 756 Kis(s) József 2/23 722 749 751 754 Szluha Ágoston 2/548–559 Strósz Ernő 2/489–494
 592–603 [+ 1 szám nélküli] Szuló Ernő 2/453 454 564–568 Tegó Isaiás 291–308 311 312 Vilček Jakab
 2/365 2/366 Weber Károly 2/367–399 455–474 2/723–741 [+ 2 szám nélküli]
 Szentes Révész Imre 2/519 521 Sas Károly 2/510 511
 Törökkanizsa (Torontál m.) Csaplár Benedek 2/693–698
 Túrkeve (Jász-Nagykun-Szolnok m.) Kiss Lajos 2/521
 Vajka (Pozsony m.) Fehér Ferdinánd 76–79 ? 2/571

A régi Szeged

Szegedi gyűjtői

Azt régóta tudjuk már, hogy a szegedi piarista gimnázium Ipolyinak talán legszorgosabb műhelye lett. Azt is, hogy Dugonics András (1740–1818) óta a *kegyes iskola* a néphagyományt kivételes becsben tartja, őrzi, és ismeretére, megbecsülésére neveli, oktatja tanítványait. Ez a régi pedagógiai hagyomány új erőt, tudatosulást kapott, amikor a dunaszerdahelyi születésű Csaplár Benedek (1821–1906) 1853-ban a szegedi iskola görög- és vallásánára, az V. osztály főnöke lett. 1867-ig számos kezdeményezésével írta be nevét Szeged művelődéstörténetébe. Ő már Nyitrán Dugonics Társaság névvel alapított iskolai önképzőkört. Ahogy Bálint Sándor (1904–1980) írta róla: „Dugonics András szellemének tudatosítására, szegedi örökségének művelődési programmá fejlesztésére áldozta életének legszebb évtizedeit.” Ipolyinak nem csak földije, de bizalmas barátja. Ipolyi mint zohori plébános 1851-ben egyházi szolgálatához segítséget kért a pozsonyszentgyörgyi piaristáktól, és a rendházból Csaplár Benedek vállalkozott. „Így ismerték meg egymást – emlékezett Kálmány Lajos számára Debreczeni János 1914-ben írt levelében –, maradtak halálig jóbarátok. Csaplár Ipolyinak sok jó szolgálatot tett.” Ő lelkesíthette föl tanítványait, sőt néhány kollégáját is. Ő maga Karcsay Géza álnéven is küldött népköltési szövegeket Ipolyinak.

A három VIII. osztályos tanuló közül ekkor talán a legszorgosabb, utóbb a leghíresebb a későbbi püspök, az imént idézett *Debreczeni János* (1836–1921) lett. Alsóvárosi csizmadiamester fia volt; lelkes gyűjtőmunkája odáig terjedt, hogy apját is rábírta, vesse papírra az elméjében őrzött mesét. Apja, Debreczeni Ferenc a gyűjteményben két mesével is szerepel. Ő zárta küldeményét ezzel a meghatóan kedves kísérléssel Csaplár tanár úrnak: „Alázattal megkövetem Nagyságos Tekintetes Urat az hibás írásomért, mert már öreg kéz munkája.” Kovács Ágnes azt sajnálta, hogy nem vetett több mesét is papírra: „Jó érzelme volt a népmesék stílusa iránt.”

Debreczeni János egri kispap korában is gyűjtött a környéken. 1861-ben főpásztorra Törökszentmiklósról helyezte segédlelkésznek. Ott akkor éppen Ipolyi Arnold volt a plébános. Debreczenit tudományos munkára sarkallta. Hatására műépítészettel kezdett foglalkozni. 1864-ben hajdúböszörményi, 1872-ben karcagi plébános, 1902-ben egri főszékeseházi főesperes lett. 1914-ben megkapta a sibeniki választott püspöki címet. 1919-ben érsekhelyettes lett.

A másik nyolcadikosról, Strósz Ernőről nem tudunk közelebbit. Akkor még nem volt érdemjegyet közlő nyomtatott közös értesítő, csak néhány lapos füzet, a tanárok táblázatos felsorolásával és külön-

féle statisztikákkal, Nagy Márton (1804–1873) igazgató pedagógiai bevezető tanulmányával. Klasszikus idézete: *Argue, obsecra, increpa in omni patientia et doctrina*. Feddj, dorgálj, ints minden szelíd-séggel és bölcsességgel... A fenytükbe, fejtegette, a gyerek nem hal bele, de megmenekül a pokoltól... Mindenesetre Kovács Ágnes Strósz Ernő gyűjtését Ipolyi gyűjteményében tekintélyes és hiteles anyagnak minősítette: 18 meséből és egy babonából álló följegyzései mind mennyiségi, mind minőségi szempontból figyelemre méltók. „Kár, hogy a jó érzékű, szorgalmas gyűjtő, miután Csaplár keze alól kikerült, többé nem foglalkozott népköltési szövegek gyűjtésével.”

A harmadik nyolcadikos kiskunfélegyházi volt: a tragikus fiatalon elhunyt *Kalmár Bertalan* (1841–1865). A Móra Ferenc *Istenkeresés* (1932) című tárcájában megörökített Kalmár-kápolnát emelő Kalmár József (1801–1884) fia. Édesapja volt az utolsó kiskun kerületi főkapitány, városi tanácsnok, majd főjegyző. Mindkét fiát tragikus fiatalon vesztette el: Józsefet (1840–1862) 21, Bertalant – aki érettségi után, bizonyára a kecskeméti jogakadémián, ügyvédi oklevelet szerzett – 24 éves korában. Haláluk indította a mélyen vallásos házaspárt a Félegyháza közepén ma is álló kápolna építésére. A neves műépítész, Pártos Gyula (1845–1916) tervezte épületet Schuster Constantin (1817–1899) váci püspök 1876. november 1-jén szentelte föl. A Szentháromságot ábrázoló oltárképét Than Mór (1828–1899) festette. Kriptájában nyugszik Kalmár József, a felesége: Fazekas Anna (1814–1909), két fiuk és a Fazekas családnak négy tagja. A félegyháziak nem is tudják, hogy nem csak apja, anyja, hanem a mese-gyűjtő, Bertalan is kiérdemelte az utókor különleges tiszteletét.

Kalmár Józsefről 1891-ben városa utcát nevezett el. Özvegyének alapítványából először 1897-ben az érettségiző Móra Ferenc kapott tanulmányi támogatást. A Rákosi-rendszer a Kalmár József utcát Alkotmány utcára változtatta, a városháza földszinti aulájában elhelyezett márványtáblájukat pedig – gyakorlatos módon – megfordították, és hátlapjára „a szocializmus vívmányait” véstették! A rendszerváltoztatás után az emléktáblát visszafordították; Kalmár József visszakapta utcáját; özvegye pedig 1991-ben *posztuma* Félegyháza díszpolgára lett.

Kalmár Bertalan gyűjtését Kovács Ágnes sokra értékelte: „Meseszövegei irodalmi szempontból úgyszólván hibátlanok, lendületesek, megőrzik a népi stílust.” Őt terjedelmes meséjével képviselte városát a gyűjteményben.

Hatodikos volt a kalocsai *Végh János*. Ő ugyan – Kovács Ágnes megítélése szerint – nem mutatott különösebb érzéket a népmese iránt, de mivel becsületes, alapos munkát végzett, két meséjének hiteles változatértékük van. Hatodikos volt, mégpedig kitűnő tanuló, Vilesek Jakab is. Ő szintén két mesét jegyzett le „példás, iskolás fogalmazványstílusban”. Ez ugyan stíluselmzésre alkalmatlan, de összehasonlítható és motívumvizsgálatra igen, mivel ő is pontosan leírta a hallottakat.

Ugyancsak jeles férfinak bizonyult, és beírta nevét Szeged történetébe *Szluha Ágoston* (1842–1890), szülővárosának később neves ügyvédje, 1872-től városi tanácsnoka, 1875-től 1878-ig országgyűlési képviselője, 1885-től rendőrfőkapitánya, akkor a gimnázium V. osztályos tanulója. Két jeles író tollán is megvillant a neve. Még élt, amikor Gárdonyi Géza *Szegedi figurák* (1889) című cikksorozatában így jellemezte: „A legangoliosabb flegma és legtörőkebb közönyösség, törőlmetszett magyar dzsentri...” A város egyik legnépszerűbb és legszeretettebb személyisége. „Talpig gentleman.” „Ő is egy fönnmaradt darabja a régi Szegednek.” Tömörkény István tette figuráját halhatatlanná. *A tanyai ember Ág Illése* (1913) című remek tárcája voltaképpen a folklorzáció tudományosan is értékes értekezése. Íme az idevágó részlete:

Verbői Szluha Ágoston régi törzsökös familiából való neves embere volt a városunknak a hetvenes és a nyolcvanas években. Előbb országgyűlési képviselőnk, azután rendőrségi főkapitány. A kint való nép dolgaival igen szeretett törődni fiatal korában is, amit annál könnyebben megtehetett, mert birtokuk volt az alsótanyán. Jogász korában, ha Pestről leszábadult, csak kiment oda, s a nagy vakációt is ott töltögette, lehetőleg együtt lévén a munkásokkal. Aratás idején, mikor a dolgos emberek vacsora után valamely kazal tövében dandárosan pihenésre leheveredtek, szintén közéjük feküdt, hallgatván a népies meséket, amelyek ilyenkor a kelő hold fényében megindulnak, és mennek fel szaporán a gondolat szárnyain az üstörökös csillagokig.

A feles, részes és szakmányos munkások tisztelet gyanánt fogadták, hogy az ifiúr is velük van, s ez a tisztelet fent is maradt valami két napig, azután azonban azt mondták, hogy: mink már elég mesét mondtunk, most már mondjon egyet az ifiúr, mint oskolás, tanult ember.

Hát ebben van valami igazság, és Szluha gondolkozott is, hogy miféle mesét mondjon, de nem tudott egyet sem. De aztán hirtelen az eszébe jutott, hogy nem feledte még el Homéroszt, hiszen itt van a fejében teljes egészében az Illász.

Elmondta hát nekik részletesen, dús jelzőkkel a lányesetet, a háborút, Patroklosz halálát, Ákhillész bosszúját, Hektor halálát, mindent úgy, ahogy kellett – s az emberek könyörögve szóltak neki: – Jaj, de szép, ugyan mondja el még egyszer. Elmondta hát még egyszer. Mire is az emberek a mese csodálatosságában elszenderültek, s ő is a tanyai ágyába szabadulhatott a tartólól. Két napig azután nem juthatott ki a kazal tövébe a népek közé, mert más egyéb dolga volt. Harmadnap estenden kiment megint mesét hallgatni. Már szólt a mese, mikor melléjük heveredett. Egy ember, fekvén a tartón, mesélte Homér Illiászát. Úgy, ahogy történt. De nem volt már abban sem görög, sem trójai, hanem ottan magyarok és törökök hadakoztak szigorúan a vár körül, és a szép magyar szüzlány elrablásán kezdődött a lélekveszedelem, a falovat is kieszelték a magyarok, és a legelső magyar harcos csakugyan itt is megölte a Hektor nevezetű török huszárt. Ez a vége mesének, mint Homérnál is, és a szenderedő emberek, a fejük alját keresztvén, elmerengve mondták:

– Sok kemény magyar katona volt köztük, de egy sem volt olyan vitéz legény, mint az Illés, az Ág Illés...

Bizonyára meggyőzőbb lett volna, ha a kétségtelenül hiteles magvú anekdota nem harmadnapra, hanem mondjuk a következő aratásra teszi a visszamondott eposz mesévé alakulását. Mégis nyilván jellemző az eset Szluha Gusztira is, meg az alsótanyai népre is.

Ötödikes volt *Wéber Károly* is. Róla sem tudunk többet. Csak amit gyűjtésével elárult magáról. Néhány epikus szöveget és főként hiedelmeket jegyzett le

A legfiatalabb gyűjtő a negyedik gimnazista *Szuló Ernő* volt. Szegeden ritka neve előfordul Czimer Károlynak a belvárosi kaszinó történetéről írott könyvében (1929). 1864. szeptember 14-én a kaszinói tagokból verbuválódott műkedvelő színjátszók jótékony célra bemutatták az ismeretlen szerzőjű *Csizmadia mint kísértet* című darabot. Több ismerős nevet is találunk köztük: Zombory Antal, Szluha Ágoston, Szekula József, Nagy Sándor (a Szegedi Híradó szerkesztője!), Szónyi János, Szuló Ernő, Krikkay Gusztáv, Borostyáni Nándor és Kemény Nándor mint rendező. Találkozunk a könyvben még egy kaszinótaggal: Szuló Sándor gazdatiszttal.

Czimer Károly könyvének névanyagát dolgozta föl Habermann Gusztáv lexikonná (*Személyi adattár a szegedi polgárcsaládok történetéhez*, 1992), és így mindkét idézett név viselője előfordul névsorában, de meglepően két l-lel. Szerinte Szulló Ernő (Szeged, 1840. nov. 1. –?) második keresztnéve Imre lehetett. Apja az említett Szulló Sándor, anyja Mihalovics Amália. Ernő 1860-ban érettségizett a piaristáknál. 1865-ben Szeged város tb. aljegyzője lett. Augusztusban párbajozott Vidra Sándorral. 1876-ban Temesvárott született Etelka lánya. Föltehetően tehát oda költözött. Felesége Wettstein Amália westerheimbí nemes család sarja. (Talán Tátraszéplakkal volt azonos.) Apjáról, Szuló Sándorról (Csóka, 1813– Szeged, 1891) megismétli a lexikon, hogy gazdatiszt, ivanóci nemes. (Ivánháza, Trencsén m.) Ő is a piaristáknál tanult (1829–1831); 1859-ben lett a belvárosi kaszinó tagja. Háza az Oroszlán u. 4. sz. alatt volt.

Reizner János várostörténeti művében ismét más változatban, ékezettel fordul elő ez a vezetéknev: Szuló Béla 1869. október 14-én nyitotta meg a Szent György téren a Szent Györgyhöz címzett gyógyszerárát. Négy év múlva azonban, 1873-ban kolerajárványban elhunyt.

Szuló–Szulló Ernő pályájáról nem tudok semmit. Talán majd a véletlen egyszer előhoz róla is, a többiekéről is egy-két érdekes adalékot. Gyűjtését Ipolyi két részre osztotta: mind a kettő 14–14 szöveget tartalmaz. Kovács Ágnes ezeket is Vilceskéhez hasonlóan ítélte meg: stilsztikai elemzésre nem alkalmasak ugyan, de tipológiai tanulságul jól használhatók.

Csaplár Benedek a tanítványai mellett kollégáit is „beszervezte”. *Deák Jánosról* (1820–?) mindenki, aki foglalkozott vele, leírta, hogy kecskeméti gimnáziumi tanárként küldött ottani néphagyományokat Csaplár újtján Ipolyinak. De azt nem írták, pedig megvilágosító értékű adalék, hogy ő is észak-magyarországi, Árva megyei, habovkai születésű, tehát föltehetően Ipolyinak is, Csaplárnak is barátja. Ráadásul ő is piarista lett, ez utóbbinak tehát rendtársa is, innen magyarázható részvétele a gyűjtőmunkában. 1851–1853 közt tanított Kecskeméten; ekkor küldhette anyagát. Utóbb, 1856-ban Szegeden is működött, tehát még Csaplárral együtt, de már a következő évben Debrecenbe helyezték. Azért nem tudjuk halálának évét, mert a piarista lexikon „leírta”, abbahagyta élettrajzát, mivel 1863-ban áttért a kálvinista hitre. Gyanítom, megnősült, de azért állami vagy református gimnáziumban tovább tanított. Debrecenben tehát még kideríthető későbbi tevékenysége.

A szintén piarista *Berzay Elek* (1815–1895) hittant, latint, németet tanított, a III. osztály főnöke volt 1853/54-ben Szegeden, amikor egy ismerős tejesasszony elpanaszolta neki, hogy boszorkány rontotta

meg tehenét: két borjat hozott a világra! Berzay tanár úr a tejesasszonnyal folytatott diskurzusát elmesélte Csaplár kollégájának, ő pedig papírra vetette, s elküldte barátjának, Ipolyi Arnoldnak.

Ugyancsak bonyolult és bizonytalan *Tegő Isaiás* azonosítása. Ő sok-sok rövid hiedelmet küldött Csaplár közvetítésével Ipolyinak. Kovács Ágnes Ferenc-rendi prédikátornak mondja, s ezt Bálint Sándor is átvette tőle, de forrásukat nem nevezik meg. A rejtély az, hogy az 1853/54. tanévben Csaplár Bencének (ahogy a nyomtatott évi beszámoló nevezte) kartársa volt a szegedi kegyes iskola tantestületében Tegő Alajos (1805–1867) bölcsészdoktor, a latin és a magyar nyelv, valamint a mennyiségtan, történelem és földrajz tanára. Gyöngyösön született, Debrecenben hunyt el. Kétszer is működött Szegeden: 1831–35 és 1851–57 közt. Derék férfiú volt: 1848. november 13-án mint nemzetőr részt vett a szamosújvári csatában. Kérdés, miért írták Csaplárék Isaiásnak, ha Alajos volt? A piaristák nem viseltek szerzetesi nevet. Avagy lett volna a piarista Alajosnak Izaiás nevű ferences testvére? Nem tartom valószínűnek, de kizárni sem merem. Erre egyelőre nem találtam választ.

Aligha Csaplár tanítványa volt az a *Kis(s) József*, akinek az AaTh 325 típuszámú meséjét Kálmány is fölvette a MNGY 13. kötetébe. Kovács Ágnes is úgy vélte, Csaplárnak paptársa vagy barátja lehetett. Kálmány és Kovács Ágnes egy s-sel, Benedek Katalin ss-sel írta a nevet, s ez (azon kívül, hogy hány Kis meg Kiss József élhetett egyazon időben Szegeden!) még nehezíti viselőjének azonosítását.

Még két érdekes szegedi gyűjtő nevével akadunk össze. Az egyik nem más, mint a szegedi gyáripart megalapozó *Bakai Ferdinánd* (utóbb Bakay Nándor) (1833–1902), köteles mester, a napjainkban lebontott híres kenderfonógyár megalapítója (1877). Mindössze másfél évig (1878–79) ő is képviselte szülővárosát az országgyűlésben. Hat rövid mesével szintén hozzájárult Szeged néphagyományainak gazdagításához.

A következőről a jellegzetes szegedi névén kívül semmit sem tudunk: *Ábrahám Fúrós* (szerintem helyesen Fúrús) János Debreczeni János adatszolgáltatója volt. Az 1597–98-i tatár betörésről szóló rövid mondáját már Kálmány Lajos fölvette a MNGY 13. kötetébe. A „ma is élő éltes” adatszolgáltató a szépajának az emlékeire hivatkozva beszélt el családjá mesés meggazdagodásának kalandos történetét. Hiteles történelem és folklór egyaránt lehetett. Mindenesetre típuszáma nincs, mely párhuzamos motívumra utalna.

A többiek

Pajor István (1821–1899) Ipolyi gyermekkori barátja, ügyvéd volt, majd árvaszéki elnök. Szerepel Szinyeci lexikonában. *Herczegh Mihály* (1840–1926) hódmezővásárhelyi jogtudós, 1870–1913 közt a pesti egyetem tanára szintén. *Fehér Ferdinánd* Csaplár Benedek szülőfalujának, Dunaszerdahelynek volt segédlelkésze és ugyanott iskolamester, azaz tanító *Nagy János*: ők ketten együtt küldözgették Ipolyinak gyűjtésüket. Ők is megérdemelnék, hogy életrajzunkkal, pályájukkal részletesebben megismerkedjék az utókor; elsősorban Dunaszerdahely népe és ifjúsága, de általában a magyar nyelvterületnek minden patriótája, aki becsüli a néphagyományt, és tudja, mivel tartozik a néphagyomány megmentőinek.

Nem volt akárki a két szentesi mesegyűjtő sem. *Sas Károly*ról már akkor tudták, hogy Csongrád megye sebészorvosa. *Révész Imre* (1826–1881) pedig akkor, 1854-ben, szentesi, 1856-tól már debreceni református lelkész, egyháztörténész, akadémikus. Dinasztiaalapító: fia is, unokája is neves püspöke lett egyházának. Az ő szerepük kétszeresen is jelentős ebben a mozgalomban. Egyrészt mert nem gimnazista diákként, hanem magasan kvalifikált értelmiségként vettek részt a népköltészeti gyűjtésben, másrészt mert protestánsok voltak, ezzel bizonyítva, hogy bár a kezdeményezés katolikus papoktól indult el, az átlagon fölüli intellektusok felekezeti különbség nélkül fölismerték jelentőségét, és kivették belőle részüket. Révész Imréről Szentes monográfiája (1928) több helyen is elmondja, hogy hivei az alatt a két év alatt, míg lelképászoruk volt, mennyire megkedvelték, s kétszer is megpróbálták „visszaédesgetni”. *Sas(s) Károlyt* is presbiterként emlegeti a monográfia; ez valószínűvé teszi, hogy ketten együttműködve vettek részt a hagyománygyűjtő munkában.

Bizonyára még akadnak a fönti névsorban, akikről méltán tudunk meg többet, mint eddig tudtunk, s büszkék leszünk rájuk, néphagyományunk első bűváraira.

Péter László

Spillenberg Sámuel löcsei orvosdoktor papírmalma

Spillenberg Sámuel 1638. évi arcképe.
(Az eredeti festmény
a Magyar Nemzeti Galéria
állandó kiállításán látható.)

ösztönözték fiataljaikat a külföldi tanulmányokra, és ők diplomával visszatérve városuk szolgálatába álltak. Sok tanulni vágyó fiatal látogatta Európa híres protestáns egyetemait, ahol lelkészi, orvosi, valamint más képesítést szereztek, majd visszatértek szülővárosukba, vagy annak környékén folytatták orvosi praxisukat.

Spillenberg Sámuel már a löcsei iskolában kitűnt kivételes szellemi képességeivel. Érdekességként megjegyzem, hogy Lőcse egyébként híres volt már ekkoriban is oktatásáról. Nem véletlen, hogy a protestáns akadémia (főiskola) létesítése is itt kezdődött meg, ám az építkezést 1580. december 31-én I. (Habsburg) Rudolf király betiltotta.

1592–1597 között Spillenberg Sámuel a „*Thurzó Alapítvány*” adta lehetőséggel élve Lőcse város költségén tanult a külföldi egyetemeken (Wittenberg, Görlitz, Bazel). Thurzó Elek kincstartó 1543-as végrendeletében tízezer forintos alapítványt hagyott Lőcsére, amely összeg a Kőrömbányán lévő kamarához került: az évi nyolcszáz forintos kamatot Lőcse iskolai célokra fordította.

Spillenberg 1596 őszén Bazelbe ment az egyetem orvosi karára: itt avatták orvosdoktorrá 1598. január 26-án, miután a tudósok ünnepélyes gyűlésén megvédte a „magyar betegség”-ről és a gyógyító utasításokról szóló tételét. Orvosi disszertációja a „*Theses de Morbo Hungarico Quas ... Pro Gradu Doctoratus in Arte Medica consequendo publice discutiendas proponit ...*” címet viselte.

Az első magyarországi papiremlék 1310-ből maradt fenn: ezen okirat tartalma is fontos, mert a Magyar Szent Korona történetével függ össze. 2010 áprilisában nemzetközi érdeklődésre is számot tartó kiállítások megnyitóra került sor Budapesten, a hazai papírhasználat 700. évfordulója alkalmából (a Bélyegmúzeumban, a Fővárosi Levéltárban, a Magyar Országos Levéltárban, és az Országos Széchényi Könyvtárban: ez utóbbit dr. Sólyom László köztársasági elnök nyitotta meg). Május elejére pedig Nemzetközi Papír- és Vízjeltörténeti Kongresszust hívott össze a MAPAVIT elnöke, *Pelbárt Jenő*. A hét évszázados papírhasználat múltjának minden korszakából tartalmaz fontos és páratlan értékű anyagot az idén immár a 15. évét ünneplő magyar papír- és vízjelkataszter. A több mint 23 ezer vízjeles papír és rekonstrukciós vízjelrajz nemcsak a magyar, hanem az európai vízjeltörténet jelentősebb vízjelemlékeit is bemutatja.

A szepességi **TEPLIC** papírmalom különleges szerepet tölt be a papír- és vízjeltörténeti kutatásokban. *Spillenberg Dávid* evangélikus lelkész fia, *Spillenberg Sámuel* (Szepesolaszi, 1573–1654., Lőcse) löcsei orvos magánzemélyként ötödikként alapított Magyarországon papírmalmot.

A Spillenberg-család az 1540-es években telepedett le Lőcsén. A XVI. század második felének színvonalas kulturális központjai a Felvidék (Lőcse, Késmárk, Selmechánya stb.) protestáns többségű városainak iskolái voltak. A leginkább a szász gyökerű, evangélikus vallású városi polgárság vezetői

A kiállítás megnyitójáról (A fényképet készítette Diószegi Krisztina.)

1598 tavaszán Regensburgban tartózkodott, csak ezután tért haza Lőcse városa kérésére, ahol ezt követően orvosként dolgozott. Az általános orvoshiányt jól jellemzi, hogy már 1598-ban (felekezeti hovatartozásától függetlenül) szuhafői és felsőszuhai Szuhay István egri püspök is kérte orvosi segítségét a fivére, Szuhay Gáspár gyógyításához. Két éven át ingyen gyógyított a városban, a hat év Lőcse által finanszírozott németországi tanulmányok után. Létrehozta Lőcsen a városi patikát és felszerelte drága gyógyászati eszközökkel.

1600. július 27-én az iglói torony esücsára irt saját kezével egy gyönyörű verset, amit egyébként csak annak leomlásakor fedeztek csak fel:

*„Mint amiként e tizes faderék áll testben erősen
s szép koronája fejét égre mereszi híven:
úgy álljon, polgárok, erényetek is szívetekben,
ámde szilárd hitetek égbe vigyen titeket.”*

Első felesége ekkor Dirner János iglói bíró leánya, *Dirner Judit* (1615 előtt meghalt) volt. 1616. április 24-én másodszer is megnősült: feleségül vette *Clementis Magdolnát*, Clementis Mihály löcsei főbíró leányát.

Közéleti szereplését, hírnevét az is jól tükrözi, hogy 1605-ben megyei orvosi tiszte mellé Lőcse város szenátorává választották. 1615. október 20-án Prágában II. (Habsburg) Mátyástól címeres nemeslevelet kapott adományul.

Az eredeti latin nyelvű nemesi oklevél magyar fordításában is érdemes megismerni a címer leírását, mely szerint *„fekete színű álló katonai pajzson egy teljes, természetühen ábrázolt, válla fölél emelkedő kétágú borzas farkú, mellső lábait előrenyújtó, kítátott szájából nyelvét kiöltő, hátsó lábain ágaskodó aranyoroszlán mintegy a pajzs jobb oldala felé tartva emelkedik, és az oroszlán nyakára egy nyitott szájából nyelvét kiöltő, koronával koszorúzott fejű teljes kígyó csavarodik a farkával, és az oroszlán feje felé a pajzs jobb oldala felé tartva kanyargón emelkedik ... és örök megerősítésére jelen levelünket magyar királyi titkos pecsétünkkel SAMUEL SPILLENBERG, megszületett és meg nem született örökösei és mindkét nembeli utódai számára ajándékozni és engedélyezni kegyelmesen parancsoljuk.”*

Löcse és Szepes vármegye főorvosa volt. 1610-ben gróf *Thurzó György* nádor főorvosaként tevékenykedett. 1614-ben *Bethlen Gábor* fejedelem az udvari orvosává nevezte ki. 1619 márciusában orvosi konziliumra hívták Bécsbe II. (Habsburg) Mátyás súlyos betegsége gyógyítására. *II. Rákóczi György* erdélyi fejedelmet is többször kezelte.

Spillenberg Sámuel Löcse város főorvosaként írta meg 1622-ben orvosi szakkönyvét a pestissel történő fertőzés ellen való védekezésről, és egyidejűleg jelentette meg latin („*Tempore infectionis haec ante omnia observanda, quae sequuntur*”), német nyelven („*Zur Zeit der Infection soll man vor allen Dingen nachfolgende Mittel brauchen*”). Mindkét kiadvány Daniel Schultzs löcsei műhelyéből került ki. Spillenberg a pestis elleni küzdelem kiváló magyar tudósa volt a XVII. században.

A tudás igazi értelme az erkölcsi élet teljességére való törekvés: a híres és megbecsült tudós orvosdoktor ennek jegyében egy versében hitet tett a földi életet követő boldog örök élet mellett:

„*Istenesen halj meg, törekedjél erre s eléred
menten a legfőbb jót, mit szanaszét keresel.*”

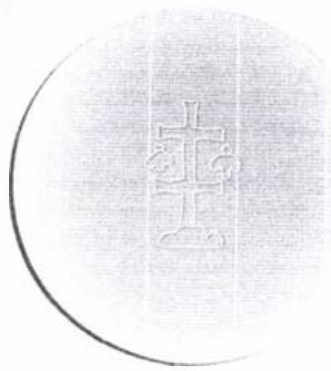
Megszakítás nélkül 105 éven át (1598–1703 között) a Spillenberg-család orvostagjai gyógyították Löcsén a polgárokat. Spillenberg Sámuel fia, *Spillenberg Dávid* (1627–1684) és unokája, ifjabb *Spillenberg Dávid* (1662–1703) Magyarország orvostörténetében elsőként alkottak országos hírű orvodinasztiát. A löcsei Spillenberg-nemzetség fogalomává lett tudósai, orvosai révén, akik szűkebb hazájuk természeti kincseit ismertették munkáikban.

Az orvos testvére, idősebb *Spillenberg János* (1594–1652) kassai festőművész 1638-ban készítette el Spillenberg Sámuel olaj, vászon portróját: ezen eredeti festmény a Magyar Nemzeti Galéria állandó tárlatán látható. A festmény 65 éves korában ábrázolja a löcsei orvosdoktort, feltüntetve a születési évét, valamint az 1615. október 20-án Prágában kapott nemesi címerét is. Határozott arcú, értelmes tekintetű férfit ábrázol a műalkotás, aki a jobb kezében egy vörös rózsát tart. A testét német köpeny takarja, a nyakánál fehér gallér húzódik. Az eredetileg szögletes képet a XVIII. század végén vághatták ovális alakúra.

Spillenberg Sámuel korának legnevesebb orvosa volt, ám emlékét valójában mégis ipartörténeti tette őrzi a ma napig. 1613-ban már megvalósult Szepestapolcán (Szepes vármegyében) a papírmalom alapítása az orvos ipartelepítő tevékenysége révén. Okirati szinten ebből a szempontból igen lényeges az alábbi eredeti dokumentum. 1615. október 2-án kelt az a papírmalom létrehozását (Löcse városának ugyancsak e tárgyban ez év január 2-án kiadott engedélyt) átíró királyi szabadalom, mely engedélyezte Spillenberg Sámuel számára a Löcséhez tartozó Teplic völgyben a régi gabonamalom átalakításával papírmalom létrehozását, és ellentételezéseként évi 40 forint fizetésére kötelezte a doktort a kincstár részére. Ez az egyedülálló királyi engedély többek között meghagyta Löcse városának, hogy az első alkalommal megszabott bért a jövőben semmi szín alatt se emelhesse, és a város tartozott a folyamodót és örökösét mások esetleges zaklatásaitól megvédeni; sőt, azt is kimondta az engedély, hogy a Felvidéken 40 éven belül senki más ilyen jogosítványhoz ne juthasson.

Az orvosdoktornak papírkészítésre alkalmas kézi őrlésű papírmalom alapítására adományozott 1615. évi latin nyelvű királyi privilégium magyar nyelvre fordított szövegének két részlete így hangzik: „*egy bizonyos romos és régi gabonamalmot, amely Szepes vármegyében, Teplic területén, a Teplic folyón, a löcseiek törvényhatósága alatt lett emelve egykoron, de az idők zavaros mivolta következtében most teljesen elhagyatottan áll, egy papír készítésére alkalmas műhely vagy kézimalom felállítására, bizonyos éves díj ellenében a nevezett Spillenberg Sámuelnek, illetve örökösének és utódainak átadnak és átengednek*”, és Löcsének „*meg kell védeniük és oltalmazniuk Spillenberget s utódait bármiféle keresettől, alkalmatlankodástól és megkárosítástól, és kötelesek őt a királyi kegy oltalma alatt tartani*”.

Spillenberg megbecsült orvosként olyan ipartelepnek volt megteremtője, melyet kiválóan működtetett. A szepestapolcai papírmalom száz éven keresztül szállított papírt a löcsei Brewer-nyomdának (termékeit használta alapanyagként a nevezetes Löcsei kalendárium és egyéb híres kiadványai nyomtatása során is), sőt Kassára és Bártfára (Klősz-nyomda) is jutott belőle. De rendeltek papírt a szomszédos vármegyékből, sőt a XVII. században még Debrecenből is. Az orvos egyik leánya, *Spillenberg Margareta* a löcsei Brewer Lőrinc nyomdász második felesége lett. Az egymásra találást segíthette az orvos által kiválóan üzemeltetett és gazdaságilag sikeres szepestapolcai papírmalom megléte. A Brewer-család Löcsén egyébként eredetileg könyvkereskedői tevékenységet végzett, amit 1625-ben *Brewer Lőrinc* (?-1664) és bátyja, *Brewer Brúnó* (?-1639) könyvnyomda alapításával egészített ki.

Teplíc 1614. évi vízjele

(KASSA szintén nemzetközileg jegyzett az európai papírtörténetben: a XX. század közepéig ez az épület üdülő-vendéglőként működött).

A neves löcsei orvos által létesített papírmalom működésének igazi jelentőségét Lőcse városa számára jól mutatják hajdani wittenbergi diáktársának, kortársának, *Xylander István*nak, a Huszonnégy Szepesi Város Papi Közösségének szeniorának („*Fraternitas Scepusiensis XXIV Regalium Senior*”) a fraternitás anyakönyvébe írt sorok, melyek szerint „*az igen híres és kitűnő Spillenberg Sámuel orvosdoktor úr, a Lőcsén, Szepes megyében és másfelé is működő szerencséskezű orvos épített elsőként papírmalmot a löcsei Teplícen. Adja Isten, hogy a tudományok ezt a páratlan segítőszert szülővárosunk és utódaink minél tovább használhassák.*” Az óhaj teljesedett, mivel 1885-ben még létezett ez az 1615-ben létesített papírmalom: Európában egyedül volt képes 272 éven át eredményesen működni!

Az alapító személye nem merült feledésbe az elmúlt évszázadok során! 1748-ban *Simonchicz Ince* piarista pap a Nagyváradon megjelentetett „*Dissertatio de ortu et progressu litterarum in Hungaria*” című művében Spillenberg Sámuel papírmalmáról ír.

Fényes Elek 1847-ben megjelentetett országot ismertető művében is megírta „*Papírmalom van Teplíczen*”; és azt is, hogy Szepes vármegye szepesszombati járásában fekvő „*Teplíc, m. v. (mezőváros) egy szép és termékeny vidéken, a Poprád jobb partján. Papírmalma 1613*”-ban épült meg.

A Vasárnapi Újság az 1860. január 15-én megjelent 83. számában írt arról, hogy Magyarországon először papírmalmot Spillenberg Sámuel orvos hozott létre. A Vasárnapi Újság a következő év őszén (1861. október 20. 42. szám) Szepes vármegyét ismertette ismét felemlegette Spillenberg alapítói minőségét. Papírmalma páratlanul hosszú ideig volt képes eredményesen működni. Századok múltán is felemlegették Spillenberg Sámuel orvosdoktor papírmalom alapítási tettet: az európai szakirodalomban is közismert **TEPLIC** rendkívüli ipartörténeti érték a magyarországi papírtörténetben!

Az orvos több leszármazottja, a *Lötsey Spielenberg* nevet használva a XVIII–XIX. századi Erdélyben (Kolozsvár, Nagyenyed, Marosvásárhely) nyomdászati tevékenységgel, könyvkötéssel, könyvkereskedelemmel, lapkiadással foglalkozott.

Dr. Diószegi György Antal

Fontosabb források: *Bogdán István:* A magyarországi papíripar története 1530–1900. Bp., 1963.; *Fényes Elek:* Magyarország leírása II. Pest 1847.; Magyar Országos Levéltár 37.220 filmtári doboz. A 57. LR. 6. kötet 550–553. old.; *Sarlay Soma:* A Spillenberg-család őse. In.: Magyar Családtörténeti Szemle. Szerk.: *Baán Kálmán.* 1942. január 17. old.; *Dr. Kerekes György:* Polgári társadalmunk a XVII. században. Kassa 1940.; *Mátyás király öröksége. Késo reneszánsz művészet Magyarországon (16–17. század).* Szerkesztette *Mikó Árpád* és *Verő Mária.* Bp. 2008.; *Dr. Magyary-Kossa Gyula:* Adatok Spilenberg Dávid (1627–1684) életéhez. In.: *Dr. Magyary-Kossa Gyula:* Magyar orvosi emlékek II. Bp. 1994.; *Demkó Kálmán:* A magyar orvosi rend története Bp. 1894. *Fontes Rerum Scholasticarum. II/1.* Szerk.: *Keserü Bálint.* Lőcsei stipendiások és literátusok. 1. Sajtó alá rendezte *Katona Tünde* és *Latzkovits Miklós.* Szeged 1990.; *Weszprémi István:* Magyarország és Erdély orvosainak rövid életrajza. Első száz. Fordította *Kővári Aladár.* Bp. 1960. (reprint) 343. old.; *Münnich Sándor:* Igló királyi korona és bányaváros története. Igló 1896.; *Régi Magyar Prózái Emlékek IV. kötet.* Szerk.: *Tolnai Gábor, Szenczi Molnár Albert:* Discursus de summo bono. (Értekezés a legfőbb jóról.) Bp. 1975.

Cigány- és szegényügyek a főváros közgyűlése előtt (1873–1950)

Budapest főváros – 1892-től székesfőváros – legfelsőbb szerve, a törvényhatósági bizottság közgyűlési jegyzőkönyveiben a cigány szó első említése egy 1881-es szabályrendeletben fordul elő, amelyben a zenész cigányság számára is kedvezően rögzítették, hogy a kocsmákban és kávéházakban a belépődíj nélkül rendezett cigány- és katonazene után helydíj fizetése nem szükséges.¹ Eötvös Károly szerint a magyar cigányzenét igazán szalonképessé a porosz udvar tette, és néhány év múltán, 1867-től a magyar udvari báloknak is sajátos részévé vált a cigányzenészek fellépése.²

Két évtized múltán bukkan elő ismét a cigányság említése székesfővárosi közgyűlésnél – több megyei közgyűlés fővárosához intézett körlevelében. 1902 februárjában Komárom vármegye körirata került eléjük, melyben a vándorcigányok ügyének törvényhozási úton való rendezése kapcsán az országgyűléshez küldött feliratuk támogatását kérték a fővárostól.³

A közgyűlés az anyagot véleményezésre szakbizottságainak adta ki, majd a tanáccsal közös előterjesztést két hónap múlva tűzte napirendjére. Jogügyi bizottmánya és a tanács közös előterjesztése alapján a székesfőváros törvényhatósága a Komárom vármegyei javaslatához pártoló feliratot terjesztett fel a magyar országgyűlés képviselőházához.⁴

Jelentős esemény volt a zenész cigányok társadalmi elismerésének terén a Népszínházban, 1903-ban, rendezett zenei verseny. A főváros és a vidék legjobb cigányzenekarai léptek ekkor fel. Közülük 15 zenekar aranyérmel, húsz zenekar ezüstérmel kapott, és több különdíjat is kiosztottak. Az aranyérmel nyert cigányprimások rövid életrajzát és a róluk készült felvételeket a Vasárnapi Újság – a korszak egyik legnépszerűbb ismeretterjesztő, politikai és irodalmi folyóirata – mutatta be.⁵ A népszínházi események egyik következményeként a cigányzene reneszánszát élte, amiből az Andrássy úti kávéházak is jól profitáltak, látogatottságuk növekedésével arányosan. A felkapott cigányzenészeket „úri” cigányokként is emlegették – ez társadalmi beilleszkedésük sikeres voltára utal – és a cigányok pártolása elfogadottá vált.⁶ A XX. század elején jelentős számú cigányzenésznek adtak munkalehetőséget a főváros kávéházai, vendéglői. Néhány elismert cigányprimás és zenekarának tagjai kivételével azonban a muzsikuskigányok többsége nyomorúságos körülmények között élt. A szoba-konyhás lakások ágybérlióiként nappal egy szobában tízesével aludtak – akinek ágy nem jutott, az földre fektetett derékaljra vagy felhíntett szalmára fekehetett. Éjszaka ugyanitt a nappal dolgozó munkásoknak adták ki ezeket a fekvőhelyeket.⁷

1905 januárjában a székesfővárosi közgyűlés tárgyalta a vándorcigányok kőborlásának megakadályozása érdekében Sopron vármegyének a képviselőházhoz intézett köriratát.⁸ Hasonló megkeresés érkezett az Országos Magyar Gazdasági Egyesülettől is. Tanácsának előterjesztése alapján a székesfőváros közgyűlése a már említett, 1902. évi Komárom vármegyei hasonló tartalmú felirat korábbi támogatására hivatkozva újabb feliratot nem tartott szükségesnek.⁹ Megjegyzendő, hogy közgyűlési jegyző-

¹ Budapest főváros 1881. június 22-én tartott közgyűlése jegyzőkönyve. 381. kgy. szám. Szabályrendelet a színházakról, színelőadásokról és mutatványokról.

² Eötvös Károly: Magyar udvari bálók. Vasárnapi Újság. 1885. 2. sz. 29–30. old.

³ Budapest székesfőváros 1902. február 5-én tartott közgyűlése jegyzőkönyve. 195. kgy. szám. 63. Bemutatott körirat.

⁴ Budapest székesfőváros 1902. április 30-i közgyűlése jegyzőkönyve. 603. kgy. szám. 233. old.

⁵ Cigány zenekarok hangversenye a Népszínházban. Vasárnapi Újság. 1903. október 4. 664. old. Az aranyérmel kitüntetett 15 cigányprimás többsége budapesti (Balog Károly, Banda Marci, Ifj. Berkes Béla/Farkas Pali, Kóczé Antal, Lukács Károly, Pege Károly, Rácz Laci, Rácz Pali, Vörös Elek) volt, de a vidékiek (Hamza Miska – Nagyvárád, Kiss Jancsi – Balatonfüred, Magyarai testvérek – Debrecen, Rácz Gyula – Nagybecskerek, Sovánka Nándor – Nyitra) is eredményesnek bizonyultak – fotóikkal a folyóirat 667. oldalán találkozhatunk.

⁶ *Syrion (Lovik Károly):* Urak és cigányok: „(...) mert a cigányt pártolni bizonyos nemzeti kötelesség (...)” A Hét. 1903. december 13. 808–809. old.

⁷ Cigányok. Ríport a VIII. kerületi Déry (ma Déri Miksa) utca 3-ban lévő tömegszállásokon élő muzsikuskigányok lakóközösségeiről. Pesti Napló. 1913. január 4. Napihírek (rovat).

⁸ Budapest székesfőváros 1905. január 18-án tartott közgyűlése jegyzőkönyve. 73. kgy. szám. 28. old.

⁹ Budapest székesfőváros 1906. szeptember 12-i közgyűlése jegyzőkönyve. 1287. kgy. szám. 448. old.

könyvek éves tárgymutatóiban a cigány megnevezés helyett a kóbor, vagy vándor szavaknál találunk velük kapcsolatos mutatókat.¹⁰

Moson vármegye törvényhatósága szintén „a kóbor cigányok megrendszabályozása ügyében” küldött a fővárosnak 1909-ben köriratot.¹¹ Az illetékes székesfővárosi szakbizottság és a tanács egybehangzó javaslatára a közgyűlés tagjai további intézkedést nem tartottak szükségesnek, az anyagot 1911-ben irattárba helyezték.¹²

Bárczy István helyettes főpolgármester az egyesített főváros 40 éves jubileuma kapcsán, 1913-ban tartott közgyűlési beszédében a kóbor cigányok néhai szerepéről tett említést. Budapest létrejötte előtt a három város burkolatlan utcáit és eldugult, „épen nem illatos vizű árkait” kóbor cigányokkal és rabokkal takarították.¹³

A Herczeg Ferenc szerkesztésében megjelenő szépirodalmi, művészeti és társadalmi képes hetilap a fővárosi cigányok első világháború alatti helyzetéről számolt be – a bevonultak nem csupán a pesti háziezredek és a 32-es hónapok szórakoztatását látták el, de közülük ötvenen hősi halált haltak, harminc vitézségi érmet is kaptak. Az itthon maradt cigányzenészek a pesti kávéházakban este 8 órakor kezdtek és éjfél után fejezték be játékukat, azaz nem lumpoknak, de éjszakai munkásoknak tekinthetők – hangsúlyozta a cikk írója.¹⁴

A magyar cigányzene és azok terjesztői „legmesszebbmenő” védelmében interpellált az 1927. márciusi közgyűlésen Repold Károly bizottsági tag. Lényegében az évtized divatos táncainak közérkölszomboló hatását kifogásolta, erősen konzervatív szelleméről árulkodó felszólalásában.¹⁵

A pesti, józsefvárosi cigánynegyedben az 1930-as évek közepén már egyre kevesebb a cigány fiatal – írta a Népszava riportere. A Mátyás téren ugyan lehet mindig látni egy csomóba verődve néhány cigányzenészt, a fiatal emberek azonban vagy elvándoroltak, vagy mesterséget tanulva beolvadtak és messze elkerültek ezt a helyet.¹⁶ Az idősebb zenész cigányok megélhetésükért ekkor már a rajkózenekarokkal versenyeztek. A 14–15 éves gyerekekzenészek hetente öt napot dolgozva fix bérükkel gyakorta családfenntartókká váltak. Külföldi vendégszerepléseikkor napi tíz pengőt kaptak.¹⁷

Kiderül a közgyűlés által hozott szabályrendeletekből, hogy a cigányzenét – és így a cigányzenészeket is – a főváros áttételesen támogatta. Egy 1938. évi szabályrendelet a cigányzenét szolgáltató, belépődíj nélküli kávéházak, vendéglők, kocsmák vigalmi adóját személyenként 4 fillérben határozta meg. A jazz, szimfonikus vagy sramli zenét játszó hasonló helyeken 8 fillért kellett minden személy után adóként fizetni.¹⁸ Ez az összeg később az infláció növekedését követte, de a százalékos arány változatlanul hagyásával. 1943-ban a székesfővárosi vigalmi adó a cigányzenés helyeken személyenként 20 fillér, a más típusú zenei műsort adó vendéglátóipari objektumokban már 40 fillér volt.¹⁹

Háromnegyed évszázad alatt igen alacsony számú volt a székesfőváros cigányokkal nevesítve foglalkozó közgyűlési napirendi pontjainak száma. Mind a közgyűlés tagjai, mind a tanács hivatalnokai a cigányokkal kapcsolatos gondokat szociálpolitikai kérdésként, szegényügyként kezelték. Pozitív diszkriminációt nem alkalmaztak a monarchia, majd a Trianon utáni Magyarország német, szlovák, román, szerb, horvát stb. nemzetiségeihez hasonlóan kezelve ezt az etnikai csoportot.

¹⁰ Pld. Budapest székesfőváros 1909. évi közgyűlési jegyzőkönyveinek tárgymutatója. 775. old. Cigányok, lásd: Kóbor.

¹¹ Budapest székesfőváros 1909. december 15-i közgyűlése jegyzőkönyve. 2068. kgy. szám. 709. old.

¹² Budapest székesfőváros 1911. május 21-i közgyűlése jegyzőkönyve. 1018. kgy. szám. 386. old.

¹³ Budapest székesfőváros 1913. november 17-i díszközgyűlése jegyzőkönyve. 2134. kgy. szám. 778. old.

¹⁴ Budapesti cigányok. Új Idők. 1916. április 16. 409–410. old.

¹⁵ Budapest székesfőváros 1927. március 23-i közgyűlése jegyzőkönyve. 378. kgy. szám. 154. old.

¹⁶ Rajkók az utcán. Népszava. 1935. december 15. 8. old. A VIII. kerületi cigánynegyed a Mátyás tér környékén, a Madách, a József, a Nagyfuvaros (ma Nagy Fuvaros) és a Conti (ma Tolnai Lajos) utcában letelepedett cigányokból alakult ki. Ezen a környéken még lehetett hallani cigány nyelven beszélőket és látni cigány kisgyerekeket.

¹⁷ Mátyás tér. Népszava. 1937. november 23. 7. old.

¹⁸ Budapest székesfőváros 1938. június 22-i közgyűlése jegyzőkönyve. 283. kgy. szám. 336. old. Szabályrendelet a községi vigalmi adóról. 3. paragrafus.

¹⁹ Budapest székesfőváros 1943. július 29-i rendkívüli közgyűlése jegyzőkönyve. 265. kgy. szám. 292. old. Községi közszolgáltatások mértékének megállapítása. II. Vigalmi adó.

1873. november 5-én tartott székfoglaló beszédében Budapest polgármestere, Kamermayer Károly csupán érintette a szegényügyet, hangsúlyozva, „(...) hogy az évek óta átalakítást és javítást igénylő szegényügyet más művelt európai városok példájaként (...)” szükséges a fővárosnak szabályoznia.²⁰ Ennek megszületéséig a fővárosi közgyűlés 1873-ban létrehozott Ipar-, rendészeti és szegényügyi bizottsága foglalkozott a szegénygondozással kapcsolatos feladatokkal (dologházak, szegényügy, karitatív szervezetek támogatása, adományok, szegényintézetek stb.).²¹

Az egyesített főváros szegényügyi rendeletének kidolgozásáig a „megszokott” mederben folytak a dolgok. 1874-ben Weisz Bernát többek között az utcai koldulás megszüntetésével foglalkozó egyeztetések szorgalmazását is javasolta. A közgyűlés – rögzítve ugyan, hogy a bizottságoknak és a hivatali apparátusnak a város működőképességének tervezése miatt eddig fontosabb dolgai voltak – javasolta, hogy az érintett ügyosztályok foglalkozzanak a kérdéssel, egyben az indítványok előterjesztői az illetékes „bizottsányok” tárgyalására meghívást kapjanak.²²

A fővárosi közgyűlés 1874. évi költségvetésében a Szegény-alap, a Dologházi-alap, a Josefimum fiú árvaházi-alap és az Erzsébet leányárvaházi alap költségvetéséről is döntött. Egyben a közgyűlés tudomásul vette a tanács intézkedését, mellyel az érintett ügyosztályát a fővárosi szegényügy rendezési anyagának kidolgozására, és a közgyűlés elé terjesztésére utasította.²³

Még 1874 novemberében foglalkoztak a téli inségmunkák közmunkaként való elrendelésével is. Ennek célja „a netán bekövetkező inség enyhítése, esetleg meggátolása” volt. Meghatározták a felhasználható keretösszeget, és rögzítették, hogy csak a fagy és a tavaszi esők miatt nem károsuló munkák végezhetők el – az egykori városatyák ügyeltek a közpénzek ésszerű felhasználására.²⁴

Weisz Bernát 1875 áprilisában ismét interpellált, hogy a hírlapokból értesülve állítólag az utcai koldulás megszüntetéséről a tanács intézkedett. Ezt azonban az utcán járva nem tapasztalja, ezért kérdezi, hogy „valósággal történt-e hatósági intézkedések?” A közgyűlés határozata alapján a következő ülésen a tanács elnöke, Kamermayer Károly polgármester adott erre választ.²⁵

Válaszából kiderült, hogy „a koldulás megszüntetése és a szegényügy végleges rendezése” tervének kidolgozása az illetékes ügyosztály leterheltsége miatt halasztást szenvedett: „(...) a rendőrség megkezdte, hogy a legnagyobb részt idegen illetőségű utcai koldusokat összefogtatván, illetőségük helyére toloncoltassa; azokat pedig kik helybeli illetékességük, a szegényházban leendő elhelyezés céljából megfelelő intézkedések végett a hatóságnak szolgáltatassa át.”

Válaszának második részében elismerte, hogy a kitoloncolás csak részleges eredményeket hoz, mivel az eltávolított idegen koldusok a községekből a fővárosba visszazivárognak. A toloncügy országos szintű rendezéséig gyökeres változást nem is remélt. Bejelentette azonban, hogy a helyi szegényügy rendezésével foglalkozó szabálytervezetről rövid időn belül dönthet a közgyűlés.²⁶

A polgármester 1873. évi programadó beszédében elhangzott rövid mondat, majd Budapest szegényügyi gondjainak folyamatos megjelenése folytán 1875 decemberében a szegényügy szabályozását szolgáló tanács előterjesztés elkészült, azt a közgyűlés elfogadta és a belügyminiszterhez jóváhagyásra felterjesztette.²⁷ Rendeletük tartósan bizonyult, egészen 1905-ig szabályozta a székesfőváros hatósági segélyezési tevékenységét.

A szegényügy szabályozása meghatározó jellegű volt a fővárosban tartózkodó cigányság szempontjából (is). Budapest a vizsgált időszakban külön cigányproblémával nem szembesült, ezért a közgyűlési jegyzőkönyvekben a fővárosi cigányság egy-egy marginális szelete jelent csak meg, a szegényügy

²⁰ Kamermayer Károly polgármesteri székfoglalója. Budapest főváros 1873. november 5-én tartott közgyűlése jegyzőkönyve. 14 (14.) kgy. szám. 24–25. old.

²¹ Budapest főváros 1873. november 20-án tartott közgyűlése jegyzőkönyve. (50) 58. kgy. szám. Állandó szakbizottságok tagjainak megválasztása. 58. old.

²² Budapest főváros 1874. január 15-én tartott közgyűlése jegyzőkönyve. (17) 118/1873. kgy. szám. 5. old.

²³ Budapest főváros 1874. május 20-án tartott közgyűlése jegyzőkönyve. (352.) 402/3. kgy. szám. 126–127. old. Az 1874. évi költségvetés tárgyalásának folytatása a Népoktatási bevételektől a befejezésig.

²⁴ Budapest főváros 1874. november 18-án tartott közgyűlése jegyzőkönyve. (752) 797. kgy. szám. 276. old. Téli inségmunkák, mint közmunkák elrendelése.

²⁵ Budapest főváros 1875. április 21-én tartott közgyűlése jegyzőkönyve. 310. kgy. szám. 144–145. old.

²⁶ Budapest főváros 1875. május 5-én tartott közgyűlése jegyzőkönyve. 338. kgy. szám. 155. old.

²⁷ Budapest főváros 1875. december 1-jén tartott közgyűlése jegyzőkönyve. 848. kgy. szám. 341. old. A szegényügy szabályozása.

azonban időről-időre napirendre kerülhetett. Szegényügyi szabályrendeleteikben mindenkor a székesfőváros közsegélyezési, közjótékonsági tevékenységét tárgyalták.

Az 1905-ben módosított szegényügyi szabályrendeletben a közgyűlés definiálta, hogy kik részesülhetnek közsegélyben. Nem zárták ki a közsegélyből a nem fővárosi lakosokat sem – amennyiben azok a meghatározott feltételeknek megfeleltek: egészségi állapot (betegek, gyógyíthatatlan betegek, rokkantak), munka- és keresetképtelenség, önhibájukon kívül nyomorban tengődés voltak ezek. Rögzítették azonban, hogy más települések a székesfővárosnak kötelesek megtéríteni lakosaik fővárosi közsegélyeit. Hangsúlyozták a külföldi és hontalan közsegélyre szorultak segélyezése kapcsán az érvényes törvények, rendelkezések mérvadóságát. Külön paragrafus rögzítette, hogy a székesfőváros kezelte szegényügyi és közjótékonsági alapok – amennyiben alapító okiratukban az nem szerepel – kizárólag fővárosi szegények segélyezését, ellátását szolgálhatják. Ezek a közsegélyben részesült fővárosiak a rájuk fordított költségeket megfelelő vagyonhoz jutás esetén azonban megtéríteni voltak kötelesek. A fővárosi közsegélyezési rendszer egy széles szociális hátót épített ki, amely a rögtöni segélytől az ingyen temetésig terjedően az inséges helyzetbe került egyén ellátását, lakhatását, gyógykezelését, oktatását stb. iskolaképes korától elhunytáig egyaránt lehetővé tette. Szabályozták a segélyezési eljárás nyilvántartását, időtartamát, a betegek ellátását is.²⁸ Feltehetően a gazdasági válság kihatásai miatt 1930-ban a székesfővárosi szociálpolitikai, közjótékonsági tevékenységet egy kézikönyvben is rendkívül részletesen bemutatták.²⁹

Szociálpolitikai tevékenységük során a szegény fogalom alatt a vagyontalan, jövedelem nélküli munkaképteleneket értették, akik emiatt a létfenntartáshoz szükséges dolgokkal nem rendelkeznek, ezért hatósági támogatásra szorulnak. 1934-től a szegény mellett megjelenik a munkaképes inséges fogalma, azaz a dolgozni tudó támogatottak csoportja.³⁰ A szegénygazdálkodás végső céljának a rászorultak gazdasági önállóságának megeremelését tartották. Fő feladatként nem az ajándékozást, a segélyezést, hanem a munkanélküli egyének befolyásolását, a gazdasági életbe, a munkába való vissza hozatalát fogalmazták meg.³¹ Lényegében a gyenge, beteg, munkanélküli „szegények” ellátását, támogatását és gyógykezelését fogták fel szociálpolitikai teendőként.

A közre veszélyes munkakerülőket büntetőjogi felelősségre vonással és eszközzel (dologház) próbálták a munkás életmódhoz szoktatni és munkára nevelni.³² A csavargás, közveszélyes munkakerülés tapasztalataik szerint melegágya volt sokféle, a társadalomra veszélyes tevékenységnek. Ezek csökkentésére a legjobb eszköznek a dologházat tartották, ahol az elítéltek hasznos munkára oktatása és a rendszeres munkára szoktatása valósult meg.

Csavargás és munkakerülés miatt a fővárosban évente átlagosan ezer főt ítéltek el. Kiugróan magas, mintegy 3000 főt is érintő éves ítélet 1909–1913, 1920–1923 és 1929–1931 között született.³³ A székesfőváros széles körű szociálpolitikai tevékenységét irányító Liber Endre alpolgármester a munkaképesek számára az improduktív (ellenszolgáltatás nélküli) segélyezés helyett 1932-ben a szükségmunka intézményét támogatta, mely a munkanélküliek számára szerény megélhetést adó munkaalkalmakat jelentett.³⁴ Emellett létezett az inségmunka – a természetbeni- és pénzsegélyek ellenében végzett munka – és a közmunka, azaz a belátható időn belül elvégzendő fővárosi közcélú munka intézménye is.

1926-ban egy budafoki villa kifosztásakor a csónakon üldözött rabló cigányok miatt a fővárosi rendőrkapitányság a külvárosokban tanyázó kóbor cigányok összefogását és összeírását határozta el. Indok-

²⁸ Budapest székesfőváros 1905. június 30-i közgyűlése jegyzőkönyve. 944. kgy. szám. 328–333. old. Szabályrendelet a szegényügyről.

²⁹ Budapest Székesfőváros szociálpolitikai, közjótékonsági és közművelődési közigazgatásának kézikönyve. Szerk. Venczell Geyza, dr. Medriczky Andor. Bp. 1930.

³⁰ *Pik Katalin*: A szociális munka története Magyarországon (1817–1990). Bp. 2001. 294. old. Budapesten polgármesteri rendeletben határozták meg a szegény fogalmát.

³¹ *Dr. Csorna Kálmán*: A szegénygazdálkodás Budapesten. In: Statisztikai Közlemények 62. kötet. Bp. 1930. 27. old.

³² *Dr. Csorna K.*: i. m. 27. old.

³³ *Nyírgi Imre*: Budapest bűnelete 1881-től 1940-ig. In: A budapesti rendőrség hatvan éve a bűnügyi statisztikák tükrében. Bp. 1942. 574–575. old.

³⁴ Új Budapest. 1932. december 24. 7. old. *Liber Endre*: Budapest szive. Szociálpolitikai és közjótékonsági célkitűzéseink. A várospolitikai és közgazdasági hetilapban Liber az ellenszolgáltatás nélküli támogatások helytelenségét hangsúlyozza: „Milyen irányban kell haladni? Az improduktív segélyezésnek mindjobban háttérbe kell szorulnia és az értékeremítő, produktív segélyezésnek kell érvényesülnie, amely csak munkateljesítmény ellenében nyújt támogatást.”

lásuk szerint a betörések, lopások, erőszakoskodások utáni nyomozások legtöbbször a cigányok sátraihoz vezetett vissza. A Tattersaalban (fővárosi löversenypálya, ma Nemzeti Lovarda) tartott állatvásárból, a lágymányosi és angyalföldi cigánytelepekről mintegy 180 kóbor cigányt állítottak elő, közülük csak minden ötödiknek volt igazolványa, amit kölcsönadogattak egymásnak. Lágymányoson, az összekötő vasúti híd alatti sátortáborban sok lopott és rabolt arany- és műtárgyat is találtak. A sátraknál azonban a nyomozás elakadt, a sok azonos nevű, kinézetű és ruházatú cigány ember miatt, melyek személyét azonosítani sem tudták. Az előállítottakat a „Kóbor cigányok nyilvántartó albumába” vették fel (fotó, ujjlenyomat, személyi adatok), majd személyük azonosítására igazolványt kaptak. Ezzel próbálták a névtelenségüket és azonosíthatatlanságukat megszüntetni.³⁵

A székesfőváros szegényügyi hatósági tevékenysége csak részlegesen érinti a cigányokat, ezért csupán a cigánysághoz (is) kapcsolható tevékenységi körök említése lehet még fontos. 1932-ben döntöttek el a X. kerületi Külső Jászberényi úti „városszéli telep” építését, amely jól példázza a székesfőváros szociális politikáját.³⁶ 1938. évi fővárosi költségvetésükben a közjótékonyág és szociálpolitika címszó alatt az ínségesek támogatása, a szeretetotthonok, a hajléktalanok menhelyei, az árvaházak, az anya-, csecsemő- és gyermekvédelem, a szükségalakások és városszéli telep, a népszálló, a népház, a városközi diétás étterem, a népfürdők és Duna-fürdők, valamint a Vegyes címszó kapott külön költségvetési tétele.³⁷ Később Budapest éves költségvetéseiben 1949-ig rendszeresen szerepelt az átmeneti kislakásos telepek és a városszéli telep fenntartása, közlekedési, oktatási stb. infrastruktúrájának fejlesztése.³⁸

Közelebről volt érintett a cigány etnikum a székesfővárosi szegényüggyel, népjólétell kapcsolatos szabályrendeletek koldulást, csavargást tiltó rendelkezései által. Miután Budapest vezetése a bajba jutott emberek támogatására európai színvonalú szociális hálót épített ki, egyúttal gondoskodott a fővárosi lakosság koldulással való zaklatásának felszámolásáról, a „csavargó” személyek megbüntetéséről és kitoloncolásáról.

„Könyöradománygyűjtésre”, azaz koldulásra (1924-től) maximum hat hónapos hivatalos engedélyt Budapest rendőrfőkapitánya adhatott ki a fővárosban állandó lakással rendelkező, erkölcsi szempontból megbízható, betegség, baleset stb. miatt nagymértékben rokkantaknak. Évente 200–300 koldulási engedélyt állítottak ki, amelyek a házról-házra járó koldulást engedélyezték, nyilvános helyen azonban ok sem koldulhattak.³⁹

A hatósági engedély nélküli koldulást 1879-től 8 napi, a visszaesőket egy havi, minősített esetben (csoportosan, fegyveresen, testi hiányosságot színelve stb.) két hónapos elzárással büntették.⁴⁰ A csavargókat 8 naptól egy hónapig terjedő fogházbüntetéssel sújtották, 1913-tól ezt két hónapra emelték. A visszaesők három hónapot, a családjukat erkölcsi romlásnak kitévők és bűnöző életmódot folytatók hat hónap fogházat is kaphattak. A bíróság utóbbiakat fogház helyett határozatlan idejű dologházba is utalhatta, amely 1–5 év közötti otlétet jelentett az elítélteknek.⁴¹ Az 1905. évi szabályozásban rögzítik a székesfőváros egész területén (magánházaknál, nyilvános helyeken és templomoknál) a koldulás tilalmát, melynek betartását Budapest „államrendőrsége”, azaz a fővárosi rendőrség felügyelte.⁴²

Hasonló, de részletesebb rendelkezés született az 1916-ban elfogadott szabályrendeletben, amely a „népjóléti igazgatás”-t tárgyalta. Népjóléti igazgatás címszó alatt a szegényellátás szűkebb körével és a jótékonyossággal, azaz a „népjóléti gondoskodás” körébe eső mindenfajta hatósági tevékenységgel foglalkoztak. E szabályrendeletben a korábbi tiltást (koldulás, csavargás) kibővítik a mozgóárusítás ellenőrzésével, hogy annak leple alatt se lehessen koldulni. A tilalom ellen vétőkkel szemben a fővárosi m. kir. államrendőrség hozta meg a büntetést, a közveszélyes munkakerülők felett a királyi járásbírósg ítélkezett. Csavargás vagy a koldulás miatt elítéltek az illetékes kerületi előljáróság toloncházába kerül-

³⁵ Új Nemzedék. 1926. június 20. 4. old. A rendőrség megrendszabályozza a kóbor cigányokat.

³⁶ Budapest székesfőváros 1932. november 4-i közgyűlése jegyzőkönyve. 590. kgy. szám. 416–417. old.

³⁷ Budapest székesfőváros 1937. november 12-i közgyűlése jegyzőkönyve. 590. kgy. szám. 416–417. old. Székesfőváros 1938. évi költségvetése. IX. fejezet. Közjótékonyág és szociálpolitika.

³⁸ Budapest székesfőváros 1948. december 16-i közgyűlése jegyzőkönyve. 475. kgy. szám. Budapest 1949. évi költségvetése. 7. csoport. Szociális és kulturális célok. Népjóléti igazgatás.

³⁹ Dr. Csorna K.: i. m. 85–86. old. Budapest 1928-ban 194, 1929-ben 381, 1930 októberéig 287 koldulási engedély.

⁴⁰ Dr. Csorna K.: i. m. 84. old. 1879. évi XL. tc. 66–69 §

⁴¹ Dr. Csorna K.: i. m. 84–85. old.

⁴² Budapest székesfőváros 1905. június 30-i közgyűlése jegyzőkönyve. 944. kgy. szám. 333. old. V. fejezet. A koldulás megakadályozásáról. 34 §.

tek. Az elmebetegnek tekintett közveszélyes munkakerülőket az utolsó lakhely szerinti kerületi előljárással vette gondozásba.⁴³

Újabb változást a koldulás, csavargás ügyében az 1924. évi 81.000/1924. sz. belügyminisztériumi rendelet hozott. Ez megjelenik a székesfőváros 1924. évi, népjóléttel foglalkozó szabályrendeletében. Itt a „könyöradománygyűjtés (koldulás)” engedélyezése az említett országos szintű körrendelet szerint a budapesti rendőrfőkapitány hatáskörének részévé vált, az engedélykérelmet a kérelmező a lakása szerint illetékes kerületi rendőrkapitánysághoz nyújthatta be.⁴⁴ Az 1926-ban és 1927-ben módosított népjóléti igazgatási szabályrendeletekben a koldulás szabályozása nem változott.⁴⁵ Koldulás miatt mintegy 500–700, ismételt koldulás miatt az 1929-es gazdasági válságig 400 körüli ítélet született évente. 1930-tól az elítélt koldusok száma többszörösére emelkedett: 1935-ben koldulás miatt 1275, ismételt koldulás miatt 3027 embert ítéltek el. Erőszakos (minősített) koldulás kapcsán évente 10–20 embert küldtek fogházba vagy dologházba – kiugróan magas, 30–60 fő közötti volt 1909–1915 és 1929–1934 között az emiatt elítéltek száma.⁴⁶

1931-ben a budapesti rendőrfőkapitányság százával kapta a bejelentéseket a koldusinvázió miatt. A rendőrség a főváros szegényügyi akciójától remélte a helyzet megoldását. A Népszava újságírója szerint jótékonykodással a helyzet nem volt megoldható, jó szociálpolitikán belül főként a munkaalkalmak teremtése enyhíthetné szerintük.⁴⁷ Másfél hónap múlva Liber Endre alpolgármester a rádióban nyilatkozott a budapesti kolduskérdésről, amely a székesfőváros egyik legfontosabb és legnépesebb ügyosztályához, a közjótékonyaságihoz tartozott. Konkrét példákkal támasztotta alá, hogy nem minden koldus érdemli meg az alamizsnát, mivel munkaalkalmat kapva nem használták ki annak lehetőségét. A hivatásos- és álkoldusokkal szemben társadalmi összefogást sürgetett a polgárok nyugalma és az igazán rászorultak érdekében. A székesfőváros ekkor naponta 50 ezer szegényt látott el ebédrel, további 25 ezer embert időnként ingyenkenyérrel és élelmiszercsomaggal – utóbbiakra az utalványokat a kerületi előljárásságok népjóléti osztályai adták ki.⁴⁸

Budapest 1936. november 1-jétől a belügyminiszter rendelete alapján mindenfajta koldulást megtiltottak. A nyomorba jutottak támogatását központi módon oldották meg, melynek fedezetét az inségadó, egy „adománymegváltás”-i felajánlás fedezte. A kerületi előljárásságok mintegy 200 ezer levelet küldtek ki, a megkeresettek 33%-a tett felajánlást, ami számukra átlagosan havi 1,2 pengő alamizna-megváltást, a fővárosnak 886 ezer pengőt eredményezett. A megajánlások vizsgálata azt mutatta, hogy a kevés jövedelemmel rendelkezők nagyobb szociális megértést tanúsítottak, mint a tehetősek többsége, amely „(...) sokkal kisebb áldozatkészségről, sőt sokszor megdöbbentő közönyről tett tanúságot.”⁴⁹ Dr. Schuler Dezső, a székesfőváros alpolgármestere az önkormányzat szociálpolitikai tevékenységét bemutatva 1936. év végén Budapesten 55 ezer munkanélküli inségesről számolt be. Az alamizna-megváltási akción belül kifogásolta, hogy a gazdag emberek (többszörös háztulajdonosok, iparvállalatok vezetői, magas pozíciók betöltői) „(...) havi 1–2 pengő megajánlással vélik leróni a társadalom elcseszettjei iránti kötelezettségüket.” Bejelentette egyben a székesfőváros szükséglakás-építési programját: Az év végéig 240, 1937-ben további 1000 szükséglakást építenek, és 600 szoba-konyhás lakást is kibérelnek erre a célra.⁵⁰

A nem fővárosi lakosok koldulása, csavargó életmódja a székesfőváros fennállása alatt az említett rendeletek ellenére folyamatosan gondot okozott, ellátásuk anyagi terheket eredményezett. Jól példázza ezt az 1937. évi fővárosi költségvetés egyik képviselői indítványa. Vályi Lajos a belügyminiszterhez intézendő feliratot javasolt „(...) olyan rendelkezések sürgős kibocsátása érdekében, amelyeknek az

⁴³ Budapest székesfőváros 1916. július 12-i közgyűlése jegyzőkönyve. 917. kgy. szám. 882–883. old. Azonos tartalommal hozott a koldulás kapcsán határozatot Budapest székesfőváros 1916. október 25-i közgyűlése jegyzőkönyve. 1092. kgy. szám. 1028–1029. old. Lásd még. 1913. évi XXI. tc. 2–6. §

⁴⁴ Budapest székesfőváros 1924. augusztus 11-i közgyűlése jegyzőkönyve. 1014. kgy. szám. 244. old.

⁴⁵ Lásd: Budapest székesfőváros 1926. december 30-i közgyűlése jegyzőkönyve. 1345. kgy. szám. 467. old. és Budapest székesfőváros 1927. december 21-i közgyűlése jegyzőkönyve. 1748. kgy. szám. 61. old. VII. fejezetek. A könyöradománygyűjtés (koldulás) megakadályozásáról.

⁴⁶ Nyírgi I.: i. m. 574. old.

⁴⁷ Népszava. 1931. december 2. 1–2. old. Koldusok.

⁴⁸ Új Budapest. 1932. január 23. 5. old. A budapesti kolduskérdés. (Liber Endre alpolgármester rádióbeszéde.)

⁴⁹ Budapesti Napló. 1937. I. szám. 10–13. old. Dr. Schuler Dezső: Beszámoló a koldusrendelet végrehajtásáról.

⁵⁰ Fővárosi Újság. 1936. december 22. 3. old. Dr. Schuler Dezső: Budapest székesfőváros szociálpolitikai tevékenysége. Az alamizna-megváltási akció keretében a székesfőváros és a katolikus karitás 76 ezer megajánlótól évi 1 millió 100 ezer pengőt kapott, ami átlagosan (fő/hónap) 1,3 pengő felajánlást takart.

alapján a más községek eltartási kötelezettsége alá tartozó budapesti hajléktalanokat az illetékes községbe visszaszállítani lehessen.⁵¹

A fővárosi, majd székesfővárosi közgyűlés jegyzőkönyveiben a cigánysággal kapcsolatba hozható, rögzített említések alacsony száma részben azzal is magyarázható, hogy 1950-ig a főváros közigazgatási területén kisszámú cigány etnikum létezett, amely Nagy-Budapest létrehozásáig alapvető gondot nem jelentett. Általában nemzetiségi kérdésekkel nem foglalkoztak, a cigány etnikumot a többi, Budapest területén élő nemzetiségekhez hasonlóan kezelték, a létükből adódó, felmerülő gondoknál időszaki megoldásokat alkalmaztak. A vándor, kóbor cigányok megjelenéséből származó intézkedési lehetőségeket országos törvények, belügyminiszteri rendeletek szabályozták a fővárosi vezetés számára (is) használható módon.

Ezek, és a vizsgált időszakban a székesfővárosi szegénységi/népjóléti politika szabályrendeletei azonban nem oldották meg a főváros egésze számára megnyugtató módon a cigányság be nem illeszkedő rétegeinek köszönhető gondokat. Már a korai, a cigányokkal kapcsolatos vármegyei köriratok is jól érzékeltették, hogy a Magyar Királyság gazdasági, társadalmi struktúrájába egy etnikum be nem tagozódó csoportjai okoztak nehézséget. A cigányság ügyét a székesfőváros (is) szegénykérdésként kezelte, és emiatt a munkaképes elszegényedettek, a lumpen életmódot folytatók és a társadalomba be nem illeszkedő cigány rétegek kapcsán felmerült gondok összerosódtak. Ez a szociálpolitikai szemlélet nem adott megoldást sem a székesfőváros, sem az érintett cigányok számára – utóbbiak egy részének életmódja és értékrendszere már a vizsgált időszakban sem volt a társadalom által tolerálva.

Gábrriel Tibor

A multikulturális nevelés jelentősége a jelenkori Szlovákiában

Jelen tanulmány a multikulturális nevelés fontosságáról és az iskolai nevelésben betöltött szerepéről szól. Azt szeretném bemutatni, miért fontos a multikulturális nevelés a jelenlegi szlovák társadalomban, és hogy miképpen segítheti a szlovákiai magyar kisebbségnek a többségi társadalomba való beilleszkedését. Rámutatok annak fontosságára, hogy miért szükséges a nevelésben alkalmazni azokat az elveket, amelyek elősegítik a békés együttélést a más kultúrához tartozó egyénnel, és hogy mely tényezők befolyásolják ezt a folyamatot.

Olyan korban élünk, amelyben az emberiség számára elkerülhetetlen a találkozás idegen kultúrájú emberekkel.¹ Ahhoz, hogy a más kulturális értékekkel rendelkező egyénnel való társadalmi érintkezés minél könnyebb legyen, már iskolás korban fel kell készíteni a gyermekeket. Ebben van fontos szerepe a multikulturális nevelésnek. A multikulturális nevelés olyan tevékenység, amely arra irányul, hogy a más nemzetiségű, fajú, vallású embereket megtanítsa az együttélésre, a kölcsönös megbecsülésre és együttműködésre,² ami az iskolákban rendszerint különböző programok keretében történik.

Vámos Ágnes szerint: „A pedagógiai multikulturalizmus olyan nevelés-oktatás, amely bevezeti a kisebbségi csoportok nyelvét és kultúráját a pedagógiai határendszerbe, hogy az egyének egészséges identitásokat és kölcsönösen pozitív csoportközi attitűdöket alakítsanak ki.”³ A multikulturális oktatás során a diákoknak el kell sajátítaniuk a következő alapismereteket: mi a kultúra, mi a saját kultúra, mi az idegen kultúra, mi a közös kultúra.⁴

⁵¹ Budapest székesfőváros 1937. november 12-i közgyűlése jegyzőkönyve. 590. kgy. szám. 421. old. Az 1938. évi fővárosi költségvetés tárgyalásánál elhangzott képviselői indítványok.

¹ A kultúrák közötti kölcsönhatásról bővebben lásd: Huntington, P. Samuel: A civilizációk összecsapása és a világtrend átalakulása. Bp. Európa Könyvkiadó, 2008.

² Průcha, Jan: Multikulturní výchova. Triton Praha, 2006. 15. old.

³ Vámos Ágnes: 2003. 451. old.

⁴ Vö. Zrinszky László: Nevelélmélet. Bp. Műszaki Könyvkiadó, 2002.

A fenti célok elérése érdekében szükséges, hogy az iskola és a tanár – akárcsak a társadalom – megfelelő módon legyen felkészülve ehhez. A tanárnak elsősorban az adott osztályban kialakult helyzetet kell ismernie: mennyire vannak felkészülve a diákok – mind a kisebbségi, mind a többségi nemzet tagjai – a másik fél elfogadására. Fel kell mérnie az ellentéteket a csoportok között, valamint a tanulók befogadóképességét. Fontos, hogy a tanár ne alkalmazzon kényszerítő megoldást, mert azzal csak növeli az ellenszenvet és az elutasítást a más kultúrához tartozó egyének, csoportok iránt. A tanulók befogadóképességéhez kell alakítani az anyag mennyiségét, fel kell kelteni érdeklődésüket a másik nemzet kultúrája, történelme, szokásai iránt. A pedagógusnak el kell érnie, hogy a tanulók ne kényszerűségből, hanem érdeklődésből tanuljanak.

Azokban az országokban, ahol eltérő kultúrájú, nemzetiségű népek élnek egymás mellett, a különböző kultúrák kölcsönösen hatnak egymásra. Példa erre Szlovákia, amely megalakulása óta többnemzetiségű állam. A 2001-es népszámlálási adatok alapján az ország nemzetiségi összetétele a következőképpen alakult: a lakosság 9,7%-a magyar, 1,7%-a roma, 0,8%-a cseh, 0,4%-a ruszin, 0,2%-a ukrán, 0,2%-a egyéb nemzetiségű.⁵ Azáltal, hogy Szlovákia tagja lett az Európai Uniónak, el kellett fogadnia az európai értékeket is, s vele együtt azt, hogy átjáróház lettünk kelet és nyugat között, uniós és nem uniós országok között, s ezen főleg a lakosság bevándorlását és keveredését értem.⁶

A Szlovák Köztársaság alkotmánya teljes mértékben elismeri és garantálja minden személy számára az alapvető emberi jogokat. Az alkotmány 33. cikkelye kimondja, hogy senkit sem érhet hátrányos megkülönböztetés nemzetiségi hovatartozása miatt. A 34. cikkely 1. bekezdése garantálja azon személyek számára, akik valamely nemzeti kisebbséghez vagy etnikai csoporthoz tartoznak, a sokoldalú fejlődést, elsősorban azt a jogot, hogy fejleszthessék saját kultúrájukat, továbbá szavatolja az anyanyelvükön való információk terjesztéséhez való jogot, a nemzetiségi egyesületekben való csoportosulás jogát, művelődési és kulturális egyesületek alapításának és fenntartásának jogát. A 2. bekezdés kimondja, hogy azon állampolgárok, akik nemzeti kisebbséghez vagy etnikai csoporthoz tartoznak, azon kívül, hogy joguk van az államnyelv elsajátítására, joguk van: *anyanyelvükön művelődni, anyanyelvüket használni a hivatalokban, részt venni azon problémák megoldásában, amelyek érintik a nemzeti kisebbséget vagy az etnikai csoportot.*

A fent említett jogokat azonban nem elég csupán deklarálni, hanem az erre vonatkozó törvények betartását az állami szerveknek kell megvalósítani. Szlovákiában a jelenlegi politikai hatalom inkább az asszimiláció híve, a többségi kultúra és az államnyelv dominanciájára törekszik. Ezt tükrözi a nemzeti kultúra védelmében a közelmúltban elfogadott ún. nyelvtörvény is. Mivel Szlovákia soknemzetiségű ország, a más nemzetiségű lakosokat nem beolvasztani kellene a többségi nemzetbe, hanem megadni minden kisebbségnek a lehetőséget, hogy tovább tudják fejleszteni nemzeti kultúrájukat, tagjai anyanyelvükön tanulhassanak, s ne idegennek, kisebbségnek érezzék magukat saját hazájukban. A másik súlyos véglet, ha a többségi kultúra elszigeteli a kisebbségi kultúrát, ekkor ún. gettó jön létre, amely megakadályozza a kisebbségi kultúra kommunikációját más kultúrákkal. Ilyen esetben a többségi kultúra kihasználja hatalmi fölényét a kisebbségi kultúrával szemben. Szlovákia minden lakójának el kell fogadnia azt a tényt, hogy multikulturális társadalomban élünk, és együtt kell működnünk. Hogyan lehetséges ez? Andorka Rudolf szerint ennek kialakításához a következő tényezők szükségesek:⁷

1. a nemzetállam politikai hatalmának decentralizálása;
2. a nemzeti identitás megőrzésének nemzetközi jogi garantálása;
3. az egyes emberek többes identifikációjának elterjedése,
4. nemzetközi civiltársadalom kialakítása.

A multikulturális nevelés akkor lesz eredményes, ha gyermekeinket az iskolában és otthon felkészítjük a más kultúrákkal való találkozásra és együttélésre. Körtvélyesi Klaudia szerint „az ifjúságnak, a jövő generációjaként, meg kell tanulnia más kultúrák felfedezését és tiszteletben tartását.”⁸ A multi-

⁵ Ld. www.statistics.sk

⁶ A statisztikai hivatal adatai (www.statistics.sk 06.09.2007) alapján Szlovákiába 7100 egyén települt. Ebből 83,4% az Európai Unió tagállamaiból, 9% Ázsiából, 5,7% Amerikából, 1% Ausztráliából és Oceániából, 0,9% Afrikából. A Belügyminisztérium (www.minv.sk 06.09.2007) adatai alapján a Szlovákiában menedéket kérő személyek száma 2000 és 2006 között a következőképpen alakult: 2000: 1556 személy, 2001: 8151, 2002: 9743, 2003: 10358, 2004: 11395, 2005: 3549, 2006: 2871 személy.

⁷ Andorka Rudolf. Bevezetés a szociológiába. Bp. Osiris, 2003. 342. old.

⁸ Körtvélyesi Klaudia: A kulturális tényezők szerepe a szlovák-magyar együttélés és jószomszédi kapcsolatok elősegítésében. Pályázati tanulmány. VOX JUVENTAE p. t., Pozsony 2008.

kulturális nevelés segít abban, hogy a tanulók képesek legyenek elfogadni a másságot, mások véleményét, és ha nézetkülönbség alakul ki, azt erőszak nélkül tudják megoldani. Értsék meg, hogy kultúrájuk kommunikációja szükséges, abból előnyt élveznek mind a többségi, mind a kisebbségi kultúra képviselői. Így ugyanis képesek lesznek tiszteletben tartani egymás hagyományait, kulturális örökségét és öntudatát, s teret hagynak a másik kultúra fejlődésének is. Éppen ezért az iskolai nevelés szerves részévé kellene tenni a multikulturális nevelést.

Sajnos, a szlovák iskolarendszer a mai napig monokulturális jellegű, amely a központi tantervek, tankönyvek alkalmazásában nyilvánul meg. Nem veszi figyelembe a nemzeti kisebbségek nyelvhasználatának lehetőségét a régiókban, annak ellenére, hogy a multikulturális nevelés hozzájárulna az iskolarendszer rugalmasabb átalakulásához az adott helyzetben. A pedagógiai multikulturalizmusnak kellene elsősorban szerepet vállalnia a kultúrák közötti falak ledöntésében, megtanítani az együttélés és együttműködés alapjait a más nemzetiségű emberekkel, eltávolítani a gondolkodásmódból az előítéleteket az országban élő kisebbségek iránt. Körtvélyesi Klaudia szerint „a szlovák-magyar viszonylatban nem nehéz megtalálni azokat a közös pontokat, amelyek elősegíthetik az ellentétek feloldását”,⁹ a két nemzethez tartozó polgárok egy államban való békés együttélését. Nemzeteink közös államalakulatban való hosszú történelmi együttélése közös kulturális hagyományt teremtett,¹⁰ amely megtalálható mindkét nép kultúrájában. Meg kell említeni, hogy a Monarchia idején jól működött az ún. cseregerek-rendszer,¹¹ amelynek lényege abban rejlett, hogy két eltérő nemzetiségű család kicserélte azonos korú gyermekét egy bizonyos időre. Ez jó hatással volt a nemzetek közötti toleranciára, mert a gyerekek megismerkedtek a befogadó család szokásaival, elsajátították az országban élő nemzetiségek nyelvét, kultúráját.

A jelenkorban elsősorban a tanár feladata lenne, hogy a közös kulturális értékek előtérbe helyezésével olyan módon képezze tanítványait, hogy azok képesek legyenek elfogadni a kisebbségi kultúrát. A diákoknak a multikulturális nevelés során kellene bemutatni, hogy a szlovákiai magyar kisebbségi kultúra milyen sokoldalú, szerves része országaink kulturális örökségének, függetlenül létrehozójának nemzetiségétől; nem választóvonal, hanem kapocs az emberek között. A multikulturális nevelés során a tanárnak el kellene érnie azt, hogy felkeltse a tanulók érdeklődését a kisebbségi kultúra bármely része – történelme, művészete, zenéje, irodalma, hagyományai, hőseinek élete iránt – ezek bemutatása új, a kultúrájuktól eltérő világot ismertet meg velük. A kisebbségi kultúra megismertetését elősegíti az adott országban a kulturális intézményeik felkeresése is. Célszerű kiállítások látogatásának szervezése is, ahol az adott kultúra további megismerése a cél.

Mindennél fontosabb a diákok saját tapasztalata. Az a diák (akár többségi, akár kisebbségi), aki nem homogén osztályt, iskolát látogat, nagyon sok saját tapasztalatot gyűjthet.¹² Saját bőrén tapasztalhatja meg, hogy mi is az a kulturális kommunikáció, mégpedig azáltal, hogy az osztályát más nemzetiségű tanuló is látogatja, ezzel része lesz a kulturális cserefolyamatnak. A tanuló általában érdeklődő, és szereti, ha ki tudja elégíteni kíváncsiságát. Azzal, hogy a más nemzetiségű osztálytársaival kommunikál, már meg is tette az első lépést a kulturális csere felé. A tanuló érdeklődését felkeltheti a másik fél ruházata, étele, esetleg elszánja magát a másik uzsonnájának megköstölésére – már elindul a multikulturalizmus felé. Ha az első tapasztalatai pozitívak lesznek, akkor a kisebbségi egyénhez való kapcsolatát nem fogja konfliktus beárnyékolni és nyitottabbá válik más kultúrák befogadása iránt.

A következő módon lehet megismerni más nemzeteket, illetve az országban élő nemzetiségeket:¹³

1. Fel kell használni az iskolába járó más nemzetiségű, más állampolgárságú gyerekek beszámolóit saját nemzetükről, esetleg felkérni szüleiket az együttműködésre, nemzetük, kultúrájuk, szokásaik bemutatása során.
2. El lehet látogatni más nemzetek kulturális központjaiba, ahol kiállítások, beszélgetések vagy filmelőadások vannak.
3. Érdemes felkeresni a kisebbségi kultúrát ápolók egyesületeit, ahol bemutatókat tartanak saját kultúrájukból.

⁹ Uo.

¹⁰ A közös kulturális örökségről lásd *Körtvélyesi, Klaudia: Od spoločných tradícií k novým vzťahom. In: Kultúra a súčasnosť 4. Zôšity č. 9/2006, Szerk. Doc. PaedDr. Peter Andruška PhD. Nitra 2006. 139–141. old.*

¹¹ Az ún. cseregerek-rendszerről bővebben uo. 140. old.

¹² Becslések szerint a szlovákiai magyar diákok negyede szlovák iskolát látogat.

¹³ *Cilková, Eva –Schönerová, Petra: Náměty pro multikulturní výchovu. Portál Praha. 2007. 16. old.*

4. Nagyon sok hasznos információt lehet szerezni egy adott országról, nemzetről, annak kultúrájáról az internet segítségével is.

Szlovákiai viszonylatban fontos lenne olyan módszereket kidolgozni, amelyek elősegíthetik a kölcsönös kommunikációt a kisebbségi és a többségi lakosság között, javítanak a kisebbség integrálódását a társadalomba. Jó példa erre a *Hogyan érzik magukat a kisebbség tagjai hazánkban?* elnevezésű gyakorlati módszer, amelynek során a diákoknak lehetőségük van átérezni a kisebbségben élő emberek helyzetét. A gyakorlat során az osztályt csoportokra osztjuk, úgy, hogy mindegyik egy kisebbséget képviseljen. A csoportokon belül megbeszéljük a kisebbség aktuális problémáit, pl. azt, hogy milyen megkülönböztetéseknek vannak kitéve a társadalom többi tagjai által, milyen előítéletek vannak velük szemben, és milyen törvényes védelemre lenne szükségük az állam részéről. Minden csoport feljegyzi kifogásait és elvárásait, majd az osztályon belül előadják érvelésüket a kialakult helyzetről. A felvázolt gyakorlat segít a diákok nézeteinek formálásában, és megkönnyíti leküzdeni előítéleteiket a más identitásokkal szemben.

Az iskolán kívüli multikulturális nevelés keretében fontos szerepet vállalhatnak a kisebbségek társadalmi és kulturális szervezetei. Jó példa erre a CSEMADOK Komáromi Területi Választmányának kezdeményezése az évente megrendezésre kerülő *Multikulti fesztivál*, ahol roma, szlovák és magyar műkedvelők lépnek fel. Az ilyen rendezvények megtanítanak az együttműködésre.¹⁴

Az iskolán kívüli multikulturális nevelés másik lehetősége a *cserkészmozgalom*. A cserkészek saját hagyományaik megőrzése mellett beiktathatják más nemzetek, illetve az országban élő nemzetiségek kultúrájának megismerését is. Véleményem szerint a játékos módszer a legjobb, vagy pedig vetélkedő szervezése: ki tud többet a másik nemzetről. A játék során fel kell használni a történelmi és a természet-tudományi ismereteket is, segédeszközként pedig térkép használata célszerű.

A kisebbségi nemzet kultúrájának megismerése szakkörök (irodalmi, zenei, történelmi) keretén belül lehetséges. Az irodalmi kör munkája során törekedni kell arra, hogy a gyerekeket nemzeti irodalmukon kívül más nemzetek irodalmával, népköltészetével is megismertessük, mivel az is része az emberiség egyetemes kultúrájának. Az olyan írók, mint pl. Balassi Bálint, Mikszáth Kálmán, Bél Mátyás, P. O. Hviezdoslav szerves részét alkotják mindkét nemzet kultúrájának.¹⁵ A szakkörök munkáját színesebbé lehet tenni filmvetítéssel, országaink közös történelmi múltját idéző helyekről, ez felkelti a gyermekek érdeklődését.

Ebből is láthatjuk, hogy a multikulturális nevelés egy fontos téma, a *kulturális cseré* körül forog. Ennek a célnak kell alárendelni az oktatás egészét: a kölcsönös értékessere, a kölcsönös hagyománycsere, a kulturális tárgyak cseréjére – hagyománycsere. Éppen ezért kell előtérbe állítani országaink közös kulturális örökségét, mivel ehhez szorosan kapcsolódik az ország területén élő magyar nemzeti kisebbség kulturális öröksége is. A multikulturális nevelés során ezt a kölcsönhatást kell kiemelni.

A multikulturális nevelés felkészíti a tanulókat arra, hogy képesek legyenek a más nemzetiségű egyéneket elfogadni, hogy elsajátítsák a közös együttéléshez szükséges viselkedési formákat, kialakítsák a megfelelő kommunikációs technikákat és megértsék azt, hogy minden ember tartozik valamely kultúrához, van saját identitása, amelyet nem megváltoztatni kell, hanem megismerni, elfogadni, és ami számukra megfelelő, azt átvenni. Ez okból kifolyólag fontos, hogy nemcsak otthon és az iskolában, hanem az élet minden területén (munkahely, szakkör, társadalmi, kulturális csoportosulás) figyelmet kell szentelni a más kultúrához tartozó személyek beilleszkedésének az adott társadalomba.

Felváztam néhány lehetséges módot annak érdekében, hogy hogyan lehet a más kultúrához tartozó embereket megismerni, harcolni saját előítéleteink ellen, hogy megkönnyítsük számukra a beilleszkedést a többségi környezetbe. A multikulturális nevelés azonban sok akadály leküzdésére kényszerül. Legnehezebb az adott etnikum részére képzett tanárok létszáma, ami napjainkig is megoldatlan probléma. Abban az esetben, amikor a diákokkal más nemzetiségű pedagógus foglalkozik, fennáll a veszélye annak, hogy nem felelnek meg a tanár elvárásainak, ami szintén feszültségekhez vezethet. Véleményem szerint a megoldást három szinten kell elkezdeni: megfelelő törvényi háttér kialakítása, az iskolai multikulturális nevelés bevezetése; multikulturális nevelés az iskolán kívül.

Az első két pontban foglaltakat a politikai vezetés feladatának tartom, mivel a törvényeket Szlovákiában a Szlovák Nemzeti Tanács a kormány javaslata alapján alkotja. Nagyon fontos ebben az esetben a politikai akarat. A multikulturális nevelés bevezetésének szükségességét jelzi a Nyitott Társadalomért

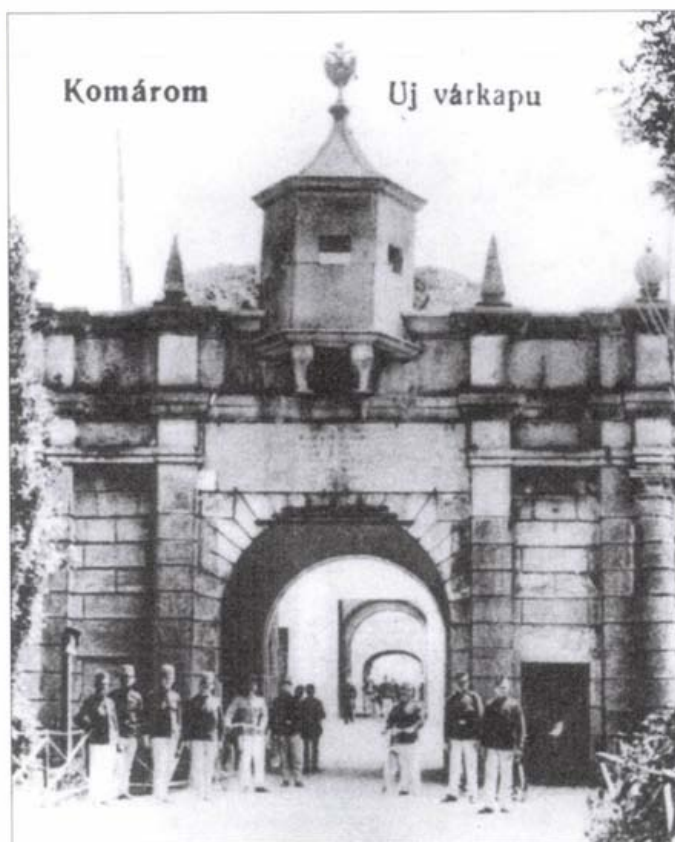
¹⁴ Nagy-Miskó: Nem tartunk a Csemadok-tagság kiöregedésétől. Delta 2008. 01. 07. 12. old.

¹⁵ I.d. *Körvélyeslová* 2006. 141. old.

Alapítvány felkérésére az Etnikum- és Kultúrakutató Központ által készített első reprezentatív felmérés is, amely 2008 márciusában fejeződött be 955 kilencedikes tanuló bevonásával. Arra kérdeztek rá, hogy hogyan vélekednek a Szlovákiában élő, eltérő kultúrájú emberekről. A felmérésből kiderült, hogy a 15 éves tanulók a magyar kisebbséget szeretik a legkevésbé (36,7%-uk negatívan, csak 25%-uk vélekedett pozitívan erről a kisebbségről).¹⁶ Ez a helyzet is igazolja a multikulturális nevelés fontosságát és szükségességét.

Tanulmányomban igyekeztem átfogó képet nyújtani arról, hogy milyen megoldást lehet alkalmazni a más kultúrához tartozó csoportok, főképpen a Szlovákiában élő magyar nemzetiségű kisebbség többségi társadalomba való beilleszkedése érdekében. Céljaim között szerepelt felvázolni a multikulturális nevelés gyakorlati felhasználását, azokat a lehetséges játékos megoldásokat, amelyek mind az iskolában, mind pedig az iskolán kívül, megkönnyítik és elősegítik a különböző emberek közötti szakadék leküzdését. A multikulturális nevelés megfelelő alapot teremthet a más kultúrához tartozókhöz és a Szlovákiában élő kisebbségekhez toleránsabban viszonyuló társadalom kialakításához.

Dr. Sidó Zsolt

¹⁶ Lásd: Centrum pre výskum etnicity a kultúry (CVEK) 2008: Postoje žiakov základných škôl ku kultúrne odlišným skupinám. Prieskum pre Nadáciu otvorenej spoločnosti. 2008. 09. 04. In: www.cvek.sk. Továbbá: *Körtvélyesi* 2008.

A XXXVIII. Honismereti Akadémia

Kőszeg, 2010. június 27–július 2.

Halász Péter:
Megnyitó

Tisztelettel és szeretettel köszöntöm a 38. Honismereti Akadémia résztvevőit. Isten hozta Önöket, Isten hozott Benneteket ide a nyugati végekre, Vas megyébe, Kőszeg városába. Esztendeje még a Kárpát-medence középpontjában, Szarvason voltunk, most íme, itt az Alpok-alján gyülekezik a honismereti szekértábor. Ám akárhol vagyunk, mindenhol otthon érezzük magunkat, és nemcsak azért, mert vendéglátóink újra és újra otthonossá teszik számunkra a befogadó megyét, a befogadó várost és az öt-hat napra otthonunkká váló intézményt. De otthon érezzük magunkat azért is, mert komolyan vesszük Tamási Áron üzenetét, *mi otthon akarunk lenni* ebben a hazában. Otthon akarunk lenni ebben a körülnyesett hazában, mint ahogy otthon vagyunk a többiben is, ami – immár 90 esztendeje – körülveszi maradék otthonunkat.

Tisztelt Barátaim!

Ebben az esztendőben, 2010-ben 38. Akadémiánkat két történelmi eseményre emlékezve szerveztük. *Az egyik* ez idő szerint a magyarság legnagyobb tragédiájának gyászos 90. évfordulója; a *másik* ennek a magyar nemzetnek – a bel- és külhoni magyarságnak – szép, erőt adó, és nekünk, a nemzet kicsiny – vagy talán nem is olyan kicsiny – seregének, a szervezett honismereti közösségnek 50 éves jubileuma.

Két évforduló! Letör az egyik, föleml a másik; amaz porba süjtött, emez erőt ad. A 90 éves elkese-rit, az 50 éves vigasztal. A 90 éves mindnyájunk bánata, az 50 éves kevesek – sajnos kevesek – öröme és dicsősége.

És mégis a két évforduló összefügg egymással, szinte-szinte egymásból következnek. Legalábbis ebben a formában, ahogy mi megéljük.

A trianoni gaztett kilenc évtizeddel ezelőtt darabokra szaggatta a Kárpát-medence magyarságát, s nem kilencven évre, de sajnos – mint látszik – ennél is hosszabb időre, megmérgezte Közép-Európa népeinek életterét.

A trianoni tragédiáról sokat beszélnek, sokat beszélünk, és még többet fogunk beszélni ebben ezekben a napokban, ezekben a hónapokban, ebben az esztendőben. Sokat beszélünk, pedig a költő – Juhász Gyula – már a diktátum utáni oesűdás kezdetén megírta, hogy *„Nem kell beszélni róla sohasem, / De mindig, mindig gondoljunk rá!”*.

Igen, a költők általában megérik a lényegét és le is írják azt.

Mint Kosztolányi 1919-ben a „Magyar költők sikolya Európa költőjéhez” című versében, mondván: *Oly mélyre estünk, hogy nem hullhatunk már, nincs is magas, és nincs számunkra mély.*

Mint Ady, aki szinte a halál, *halála* kapujából kiáltotta oda: *Ne tapossatok rajta nagyon, ne tiporjatok rajta nagyon, vér-vesztes szegény, szép szívünkön...* De bizony tiportak!

Vagy József Attila, kinek nemzetét sirató versét hosszú évtizedekig el is hallgatták előlünk, s szavai szinte a semmibe hulltak.

Minek magunkat lassan ölni?

Nem jobb egyszerre megdögölni? – kérdezte 1923-ban, mikor úgy érezte, hogy:

*Nem is nagyon kell már akarni,
Akaródik ez nélküled,
Agyadban bár égő hodály a zárt
Riadt baromként bőg a rémület.*

Aztán Babits, Dzsida, Reményik s a többiek. Szinte mindent elmondtak, amit lehetett. S Juhász Gyula Trianon című versében, amiből már idéztem néhány sort, amikor arra int, hogy

*Trianon gyászos napján, magyarok,
Testvéreim, ti szerencsétlen, átkos,
Rossz csillagok alatt virrasztva járók,
Ő nézzetek egymás szemébe nyíltan,
S őszintén a nagy, nagy sir fölött...*

Igen! Nézzünk egymás szemébe nyíltan, és a saját szívünkbe is, a lehető legnagyobb őszinteséggel. Mert meggyőződésem, hogy legalább annyi kárt okozott nemzetünknek saját beletörődésünk, saját lemondásunk, mint a győztesek diktátuma. Mert mindig könnyebb volt Trianonra hivatkozni, mint szembezállni a végzettel. Nézzünk magunkba és tegyük szívünkre a kezünket.

Felnevelt-e ez az ország – többet mondok: ez a nemzet – az elmúlt 90 esztendő alatt három olyan nemzedéket, amelynek tagjai mást se hallottak szüleiktől, nagyszüleiktől, mint azt, hogy a magyar történelem, a magyar művelődés, a magyar irodalom egységes, és semmilyen önkényesen meghúzott határral fel nem osztható!?

Megtanítottuk-e a gyermekeinket, unokáinkat arra, hogy álmukból ébredve is fel tudják sorolni az elszakított területek vármegyéit, nagyobb városait, jelentősebb hegyeit, várait, folyóit?

Megtaláljuk-e tétovázás nélkül a térképen Balassi Bálint, Arany János, Tamási Áron, Ady Endre, Hunyadi János, Rákóczi Ferenc, Bethlen Gábor, Kosztolányi szülőhelyét, a nándorfehérvári győzelem, vagy a majtényi vereség helyszínét?

Bele vertük-e gyermekeinkbe, unokáinkba szigorú, szép szavakkal, hogy hol élnek, milyen nyelven beszélnek a székelyek, a csángók, merre keressék Torockót, Kalotaszeget, a Zobor-vidéket, a Mura-vidéket, Gyimest, vagy a Mátyusföldet?

Ezekre a kérdésekre is válaszolhatjuk azt, hogy sajnos *nem tettük meg, nem, nem soha!*

Tudom, hogy mindez nemcsak a mi szégyenünk. Tucatjával sorolhatjuk a mentségeket – és soroljuk is, ha arra kerül a sor. Nem tanították az iskolában, nem volt tanácsos beszélni róla, bajba került volna a gyermek, ha elkotyogja és így tovább. De azért a szívünk mélyén be kell vallanunk: bizony, inkább a könnyebb utakat választottuk. Újból és újból lemondunk arról, hogy legyen gyermekeinkkel néhány gyönyörűség közös titkunk, ami összeköt velük. Hogy legalább az emléket tartsuk meg a történelmében, nyelvében, kultúrájában egységes magyarságnak, ha már az országát nem tudtuk megtartani.

Mélységes tisztelet a mindenkori kivételeknek!

Példát vehettünk volna a lengyelektől, akik mikor egész országukat felosztotta egymás között a német császár és az orosz cár, akkor sem adták föl a reményt, hiszen – *Adyval* szólva – „*halat a Vistula s gyermeket a lengyel asszony adott örökké*”, s ad ma is. Követhettük volna – ahelyett, hogy lenéztük őket – az albánok példáját, akik az életigenlés stratégiájával visszahódították maguknak a szerb nép bölcsőjének kikiáltott Koszovót. Vagy legalább a dél-tiroli „*oszták sógorok*”-tól lestünk volna el végre valami jót is: miként kell és lehet az erőszakkal elcsatolt területen szívós munkával, következetesen, akár kockáztatva is, kivívni – Európa kellős közepén és szemeláttára – a méltányos autonómiát.

Mert a magyarság ellen összefogó külső és belső erők csak a hegyeinket, vizeinket, érdeinket, bányáinkat, vasútjainkat, gyárainkat, csak minden harmadik magyar testvérünket orozták el. De nem tiltották, mert nem tilthatták meg, hogy elfelejtkezzünk történelmünk kilenczederől. Nem írták, mert nem írhatták elő, hogy kitépjük gyökereinket, feladjuk hagyományainkat, elveszük azokat az összetartó erőket, amiktől – *Illyés Gyulával* szólva – „*futó homokok, népek, házak, Magyarországgá összeálltak*.”

Mert csekély vigasz, még ha igaz is, hogy a győztesek gonoszsága és korlátoltsága 90 esztendővel ezelőtt Magyarország mellett tönkretette, traumás lelkiületűvé torzította az utódállamok többségi népét is. Mert amíg egyetlen is marad a megszállt területek magyar lakosságából, addig folyamatosan működik a „*trianon-pszichózis*”. Addig nincs a hódítóknak egy percnyi nyugtuk, mert örökösen attól tartanak, hogy bármikor bekövetkezhet a helyreigazítás. Láttuk nem egyszer, most éppen északi szomszédunknál, hogyan működik a „*trianoni görcs*”. A „*többségiek*” lidércnyomásos álmaiban újra és újra visszatér a félelem: *elkövetkezhét az igazság pillanata*.

Kilencven esztendő – idestova három emberöltő – múltán, ideje volna az egész Kárpát-medencében megszabadulnunk Trianon-szindrómás félelmeinktől. Nekünk is, nektek is, és – nekik is. Hogy Bibó

Gál Jenő felvétele

Istvánnal szólva: félelem nélkül, vagyis *demokrataként* élhessük az életünket. A honismereti mozgalomban résztvevők ennek a magyar önfeladásnak akartak nemet mondani: saját lelkiismeretünket akaruk felrázni, a mesterségesen közénk emelt, de a saját lelkünkben, identitásunkban magunk is növesztett falakat kívántuk lerombolni, s az összetartozás érzetét kívántuk találkozóóról találkozóóra, esztendőről esztendőre erősíteni.

Másik, fél évszázados évfordulónk tárgya, az *ötvenéves honismereti mozgalom*, ami – ha komolyan gondoljuk és teljes szívvel, lélekkel éljük meg –, nem más, mint *lázas* az immár jelképpé vált *Trianon ellen*. Ellentmondás, ellenszegülés mindenfajta nemzetdaraboló szándéknak, szülessen az Trianonban, Jaltában, Párizs-környékén, az internacionalizmus, vagy a globalizmus bármelyik büntanyáján. Ötven esztendő honismereti mozgalmunk a nemzet lelkiismeretének szembefordulása a testünket, lelkünket darabolni akaró, szellemi immunrendszerünket sorvasztó külső és belső szándékokkal. Mozgalmunk folyóiratának, a *Honismeretnek* borítóján már az 1970-es években sem véletlenül ért túl a szókép – *HONISMERET* – a maradék Magyarország határain. De a belső tartalom is a nemzet múltjának, kultúrájának egységét hangsúlyozta. Meg is kaptuk a figyelmeztetést többször is: túl sok a lapban a határon túli magyarsággal foglalkozó anyag. – Mihez képest? – kérdeztünk vissza, ha volt rá mód. Talán jelképek is fölfoghatjuk, hogy a kommunista diktatúra idején egyetlen alkalommal zúzták be a *Honismeret*-et, amikor az 1980. évfolyam 3. számában Trianon 60. évfordulójára emlékeztünk.

Harmincnyolcadik akadémiánkat ennek a közös gondolatnak, a nemzeti összetartozás jegyében szerveztük és valósítjuk meg. A mozgalom félévszázados jubileuma adjon erőt a kilencven esztendő fájdalom elviseléséhez. De az emlékezés jegyében Trianonra sem csak könnyezve fogunk emlékezni, hanem inkább azzal, hogy felelevenítjük az ellenállók küzdelmeit. A sikeresen és a sikertelenül szembefordulók hősiessége tanítson bennünket arra, hogy *soha sem szabad feladni!*

Mi pedig kölcsönösen merítsünk erőt a baráti kézfogásokból, a csontropogató fegyvertársi ölelésekből, a honismereti egyesületek munkáját bemutató kiállítások anyagából, az elhangzó előadásokból, a tanulmányutak gazdag látványloiból! Éljük át újra és újra az együvé tartozás, az egyet akarás nagyszerű érzését, aminek élményében idén már nem először, és remélhetően nem is utoljára van részünk.

Ezzel az érzéssel és gondolatokkal nyitom meg a 38. Honismereti Akadémiát.

Halász Péter

A Honismereti Akadémiai kitüntetettjei

A Honismereti Szövetség elnöksége a megyei és a fővárosi egyesületek javaslatára 2010. április 27-én többségi szavazással az alábbiaknak ítélte a kiemelkedő honismereti munka elismerésére alapított **Bél Mátyás – Notitia Hungariae Emlékérmét**, a **Honismereti Emlékplakettet**, valamint a **Honismereti Emlékplapot**. A kitüntetettek személyének és munkásságának a felterjesztők által összeállított laudációit az Akadémia tünnepi megnyitóján *Czirók Tamás* előadóművész olvasta fel.

Bél Mátyás – Notitia Hungariae Emlékérmét kapott

Gábrriel Tibor

Az ELTE BTK történelem-népművelés szakát 1983-ban végezte el. A Budapesti Honismereti Társaságnak 1993-tól tagja, 1995-ben elnyerte a Társaság „Kettős tükörben az oktatás” című országos pályázata első díját, 1996-ban a Társaság elnökségének tagja, 1997-től napjainkig titkára.

A Társaság tevékenysége 1997-ig a Honismereti Szövetség rendezvényein való részvételre korlátozódott – kivéve az 1992-ben szervezett *történész vacsora estet* és az említett országos pályázatot. 1996-ig a szervezet technikai és intézményi háttérrel nem rendelkezett, taglétszáma 38 fő, vagyona 45 ezer forint volt.

Gábrriel Tibor titkársága óta a Társaság 1998-tól folyamatosan kiadja a *Városunk* című negyedéves periodikát, 2003-ban elindította a *Budapesti História* havi rendezvényeit, 2005 tavaszától évente megjelennek a *Budapesti Helytörténeti Emlékkönyv* kötetei és 2005 júliusától az interneten elérhető a *Budapesti Helytörténeti Portál*. Muzeális anyagokat gyűjtő pályázatot indított, helytörténeti fórumot, emléküléseket, koszorúzásokat szervezett, önállóan és színvonalasan megrendezte 2006-ban az '56-os, 2008-ban a Mátyás jubileumi középiskolás művelődéstörténeti vetélkedőt. A fővárosi és a kerületi helytörténeti gyűjtemények/múzeumok adják szervezetének intézményi háttérét. 2005-ben megteremtette saját tulajdonú technikai háttérét, 2009. december 31-én Társaság taglétszáma 112 fő, készpénzvagyonra 1 514 000 forint, készletvagyonra 1 182 000 forint. 2009-ben éves bevételük 4 475 000 forint volt.

Gábrriel Tibor a *Városunk* című periodika alapító szerkesztője, a *Budapesti História* kezdeményezője, a *Budapesti Helytörténeti Emlékkönyvek* sorozatszerkesztője, a *Budapesti Helytörténeti Portál* működtetője. Történészként a XIX. századi gazdaságpolitikával, a magyarországi civil szervezetek múltjával, a Budai Vigadóval és más intézményekkel foglalkozó szakmai publikációi részben folyóiratokban (Dunakanyar, Honismeret, SZIN, Örökség és mások), részben tanulmánygyűjteményekben (Vasúthistória Évkönyv, Tanulmányok Budapest Múltjából stb.) jelentek meg. Szabadúszó értelmiségiként kutatásait elnyert alkotói pályázatok segítik.

Kezdeményezéseit, társadalmi munkáját a Honismereti Szövetség 1999-ben emléklappal, 2004-ben Honismereti Emlékérmel ismerte el. Gábrriel Tibor munkássága a fővárosi/kerületi közgyűjtemények és a helytörténeti tevékenységet folytató civil szervezetek munkáját is segíti, jelentős mértékben hozzájárulva a budapesti honismereti mozgalom fejlődéséhez.

a Budapesti Honismereti Társaság

Káldos Gyula

1931. december 11-én született Nemeskoltán. 1951-ben érettségizett a celldömölki Berzsenyi Gimnáziumban, tanulmányait az ELTE Bölcsészettudományi Karán folytatta levelező tagozaton, s a munka mellett 1974-ben könyvtáros-történelem szakos diplomát szerzett. 1955-től dolgozott könyvtárosként, 1961 és 1991. között a celldömölki Járási/Városi Könyvtár igazgatója volt.

A honismeret iránti érdeklődését szülőfalujából hozta. Ott ismerte meg a falusi emberek hétköznapijait, a település hagyományait. 1960 óta vesz részt a honismereti mozgalomban, 1973 óta alapító tagja és vezetője a *Celldömölki Honismereti Munkaközösség*nek. Fő kutatási területe Celldömölk és Kemenesalja művelődéstörténete. Több mint száz cikket, tanulmányt közölt a Vasi Szemle, a Vasi Honismereti és Helytörténeti Közlemények, a Vas Népe, az Új Kemenesalja című kiadványokban, valamint a

Könyvtáros és a Vas Megyei Könyvtárak Értesítője hasábjain. Alapító tagja a *Vas Megyei Honismereti Egyesületnek*, ahol másfél évtizeden át dolgozott a vezetőségben. 2003-ban elsőként érdemelte ki az egyesület „Szülőföldért” Diszoklevélét.

Az 1945 utáni könyvtárosok első nemzedékéhez tartozik. Dolgos életében nem választható szét a könyvtárosi és helytörténeti munka. A gyűjtés, a feldolgozás, a kutatók segítése kezdettől fogva könyvtára kiemelt feladata volt. A kibontakozásakor már intézményvezető volt, így könyvtárosi munkájára hivatalból is számíthattak. Nem véletlen, hogy az általa létrehozott munkaközösség is a könyvtár keretei között kezdte meg működését és az ma is otthont, keretet jelent számukra.

Káldos Gyula jelentős egyéni alkotómunkát folytató közösséget hozott létre, a tagok nagy része folyamatosan publikált, pályázatokon vett részt, önálló kiadványokkal jelentkezett. 1970-ben elkészítette Kemenespálfa község krónikáját, majd Celldömölk történetének feltárásához fogott, s több kezdeményezése élénk közfigyelmet keltett. 1976-ban a helytörténeti kutatás segítésére megjelentette a *Celldömölk irodalma – válogatott bibliográfia és repertórium* című kötetet. Kezdeményezője volt jeles kemensaljai személyek emléktábláinak állításában, s az eseményeket mindig az életműüket feldolgozó tanácskozással kötötte egybe. Munkaközössége többször volt házigazdája a megyei honismereti találkozónak. Legfontosabb eredményének az általa létrehozott és vezetett közösséget tartja. Könyvtárvezetőként számos pályázat és megbízás révén anyagilag is támogatja a kutatók munkáját, ily módon több ezernyi oldal dolgozat, tanulmány került a könyvtár helyismereti gyűjteményébe.

A környékbeli önkéntes gyűjtők és kutatók ma is rendszeresen bejárnak hozzá a falvakból, különböző foglalkozási ágakat képviselve. Tevékenységét a megye és a város is számon tartja, több helyi elismerés birtokosa. Nagy érdeme, hogy városában a Kemenesalján az 1960–1970-es években jelentős mértékben meggyökeresedett és megizmosodott a honismereti mozgalom. Egyénileg és munkaközössége is több, a tájegység gazdag történelmi emlékeire alapozott kulturális, művelődéstörténeti témájú kezdeményezést indított és valósított meg. Szorgalmazására készült el a celldömölki járás valamennyi községének falukrónikája, s ezek mögött mindig ott találjuk őt, aki lelkes lokálpatriótaként társaival összefogta a munkát. Munkaközösségének gyűjtő- és kutatómunkája Kemenesalja életének valamennyi területét átfogja. Hozzáértőn tárta fel a helyben honos jeles szőlőkultúra hagyományát. Értékes helyi gyűjtemények létrehozásához adott szellemi és érzelmi indítékot, mint például iskolamúzeum, vasúttörténeti gyűjtemény. Jó együttműködést alakított ki a Kemenesaljai Berzsenyi Asztaltársasággal.

a Vas Megyei Honismereti Egyesület nevében *Zsámboki Árpád*

Dr. Tölgyesi József

Városlődön született 1940. szeptember 8-án. Felesége Eizenbart Margit nyugalmazott iskolakönyvtáros, két gyermekük van: Zoltán és Krisztina. A sümegi Kisfaludy Sándor Gimnáziumban érettségizett 1958-ban, majd 1959-ben a székesfehérvári Tanítóképzőben szerzett oklevelet. Pécssett, a Tanárképző Főiskolán biológia-földrajz szakon végzett 1966-ban, ezt követően az ELTE Bölcsészettudományi Karán kapott diplomát pedagógia szakon 1981-ben, 1984-ben sikeresen védte meg egyetemi doktori disszertációját.

Tölgyesi József tanítóként dolgozott Mihályfán, Kíszásárhelyen és Gyepükaján községekben. 1963 és 1972 között iskolavezető Csabrendek-Nyírespusztán, 1972–1974 között Kertán, 1974–1978 között Veszprémben a Bem József-, 1978-tól 1993-ig a Báthory István Általános Iskolában volt igazgató, 1993-tól a Veszprémi (ma Pannon) Egyetem) Pedagógia-Pszichológia Tanszékének adjunktusa, majd 2003-tól napjainkig a székesfehérvári Kodolányi Főiskola docense. Tagja a Magyar Pedagógiai Társaság elnökségének, az MTA neveléstörténeti albizottságának és a VEAB Neveléstörténeti Munkabizottságának. Alapítója és titkára a Veszprém Megyei Neveléstörténeti Társaságnak és a bauxitbányászat miatt megszüntetett Iharút Hagyományörző Egyesületének. A Zirci Természettudományi Múzeum Baráti Körének titkára. Megalakulásától tagja a *Veszprém Megyei Honismereti Egyesületnek*, 2002-től az elnökség tagja.

Tevékeny honismeret-helytörténeti munkája csaknem négy évtizedes múltra tekint vissza. 1972-től Kertán, Süle Sándor egykori igazgató helytörténeti munkásságát folytatva szervezte meg a falu értelmiségeiből a *Napjaink* című helytörténeti folyóirat szerzői gárdáját. Számos itteni helytörténeti írást jelentetett meg a megyei napilapban és más kiadványokban.

A Bél Mátyás-díjasok: Gábrriel Tibor, Tölgyesi József és Káldos Gyula (Mándli Gyula felvétele)

1974-től napjainkig Veszprémben végezte a helytörténettel kapcsolatos feltáró, szervező és publikációs tevékenységét. 1993-ban javaslatára indította meg Veszprém Megyei Jogú Város Önkormányzata a *Veszprémi Szemle* című várostörténeti folyóiratot és a hozzá kapcsolódó *Veszprémi Szemle Könyvek* kiadását Mindkettőnek főszerkesztője, mégpedig társadalmi munkában. Ez a folyóirat a városon és a megyén belül – de kívül is – számos szerzőnek ad lehetőséget a „Királynék városa” történeti múltja bemutatására. Olyan szerzői gárdát alakított ki, melynek tagjai az évek során folyamatosan jelentetik meg e két kiadványban azokat az írásokat, amelyek egyébként nem jelenhettek volna meg. A folyóirat számaint térítésmentesen kapják az olvasók, ugyanakkor a szerzőknek tiszteletdíjat fizet a kiadó Veszprémi Szemle Közhasznú Alapítvány.

Dr. Tölgyesi József sorozatban jelenteti meg a *megye kiemelkedő pedagógusai életrajzát*, bibliográfiáját és szervezi a megyében az iskolatörténeti konferenciákat. Eddig nyolc kiadásban jelent meg a *Veszprém megye földrajza* című tananyaga, amely a megye 8. osztályos tanulóinak ad fontos helytörténeti és megyeföldrajzi információkat. Jelenlegi munkahelyén javaslatára indította meg a Kodolányi Főiskola a *Neveléstörténet* című folyóiratot, amely a Kárpát-medencei magyar- és nemzetiségi oktatás múltját tárja fel, s ehhez kapcsolódva szervezi itthon és külföldön a témával foglalkozó konferenciákat.

Publikációinak sora: 20 önálló kötet, több kisebb kiadvány és kb. ezer cikk, tanulmány, amelyek jelentős része helytörténeti, honismereti vonatkozású. Mindezek mellett több tucatnyi helyismereti kötetnek volt szerkesztője és lektora. Különösen jelentős, hogy a bauxitbányászás miatt 1979-ben megszűnt Iharkút egykori lakosai és leszármazottai köréből létrehozták az Iharkúti Hagyományörző Egyesületet, amely kiadványokat jelentet meg és évenként találkozót tartanak az általuk kialakított, az egykori falu helyén létrehozott Emlékparkban.

A Veszprém Megyei Honismereti Egyesület elnökségi tagjaként alkotóan vesz részt a megyei honismereti munka szervezésében és segítésében. Az általa írt és szerkesztett honismereti könyvek és kiadványok sokasága nagyban hozzájárul Veszprém megye földrajzához és történelmének jobb megismeréséhez.

a Veszprém Megyei Honismereti Egyesület nevében *Bándi László*

Honismereti Emlékplakettel kitüntetettek

Bai József

Mándli Gyula felvétele

élete, a park, a kastély és az Anna-fürdő történetjének leírása.

Legfontosabb munkái: *Kismesterségek története Lengyel községben*; *A lengyeli kastély, park és az „Annaforrás” története*; *Lengyel – kastélypark (a Tájak-Korok-Múzeumok kiskönyvtára 366. száma-ként jelent meg)*; *Apponyi Sándor gróf élete és munkássága*; *Szőlőtermesztés a lengyeli Apponyi uradalomban*; *Apponyi Sándor gróf emlékezetére*; *A lengyeli cigány veszedelem 50. évfordulója*; *A lengyeli internálótábor*; *250 éves a népiskolai oktatás Lengyelen*; *A népiskolai oktatás bevezetésének 250. évfordulója és az önkéntes tűzoltóság megalakulása Lengyelen*; *Az ország első földműves szövetkezete Lengyel-Terézmajor*; *Ötven éves a lengyeli Apponyi Sándor Mezőgazdasági Szakközépiskola és Szakmunkásképző Intézet 1946–1996*; *Wosinsky emlékhelye Lengyele*; *Gróf Apponyi Sándor emlékezte*; és legutóbb: *Tanulmányok Lengyel község történetéből*.

A súlyos betegséggel küzdő helytörténész ma is töretlen buzgalommal folytatja gyűjtő- és feldolgozó munkáját. Ismereteivel sokak iskolai tanulmányait, szakdolgozatok készítését segítette. Bai József olyan falusi helytörténész, aki jó példája az évtizedekig csöndben dolgozó kutatóknak, a lokálpatrióta adatgyűjtőnek, aki nagy szorgalommal végzi honismereti munkáját és teszi közzé összegyűjtött kincseit.

a Tolna Megyei *Egyed Antal* Honismereti Egyesület nevében *Kaczián János* elnök

Budai Györgyné Takács Margit

Gál Jenő felvétele

Az Eötvös Lóránd Tudományegyetem, magyar-történelem szakán szerzett tanári diplomát. E két tárgyat tanítva, 1966-tól 2006-ig, nyugdíjba vonulásáig dolgozott a Baranyaszentlászlói Általános Iskolánál. Eközben 1968-tól 1975-ig a helyi Művelődési Otthon tiszteletdíjas igazgatója, valamint a település könyvtárának vezetője volt. 1973-ban községi és megyei tanácsstaggá választották, s két cikluson keresztül látta el az ezzel járó feladatokat. 1978-tól nyugdíjazásig iskolájának igazgatóhelyetteseként méltán lett munkássága, embersége a pedagógusok előtt példaértékű. 1985-től vezette a magyar-történelem szakos tanárok területi munkaközösségét. Oktatói-nevelői munkássága során tanítványaival igyekezett megszerettetni magyar nyelvet és irodalmat, valamint a történelmet. Tárgyait tudatosan felhasználta a hazaszeretet, a hon- és népismeret oktatására és megkedveltetésére.

Munkábaállása után azonnal bekapcsolódott a *honismereti mozgalomba*. Iskolájában 1967 óta a mai napig vezeti a *honismereti szakkört*. Szakköröseivel megismerteti községe történetét, néprajzi értékeit, gyűjtéseket, vetélkedőket, versenyeket, kirándulásokat szervez. Tanítványaival már több kitűnő helyezést ért el pályázatokon, honismereti vetélke-

dőkön, helyismereti versenyeken. Neki köszönhető, hogy a településen újjáéledt több néphagyomány, közöttük a betlehemezés. Várostarténeti (Pécs, Kaposvár, Szigetvár, Sellye) versenyeken, továbbá a Kapoli-túrákon számos helyezést értek el tanulói. Tizenöt éven keresztül szervezte és vezette Szentlászlón a hagyományörző kézműves és honismereti tábort, amelyben nyugdíjazása után is tevékenyen részt vesz. 1972-től lelkiismeretes gonddal vezeti a *községkrónikát*. Több honismereti, helytörténeti írása jelent már meg. 2002. év óta a helyi újságban a helytörténeti oldalakat szerkeszti és írja. A 2009-ben megjelent *Szentlászló 1989–2009. – Fejezetek a közelmúlt történéseiből* című könyv társszerzője.

Döntő szerepe volt a 2003 őszén átadott a *Szentlászlói Tájház* létrehozásában, a kiállított tárgyak összegyűjtésében. A Dél-Dunántúlon egyedülálló nevezetességnek számító *Szentlászlói Csuhémmúzeum és Népművészeti Alkotóház* megálmodásában, létrehozásában is meghatározó részt vállalt.

Széleskörű tapasztalatait tette közkincssé 2003-ban, amikor Baranya megye tanárainak rendezett *Iskola és Honismeret Konferencián* ismertette településének honismereti életét. A 2008-ban Szentlászlón megrendezett *megyei honismereti nap* fő szervezője volt. 1989-óta a *Kaptár Egyesület* tagja, ahol rendszeresen hagyományörző, kézműves oktatói munkát végez. Ugyanilyen feladatokra másutt is bevonják, pl. a Mesterségek Ünnepe, Múzeumok Majálisa és más kistérségi rendezvények. Munkásságát az *Okta-tásügy Kiváló Dolgozója* kitüntetéssel, a *Szentlászlói Községért Emlékplakettel*, és a község címerével díszített *Emlékgyűrűvel*, a *Pro Humanitate – Baranya Díjjal*, a Honismereti Szövetség valamint a Baranya Honismereti Egyesület *Elismerő Oklevelével* ismerte el.

Budai Györgyné a Baranya Honismereti Egyesület alapító tagja, 18 éve elnökségi tag. Egyesületünk egyik előrevívő, igen tevékeny mozgatója. Jelenleg a községének monográfiáján dolgozik.

a Baranya Honismereti Egyesület nevében: *Hegedűs Éva és dr. Simor Ferenc*

Hadobás Pál

1953. szeptember 9-én született Ormosbányán. Középfokú iskolai tanulmányait Miskolcon, a Zalka Máté Gépipari Technikumban végezte. A Ho Si Minh Tanárképző Főiskolán népművelés-pedagógia szakra járt, és a későbbiekben kulturális menedzseri és közművelődési szakértői képesítést is szerzett.

Dolgozott az Ormosi Bányauzembem mint földalatti lakatos, majd képzés nélküli népművelőként szintén Ormosbányán, azután Edelényben lett népművelő, később a művelődési ház igazgató-helyettese (1982–1986), majd igazgatója (1986–1994). 1994-től múzeumi népművelőként, 1999-től igazgatóként dolgozik a megyei művelődési intézményben, ami jelenleg *Művelődési Központ, Könyvtár és Múzeum*.

Számtalan rendezvény, könyvbemutató, kiállítás megszervezésével bizonyította szakmai rátermettségét. Rendszeresen tart helytörténeti előadásokat az általános és a középiskolásoknak, lokálpatriotizmusra nevelve az ifjúságot. Helytörténeti kutatási területe Edelény és az egykori Edelényi járás művelődéstörténete, valamint Ormosbánya település- és szénbányászati-története. Szerkeszti az *Edelényi füzetek* című helytörténeti kiadványsorozatot, *A Borsodi Tájház közleményei* című periodikát, szerkesztőbizottsági tagja az *Új Hegyvidék* című honismereti folyóiratnak. Számos könyve, tanulmánya, cikke jelent honismereti témában, példának álljon itt néhány: *Ormosbánya: epizódok egy bányatelep múltjából*; *Bódva-völgyi kortárs irodalom*; *Észak-magyarországi régió a művelődés szolgálatában*. Ez utóbbi igényes kivitelben, sok színes képpel mutatja be régióink gazdag, sokszínű kulturális értékeit.

A honismereti mozgalom közösségeiben évtizedek óta hasznos, kiemelkedő munkát végez. 2007-óta elnöke a *Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Honismereti Egyesületnek*, tagja a *Kazinczy Társaságnak*, alapító tagja a *Kalász László Társaságnak*, részt vesz a *Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Népművelők Egyesületének* munkájában. Az 56-os Bódva-völgyi Munkástanácsok Közhasznú Alapítvány elnöke.

Munkásságát már többen ízben elismerték, 2003-ban közművelődési munkásságáért a *Magyar Kultúra Apródja* címmel tüntették ki. Hadobás Pál tevékenységével hozzájárul szűkebb pátriája gazdag hagyományainak megőrzéséhez és megismertetéséhez.

a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Egyesület

Dr. Ósz Károly

Gál Jenő felvétele

1990 után tevékenyen részt vett a Csongrád Megyei Honismereti Egyesület létrehozásában és az egyesület közhasznúvá nyilvánításában. Az egyesület ellenőrző bizottságának elnöke, és szervezi az egyesület pályázatait. A pénzügyi-gazdasági feladatok ellátásába ugyancsak besegít.

Áldozatos tevékenysége nem látványos, annál hasznosabb, nélküle ez a munka megállna. Igazi szürke eminenciás, mások szereplése mögött ott van a szorgos és mindenre odafigyelő, önzetlen tevékenysége. Az ügy iránti több évtizedes elkötelezettsége tiszteletet parancsoló, követendő példa.

a Csongrád Megyei Honismereti Egyesület nevében: dr. Blazovich László

Dr. Szecskó Károly

Gál Jenő felvétele

Verpelét és vidéke Földművelésügyi története; Heves megye új és legújabb kori történelmének irodalma; Az Egri Katolikus Legényegylet története; Dokumentumok a zsidóság üldözésének történetéhez; A Kiszgazda Párt története Heves Vármegyében; Verpelét, Besenyőtelek, Tarnaméra, Kál története, az egri Dobó István szobor története.

Részt vett a tudományos közéletben is: 1969–1980 között szerkesztőségi tagja volt a *Hevesi Művelődésnek*, 1984–1990 között társszerkesztője a *Hevesi Szemlének*, 1980-tól nyugdíjba vonulásáig dolgozott a miskolci Akadémiai Bizottság Történettudományi Szakbizottságában. Tudományos közéleti tevékenységéhez tartozik a Szent István Katolikus Rádióban *Az Egri Egyházmegyében éltek* címmel, tudós papokról tartott előadássorozata. Munkája elismeréseként 1995-ben a Pro Cultura Agria-díjjal tüntették ki, 1997-ben pedig megkapta a Munka Érdemrend bronz fokozatát.

Jelenleg sem tétlenkedik, rendszeresen közöl írásokat a Honismeret folyóiratban, továbbá *Erdőtelek története, Heves megyei jogászok arcképcsarnoka, Heves megye jeles személyiségeinek évforduló-naptára, Hahn István történész élete és munkássága* témájú kéziratán dolgozik.

a Heves Megyei Honismereti Egyesület nevében *Somfai Tiborné*

Honismereti Emléklappal kitüntetettek

Budapest: Breinich Gábor, Jelenics József, Körtvélyesi Oszkár; *Baranya megye:* Hámori Istvánné; Kolics Pál; Szabó Sándorné, Vókó János; *Bács-Kiskun megye:* Kenyeres Dénes; *Békés megye:* Bukody István, Csomósné Tanka Ilona, Tulkán Józsefné Gulkás Noémi; *Borsod-Abaúj-Zemplén megye:* Döbör Istvánné, Takács László; *Csongrád megye:* Horváth Erzsébet, Labádi Lajos, Lőkös Sándorné, Ormos Zsuzsanna; *Fejér megye:* Bánszkiné Pergel Mária, Bíró Sándorné, Elbert Mária Anna, Lábadi Zoltán; *Győr-Ménfőcsanak-Sopron megye:* Grábics Júlia; *Jász-Nagykun-Szolnok megye:* Darabos László, Fodorné Hámori Ágnes, Földi József, Fodorné Hámori Ágnes, Szüle Katalin, Vigh Márta; *Somogy megye:* Gál Jenő, Kapitány Orsolya, Kövesdiné Panyi Antónia; *Tolna megye:* Csapóné Gyarmati Irén; *Tolna megye:* Csík Mária, Glöckner Jánosné, Hadikfalvi Istvánné, Rudolf László, Temesi Ágnes; *Vas megye:* Beszprémi Józsefné, dr. Gál József, Horváth György; *Mecsekiné Doktor Rozália, dr. Stipkovits Ferenc; dr. Tilcsik György, Veszprém megye:* dr. Roth Mihály, Vereskúti Klára.

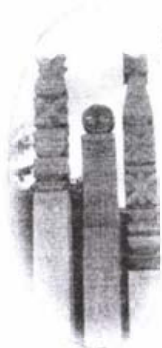
Honismereti Munka Támogatásáért Emléklappal kitüntetettek

Dr. Dercze Tamás polgármester, Budapest; Dr. Ódor Ferenc megyei elnök és Hideg Imre főosztályvezető, Miskolc; Fejér Andor, Járvás István; dr. Rédei István Jászjákóhalma; Tolna Megyei Önkormányzat Levéltára, valamint Simontornya Múltjáért Alapítvány.

Jubileumi Emléklappal kitüntetettek

Budapest: dr. Bogvirka Emil, dr. Bolla Dezső, Bóta Piroska, Csomor Tibor, Gaján Vilmos, Karacs Zsigmond; *Budapest:* dr. Bogvirka Emil, dr. Bolla Dezső, Bóta Piroska, Csomor Tibor, Gaján Vilmos, Karacs Zsigmond; *Baranya megye:* dr. Antal Gyuláné, Budai Györgyné, Cserfai Sándor, Kolics Pálné, Schwarczkopf Ádámné; *Bács-Kiskun megye:* Bánkiné dr. Molnár Erzsébet, dr. Fehér Zoltán, Iván László, Kállainé Vereb Mária, Kenyeres Dénes, Kishegyi Simon, Laczkóné dr. Szabó Klára, dr. Mándics Mihály, Meszner Klára, Péterné Fehér Mária, Székelyné dr. Kőrösi Ilona, Tóth Sándor, Vasné Mészáros Katalin; *Békés megye:* Ancsin Pálné, Árkus Péter, Borbíró Lajos, Fabinyi Gáborné, Fabulya Lászlóné, Hankó András, dr. Jároli József, Kiss Horváth Sándor, dr. Krupa András, dr. Lovász György, Nagy Ferencné, Pelle Ferenc, dr. Szabó Ferenc; *Borsod-Abaúj-Zemplén megye:* dr. Kovács Dániel, Sáray László; *Csongrád megye:* dr. Blazovich László, Bogdán Lajos, dr. Juhász Antal, Kemény Lajosné, Kovács Lajos, dr. Marjanucz László, Molnár Mária, Veszelinov Dánielné; *Fejér megye:* Benke Valéria, Biresák Lajosné, Csizmazia Istvánné, dr. Kisari Sándorné, Klauszné Móra Magdolna, Pál Istvánné, Szabó Imréné, Szönyegi Hajnalka, Verebics Géza; *Győr-Ménfőcsanak-Sopron megye:* Balogh Mihály, dr. Dékány Sándorné, Gesztesi Lajosné, dr. Gunyhó Imréné, Harsányi Ferencné, dr. Horváth József, Jászberényi Ferencné, dr. Karácsony István, Korez Antalné, Magyar Imréné, Néma Sándor, Némáné Kovács Éva, Orbáné dr. Horváth Márta, Perger Gyula, Rigó Jenőné; *Heves megye:* dr. Csiffáry Gergely, Hajdú Jánosné, dr. Misóczki Lajos, Molnár Erzsébet, Murányi János, dr. Sereg József, Somfai Tiborné; *Jász-Nagykun-Szolnok megye:* Győri Jánosné, Csete Balázs Honismereti Kör, Fodor István Ferenc, Jászjákóhalmi Honismereti Kör; *Észtergom-Komárom megye:* Gyüzi László, Nádasi Lászlóné, Balatoni Anna, dr. Sáray Szabó Éva, dr. Turi Róbert, Wagenhoffer Vilmos; *Nógrád megye:* Balassagyarmati Honismereti Kör, Vas Ágnes; *Pest megye:* Balázs Gusztáv, dr. Csorba Csaba, Halmi Lászlóné, Kenyéri Kornélia, Mándli Gyula, Szabó Imre, Szakáll Lászlóné, Terbe Józsefné, Vőő Éva; *Somogy megye:* Bodó Imre, Bösze Gábor, Csepinszky Mária, Friesz Kázmér, dr. Gál József, Gálné Jáger Márta, dr. Horváth József, Károly Irma, dr. Király Lajos, dr. Koltay Péter, László István; Matyikó Sebastyén József, Mihály Gyula, Minczinger Katalin, Orbán Gézáné, dr. Sipos Csaba, Sándor Mária; *Szabolcs-Szatmár-Bereg megye:* dr. Dám László; dr. Kriveczki Béla, dr. Margócsi József, dr. Nagy Ferenc, dr. Németh Péter, Tóth László; *Tolna megye:* Bíró Mártonné, Csajbók Kálmán, dr. Kolta László, Lovas Henrik, Renkecz József, dr. Szilágyi Mihály; *Vas megye:* Balogh János, dr. Bariska István, dr. Csiszár Károly, Kutszegi István, dr. Kőbölkúti Katalin, Mészáros Imre, Pethő Gyula, Szakály Ferenc, Zsámboki Árpád; *Veszprém megye:* Bándi László, dr. Beszteri Béla, dr. Csiszár Miklós, Elek Miklós, Gubicza Ferenc, Hoga György, H. Szabó Lajos, dr. Hudí József, Huszár János, Illés Ferenc, Illés Mária, Karika Erzsébet, Oláh Ferenc, Rác János, Rásky Mihályné, Reindl Erzsébet, Somfai Balázs, Tilhof Endre, dr. Tóth Dezső, Tóth József, dr. Tölgyesi József, dr. Tungli Gyula, Vér Lászlóné, Wöller István.

Nemzeti Összetartozás Napja Hejőcsabán

A trianoni döntés 90. évfordulóján a Magyar Országgyűlés törvényben erősítette, hogy ez a nap – vagyis június 4-e – a *Nemzeti Összetartozás Napja* legyen! Magyarországon szinte az egész ország üdvözölte ezt a döntést, így a Református Egyház gyülekezeteihez tartozók is. A Miskolc Hejőcsabai Református Egyházközség ezt az alkalmat emlékeztetéssé tette még azáltal is, hogy Trianoni Emlékművet állított ennek a napnak az emlékére. Az emlékmű kopjafacsoportból áll a Hejőcsabai Református templomkertben. A három egymás mellett álló, szépen kifaragott és figyelmeztetően felmagasodó emlékoszlopot ünnepélyes megemlékezés keretében, 2010. június 4-én avatta fel nagy számú és széles körben ismert ünneplő gyülekezet részvételével.

Ez a Miskolc mellett elterülő Csaba (Hejőcsaba) az egyik legrégebbi magyar Kárpát-medencei település. A „Csaba” helynév történetileg igen régi, személynévből keletkezett magyar névadással. Az alapjául szolgáló személynév bizonyára török eredetű és ismert, mongol szójárás szerinti értelmezése magyarul azt jelenti: ajándék.¹

Először az 1067. évi százdi apátság alapító levelében találkozunk vele soba formában.² A településnév előtagja a Miskolctapolcán eredő melegforrású patakocska neve, keresztülfolyik Csaba településen. Előtagja a hő = hév, utótagja a régi magyar nyelvben ismert jó, vagyis folyó, amit a tapolcai források olyan hőfokon tartanak, hogy sohasem fagy be.³

A településnév utótagja a „csaba”, a többé-kevésbé ismert mondáéhoz fűződik. Eszerint Etele a hun Attila névnek magyar alakja, akinek két fia volt, az egyik Csaba, a másik Aladár. Az apa halála után a két testvér közt vita támadt és mikor „kenyértörésre” került a sor, Csabához a hunok, Aladárhoz a németek csatlakoztak, s a hunok vereséget szenvedtek. Egy részük az erdélyi hegyek közé húzódott, más részük Görögországba távozott, onnan pedig Közép-Ázsiába kerültek. Hitük szerint viszont valahány-szor hadi segítségre volt szükségük Csaba-királyfi gyorsan száguldó lovain, a „tejútton” azonnal segítségére sietett veszélyeztetett „testvéreinek”.

Ezen a mindig helytálló ösökről Hejőcsabának nevezett magyar településen kívántak trianoni emlékoszlopot állítani a református templomkertben a 90 év óta a magyarságra nehezedő történelmi eseménynek.

A Nemzeti Összetartozás Napja akkor lesz gyümölcsöző és áldott, ha az nemcsak történelmi, politikai és etnikai fogalom lesz, hanem mindenek fölött lelki tartalom, gyökere pedig nemzeti öntudat, hivatásérzet, és ihletője a vallás és a hit.

A kopjafaállítás nem valami hétköznapi cselekmény. Mindig kifejezésre juttat valami nagyon fontosat, különleges üzenetet hordoz magában. Általában valami bajra is figyelmeztet. A hejőcsabai református templomkertben *kopjafa – család* állítás történt. Itt is arra irányítja a figyelmet, hogy valamiféle baj van. Az „elegyháziatlanodás” korából jövünk, vagy még mindég ott tartunk? Sőt, talán tovább romlottunk és már az „eleseládiatlanodás” korszakába jutottunk? Amit a csonka országban a csonka családok, a magánosok, egyedülállók, elhagyottak többsége mutat, ezeknek a korrekciójára van szükség. Erről is üzen ez a kopjafa-család! Isten az embert férfiúvá és nővé teremtette és gyermekekkel áldotta meg. Ennek egységét fejezi ki, ezt üzeni a Hejőcsabán állított kopjafa-család.

Az ünnepségen orgonán *Mátyás Gabriella* orgonaművész játszott. Az üzenetet *Gazda István* Borsod-Gömöri Esperes hirdette az Ezekiel 37:1-14 versei alapján. Több Vass Albert költemény és sok énekkari szám, üdvözlő köszöntés hangzott el.

Az emlékművet *Rudolf Mihály* Ybl-díjas miskolci építész tervezte, *Balogh István* ongai tanár fafaragó készítette. Az ünnepélyen részt vett *Bartha János* esperes az erdélyi Vass Albert Alapítvány elnöke. A kezdeményezők, valamint az adományozók nevében *dr. Lakatos Károly* és *Szabó Zoltán* működtek közre. A leleplezést *Gazda István* esperes, *Bartha József* erdélyi lelkipásztor, *Ábrám Tibor* Tiszáninneni Főgondnok, és az adományozók nevében *dr. Lakatos Károly* és *Szabó Zoltán* végezték.

Dr. Ágoston István

¹ Kiss Lajos: Földrajzi nevek etimológiai szótára. Bp. 1983. 99. old.

² Százdi Alapítólevél (1067) B.A.Z. Megyei Levéltár sokszorosító. 1986.

³ Kiss i. m. 269. old.

A Bethlen-család és a sárospataki Rákóczi Múzeum

„A Bethlenek – A fejedelem diplomatájától a XX. századi egyetemi tanárig” címmel nyílt időszaki kiállítás a Magyar Nemzeti Múzeum Rákóczi Múzeumában Sárospatakon, 2010. május 20-án. A kiállítást dr. Csorba László a Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatója nyitotta meg. Az ősi erdélyi nemesi családok egyike a Bethlen. A középkortól a II. világháború időszakáig Erdély talán legkiterjedtebb nemzetsége voltak.

Két különböző eredetű és előnevű Bethlen-család ismert a magyar történelemből. Az *iktári* Bethlenek legjelentősebb alakja Bethlen Gábor erdélyi fejedelem volt. A másik, a *bethleni* Bethlen-család történetét követi nyomon kiállításunk. A család a Becse-Gergely nemzetségtől eredezteti magát, az oklevelekből kimutatható első ős, Ant (Ont) a XII. század közepén élt. A XIV. századtól játszottak szerepet az ország történetében. Az 1449–1500 körül élt Gergely két fia, Elek és Balázs idejében a család két ágra szakadt. Bethlen Elek (1478–1541 után) erdélyi alvajda leszármazottai kettő, Bethlen Balázs (1477–1500 körül) kamarás leszármazottai három további ágat alakítottak ki. Voltak közöttük unitáriusok, reformátusok és római katolikusok. Ősi birtokaik Bethlen és Keresd, de jelentős birtokokat uraltak a Szamos és a Küküllő folyó mentén is. A család első „fénykora” a XVII. századra, az önálló Erdély időszakára esett. Az erdélyi függetlenség óvatossá, de határozott képviselője jellemezte politikájukat. 1651-ben bárói, 1696–1697-ben grófi rangot szereztek.

Bethlen Ferenc (1601–1653) a család gazdagságának megalapozója, korának leggazdagabb erdélyi főnemesi közé számított. I. Rákóczi György híve, s élete végéig a Rákóczi-család hűséges bizalmasa. Fehér vármegyei főispán, főudvarmester, a fejedelem diplomatája. A történeti tudományokban jártas, íróként is ismert: „*Compilatae constitutiones regni Transylvaniae*” (Kolozsvár, 1669). 1651-ben bárói címet kapott. Buzgó unitárius. Ő és családja állandó lakhelyének a keresdi várkastély számított. Disz-fegyverei láthatók a kiállításon.

Három családot alapító fia közül *Gergely* (1641–1697) részt vett II. Rákóczi György szerencsétlen lengyelországi hadjáratában, majd Kemény János híve lett. Apafi Mihály fejedelemsége alatt is fontos tisztségeket töltött be: Udvarhelyszék főkapitánya, fogarasi főkapitány. 1691-ben az ország főgenerálisa, 1697-ben I. Lipóttól grófi címet kapott. Leánya, *Bethlen Katalin* II. Apafi Mihály erdélyi fejedelem felesége lett. 1695-ös évszámmal datált kelengyeládája az erdélyi virágos reneszánsz gyönyörű darabja. Kelengyéje néhány darabja és „*Bujdosásnak emlékezetköve*” című imakönyve a kiállításon látható. Bethlen Ferenc két másik fia, Farkas és Elek révén két ágra vált a család ezen ágazata. *Bethlen Farkas* (1639–1679) 1678-tól Erdély kancellárja volt. II. Rákóczi György idejében diplomáciai pályán működött. Később Kemény János, majd Apafi Mihály fejedelem híve lett. 16 könyvben írta meg Erdély történetét: „*Historia de rebus Transylvanicis Historiarum*” (Nagyszombat, 1782.). Fia, *László* (1675–1717) 1697-ben grófi rangot kapott. *Druzsina* nevű leánya (1673–1724) Mikes Mihály felesége lett, kettejük nevét olvashatjuk egy 1693-ban készített üvegpalackon. Bethlen Farkas testvére, *Elek* (1643–1696) országbíró volt.

A család másik, Balázs ágából származó képviselője, *Farkas* (1560–1616). Erdélyi tanácsúr, Küküllő vármegye főispánja, részt vett Székely Mózes harcaiban, s a Boeszkai-szabadságharcban. Fia, *Bethlen János* (1616–1678) élete a kisbúni kastélyhoz kapcsolódott. Kiváló képességű szónok, történetíró, református egyházának támogatója, az udvarhelyi református kollégium alapítója. II. Rákóczi György idejében Erdély egyik meghatározó államférfija, a lengyelországi hadjárat alatt Krakko parancsnoka. Apafi Mihály fejedelemsége alatt Erdély kancellárja. Megírta Erdély 1629–1663 közötti történetét: „*Rerum Transylvanicarum libri quatuor; continentes res gestas principum ejusdem ab. 1629. ad annum 1663.*” (Amszterdam, 1664). Bethlen János három fia, *Miklós* (1642–1716), *Pál* (1648–1686) és *Sámuel* (1663–1708) idejében tagolódott három ágazatra a család ezen ága.

Bethlen Miklós (1642–1716) külföldi egyetemeken is tanult. Pályája felfelé ívelt az erdélyi politikában: Máramaros főispánja, Udvarhelyszék főkapitánya, Erdély kormányzója volt. Fontos szerepet játszott a Diploma Leopoldinum létrehozásában, a század utolsó évtizedétől Erdély vezető államférfija, a császártól grófi címet kapott. 1668-ban saját tervei szerint kezdte építeni bethlenszentmiklósi új otthonát, Erdély egyik legszebb késő reneszánsz kastélyát (1668–1683). Korának legjelentősebb tollforgatói között említhetjük. Fő műve „*Önéletírása*”. Fogsága idején kezdte el írni (1708–1710); az *Első könyv* olvasmányos próza, a *Második könyv* a jogász naplója. Fogságából 1716-ban szabadult ki, s röviddel

ezután meghalt. Fia *Mihály* (1673–1706) 1691–1695 között tett európai körútjáról írt „*Útinaplója*” a kor kulturális viszonyai mellett a peregrinus életforma fontos dokumentuma.

Bethlen Miklós unokahúga, *árva Bethlen Kata* (1700–1759) második özvegye idején nevezte magát „Árvának”. Könyvgyűjtő, az egyház, a tudomány, az irodalom támogatója, imádságok szerzője. Fogarasi és olthévi udvara az erdélyi művelődés központja volt. Kézimunka-terveket, mintákat és úrírhímzéseket készített, úrasztali terítőket és edényeket adományozott református templomoknak (Bonyha, Gyulafehérvár, Debrecen). Menyasszonyi ruhájának szoknyája szőszéktakarónak és absztraktnak átalakítva maradt fenn a fogarasi református templomban. Példás vallásossága, udvari papjának Bod Péternek a hatása megmutatkozik „*Önéletírása*”-ban is, melyet a kortárs olvasó okulására szánt. Becses könyveit, bibliothecáját a Nagyenyedi Kollégiumra hagyta.

A család számos tagja katonaként szolgált a XVIII. században, a hétéves és az örökösödési háborúban, majd részt vettek a Napóleon elleni hadjáratokban. Mások hivatalt vállaltak, az erdélyi udvari kancellárián dolgoztak, főispánként tevékenykedtek: *László* (1751–1814) Hunyad, *Ferenc* (1800–1875) Belső-Szolnok, *Pál* (1715–1797) Torda vármegye főispánja. *Bethlen Elek* (1777–1841) történeti és közgazdasági író volt, aki műveit német nyelven írta. Tisztségeket vállaltak a református egyházban, kollégiumokban, melyeket adományaikkal is segítettek. A család legjelentősebb alakja a XVIII. században katolikus hitre tért *Bethlen Gábor* (1712–1768); kancellár, főudvarmester, s az Aranygyapjas Rend birtokosa. Jelentős magánbirtokokat szerzett (Radnót, Küküllővár, Nagyhalom, Almakerék).

A Bethlen-család számos tagja vállalt közszereplést a reformkorban és 1848–1849 eseményeiben. *Bethlen János* (1792–1851) az erdélyi reformnemesség vezéralakja volt, fontos szerepet játszott az unió kimondásában. A szabadságharc alatt képviselő volt, fiai – *János, Olivér, Miklós* – részt vettek a harcokban. Egy másik *Bethlen János* (1811–1879) hasonló módon lépett fel a reformkorban, majd 1848 őszén kormánybiztos lett Erdélyben. Részt vett a kiegyezés előkészítésében, valamint az egyházi és kulturális életben. Egyik alapítója az Erdélyi Múzeum Egyletnek. *Bethlen Farkas* (1813–1870) pomológus, az erdélyi reformországgyűléseken az ifjúság vezére. Az úrbéri törvény eltörléséért dolgozott. Rokonaihoz hasonlóan hűve az Unió mozgalomnak. *Bethlen Miklós* (1817–1900) a szabadságharc elején nemzetőrparancsnok, később Bem hadseregében parancsnok. 14 ütközetben vett részt. *Bethlen József* (1824–1896) a szabadságharc idején Damjanich oldalán harcolt. *Bethlen Lajos* (1782–1867) konzervatív meggyőződésű főúrnként vett részt a reformkori politikai életben. 1848 októberében 67 évesen csatlakozott Kolozsváron a nemzetőrökhez, s állt közvitéztként szolgálatba. *Bethlen Ferenc* (1800–1875) Görgey parancsnoksága alatt szolgált. *Bethlen Gergely* (1810–1867) a szabadságharc kitörésekor nemzetőr, majd a Mátyás- és a Kossuth-huszárezred szervezője, Bem Józsefhez csatlakozva, együtt vonult be Kolozsvárra, s ezután végigkísérte az egész hadjáratban. Kitért Szeben ostrománál, a vizaknai és piski ütközetben. A szabadságharc után Itáliában II. Viktor Emánuel szolgálatába állt, az általa alapított huszárezred parancsnoka volt tábornoki rangban.

A dualizmus kori Erdély egyházi és kulturális életében fontos feladatokat, hivatali tisztségeket vállaltak a Bethlenek mint főispánok, országgyűlési képviselők. *Bethlen Gábor* (1836–1897) Kis- és Nagy-küküllő vármegyék főispánja, országgyűlési képviselő és az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület alapító elnöke volt. Ő állította a segesvári Petőfi szobrot. *Bethlen Bálint* (1856–1913) Torda-Aranyos vármegyében gazdálkodott, a nagyenyedi körzetben képviselő és főispán volt. Nevéhez fűződik az Aranyos folyó új vashidjának megépítése Tordán, a tordai Főgimnázium épületének felépítése, a vármegyei Közkórház megnagyobbítása, korszerűsítése. Hagyományosan gondot fordított a más nemzetiségű és társadalmi pozíciójú emberekkel való kapcsolattartásra. *Bethlen András* (1847–1898) 1873–1882 között országgyűlési képviselő, a szabadelvű párt tagja. Brassó és Szeben vármegyék főispánja és szász comes. 1890-ben a Szapáry-kormány földművelési minisztere, posztját az első Wekerle-kormányban is megtartotta. Leánya, *Bethlen Margit* (1882–1970) író 1901-ben Bethlen István, a későbbi miniszterelnök felesége lett.

Bethlen István (1874–1946) a család XX. századi történetében a legmagasabb közjogi méltóságot viselt tagja: az ország miniszterelnöke. 1901-től országgyűlési képviselő, az I. világháborúban különböző frontokon teljesített szolgálatot. 1919-ben ő alapította a konzervatív Nemzeti Egyesülés Pártját, majd 1922-ben az Egységes Pártot. 1921–1931 között miniszterelnök. Nevéhez fűződik a Horthy-rendszer konszolidációja. A gazdasági stabilitás megteremtője, a modern szociális- és kultúrpolitika alapjait ő rakta le; külpolitikáját a trianoni békeszerződés revíziójának ügye határozta meg. Politikai befolyása a miniszterelnökségről való lemondása után is megmaradt.

Bethlen Béla (1888–1979). Beszterce-Naszód és Szolnok-Doboka vármegye főispáni tiszteit töltötte be 1940 és 1944 között, 1944 őszén Észak-Erdély polgári kormánybiztosa volt. A II. világháború viszontagságos éveit felelevenítő emlékiratait „*Észak-Erdély kormánybiztosa voltam*” címmel írta meg.

Bethlen Ödön (1852–1927) kapitányként szolgált a Monarchia kereskedelmi hajóin. Fiumében révkapitány. Tucatnyi nyelven beszélt, ázsiai utazásairól több helyen beszámolt. Legjelentősebb útjára a burmai uralkodó meghívására került sor Rangunban: „*Kirándulás Rangunban*” (Fiume 1875). Kolozs vármegye főispánja és az Erdélyi Református Egyházkerület főgondnoka volt. Fia, Bethlen Pál (1883–1971) Kolozsváron tanult jogot, Budapesten ügyvédként dolgozott. 1922–1944 között a felsőház tagja történelmi örökjogi család tagjaként. Feladatokat vállalt a Dohánytermelők Országos Szövetsége és az Árvízmentesítési Társaság elnökeként. Serényi Gabriellával kötött házasságából két gyermek, 1922-ben *Mária Ella* és 1925-ben *Ferenc* született. Az erdélyi református egyházat évszázadokon keresztül támogató Bethlen-család Patakon, a református egyház révén talált új „otthonra”. Szimbolikus ez a mondat. *Dr. Bethlen Pált* 1937-ben Sárospatakon iktatták be az Alsózepléni Református Egyházmegye gondnoki tisztébe. Székfoglaló beszédéből idézhetjük: „messziről jöttem, szülőföldemtől messzire szakadtam. Ha előre tekintek nehéz utat látok magam előtt”. Ő maga sem gondolta, hogy mennyire igazak lesznek szavai. A második világháború után Észak-, valamint Dél-Amerikába kerültek családtagjai. Ő maga 1961-ben vándorolt ki Argentínába. Leánya családja körében töltötte élete utolsó éveit. Sárospatakka azonban kialakult egy oly erős kötődés, mely a 60 évet, s a kontinensek közötti távolságot is túlélte.

Fia, Bethlen Ferenc 1947-ben Budapesten szerzett mezőgazdasági mérnöki oklevelet. Emigrációja után Dél-Amerikában egy magángazdaságban dolgozott. 1952-ben családjával együtt az Egyesült Államokba települt át, s nyugdíjazásáig egyetemen – 1961-től Plattsburgban az Agrárgazdasági Tanszéken – tanított. Szentimrey Ilonával kötött házasságából két gyermek, *Anna* és *Mihály* született. Bethlen Ferenc és felesége az 1990-es években többször ellátogattak Sárospatakra. Örömmel fogadott vendégként üdvözölték őket a Református Kollégiumban, a református egyházközségnél és a Rákóczi Múzeumban. A Rákócziak és a Bethlen-család múltja ma is sokszorosan összekapcsoló erőként ismertette meg, s tette barátokká őket. *Dr. Bethlen Ferenc* és felesége őszintén érdeklődött a sárospataki múzeumban folyó munka iránt. A Lorántffy-kiállításon örömmel fedezték fel I. Rákóczi György diplomatájának, Bethlen Ferencnek hegvestörét. Ez és a személyes emberi kapcsolatok inspirálták őket arra, hogy családi relikviákat ajándékozzanak a Magyar Nemzeti Múzeum Rákóczi Múzeumának. Így került a múzeumba Bethlen Pál díszszabalya hüvelye, ügyvédi oklevele, emlékdohánylevele; az ő és Serényi Gabriella díszlevele, családi fotóik.

A múzeumba került tárgyak, a Rákócziak mellett szolgálatot vállaló Bethlenek, a reneszánsz építész, *dr. Bethlen Pál* ténykedése és a *dr. Bethlen Ferenc*ccel kialakított személyes kapcsolat ösztönözték a múzeumot a Bethlen-kiállítás megrendezésére. A történelmi család teljes körű feldolgozására a téma évszázadokat felölelő időkorlátja, szerteágazó tevékenységük és számos nevezetes alakjuk folytán nem vállalkoztak a múzeum. Válogatásuk a magyarországi közgyűjteményekben, a református egyház gyűjteményeiben megőrzött tárgyak mellett elsősorban a Rákóczi Múzeumba került tárgye gyűjtemés megismerésére vállalkozik. A viseleti darabok a Nemzeti Kulturális Alap és a család támogatása révén restaurálásra kerültek. Ábrázolások, könyvek, ötvöstaragok és textilák mutatják be a család nevezetes alakjait, kastélyait, írói munkásságukat.

A kölcsönző intézmények: Tiszántúli Református Egyházkerületi és Kollégiumi Nagykönyvtár (Debrecen), a Debreceni Teológiai Szakkönyvtár, a Kistemplom-ispotályi Református Egyházközség (Debrecen), a Hajdúszováti Református Egyházközség, a Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei, a Nagyközségi Művelődési Ház és Könyvtár (Zsáka), a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, az Országos Széchényi Könyvtár (Budapest), az Iparművészeti Múzeum (Budapest) és a Magyar Nemzeti Múzeum (Budapest). A kiállítás segítői: Degenfeld Sándor, Haller Géza, a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal és a Zempléni Múzeum (Szerencs). A kiállítás a Nemzeti Kulturális Alap támogatása révén a Magyar Nemzeti Múzeum Rákóczi Múzeuma munkatársai kivételében készült. 2010. május 20-tól augusztus 29-ig, hétfő kivételével, naponta 10-től 18 óráig tekinthető meg. Leporellő és katalógus segíti a kiállítás alaposabb megismerését, biztosít szélesebb körű információt a családról, a bemutatott tárgyakról.

A legfőbb köszönet *dr. Bethlen Ferenc*nek szól, s hálával gondolunk feleségére, *Ilona* asszonyra is, akik adományaikat, e történelmi család relikviáit a Rákóczi Múzeumnak ajándékozták! Elődeik templomokat építettek, iskolákat alapítottak, tanárok, tanulók segítségére voltak. A támogatás évszázados hagyomány volt a Bethlenek körében, ehhez méltón cselekedett *dr. Bethlen Ferenc* és felesége is! Köszönjük! A tiszteletet és a köszönetet szeretnénk közvetíteni a látogatók felé. Gondoljunk tisztelettel Erdély talán legkiterjedtebb történelmi családjára, a katonákra, a politikusokra, a diplomatákra, a literátorokra, a nagyasszonyokra, akik igyekeztek becsülettel szolgálni a hazát!

Dr. Tamás Edit

Negyvenéves a jászkiséri Csete Balázs Honismereti Egylet

2010. március 13-án ünnepelte a Csete Balázs Honismereti Egylet 40 éves fennállását. Ez alkalomból meghívtuk a szívünkhöz közel álló honismereti körök tagjait és képviselőit: Jászdózsza, Jászágó, Jászkóhalma, Jászapáti, Kolozsvár, Ózd, Kölesd, Jászkisér vezetőit, és segítőinket, pártfogóinkat. Honismereti Szakkörünk 1970. március 15-én alakult. A jászkiséri születésű rajztanár, néprajztudós *Csete Balázs* nevét vette fel, aki szintén e napon született 1893-ban. Vezetője *Győri János* tanár lett. A szakkör alapító tagjai: *id. Arlett Sándor, Borbély Sándor, Illés András, Győri Jánosné, Halász Sándor, Nemes Zsigmond, Németh Sándor, Németh Sándorné, Medve Mária, L. Szabó Sándor, Szanku Tamás, Cs. Szabó Sándor, Cs. Szabó Sándorné*. A honismereti munka céljait az alábbiak fogalmazták meg: 1. Szűkebb hazánk, településünk népszokásainak felkutatása, megőrzése, továbbadása. 2. Településünkre jellemző tárgyi emlékek összegyűjtése, gyűjteménybe történő elhelyezése. 3. Nagyközségünk múltjának és történetének írásba való foglalása, pályamunkák készítése.

Névadónk szellemében dolgoztunk az elmúlt évtizedek alatt. Csete Balázs, mint lelkes néprajzkutató, mindent leírt, lerajzolt, ami a jászkiséri emberrel történt születésétől a haláláig. Nagy figyelmet fordított a mezőgazdasággal, állattenyésztéssel kapcsolatos szokásoknak, hiedelmeknek. Megfigyelte a községben használatos ragadvány és csúfneveket, de a legnagyobb figyelmet a gyermekek játékaire fordította. E témából jelent meg a szolnoki Damjanich János Múzeum Jászkunsági Füzetek sorozatában *A jászkiséri gyermekjátékok* című kiadvány, amely alapját jelenti az 1978-ban elkezdett és mai is működő játszóházainknak.

Kezdetben csak néprajzi tárgyakat gyűjtöttünk, és 1981-re már 2000 db tárgyunk volt a népi mestersegek köréből. Ezeket leltároztuk és az akkori Nagyközségi Tanács kiállítás céljából a rendelkezésünkre bocsátotta a régi II. sz. óvoda romos épületét. Ezt a tagság társadalmi munkában felújította, a tárgyakat hat helyiségben helyezték el. A tárgygyűjtést fokozatosan kiegészítette a helyi népszokások megfigyelése, írásos rögzítésük. Ehhez főleg a szolnoki Damjanich János Múzeumtól, a jászberényi Jász Múzeum és a Budapesti Néprajzi Múzeum munkatársaitól kaptunk és kapunk segítséget. Győri János 31 évig vezette a szakkört, irányította a munkát. Mindvégig meghatározó volt a honismereti szakkör munkájában.

2001 óta *Benedek József* a szervezet elnöke, 2007 októbere óta pedig egyesületként tevékenykedünk. Munkánkat öt fős vezetőség irányítja. Továbbra is fontos feladat a népi hagyományok őrzése, a játszóház folytatása, a fiatalság nevelése. 2009-ben huszadik alkalommal rendeztük meg az „Apáról-fiúra” rendezvényt, a népi gyermekjátékok közösségi bemutatóját, ahol a Jászságból-Kunságból érkezett fiatalok mutatják be hagyományos játékaikat. Tagjaink idős koruk ellenére aktívak: rendszeresen járunk az ország valamelyik szegletébe játszóházba vagy színházba.

A megalakulásunk évfordulójának tiszteletére rendezett ünnepséget *dr. Dobos László*, a Jászok Egyesületének ügyvivője nyitotta meg, ki méltatta a honismereti munkán belül egyesületünk tevékenységét is.

50 éves a szervezett honismereti mozgalom címmel *Halász Péter*, a Honismereti Szövetség elnöke tartott előadást, melyből megismerhettük a mozgalom múltját. Ünnepségünk folytatásaként *dr. Selmeczi Kovács Attila* egyetemi tanártól a *Nemzeti jelképek a Jászkunság tárgykultúrájában* címmel hallhattunk érdekes, tartalmas előadást.

Felkért előadóink sorát *Hortiné dr. Bathó Edit* a Jászberényi Jász Múzeum Igazgatója zárta: *Garádjától a Lindab kerítésig, kerítések a Jászságban* címmel sokat tudhattunk meg a kerítésekről.

Meghívott vendégeink hozzászólása következett, majd az évforduló alkalmából emléklapketten ajándékoztunk minden kedves vendégünknek és tagjaink részére. Az ünnepség a Napközi Konyha éttermében folytatódott, ahol baráti beszélgetések, jó ételek és finom bor kíséretében még dalra is fakadt a csaknem 150 főnyi társaság. Domaházáról érkezett vendégeink *Elek Menyhért* és *Elek László* citerával, köcsögdudával kísért népdal összeállítása tette hangulatosabbá, felejthetetlenné a napot.

Reméljük és bízunk benne, hogy még jó pár évet tudunk így együtt eltölteni.

Torma Márta

Megnyílt a Felvidéki Népviseletes Babák Háza Búcsón

A kiállítás több mint 10 éves vándorlása után „hazataláltak” a felvidéki népviseletes babák. *Szobiné Kerekes Eszter* és bátyja *Kerekes András* a búcsi örökséget, egykori családi házukat ajánlották fel erre a célra. A falu fő utcájának 11. száma alatt több mint 10 éve lakatlanul állt a régi parasztház, ahol a két testvér egykor született és felnőtt. A *hambitos* kiscgazda paraszti porta már-már lebontásra volt ítélve, amikor is Eszter asszony – más megoldás nem lévén – felajánlotta az általa vezetett Kultúráért és Turizmusért Társulásnak, hogy állandó múzeumi jelleggel itt kapjanak helyet a felvidéki népviseletekbe öltöztetett babacsaládók.

A Szobinétól kapott beöltöztetés ötletét több mint 10 éve a komáromi járás óvodapedagógusai hagyták jóvá, a magyar iskolába iratás programjaként. A magyar családi modell megőrkítése, az összetartozás öröme is motiválta a szervezőket. A héttagú babacsalád: öreg asszony-öreg ember, házaspár, az ifjú házaspár és az első gyermek beöltöztetése jelzi az egykori ideális családmódot. Az egységes formájú rongybabákat a Mezőkövesdi Matyó Ipari Szövetkezetnél készítették. A Szobi házaspár néprajzosok és kulturális szervezők segítségével felkeresték Dél-Szlovákia magyarok lakta tájegységeit, s a még élő egykori varróasszonyokat, s felkérték őket az eredeti viseletek másolatának elkészítésére. Először Búcsón 1998-ban, a Tavaszai Hadjárat regionális ünnepein mutattak be 9 családot. Akkor még senki nem hitte, hogy megmozdul a Felvidék minden tájegysége, felszínre kerülnek a megkopott fényképek vagy még a láda mélyén lévő régi viseletek, és elkészülnek az eredeti viseletek kicsinyített másai. Mikközben a folyamatosan bővülő kiállítási anyag megjárta nemcsak a hazai tájakat, de Magyarországon sok-sok települést is, sőt Hannoverben a világkiállításon a magyar pavilon ékessége volt, csakúgy mint Strassbourghban az EU-parlamentben.

Az értékes anyag egyedi, nemcsak Szlovákián, de a magyar kultúra területén is. Mintegy 11 tájegység 50 településének egykori népviseletét őriz a csaknem 350 darabos bemutató. Ezért is volt fontos, hogy egy állandó jellegű kiállítási lehetőséget teremtsenek a kezdeményezők, vagyis Szobi Eszter. Az esztétikus kivitelű anyag sokat segíthet a magyar iskolák diákjainak, de a felnőtt hagyományörzőknek is. A múzeum létrehozásánál fő szempont volt, hogy az anyagnak megfelelő közegben, térben kapjanak helyet a kiállítandó babacsaládok. Szobi Eszter szakemberek segítségével méltó „otthont” teremtett számukra, amivel gazdagabb lett az egyetemes magyar népi kultúra tárháza. A szlovákiai magyarság egyetlen olyan intézménye lett ez a múzeum, ahol a múlt értékeit őrzik majd az utódok is. A házat és a berendezést is pályázatokból, adományokból, és a Búcsóról elszármazott, Pesten élő Csenger Sándor vállalkozó támogatásával sikerült megvalósítani.

Dániel Erzsébet

Bodrogszerdahely (Mester Tibor felvétele)

KÖZHASZNÚ BESZÁMOLÓ

a Honismereti Szövetség 2009. évi tevékenységéről

Honismereti Szövetségünk Elnöksége feladatait a 2009. esztendőben is az Alapszabályban megfogalmazottaknak eleget téve, a Küldöttgyűlés ajánlásai alapján határozta meg és végzete az alábbiak szerint.

SZERVEZETI ÉLETÜNK:

- A Szövetség Küldöttgyűlése egy alkalommal – 2009. február 25-én – ülésezett, amelyen megvitatta és elfogadta a 2008. évről szóló tartalmi beszámolót és közhasznú pénzügyi elszámolást, a 2009. évre szóló feladat és költségtervet, valamint a Felügyelő Bizottság jelentését.

- Az Elnökség a feladattervnek megfelelően négy alkalommal ülésezett (március 3, május 5, november 3, december 9), a meghívókban jelzett napirendi pontok szerint. Az üléseken megbeszéltük az időszertei tennivalókat, előkészítettük, szakmai javaslatokkal segítettük a továbbképzések, konferenciák szervezését. Áttekintettük a két ülés között végzett munkát, az Elnökség tagjai tájékoztatták az elnökséget a megyéjükben történt eseményekről, rendezvényekről. Az elnökségi ülésekről emlékeztető készült, amit az Elnökség tagjai megkaptak.

- A Felügyelő Bizottság januári ülésén áttekintette a 2008. évi rendezvényeket és a pénzgazdálkodást, s erről tájékoztatták a Küldöttgyűlést. A Bizottság tagjai meghívót kaptak az ülésekre és az országos rendezvényekre, így észrevételeik tapasztalataikon alapultak.

- A Honismeret folyóirat Szerkesztő Bizottsága hat alkalommal ült össze egy-egy szám anyagának összeállítására. Megvitatott a közlésre szánt írásokat, összeállítottuk a Honismereti Akadémia és a „Magyar Nyelv Éve 2009” témájú tematikus számot, az Évfordulónaptár alapján megterveztek a jeles évfordulókra emlékező írásokat. Megszerkesztettük a konferenciák közlésre szánt anyagát, közzé tettük szervezeti életünk híreit.

- Az Elnökség által felkért szakmai ad hoc bizottságok segítséget nyújtottak a rendezvények programjainak összeállításában, a témakörök kijelölésében, az előadók kiválasztásában, felkérésében.

- Megyei tagszervezeteink alapszabályuknak megfelelően hívták össze közgyűlésüket, elnökségi üléseiket, vállalkoztak országos, valamint regionális rendezvények közös szervezésére.

Szervezeti életünk működtetéséhez az *Oktatási és Kulturális Minisztériumtól*, valamint a *Nemzeti Civil Alaptól* nyert működési pályázati támogatást használtuk fel.

* * *

Országos rendezvényeink a feladattervnek megfelelően egyrészt tagjaink továbbképzését, másrészt a jeles évfordulókra való emlékeztést szolgálták.

- **A Honismeret Napja** alkalmából március hónapban emlékülést szerveztünk *Morvay Péter* születésének 100. évfordulójára. A mintegy 60 résztvevő mellett jelen voltak a család tagjai is. Az előadók személyes hangú vallomásokban méltatták *Morvay Péter* néprajzi, honismereti tevékenységét, gazdag életútját.

- **A XXXVII. Országos Honismereti Akadémiára** június 28 és július 3-a között került sor a Békés Megyei Karácsonyi János Honismereti Egyesülettel közös szervezésben, 164 hazai és 24 külföldi résztvevővel (tag és társzervezetek küldöttei, jelentkezői), de az előadások nyitottak voltak a helyi érdeklődők számára is. Előadások és korreférátumok hangzottak el „*Az ember és természet – Tessedik Sámuel szellemi öröksége*” témakörben, országos és helyi, valamint külföldi kutatók tolmácsolásában. A szekcióüléseken a küldöttek továbbgondolták saját tapasztalataikkal kiegészítve az elhangzottakat. A tartalmas szakmai program keretében egész napos tanulmányúton ismerkedhettek a megye tárgyi és szellemi kulturális értékeivel, természeti kincseivel. Rendezvényünket a *Nemzeti Kulturális Alap*, a *Szülőföld Alap*, a *Művészeti és Szabaművelődési Alapítvány* támogatta, helyben pedig a Megyei Közgyűlés, a Városi Önkormányzat és a Városi Művelődési Központ segítette munkánkat Nagy segítséget jelentett a közgyűjtemények munkatársainak közreműködése előadóként, szervezőként, tanulmányút vezetőként.

A VIII. Országos Iskola és Honismeret Konferenciánk társszervezője ezúttal a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Honismereti Egyesület és a Kazinczy Társaság volt, a helyszín pedig Széphalom, október 2-4-e között. A mintegy hetven résztvevő (köztük 44 megyei küldött) „A Magyar Nyelv Éve

– 2009” a nemzeti évfordulóhoz kapcsolódva „Kazinczy és a magyar nyelv az iskolában” témakörben hallgatott előadásokat. A második napon tanulmányút keretében vettük sorra Kazinczy és Rákóczi Ferenc emlékhelyeit, mindenhol meg hallgatva néhány előadást és egy-egy odaillő, szép verset. A rendezvény létrejöttét a *Nemzeti Kulturális Alap Közművelődési Kollégiuma* a megyei egyesület pályázatán keresztül támogatta.

• **A XIV. Országos Kiadványszerkesztői Konferenciát** a Komárom-Esztergom Megyei Honismereti Egyesülettel közösen szerveztük Esztergomban november 13–15. között. Témája „A hagyománygyűjtés – feldolgozás – ápolás módszertani kérdéseinek megjelenése a honismeret-helytörténeti kiadványokban” volt, amelynek megvitatását, országos, megyei és külföldi előadók, korreferálók segítették. A szállást is igénybe vevő 45 résztvevő mellett mintegy 30 érdeklődő volt jelen a három nap során. A programot az *Oktatási és Kulturális Minisztérium* meghívásos pályázatán elnyert támogatásból tudtuk megvalósítani.

* * *

Az ifjúságot mozgósító rendezvényünk a **XIV. Országos Ifjúsági Honismereti Akadémia** volt, amit a Békés Megyei Karácsonyi János Honismereti Egyesülettel közösen szerveztünk Gyulán, október 26-29-e között, 65 fő részvételével, közülük 54 volt a hazai és külföldi diák. Az előző évi javaslat alapján a diákok a *Családom története – családfám*” témát dolgozták fel. A három felnőtt előadón kívül huszonegy diák korreferáló dolgozta fel és mutatta be nagyon szívesen, érdekesen családját. A nagyszerű program megvalósítása a *Nemzeti Kulturális Alap* és a *Művészeti és Szabdművelődési Alapítvány* támogatásával vált lehetővé.

* * *

Szövetségünk folyóirata, a **HONISMERET** hat alkalommal jelent meg, számonként 1000 (a hármas, akadémiai tematikus szám 1100) példányban, 7-9 ív terjedelemben. Az előfizetők száma 566-ra csökkent, az eladott példányok száma számonként 30-40 volt. A rendezvények résztvevői a részvételi hozzájárulás részeként kaptak egy-egy példányt. A folyóirat a *Nemzeti Kulturális Alap Ismeretterjesztés és Környezetkultúra Kollégiumának* támogatásával jelenhetett meg. Az 5. a Magyar Nyelv Éve alkalmából Kazinczy Ferencre emlékező, az anyanyelv állapotát feldolgozó tematikus számot pedig a *Balassi Intézet* is támogatta. A lap terjesztéséhez az *Oktatási és Kulturális Minisztériumtól* nyert működési támogatásból használtunk fel nagyobb összeget.

* * *

Rendezvényeink szervezéséhez, pénzügyleteinek könyveléséhez az *Oktatási és Kulturális Minisztériumtól* nyert működési pályázati támogatásból használtunk fel.

* * *

Honismereti Szövetségünk Honlapja folyamatos frissítésre működik, programterveinket, meghívóinkat, szervezeti életünk híreit, a rendezvényekről készült részletes beszámolókat, a Honismeret folyóirat időszerű számának tartalomjegyzékét mindenki által elérhetővé tettük. Elindítottuk a *Honismereti Ki-Kicsoda* oldalt is, várva a megyei egyesületek anyagait.

* * *

Magyei egyesületeink 2009-ben is sokrétű, tartalmas munkát végeztek. Az Elnökséggel közösen szervezett rendezvényeken kívül helyi konferenciákat, egyre több megyében *A Honismereti Napját*, évfordulós megemlékezéseket szerveztek, több helyen határon átnyúló kapcsolatok ápolására is felhasználva a programot. Az egyesületek tagjainak összetartását szolgálták a tanulmányutak, kirándulások. Néhány megyében hagyománya van a megyei honismeret-helytörténeti vetélkedőnek általános és középiskolás diákok részvételével. A honismereti táborokat anyagilag nem tudtuk ugyan támogatni, de a megyei egyesületek segítettek a szervezésben.

Az országos és megyei, helyi rendezvényeken sok száz diákkal és felnőttel kerültünk alkalmi – néha rendszeressé váló – kapcsolatba. Munkáját mindenki térítés nélkül, a mozgalom iránti elkötelezettséggel végezte. Eredményeink közösek, a munkában való részvételért mindenkinek köszönetet mondunk!

Egyszeres könyvvitelt vezető egyéb szervezetek közhasznú egyszerűsített beszámolójának mérlege

2009. ÉV

adatok ezer Ft-ban

	A tétel megnevezése	Előző év	Előző évek helyes- bítései	Tárgyév
a	b	c	d	e
1.	A. Befektetett eszközök (2–4 sorok)	158		86
2.	I. IMMATERIÁLIS JAVAK			
3.	II. TÁRGYI ESZKÖZÖK	158		86
4.	III. BEFEKTETETT PÉNZÜGYI ESZKÖZÖK			
5.	B. Forgóeszközök (6–9 sorok)	1.592		1.531
6.	I. KÉSZLETEK			
7.	II. KÖVETELÉSEK	203		53
8.	III. ÉRTÉKPAPÍROK			
9.	IV. PÉNZESZKÖZÖK	1.389		1.478
10.	ESZKÖZÖK (AKTÍVÁK) ÖSSZESEN (1.+5. sor)	1.750		1.617
11.	C. Saját tőke (12–16 sorok)	1.050		1.000
12.	I. INDULÓ TŐKE / JEGYZETT TŐKE			
13.	II. TŐKEVÁLTOZÁS / EREDMÉNY	1.157		1.050
14.	III. LEKÖTÖTT TARTALÉK			
15.	IV. TÁRGYÉVI EREDMÉNY KÖZHASZNÚ TEVÉKENYSÉGBŐL	-107		-50
16.	V. TÁRGYÉVI EREDMÉNY VÁLLALKOZÁSI TEVÉKENYSÉGBŐL			
17.	D. Tartalék			
18.	E. Céltartalékok			
19.	F. Kötelezettségek (20–21 sorok)	700		617
20.	I. HOSSZÚ LEJÁRATÚ KÖTELEZETTSÉGEK	600		600
21.	II. RÖVID LEJÁRATÚ KÖTELEZETTSÉGEK	100		17
22.	FORRÁSOK (passzívák) ÖSSZESEN (11.+17.+18.+19. sor)	1.750		1.617

Keltezés: 2010. február 4.

Halász Péter
a szervezet vezetője

Egyszeres könyvvitelt vezető egyéb szervezetek közhasznú egyszerűsített beszámolójának eredménylevezetése

2009. ÉV

adatok ezer Ft-ban

a	A tétel megnevezése	Előző év	Előző évek helyes- bitései	Tárgyév
a	b	c	d	e
1.	A. Összes közhasznú tevékenység bevétele (1.+11.)	15.328		14.323
2.	1. PÉNZÜGYILEG RENDEZETT BEVÉTELEK (1.+2.+3.+4.+5.+6.)	15.328		14.323
3.	1. Közhasznú célú működésre kapott támogatás	284		260
4.	a) alapítótól			
5.	b) központi költségvetéstől			
6.	c) helyi önkormányzattól			
7.	d) társadalombiztosítótól			
8.	e) egyéb	284		260
9.	2. Továbbutalási céllal kapott	2.700		1.100
10.	3. Pályázati úton elnyert támogatás	8.400		9.151
11.	4. Közhasznú tevékenységből származó bevétel	3.842		3.713
12.	5. Tagdíjból származó bevétel			
13.	6. Egyéb bevétel	102		99
14.	II. PÉNZBEVÉTELT NEM JELENTŐ BEVÉTELEK			
15.	B. Vállalkozási tevékenység bevétele (1.+2.)			
16.	1. Pénzügyileg rendezett bevételek			
17.	2. Pénzbevételt nem jelentő bevételek			
18.	C. Tényleges pénzbevételek (A./I.+B./1.)	15.328		14.323
19.	D. Pénzbevételt nem jelentő bevételek (A./II.+B./2.)			
20.	E. Közhasznú tevékenység ráfordításai (1.+2.+3.+4.)	15.652		14.373
21.	1. Ráfordításként érvényesíthető kiadások	15.326		14.301
22.	Ebből: továbbutalt támogatás	2.700		1.100
23.	2. Ráfordítást jelentő eszközváltozások			
24.	3. Ráfordítást jelentő elszámolások	109		72
25.	4. Ráfordításként nem érvényesíthető kiadások	217		
26.	F. Vállalkozási tevékenység ráfordításai (1.+2.+3.+4.)			
27.	1. Ráfordításként érvényesíthető kiadások			
28.	2. Ráfordítást jelentő eszközváltozások			
29.	3. Ráfordítást jelentő elszámolások			
30.	4. Ráfordításként nem érvényesíthető kiadások			

	A tétel megnevezése	Előző év	Előző évek helyesbítései	Tárgyév
a	b	c	d	e
31.	G. Tárgyévi pénzügyi eredmény (+1.+2.)	-215		22
32.	1. Közhasznú tevékenység tárgyévi pénzügyi eredménye (A./I.- E./1.- E./4.)	-215		22
33.	2. Vállalkozási tevékenység tárgyévi pénzügyi eredménye (B./I.- F./1.- F./4.)			
34.	H. Nem pénzben realizált eredmény ($\pm 1. \pm 2.$)	-109		-72
35.	1. Közhasznú tevékenység nem pénzben realizált eredménye (A./II.-E./2.-E./3.)	-109		-72
36.	2. Vállalkozási tevékenység nem pénzben realizált eredménye (B./2.- F./2.- F./3.)			
37.	I. Adózás előtti eredmény (B./I - F./1.) + H/2.)			
38.	J. Fizetendő társasági adó			
39.	K. Tárgyévi eredmény	-107		-50
40.	1. Közhasznú tevékenység tárgyévi eredménye (A./I. +A./II.) - (E./1.+E./2.+E./3.)	-107		50
41.	2. Vállalkozási tevékenység tárgyévi eredménye (I.- J.)			
TÁJÉKOZTATÓ ADATOK				
42.	A. Pénzügyileg rendezett személyi jellegű ráfordítások			2.071
43.	1. Bérköltség			1.617
44.	ebből: - megbízási díjak			1.617
45.	- tiszteletdíjak			0
46.	2. Személyi jellegű egyéb kifizetések			117
47.	3. Bérjárulékok			337
48.	B. Pénzügyileg rendezett anyag jellegű ráfordítások			153
49.	C. Értékesítési leírás			.72
50.	D. Pénzügyileg rendezett egyéb jellegű ráfordítások			12.077
51.	E. A szervezet által nyújtott támogatások (pénzügyileg rendezett)			-
52.	Tárgyévben Apeh által kiutalt 1% összege			57

Keltezés: 2010. február 4.

Halász Péter
a szervezet vezetője

2009. évben pénzben beérkezett támogatások felhasználása
(Ft-ban)

<i>Felhasználási cél</i>	<i>2009. évi pénzügyi ráfordítások</i>	<i>2009. évben pénzben kapott támogatások</i>
Honismeret folyóirat	5.077.228,-	
XXXVII. Orsz. Honism. Akadémia	4.747.101,-	
XIV. Orsz. Ifj. Honism. Akadémia	933.868,-	3.703.350,}
IX. Iskola és Honismeret Konferencia	63.205,-	
XIII. Kiadványszerkesztői Konf.	1.160.961,-	
Egyéb közhasznú célok	1.218.622,-	
		3.400.000,-
		1.600.000,-
		780.060,-
VIII. Iskola és Honismeret Konferencia fel nem használt	-72.000,-	
<i>Összesen:</i>	<i>13.200.985,-</i>	<i>9.411.410,-</i>
Közvetített támog. – Bácsország lapra	1.000.000,-	1.000.000,-
– Alkotói támogatásokra:	100.000,-	100.000,-
(szerződés szerint 2009-ben fizetendő része)		
<i>ÖSSZESEN:</i>	<i>14.300.985,-</i>	<i>10.511.410,-</i>

Megjegyzés:

Az „A – B – C” táblázatok nem tartalmaznak szerződésben már megítélt, de a 2009. évben bankszámlára be nem érkezett pénzüsségeket.

Budapest, 2010. február 4.

Készítette: *Gál Sándorné*

In memoriam

Gedai Gyula

Egészséges társadalomban a polgárok felelősséget éreznek a társadalmi problémák iránt, de egymásért is. Ez a felelősségérzet hozott és hoz létre olyan társadalmi szervezeteket (mai szóval civil szervezeteket), amelyek a polgárokat egy cél, vagy akarat, vagy csupán egy közös érdeklődés formális szervezetbe tömöríti. A szervezetek céljuk szerint igen különbözőek, de kiemelkedők azok, amelyek a társadalmat, a közösségeket magasabb értékrendre ösztönzi. A keresztény egyházak az ilyen célokat általában mindenkor támogatták.

A két világháború között különösen kiemelkedő volt a Katolikus Agrárifjúsági Legényegyesületek Országos Testülete, ismert nevén a KALOT, amely 1935 szeptemberében alakult. A KALOT vagyoni helyzetétől, vallásfelekezettől függetlenül hozta össze a vidéki keresztény ifjúságot. Célja a „krisztusibb ember, a műveltebb falu, az életerős nép és önértetes magyar”, célja a falu népének lelki és kulturális felemelkedése, de a parasztság szociális helyzetének javítása is. A KALOT nagy súlyt fektetett az oktatásra: tanfolyamokat szervezett, majd népfőiskolákat alapított, 1940–1943 között 19 népfőiskola alakult meg. 1940-ben a KALOT-nak 2500 helyi szervezetben 300 ezer tagja volt.

1944-ben a nyilas kormány, 1946-ban a kommunisták oszlatták fel a KALOT-ot. Az újjászülés 1982-ben a népfőiskolai vezetők és nevelők találkozásával kezdődött. 1983-ban megalakult a Népfőiskolások Baráti Köre, majd 1989-ben ismét népfőiskolát szerveztek és 1999-ig 45 népfőiskola alakult.

A KALOT egyik legeredményesebb szervezete Nagykátán volt, Bálint József egyenesen nagykátai modellnek nevezte a KALOT nagykátai tevékenységét, ahol 1997-ben igen sajátos intézmény alakult. Olyan oktatási egység, ahol elsősorban mezőgazdasági (szántó, kert) ismereteket tanítottak, de emellett hitoktatás, néptánc, népzene ismerete (és természetesen gyakorlata) is volt. A nagykátai modellről az 1990-es években főleg a Pest megyei Hírlap számolt be rendszeresen. 1990 augusztus 23-án írta: „ez év februárjában alakult meg Nagykátán – Pest megyében elsőként – a Rákóczi Ferenc Katolikus Népfőiskolai Szövetség nagykátai köre ... Szervezője, mindenese Gedai Gyula, aki 68 évesen, fiatalokat megszégyenítő lelkesedéssel, lendülettel dolgozik ismét ...” Igen, ismét, mert Gedai Gyula, Nagykáta Gyula bácsija a háború előtt kezdte a KALOT céljainak megvalósítását. Tudjuk, hogy a kommunista diktatúra által megszüntetett keresztény, nemzeti intézményeknek milyen nehéz az újjászervezése: a több évtizedes kommunista butítás, hazugság, csalás, történelemhamisítás máig hat. Am Nagykátán még volt olyan ember, akiben – a háború előtti erkölcsből eredően – élt a nemzeti keresztény ideál, nem csak beszélt, hanem cselekedett is. „... Gedai Gyula bácsival kell kezdenünk. Tőle indult el és kezdettől fogva ... az ő energiájától forog a gépezet.” (Heti Magyarország, 1992 július 10.)

Gedai Gyula 1009. november 12-én meghalt. De Gyula bácsi több évtizedes energiájától tovább „forog a gépezet.”

G. I.

Töttös Sándor

A jóbarát, a minden téren hiteleset, szépet megvalósítani akaró, biztos tudású, segítségre bármikor kész munkatárs, a kevesek között Baranya egyik utolsó öröklője hazatért Urához, Akit mindvégig hűséggel szolgált – úgy is, mint a zengővárkonyi református gyülekezet hosszú éveken át hűséges gondnoka.

Dreczky Katalin, a Pécsváradi Művelődési Központ igazgatója, aki Töttös Sándoréknak nemcsak faluszomszédja, hanem munkatársa is volt a kultúra szolgálatában, így ír róla: „Neve összefonódott szülőfalujával, Zengővárkonnyal. Ebben a reformátusok-lakta parányi magyar faluban szüleitől a paraszti élet becsületes munkáját, kitarását látta, tanulta. Édesanyja híres szövőasszony volt, tőle tanulta a kézi szövés tudományát... Maga készítette az Együttes számára a viseleti darabokat, a kiegészítőket. ... 1970 óta hűséges társa, egykori táncos párja, mindvégig mellette állt, és biztosította számára azt a nyugodt hátteret, amit ez az alkotó munkával teli élet megkívánt.”

Innentől kezdve pedig szóljon róla, nálam ugyancsak avatottabb tollal *Gállos Orsolya*, a Pécsváradi Várbaráti Kör elnöke, a Ljubljana Egyetem magyar tanszékének professzora, a közművelődés szolgálatában Töttös Sándoréknak szintén munkatársa, de legfőképpen: ugyancsak igaz barát.

„Töttös Sándor, a népművészet mestere, népi iparművész, a magyar kultúra lovagja (1939–2009).

December 22-én temettük Zengővárkonyban a falu szülöttét, Töttös Sándort, aki súlyos betegség, sok szenvedés után küzdötte át magát a másvilágra. Neve egyé vált szülő és élető falujával, Zengővárkonyal. Innen merítette a hagyományt, a tudást, az erkölcsöt. Itt tanította meg hitre Fülep Lajos nagytiszteletű úr és hazaszeretetre, emberségre Császár János tanító úr. Édesapja, a decsi Töttös Gábor és édesanyja, Tolnai Erzsébet indította útnak a paplak mellett álló ősi családi házból.

Az igazi feladat 1972-ben találta meg, amikor Császár János reá bízta a *Röpülj, páva!*-mozgalom hatására újjászervezett Zengővárkonyi Népiegyüttest. Mögöttük ott volt a Gyöngyösbokréta-hagyomány a két világháború közti időkből, ott volt a még élő népművészet. És Töttös Sándor ezt élesztette újjá, állította színpadra mindig megújuló együttesével: 500 táncos és 100 zenész fordult meg ebben a közösségben, amely oly szeretettel köszöntötte Töttös Sándort 70. születésnapján, az elmúlt májusban.

Nemcsak a népdalokat, a táncokat gyűjtötte össze a várkonyi öregektől és a saját emlékeiből, hanem a helyi viseletnek már-már elfeledett, néha csak egy-egy régi képen őrzött darabjait, a gyöngyhímzést valamint a zengővárkonyi szövést is. Utóbbi páratlanul gazdag hagyománya megéledt, készül ma is a Töttös Sándor által felélesztett bodorvaszon és a minták, mint a tikszömös vagy a rozsmaringos. (És az ezekből tervezett önálló, a zsüri által elfogadott mintái. *S.F.né*)

Ezért a munkásságáért nyerte el a *Népművészet mestere*, *Népi iparművész* kitüntető címet, a *Muharay Elemér-életműdíjat*, *Gránátalma-díjat*, a *Sárközi nagydíjat*, az *Országos Szótespályázat I. díját*, és a *Magyar Kultúra Lovagjává* avatták. 70. születésnapján Zengővárkony díszpolgárává választották.

Harminc éven át vezette a Zengővárkonyi Népiegyüttest, amelyben mindig van pécsváradi táncos is, és amelynek hosszú időn keresztül a pécsváradi szövetkezetek voltak a fenntartói. Nemcsak a hazai fórumok szinte mindegyikén csodálták meg e vidék táncait, hanem mintegy 40 külföldi szereplés alkalmával is.

Ennek az élő népművészetnek köszönhetően nyílt meg 1978-ban Zengővárkony tájháza, benne a szövőműhellyel, ahol ma is az ő útmutatása nyomán készítik a hagyományos textileket. Töttös Sándor ekkortól tíz éven át, nyugdíjazásáig Pécsváradon a Fülep Lajos Művelődési Központ művészeti előadója. Végre fő hivatásával foglalkozhat. Játsszóházakat, szakköröket vezet, rangos díszítőművészeti, néprajzi kiállításokat szervez, új ötletekkel gazdagítja a Leányvásárok programját. Munkássága ezzel azt a rokonságot is demonstrálja, amely összefüzi Pécsvárad és Zengővárkony református magyarjait. De nemcsak városunkkal, hanem a többi rokonnal, Váraljával, és a Sárköz falvaival, valamint a határon túli, Belső-Drávaszögi magyar falvakkal, Várdaróccal, Kopáccsal is tartotta a kapcsolatot. Feledhetetlen kirándulásra vezette a Pécsváradi Várbaráti Kört a Sárközbe, és tartott viseleti bemutatót is az egyesületben.

Mindez további gyűjteményeket vonzott Zengővárkonyba, legutóbb a Míves Tojás Gyűjteményt, amelynek egyik megbecsült gondnoka lett.

Érzékeny alkotóember volt, aki hihetetlen termékenységgel és természetességgel, jókedvvel, szeretetre méltó humorral hozta létre és adta közre mindezt. Üres hazafias szövegek helyett életével tett tanúságot a hazához, a szülőföldhöz és a hagyományhoz való hűségéről. És amit tudott, átadta a fiataloknak. Ahogyan a Zengővárkonyi Népiegyüttes vezetéséhez is megtalálta utódját Mohácsi István személyében, aki gyermekkorától itt muzsikált.

Kedves táncosai most sárközi gyászba öltözve, egy szál fehér rózsával álltak sorfalat ravatalánál. Töttös Sándor Zengővárkony temetőjében alussza örök álmát. Távozásával az élő népművészet egyik utolsó ismerőjét és alkotóját veszítettük el.

Öröm, hogy közöttünk élt, és mi tanúi lehettünk az általa létrehozott gazdagságnak.

Gállos Orsolya.”

Nemrég, amikor betöltött hetvenedik életévét ünnepelte Baranya megye és benne a kultúrában dolgozók, még húszat kívántunk neki. Az évek óta beteg szív, s a Felsőhatóság másként döntött. Isten Vele, Sándorunk!

Dr. Simor Ferencné

KÖNYVESPOLC

Helytörténeti kiadványok a „Hepehupás, vén Szilágy”-ról

Ady Endre élete és munkássága tette a magyar köztudatban egyértelműen közismertté a Szilágyságot.

Ady verseiben („Hepehupás, vén Szilágyban, / Hét szilváfa árnyékában / Szunnyadt lelkem ezer évet”) és prózájában is („Az Ady-család a Szilágyság egyik legrégebbi családja, ősi fészke Od. Ad. később Diósd...”.) büszkén vallotta magát szilágyságinak, szülőfaluja (Érindszent) születésekor (1877) még Szilágy megyéhez tartozott (ma Adyfalva, Szatmár megye). Annak székelyén, a kálvinista „nagyiskolában” végezte el a gimnázium felső osztályait (1892–1896), itt írta első verseit, prózai kísérleteit, diáklapot szerkesztett és vallotta már befutott költőként, hogy „*Aki vagyok, az a négy zilahi esztendő által vagyok. És más nem lehetek.*” Többször is visszatért ide („*Azért hoztam haza a lelkem, hogy érintse szülő talaját.*”), ígérve, hogy „*Majd visszatérek újra, s beszámolok a helynek, mely lelkem formálta*”, és hogy erőt merítsen életének újabb „stációi” előtt.

A Szilágyság mint tájegység Erdély észak-északnyugati részén átvonuló vulkános (Avas–Gutin–Cibles) és a Réz–Meszes-hegység között terül el. Ez a halomvidék („Hepehupa”) az Alföld felé egyre alacsonyodik, széles folyóvölgyek szelik át, megkönnyítve ezzel a kapcsolatot Erdély és az Alföld között. Sokáig összefüggő erdőszeg borította a tájat Silvania néven (Anonymusnál Iguan-Igyfan-szent rengeteg), míg tőle keletebbre Erdély (1150-Erdeuele-erdőn-túl) Ultra- vagy Transilvania néven volt ismert.

Tájegység volt és maradt, a legnagyobb része közgazgatásilag Kraszna és Közép-Szolnok megyéhez, az 1876. évi átszervezés után pedig Szilágy vármegyéhez tartozott. Akkor számos érmelléki falu – Ady szülőfaluja is – Szilágy vármegyéhez került. A mai Szilágy megye a tájegységnek valamivel több mint a felét foglalja magába.

A Szilágyság múltjának, történetének máig felülmúlhatatlan felkutatója, megírója Petri Mór (1863–1945) volt. Az egykori vármegye szülőltje (Tasnádszarvad) a középiskolát Zilahon végezte és később itt volt rendes tanára a Református Kollégiumnak 1889–1894 között, majd a vármegye tanfelügyelője. Ez utóbbi tisztségviesésének korszakára esik élete fő művének, a „Szilágy vármegye monographiájá”-nak a megírása (I–VI., 1901–1904.). A csaknem 5000 lapnyi monográfia máig a Szilágyság történetének, földrajzának és néprajzának legátfogóbb leírása. A monumentális műnek sikerült a XIX. század végén még fellelhető emlékeket megmenteni az utókor számára, és ahogy a szerző az Utószóban írta, műve „*Kiáltó szó a Partiumnak, a szent Kőleseynek, a nagy Wesselényinek századokon át elhanyagolt földjéről.*”

Az elkövetkező évtized nem kedveztek, sőt olykor szinte lehetetlenné tették a Szilágyság múltjának, még élő hagyományainak további kutatását, átfogó tanulmá-

nyok megjelentetését. Egy pár könyv mégis jelezte, hogy a szakemberek, szakírók nem feledkeztek meg Ady hepehupás, vén Szilágyáról, a tájegység néprajzáról (Dr. Kós Károly–Szentimrei Judit–Dr. Nagy Jenő: Szilágysági magyar népművészet. 1974.), népzenekeincséről (Almási István: Szilágysági magyar népzene. 1979.) és embereinek mindennapi életéről (Beke György: Szilágysági hepehupa. Ríportkönyv. 1975.), magas színvonalú, tudományos alapossággal, tárgyilagosan megírt és gazdagon illusztrált műveket jelentettek meg.

Történelmi jellegű, a Szilágyság egyre fogyó magyarságának hozzáférhető, neki szóló és elődeik életvitelét felelevenítő kiadványokról csak 1990 után lehetett szó.

Az erdélyi tudományos élet elismert szakemberei mellett a szép számmal jelentkező helytörténeti kutatók, adatgyűjtők, szakírók egyre több monográfiát (pl. Tóth Miklós: Szilágysomlyó. 1994., Torony Erdély kapujában. Tanulmányok Zsibó életéből. Szerk.: Molnár János. 1996.; Major Miklós: Szilágynagyfalu. 2000.), iskolatörténetet, népszokásokat, szociológiai és néprajzi tárgyú írásokat jelentettek meg. Az ilyen és ehhez hasonló témájú cikkek, tanulmányok rendszeres közlésére különösen a Zilahon megjelenő Szilágyság, Hepehupa, Hatló és Árkád nevű hetilapok és folyóiratok vállalkoztak.

A szilágysági emberek egyre fokozódó érdeklődését múltjuk és hagyományaik iránt igyekszik kielégíteni a Petri Mór – kinek műve ma már szinte hozzáférhetetlen a szélesebb körű érdeklődők számára – nyomdokain haladva megszerkesztett kötet, a Szilágysági magyarok (Kriterion Könyvkiadó, 1999.).

A gyűjteményes kötet legfőbb célja, hogy a még meglévő, de egyre pusztuló, eltűnő szilágysági magyar örökséget számba vegye, közkincsé tegye. Sajátos módon igyekszik folytatni a milleniumi monográfiáirás hagyományait, bemutatni a szilágysági hepehupák magyarlakta településeit, tájak és kistérségei XX. századvegi sokarcúságát.

A kötet egészében egy helytörténeti, honismereti jellegű gyűjteményes könyv, a csaknem 700 oldalon az olvasó, érdeklődő a honismereti irodalom szinte minden műfaját felfedezheti. Történelem, néprajz, földrajz, művelődéstörténet, oktatás, zene, műemlékfeltárás, építészet, egyháztörténet egyszerre van jelen a kötetben. A sokszínűség, az írások tematikájának változatossága ellenére a kötet egységes egészet alkot, a szilágysági tájat, annak emberét, múltját, hagyományait mutatja be.

Az első rész tanulmányírói egyrészt szakterületük elismert kutatói (Csetri Elek, Egyed Ákos, Szentimrei Judit, Wolf Rudolf, Mitruly Miklós, másrészt különböző foglalkozású, érdeklődéskorú lokálpatrióták, akik szívügyüknek tartják a Szilágyság hagyományainak feltárását.

A kötet második fele a tájegység négy városáról (Zilah, Szilágysomlyó, Szilágycseh, Zsibó) és 54 falvá-

ról közöl ismereteket. Feleleveníti történeti fejlődésük fontosabb mozzanatait a XIX. század végéig (Petri Mór adatainak felhasználásával), vázolja továbbá a XX. század emberpróbáló, közösséget és hagyományokat romboló korszakai, háborúi után a szilágysági maradék magyarság 1990-es évekbeli útkeresésének kilátásait – olykor kilátástalanságát –, élniakarását.

A szerkesztők, szövegírók a millicentenárium méltó megünneplésére tett erőfeszítéseink érdeméből mit sem von le az a tény, hogy az írások döntő többsége a mai Szilágyság és nem a Szilágyság mint tájegység viszonyait mutatja be. Főleg a települések ismertetésénél szembeötlő ez, ahol Szilágyság 44 (81,5%), míg Szatmár és Máramaros megye 5-5 faluval van jelen.

Egy kötött tematikájú gyűjteményes kötet megszerkesztése, meghatározott időre való összeállítása igen nehéz feladat elé állítja a szerkesztőt. Így volt ez a Szilágysági magyarok esetében is, de a maroknyi, elszánt csapat – élén Kovács Kuruc Jánossal – erőfeszítéseit siker koronázta, az 1995-ben tett ígéret, miszerint a kis közösség „folytatja, kiigazítja, esetenként kiegészíti az újabb kutatások eredményeivel a század végi monográfiát (Petri Mórét) a még fellelhető magyar vonatkozású emlékekkel, dokumentumokkal” eredménye ez a kötet.

Mindazoknak, akik helytörténeti kutatásokkal foglalkoznak, az egyik legnagyobb nehézséget a korabeli dokumentumok hozzáférhetősége, kellő szintű tanulmányozása, értelmezése, egy adott korba való beillesztése jelentette és jelenti. Nagyon sok esetben még a legfontosabb írott és íratlan források létezéséről is kevés információ áll rendelkezésükre. Évszázadok folyamán hatalmas mennyiségű forrásanyag pusztult el (háborúk, tűzvész, természeti katasztrófák, emberi hanyagság). A maradék anyagot a XX. század világgései, politikai forgószellei ritkították, pusztították, sokszor céltudatosan is: Hiszen az emberi emlékezet véges, „a szó elszáll, az írás megmarad” – tartja a közmondás – „s ha ez utóbbit sikerül eltüntetni, pár emberöltő után egy nép, népcsoport, közösség múltja is kőbe vész, maga gyökértelessé válik, hagyományait már nem ápolja és könnyen beolvad az őt körülvevő többségbe.

Ezt megelőzendő, a Szilágyság múltja iránt érdeklődők, kutatók munkájának megkönnyítésére, egy jó évezrednyi magyar jelenlét folytonosság dokumentumait mutatja be az *Örök Szilágyság* (Aeterna Silvania) című kötet (Bálint István szerk., Bp. 2009.). A zilahi születésű szerkesztő jó két évtizedes kutatómunkájának eredménye ez a kötet. Céltudatosan és hangyaszorgalommal gyűjtötte össze azokat az emlékeket, melyek szülőföldjének, a Szilágyságnak a múltjáról tesznek bizonyosságot. Nem egyedüli műve ez, hasonló profilú kötetekkel (Kincses Kolozsvár. I–II. 1987., Boldog Váradi. 1992.) már ismerté-elismertté tette nevét a szakma és az érdeklődő olvasóközönség előtt.

Az *Örök Szilágyság* felbecsülhetetlen értékű forrásanyagot kínál a Szilágyság iránt érdeklődő kutatóknak, helytörténészeknek avagy laikus olvasóknak. 1074 oldalon több mint 400 középkori és korajútkori oklevél (számos közülük először magyar fordításban), csaknem 50 térkép, több száz színes és fekete-fehér kép (metszetek, toll-, pecsét- és cimerrajzok, viseletábrázolások, archív felvételek) teszi a kötetet a Szilágyság legreprezentatívabb

forrásgyűjteményévé, az egyház-, iskola- és politikatörténet adattárává, a tájegység igazi *corpus-ávé*.

A forrásanyag pontos megjelölése emeli az összeállítás tudományos értékét és lehetővé teszi a közölt anyag további kutatását.

A kötet egy tanulmányt is közöl, dr. Sipos József *A szilágysági fazekesség* című írását. A szerző szilágysági orvosként jó húsz évig gyűjtötte ezen mesterség tárgyi és írott emlékeit. A csaknem 50 oldalas, gazdagon dokumentált (67 kép, levéltári adatok) írásában a szerző a szakirodalomban jól ismert zilahi és délházi fazekességről eddig ismeretlen adatokat, összefüggéseket, megállapításokat közöl, míg a szilágysomlyói, vármezői és tihói (ez utóbbi román) helységeket mint alig, vagy egyáltalán nem ismert szilágysági kerámiakészítő központokat ismerteti. A gazdag, változatos forma- és díszvilág, a mindenkor felfevőpiac (falu, város) igényeire való alkalmazkodás jellemezte azt a szilágysági kerámiaművészetet, melynek emlékeit ma már csak a magán- és múzeumi gyűjtemények őrzik.

Az *Örök Szilágyság* első kötetében nem fért el az a hatalmas mennyiségű dokumentumanyag, amit Bálint István János összegyűjtött, ezért egy újabb kötet szerkesztésén dolgozik, amit nagy érdeklődéssel vár a szülőföld.

Kovács Miklós

CSEH KRISZTINA:

A kecskeméti piaristák rendházi könyvtára a múltban és jelenben

Fontos és időszerű, értékőrző és értékmegeőrző könyv jelent meg Kecskeméten a Piarista Rendház támogatásával. Fontos, mert – egyetértve a szerző bevezető szavaival – „... nagyon fontos a múlt emlékeinek megőrzése könyvtárainkban, az értékek tudatosítása és a múlt felkutatása”. Aktualitását két évforduló is megerősíti: a kecskeméti piarista rendház mai formájú és összetételű könyvgyűjteményéről 1984 óta – 25 éve – szólhatunk, s „a Magyarországon gyakorlatilag 1642 óta működő piarista rend csaknem 300 éve, 1714-ben telepített meg Kecskeméten, gróf Koháry István országbíró, a város kegyura jóvoltából” – írja az Előszóban *Holczer József* piarista tanár, a kötet lektora, a jelenlegi rendházi könyvtár „őre”. Majd jelzi azt is, hogy „e szerencsésen időzített, jubileumalopozó kiadvány révén még árnyaltabb képet kaphatunk keresztény szellemű oktató-kulturális missziójukról, melyhez mindig is hozzátartozott az értékőrző könyv és az értékmegeőrző könyvtár”.

A könyv- és könyvtárbarát, könyvszerető és olvasó emberek körében ismert a régi mondás: *Habent sua fata libelli*. Valóban, minden könyvnek megvan a maga sorsa, de – folytathatjuk – a könyvtáraknak és a könyvtárosoknak, a könyvek őreinek is! Legyenek bár „csillogtatni”, csillogni nem tudók, ám figyelmünket megeredmélhetik!

Az izléses borítóval, színes képekkel, térképpel és illusztrációkkal ellátott kötet változatos betűformákkal és jó tagolással, kiemelésekkel, idézetekkel vezet be bennünket: a piarista rend és magyarországi megtelepedésük történetébe, a kezdetektől napjainkig; az egyházi

könyvtárak jelentőségébe, a rendházi könyvtárak kialakulásába, szükségességük okaiba. Az arányosan szerkesztett kötetben jól összefogott történelmi áttekintést kapunk a piarista rendről, iskoláikról, nevelési-oktatási elveikről, a történelmi sorsfordulókról, majd a kecskeméti piarista rendház és iskola története rajzolódik ki. Az V. és VI. fejezetben megismerjük a kecskeméti piarista és a rendházi könyvtár történetét. Talán ez a leg-több újdonságot, érdekességet tartalmazó, figyelmet érdemlő fejezet. Meghatón tanulságos a fejezetet nyitó Comenius-idézet: „A könyvek révén sokan lesznek tudóssá az iskolán kívül is; könyvek nélkül viszont senki sem lesz tudós, még az iskolában sem: szeressük az iskolát, szeressük a könyveket, az iskolák lelkeit is. Amelyik iskolát nem éltetik a könyvek, az halott.” Ezek a gondolatok nemcsak egy rendi iskola és könyvtára (rendházi könyvtára) hitvallása lehet, hanem napjaink iskoláié, az iskolai és közkönyvtáraké is, minden „tudós nemzeté” vagy azzá lenni/válni akaróivé az „internetes, mobilos” örület/divat korában is!

Könyvtáros szakszempontból talán a VI. fejezet a „legizgalmasabb”, jól összefogott, lényegre törő: a rendházi könyvtár története, kialakulása, elhelyezkedése/elhelyezése, gyarapodása/gyarapítása, rendezése, az „Antik könyvtár” és a „Modern könyvtár” kialakítása. Ebben a fejezetben mutatja be a szerző az „Antik könyvtár” állományát, az állomány nyelvi, tartalmi megosztását, különgyűjteményeit, különlegességeit.

Az állomány nyelvi felderítése is tartalmaz „izgalmakat”: hogyan/honnan? v. kitől/miért? került/kerülhetett a rendi könyvtár állományába a többnyire magyar, latin, német (és angol, francia, olasz) nyelvű könyvek közé egyetlen arab, perzsa könyv? Miért, kitől és mikor, hogyan egy holland nyelvű Madách Imre: Az ember tragédiájának 1887-es kiadása? További érdekességeket tár elénk „szakszerűen, ugyanakkor mintegy rácsodálkoz(tat)va” Cseh Krisztina: a Professor (tulajdonos) bejegyzések; Ex librisek a könyvtár állományában; további ritkaságok a legkorábbi, a XVII., XVIII., XIX. századi nyomtatványok közül című fejezetekben. Ezek az oldalak, a tömör ismertetések (leírások, az illusztrációk, majd a 97. oldaltól sorjázó színes könyvborítók és oldalak bizonyára nemcsak a könyvtárosokat, a régi könyvek gyűjtőit, kutatóit érdekelhetik, de a könyvbarátokat, nyomdászokat, könyvkötőket, a betű/papír/írás szerelmeseit, az olvasók tágabb körét is. Cseh Krisztina könyve végén még fontos információkat is közöl a kecskeméti piarista rendház könyvtárának szolgáltatásairól, valamint a már említett szép „Melléklet”-ek előtt pontos és jól hasznosítható irpdalomjegyzékkel és a rövidítések jegyzékével zárja le a vizsgálódásait e „csillogtatni nem tudó, ám figyelmünket mégis megérdemlő” bibliotékáról.

Összegzésül idézhetjük a szerzőtől: „A kecskeméti piarista rendház könyvtára a nagy egyházi gyűjteményekhez képest kis állománnyal rendelkezik. Viszont nagyon értékessé teszi gyűjteményét az, hogy a tulajdonában vannak unikumok. ... Elmondhatjuk, hogy sok-sok különlegesség, ritka kincs található ebben a könyvtárban.”

(Piarista Rendház, Kecskemét 2009.)

Bajtai Mária

Folyók közén

A Bodrogköz a Kárpát-medence északkeleti régiójának egységes természeti tája. A Tisza-Bodrog-Iatorca folyók határolta Bodrogközt 1920-ban kettévágta az újonnan meghúzott határ. A déli része Magyarországon maradt, míg Felső-Bodrogköz a megalakult Csehszlovák Köztársasághoz került. Gazdasági, társadalmi lehetőségeit tekintve az Alsó- és Felső-Bodrogköz egyaránt periférikus helyzetű, Magyarországon, illetve utóbbi immár Szlovákia részeként. A Felső-Bodrogköz közigazgatási, társadalmi gazdasági egysége a mai közgondolkodásban nagyobb területet jelöl ki, mint a folyók által körülhatárolt természeti táj. A Bodrog jobb partján fekvő települések közül Borsi, Csamahó, Kis- és Nagybári, Ladmóc, Szőlőské és Zempléne is ide értendő.

2009 decemberében a Rákóczi Baráti Köre – Királyhelmecc és Vidéke Társulás kiadásában jelent meg *„Folyók közén”* címmel a Bodrogköz legújabb, átfogó bemutatására vállalkozó kötet. *Bogoly János, Boros László, Oláh Tamás és Tamás Edűt* munkája a terület természeti, történelmi, társadalmi értékeinek összefoglalása. A *Frisnyák Sándor* professzor által lektorált és *Pásztor István* parlamenti képviselő mint felelős kiadó által jegyzett kötet színvonalas ismeretterjesztésre vállalkozik.

Az első fejezet – a vidék földrajzi jellemzése – Bogoly János és Oláh Tamás munkája. A kiváló, Királyhelmeccen élő biológus Bogoly János a terület növény- és állatvilágát részletesen összefoglalja. A táblázatba rendezett, sokféle információ segít eligazodni a természeti értékekben gazdag Bodrogköz felfedezésében. Mindehhez segítséget nyújt – a földrajzos végzettségét is hasznosító – Oláh Tamás által is jegyzett rövid, lényegre törő bevezető. Számos fogalom (Zempléni-szigettség/Zempléni-dombvidék, Tice-mellék, Karcsa-mellék, Tisza-mellék, Bodrog-mellék) tisztázásra kerül, s jól elkülöníthető különböző adottságokkal rendelkező településcsoportok.

A kötet leghosszabb fejezete a történelmi feldolgozás. A régészeti emlékeket bemutató részt az őskortól a magyar honfoglalásig Bogoly János írta. A területen nem jártasak számára meglepően gazdag lelet-együttesekről számolhat be. A kora őskör leletelhelyei (Zemplén, Szürnyeg) éppúgy megtalálhatók, mint az új kőkor bükki műveltsége (Ladmóc, Kistoronya, Bodrogszerdahely). A rézkori bodrogkeresztúri műveltség egyik települését Bodrogszerdahelynél tárták fel. Gazdag a bronzkor, vaskor és a népvándorlás korának emlék-együttese.

A honfoglalástól a rendszerváltásig terjedő 1000 esztendő történetét bemutató fejezet Bogoly János és Oláh Tamás munkája. Az Árpád-ház, az Anjou királyok időszakok sok érdekes, levéltári forrásokon alapuló részletet mutat be a vidék történetéből. Erre az időszakra esik a vitatott hiteltű leleszi premontrai rendház alapító levele. Nyomon követhetjük a településnevek irásának változását. Olvashatunk az Engel Pál által Bodrogszög váraként azonosított Anjou-kori erődítményről. A Zsigmond-kori arisztokrácia egyik kiemelkedő családja a Pálócziak, akik egészen 1526-ig meghatározó szerepet játszottak a Bodrogköz és Királyhelmecc fejlődésében. Ezt követően a Perényiek lesznek a vidék leghatalmasabb földesurai. Az Abauj vármegye főispáni és erdélyi vajda címet is vi-

selő *Perényi Péter* fontos szerepet játszott Királyhelmecc várának történetében. Oláh Tamás, a Zempléni Levéltár vezetője legújabb levéltári kutatásait publikálja e kötetben a vár történetéről, közreadva eddig ismeretlen forrásokat, más megvilágításba helyezve az építés körülményeit.

Ez utóbbival már átléptünk egy következő, nagyon sok forrást feldolgozó, közre adó, érdekes történelmi eseménnyel megismertető fejezetbe: „A Perényiektől a Rákócziakig (1526–1711)”. Itt olvashatunk a három részre szakadt ország időszakában a Magyar Királyság területébe tagozódó, a Habsburg Birodalom részévé vált Bodrogközről. A Felső-Magyarországi Főkapitányság részeként számos hadi esemény történik az itt áthaladó fontos útvonalak mentén. Ugyancsak e korszak fontos változása a reformáció megjelenése és elterjedése a területen. Perényi Péter első jelentős támogatója az új egyházaknak, majd az őt követő Rákóczi-család időszaka a kiteljesedés korszaka. *I. Rákóczi György és Lorántffy Zsuzsanna* szerzi meg a helmeci uradalmat, és a nagyaszonny nevéhez fűződő építkezés emléke a ma is látható Lorántffy-címer. A hegyaljai felkelés 1697-es eseményei (a Sennyeiek zempléni kastélyának feldúlása) és a Rákóczi-szabadságharc nyolcesztendő küzdelme több forrás által megjelenik az itteni települések történetében. A Felső-Bodrogköz fontos hadellátási és felvonulási terület volt, ami nagy megterhelést jelentett a lakosság számára. Még 1710-ben, a romhányi csatát követő időszakban is találunk írásokat a lengyel segélyhadak e területen történt (Bodrogszerdahely, Bodrogszög) elszállításáról.

A következő fejezetek a Habsburg Birodalom keretében (1711–1848), majd a polgárosodás időszakában (1848–1919) mutatják be az itteniek életét. Nagyon sok forrás foglalkozik Királyhelmecc mezőváros történetével, többek között Mailath József ad hiteles képet a századforduló gazdasági, kereskedelmi, ipari és közigazgatási központjáról. Külön fejezet foglalkozik az első Cseh-szlovák Körtársaság idejével és az 1938–1944 közötti évekkel. A történelmi rész zárófejezete „Újból Cseh-szlovákiában”, az 1944-et követő időszakot mutatja be, az 1990-es évekig, megemlítve többek között az 1968. július 29. és augusztus 1. között a tiszacsernyői vasútállomáson lezajlott találkozót, a dubécki pártvezetés és a Szovjetunió Kommunista Pártja vezetői közötti egyeztetést.

A következő négy fejezet, melyet Bogoly János jegyez, a községnevek eredetét és változását, a települések, a várak, kastélyok és az egyházak történetét mutatja be. Településként ábécésorrendben követhetjük nyomon a témákat.

Boros László főiskolai tanár, „Adatok a Felső-Bodrogköz szőlő- és borbogazdaságához” címmel a bodrogközi borvidék történetét, a települések földhasznosítását is bemutatva vállalkozik e nagyon népszerű téma feldolgozására. Olvashatunk a szőlőtáblák elhelyezkedéséről, kiterjedéséről, a szőlőbirtokosokról, a nevezetes pincékről és a filoxeravészről.

Tamás Edit, történész-főmuzeológus, geográfus a Felső-Bodrogköz népességtörténetét követi nyomon tanulmányában. Olvashatunk a középkor, a reformáció

kora és a XVIII. század népességtörténetéről. Utóbbi érdekes fejezete a II. József kori népszámlálás, mely először ad hiteles képet a területen élők társadalmi tagolódásáról. A XIX. századi népesség-összeírások és az 1869-et követő újkori népszámlálások mind gazdagabb és gyakoribb adatsorokkal szolgálnak a részletes elemzésekhez. Köztük a vallási átrendeződés, vagy a kivándorlás tematikájához. A XX. századi népszámlálások magyar, illetve szlovák adatbázisai már napjaink népességtörténetének legújabb forrásai közé számítanak. E tanulmányt térképek egészítik ki nemzetiségi, vallási adatokat szemléltetve, köztük a 2001-es népszámlálás anyanyelvi adatait is ábrázolva. A másik jelentős melléklete a feldolgozásnak a minden települést külön-külön bemutató anyanyelvi és vallási táblázat, mely 1880 és 2001, illetve 1828–1991 közötti adatbázist tesz közzé.

A „*Folyók közén*” című kötet zárófejezete „Vidékünk személyiségei” a legsokoldalúbb. A Felső-Bodrogközhez kötődő, itt született, itt alkotó „nevezetes” emberek almanachja. Az ábécésrendben feldolgozott összesítés II. András Árpád-házi királyunkkal kezdődik, s Török Elemér költő-újságíróval zárul. Letűnt korok történelmi személyiségei mellett feltűnnek korunk ismert alakjai, ma is alkotó tudósai, mint pl. a radiokémikus Palágyi István György. Olvashatunk politikusokról, újságírókról, írókról, költőkről, a Magyar Tudományos Akadémia egykori tagjairól, korabeli birtokosokról stb.

A 178 oldalas, irodalomjegyzéket és szlovák nyelvű összefoglalót is tartalmazó kötetet színes képmelléklet egészíti ki. Utóbbin feltűnnek a természeti értékek mellett a várak, kastélyok, nevezetesebb épületek.

A kiadó, Pásztor István ajánlását idézzük: „*A Felső-Bodrogköz nem unalmas, egyhangú vidék. Felszíne változatos, mely még inkább érzékelhető, ha idetartozónak gondoljuk a szomszédos, a Bodrog jobb partján található településeket. Élővilága páratlanul gazdag és sokszínű. Elég csak áttekinteni a növény- és állatvilág csodáit, vagy pillantást vetni a térségre, amely a védett területek kiemelkedően sűrű hálózatát mutatja – ebben a Felvidéken szinte páratlan! A történelmi múltja is érdekes. Ezen a vidéken volt a Vereckei-hágón át bejövő honfoglaló magyarok első letelepedési helye. Színteret adott számos történelmi eseménynek. Nem kerülte el a tatárdúlás, de szerencsére a török betörésétől megmenekült. Érintette Thököly Imre kuruc mozgalma és a II. Rákóczi Ferenc vezette szabadságharc. Lakosai részt vettek az 1848–1849-es forradalom és szabadságharcban. Számos jelentős személyiséget adott, vagy fogadott be, amiről e könyvben is olvashatunk.*”

A kötetet olvasók, érdeklődéssel átlapozók igaznak érezhetik e summázatként leírt gondolatokat. Bizunk benne, hogy minél többen ezen az ajánlason túl a részletekkel is megismerkednek. Az iskolai oktatás, az ismeretterjesztés körébe is beépülhetnek az e kötetben közreadott új információk, segítve ezáltal a Felső-Bodrogköz történetének minél jobb megismerését.

Dr. Tamás Edit

TILHOF ENDRE:

Ajkai krónika

Az utóbbi évtizedben jelentősen gyarapodott Ajka könyvészeti anyaga. Ennek két forrása van: egyrészt az, hogy kitűnő szerzők foglalkoznak a város történetével (korábban *Gay Frigyes*, jelenleg *Tilhof Endre* mellett *Tatai Zoltán*, *Tomózer József*, *Nagy Lajos*, *Sebő József*, *Szabó Jenőné*), másrészt szerepe van annak is, hogy Ajka több kisebb településből lett város ötven évvel ezelőtt, s minden előtelepülés (Ajkarendek, Bakonygyepes, Berénd, Bódé, Csekút, Csinger, Padrag, Padragkút, Rendek, Tósok, Tósokberénd) története önmagában is kitűnő kutatási téma.

A szerteágazó történetfolyam adatait, a települések(ek) múltjának fontos, időponthoz köthető eseményeit a Bél Mátyás-díjas Tilhof Endre több éven át tartó gyűjtéssel, kutatással terjedelmes kötetben foglalta össze. Az *Ajkai krónika* olyan mű lett, amely nem csak rögzíti az elmúlt évszázadok történéseit, hanem újabb kutatásokra is ösztönöz. S nem kevésbé: olyan krónika-összeállítás, amelynek szerkezete mintaként szolgálhat hasonló munkák készítéséhez.

A terjedelmes kötet alcíme szerint Történeti kronológia és adattár a kezdetektől napjainkig. A kezdet, amely már konkrétan köthető e térséghez: Kr. e. 300-260., amikor a kelták a Csongorvölgyhöz közeli Cserváron meglepednek az illírek egykori földvárában, s maguk is építettek ilyeneket. Az utolsó adat: 2009. szeptember 19., a Petőfi utcában felállítják Konyoresik János műalkotását.

A *Krónika* „... az események, történések szigorú időrendben való rögzítésén kívül adatok, nevek, időpontok sokaságával szolgál; neves személyeket szerepeltet, néhol állást foglal és képekkel is oldja az adathalmazok tömörségét...” – írja a Bevezetésben a szerző.

A tömören megfogalmazott természeti környezet ismertetését követően közel négyszáz oldalnyi a kronológia szöveggel, fotóval, rajzzal, grafikonokkal, adatokat tartalmazó táblázatokkal, térképekkel. Olyan összeállítás ez, amely túlmutat a településtörténeten abban, hogy adatok sorjázna a helyi kultúra, a gazdaság, a politika, a vallás, a népesség, az épített környezet, a háborús évek és örömműnepek köréből úgy, hogy megrajzolható belőlük az a társadalomszociológiai kép, amely bemutathatja: tipikusnak is mondható településkonglomerátumból hogyan lett a hazai nehézipar (az alumíniumkohászat és a szénbányászat) egyik jelentős városa, s az utóbbi két évtizedben pedig hogyan veszítette el korábbi jelentőségét.

Ugyanakkor a város képes volt arra, hogy a sok szálból ötvöződött helyi hagyományokból építkezzen, s ez elsősorban a múltat is tisztelő és a jelent, a jövőt építő városvezetők mellett azoknak a lokálpatriótáknak, a helyi kultúra munkásainak, helytörténészeinek köszönhető, akik (az előtelepülések és a későbbi Ajka város múltja, *Borsos Miklós*, *Fekete István*, *Molnár Gábor*, valamint az üveggyártás, a szénbányászat emlékei bemutatására) múzeumokat alapítottak, emléktáblákat állítottak, emlékparkokat létesítettek. E kötet az ő emléküket, munkájukat is őrzi, de mindazokét is, akik egyszerű bányászként, kohászként, üveggyártóként, földművesként, tanítóként, egyházi szolgálatban állóként, tisztviselőként,

kultúraszervezőként, vagy éppen gyászba borult családként éltek meg azokat az éveket, amelyekben alakítóik voltak, lettek a helyi történelemnek.

A Függelékben a két világháború áldozatait, az elhurcoltak névsora, a lakosság összetételének adatai, munkae- és kimutatások stb. találhatóak.

A kötetet a nagyon gazdag felhasznált irodalom és a levéltári források jegyzéke, valamint név- és tárgymutató zárják.

S aligha kerülhető el, hogy e kötet ismertetése kapcsán ne méltassam a szerzőt, Tilhof Endrét, aki évtizedeken át könyvtárosként, könyvtár- és múzeumigazgatóként dolgozott, s kötetek írójaként, szerkesztőjeként írta be nevét nem csak Ajka könyvészeti anyagába, hanem történetébe is. Többek között olyan művek írójaként tarthatjuk számon, mint a Tósok hét évszázada, Ajkai életrajzi lexikon, Ajkai kistérség, Padrag, anno..., Devecseri életrajzi lexikon, Szöcztörténete és más értékes honismereti alkotások.

(Ajka Város Önkormányzata, 2009.)

Tölgyesi József

BALÁZSI IRÉN:

Szentek kincsei

Néhány éve e hasábkon négy összegző könyvet mutathattam be szülővárosomról. Most az egyiknek sajtós folytatásáról szólhatok. Ott csaknem száz év képeslapjairól elevekedtek meg a várost leginkább jellemző épületek. Itt a két utóbbi évtized városújászló munkájából kisarjadt újdonságok sorjázna tíz íven át.

A cél ugyanaz, a legjobban értelemben vett ismeretterjesztés. Ezért mutatja be röviden a helység immár csaknem ezer esztendőn át (az arculatát meghatározó Kurca-víz 1075-ös említésétől) ivelő történelmének fő állomásait: az 1327-ben köteplomával írásban hivatkozott falu 1564-ben oppidummá válik, majd 1836-ban a lakosai áldozatkészsége révén (örökváltság) szabad polgárvárossá, újabb fél század múltán pedig vármegyeszékhellyé emelkedik. S innen datálódik mindannak az értéknek a felgyülemése, amely e legújabb fénykép-könyvben immár saját minőséggel jelenik meg.

Már szinte közhely, hogy a láthatatlan, mert „földalatti” Szentesen majdnem teljes a csatornahálózat, és házait pormentes, aszfaltozott útrendszer köti össze. A fényképész látószöge természetesen emelkedik e szint fölé.

A város felülről nézve enyhén ferde É-D-tengelyű téglalapot mintáz. A városvezetés a középső vízszintes sávból, a száz éve modernizálódó városmagból emelt ki feltucatnyi, egymásból láncként kibomló teret. Ennek fő elemei mentek át húsz év alatt a kor színvonalára által dikált felújításon.

Időben az első a legtöbbet szenvedett, fél századnyi reménytelen Csapkerőzsika-álomban leledző egykori zsinagóga született újjá városi könyvtárként. (1945 előtt e funkció ellátatlan volt.) A tartófalak megőrzése, s az adott kubaturán belüli teljes szabadság olyan minőséget eredményezett, aminek hírévé véve még a könyvtárba so-

hasem járó otthoni rokonaim is mind felkerekedtek, és hónapok múltán is lelkesen dícsérték. Fiatal tanár-tanítványaim máig „kis Széchényi-könyvtár”-ként emlegetik. És maga is környezet-teremtő lett: a bejárat-közeli *Olvasó nő-szobor*, majd a *Radnóti-émlékkő* sajátos szellemi mikroklímát hozott ide. Ünnepe oda feljárni.

A girbe-gurba (s ilyenségével az egész Alföldön páratlan) főutca tülös, „benti” felénél kezdődik az említett kisebb-nagyobb terek sora.

Az 1945-ben hirtelenében *Tolbucchimá* keresztelt (de miért? hiszen Szegedtől egészen Kolozsvárig nem ő, hanem Malinovszkij marsall vezényelte a Vörös Sereget!) kis tér egykori egyen-obeliszkje helyére most annak a diszkútnak a megmaradt elemei kerültek, amelyet egyenesen Párizsból rendelt az 1880-as években a polgármester az első artzükítű fölé.

A legrégebbi fennmaradt templom, az ortodox *Szent Miklós* körül kialakított terecske, rajta a muzeális fényirdával, mindjárt két szoborral is gazdagodott. A helyi, de világhírű szobrász-orvos, *Csiky László Táncoló székhelye* azóta is ellenállhatatlan reflexeket vált ki az arra járókból és az odajövő csoportokból egyaránt. A névadóként domborművével itt megörökített mérnök-muzeológus, *Rózsa Gábor* bronzvalóságában van jelen, ám amit a ligeti épületben lakva-szolgálva összegyűjtött, meg a *Kurcaparti vallomásokban* (2000) egy szuszra, téma-láváként felsorolt, az nem egyetlen emberöltőre teszi a nevét ismertté, magát hiányolandóvá.

A város lehangsúlyosabb helye, az immár több száz éve városközpont szolgáló főtér szinte körbejárhatóan szemlélteti a könyv mondanivalóját. (A korlátozószó a köznyelv *Fehér házának* szől: ez, míg maga új volt, a többi épület pedig felújításért eszedezett, majdnem agyonütötte amazokat. Most már, megkopva, csupán megtűrt vétekként vesszük tudomásul.)

Csaknem hetven év várakozás után soha nem látott pompájában áll a Mária Terézia alatt elgondolt és a reformkor elejére meg is valósult *kálmánista nagytemplom*. Magam az első másfél évtizedemen naponta jártam el mellette (hetente kétszer bent is voltam), úgy tűnt hát, ismerem minden porcikáját. S most, a könyv és a személyes „bejárás” nyomán látom: tanulni kell még – látni mindenét. Most külön tanulságos, amit *Labádi Lajos* várostörténeti olvasókönyvében leltem: hogy annak idején csak a szemétdombra engedélyezték az építését, méltatlanul jelentéktelen, alig tíz méteres és sisak nélküli toronnyal.

A templom melletti *református „bérház”* funkcionális reneszánszon ment keresztül: az öregek egyház által fenntartott otthonaként alighanem az e nemből legszebbek közül való lett a hazában.

Új szerepköröket kapott az 1950-ig *vármegyeházként* három utcára szolgáló, felszáz teremből álló impozáns neoreneszánsz épület is. A helytől leváltár régi-új otthonaként sokat nyert itt a várostörténeti kutatás, míg a jelentősen kibővült városi múzeum közelebb került az eddig raktárban heverő gazdag régészeti, néprajzi és művészeti anyaga jóval nagyobb hányadának közkinccsé tételéhez. Az emeleti rész egyik éve a nagyterem és „kapcsolt részei”, az egykor híres „megyebálak” színhelye. Az avatóünnepség emlékezetes mozzanata volt,

amikor Szirbik Imre polgármester, országgyűlési képviselő a nyitó valcerre felkérte Szili Katalin házelnököt, aki sokat tett a projekt megvalósulásáért.

Újjászületett a már annak idején az ország egyik legreprezentatívabb *városházának* elismert irodaépület. A fő képviseleti terem modern berendezése, a régi városnagyképek portréi a technika legújabb vívmányai mellett, mindez már hamisítatlan XXI. század.

A főtérről nyíló Petőfi utca két objektummal is szerepel az albumban. A XVIII. századi *polgárház*, melyet – ugyanakkortól állandó „lakóiról” – csak a „golyás házként” emleget a köznyelv, a népművészeteknek lett az otthona, ahol állandó kiállító helyeket kaptak a városban az agyaggal, fával stb. hagyományosan működő népi mesterek, de tavasztól őszig mindez élőben is látható. És – évtizedek rendre befuccsolt próbálkozásai után – úgy tűnik, sinen van az egykor híres, *szeccsziós szálloda* „főcsillagosítása” is, a térség által igényelt luxusszálló megvalósítása is.

Visszatérve a várostörténet legelső adataihoz, a *Kurcáé*hoz, elmondható: a századokon át áldást, mert kenyeret jelentő (Nagyváradig is feljártak innen a minden erre s arra termelt szállító hajók), ám a XX. században – jól emlékszem – csak büzt árasztó s már-már szegényfoltot-fertőzésgócot jelentő vize leküzdhetetlen teher volt az emberek számára. Most egy jól átgondolt koncepciónak hála (aminek része volt a megvalósításához szükséges összegek ügyes megpályázása is) belőle újra áldás vált. A város, ahol kilométereken át gígyózik, friss lélegzetet kap tőle, végre hobbi-csónakázás és víziversenyek színtere lehet, s még „úszó szökőkutak” is kiegészítik a hasznosságát.

A faktografikus áradat rendkívül vonzó képi világban jelenik meg. A fotós *Vidovics Ferenc* nem csak újszerűen látta meg mindezt, hanem láttat is.

Mindenekelőtt a szóbanforgó épületeket dúsan demonstráló teljes és részletgazdag közelképekkel. A nagytemplom a maga impozáns tornyával, a méteres támfalaival, különböző szögekben bemutatott elegáns látványával. A könyvtár a szép küllem és a még valós értékeit is sokszorozni képes belső bemutatásával. Az új létesítmények adta összefüggő piros cseréptetőszávvá. Nem hagyhatom említés nélkül az éjjeli felvételek többletét, a helyiek számára is gyönyörködtető újdonságul szolgáló sziluett-világot.

És mint az emlékezés háttéréből elősuhánó nagymamák, itt is megjelennek a tegnapelőttből a barnás archív felvételeken az olyan, már fájóan kevés ma élő számára eleven emlékek, mint a Kiss Bálint utcai Varjúvár, a fatornyos Miklós-templom, a mellette egykor meghúzódó „Kis torkos”, minden szentesi gyerek álmainak édességbolt-netovábbja.

Legvégül egy szkeptikus véleményről. „Provinciális ilyen címet adni egy már száz éve csak a harminc-ötven toporgó város ismertetőjének!” Az idézett lélekszám – keserű tény. Ám éppen ezért is értékelendő az a törekvés, amely ehhez hasonló újjászületésre tud bírni, s a tényeket – ne féljünk leírni – európai szintű látványba képes öltöztetni.

Sok minden tetszett még a zömök könyvben. Valamennyi újjászült mellett ott látjuk a vajúdás másutt tit-

kolt tásztó látványát is. Mindenütt ott nyüzsgönek a szép újdonságokat természetszerűen felfogó, hétköznapiságukat élvező helyi polgárok: az Euró-lobogót a válikon vivő gyerekek, a fagylatzó-mosolygó lányok, a padokon pihenő idősök. A népművészeti ház udvaráról szinte az orrlíkainkat bizsergeti a szemünk előtt főzött szilvalekvár illata. Otthonos a sok nyári zöld fa a tereken, meg a Kurca aranyló őszi partjai.

Csak ennyire legyen „provinciális” bármelyik helytörténeti kiadvány.

Szentes kincsei. Írta Balázi Irén. Kiadja a Városi Könyvtár. Szentes 2009.

Fenyvesi István

GÁBORJÁN ALICE:

A tardi kendermunka

A tardi kendertermékek

A könyvet tudománytörténeti sorozatában a Néprajzi Múzeum és a Miskolci Herman Ottó Múzeum jelentette meg. Szerkesztője *Viga Gyula* és *Viszóczy Ilona*, alapja a szerző 1950-ben írott szakdolgozata.

A parasztság néprajza – természetszerűleg – agrártörténet is. Vele együtt, ok-okozati összefüggésben teljes. Jó látni, hogy Gáborján Alice számára ez akkor is élő valóság, ha ő se nem agrárszakember, sem pedig – tudtommal – nem falu, hanem Nagyvárad szülőtte. Ő „csak” a dolgokat összefüggésükben látó, kutató, értelmező ember. Teret enged egy-egy folyamat szükség-szülte variációinak, a szükség-diktálta megoldásoknak, akár azok sokaságának is, – ahogy az élet s a nyomorúságok alakították.

Nagy értéke a könyvnek, hogy az előállított termékek közé a vászonfésülés mellé fontosság szempontjából egyenrangúként emeli be a madzag- és kötélféléket, részletesen leírva készítésük módozatait. Ez mostohán kezelt, kutató terület, pedig a falusi élthez: a ruházatkodáshoz, a háztartáshoz és a gazdasághoz – kiemelten is az állattartáshoz – – nélkülözhetetlen volt.

A néprajzi gyűjtés, a valamikor a mindennapi kenyér szintjén létfontos dolgok, tevékenységek lejegyzésének esélye – a folyamatok teljességét és pontosságát illetően – napról-napra romlik, lehetősége fogy. Amit húsz éve még lejegyezhetünk, azt mára már zömében lehetetlen volna. De a húsz éve lejegyzettek is lyukasak itt-ott már. S hogy mennyi bennük a hiátus, azt fejünkre olvassa egy-egy ilyen kincs, mint Gáborján Alíz könyve a kendermunkákról.

Azt hisszük, mindent tudunk már.

Pedig... pedig szorgalmas és alapos gyűjtőmunkánk ellenére is hiányos a kép. Hiszen már húsz éve is késő volt. Nagyon késő. A húsz évvel ezelőtti adatközlőnk már nem a „régii öregök” (= a régi időkben élt öregek) voltak, hanem csak – a „mai fiatalság” analógiájára – „mai öregek”.

Gáborján Alice tehát nemcsak igen nagy szaktudású, nemcsak nagyon alapos, nemcsak az a természet, aki a miértek utolsó zugát sem hagyja megkérdőjelezetlenül. Munkájának mindezeket túl is van egy óriási, általunk

behozhatatlan előnye: gyűjtésének ideje. Írása 1950-ben született. A folyamatokat még teljességükben látó, számukra napi munkát jelentő, azokat nap-nap mellett megélő embereket és asszonyokat tudott még megszólaltatni. Munkája ezért is teljes, és ezért is nagy ajándék nekünk, a munkát később folytatóknak.

Így ír az Előszóban: „A házivászonnal, mint a viseletet elsődleges anyagával, a madzagfésüléssekkel pedig, mint a ruházat egyes darabjaihoz való kiegészítővel kívántam foglalkozni. Gyűjtés, és az anyaggal való tüzetesebb ismerkedés közben lettem figyelmes arra, hogy a kenderből készült házivászon és a készítést kísérő kötél- és madzagfésüléssek kerek, befejezett egészet alkotnak, és így, teljességükben nemcsak a ruházat, hanem a gazdasági élet, a háztartás és a ruházat hármast területen használnak fel.”

„A kenderfeldolgozás célja a vászon... Mozzanatai a kenderszálakat a vászon készítésére teszik alkalmassá... Finomítási eljárás, finomabb és gyengébb minőségű részek széjjelválasztása.” „Az évi kendertermés finomabbra dolgozható és megszöhető része éppen hogy fedezi a vászonszükségletet. De nem nélkülözhető a kötélmadzagféle sem. Így szükségképpen kell abból az anyagból kikerülnie, ami a kenderfeldolgozás során a vászon előtt vagy után lemarad.”

„Tardon (1950-ben) kétféle minőségű vásznat szőnek: „vastagvásznat” [Dél-Baranyában: csöppúvászon] és „vékonyvásznat” [nálunk: vászony. Mindkettő: magunkszűtte vászony.] Ez a minőségbeli különbség szoros kapcsolatban van a belőle készült darab rendelkezésével, felhasználási módjával. Ez egyúttal azt is jelenti, hogy az egyes darab minősége szabja meg, hogy a gazdasági élet, a háztartás vagy a viselet területén használnák fel.”

A könyv öt nagy fejezetre oszlik:

– *A kendervászonokról:* a romló gazdasági helyzetben kisebbedő kenderföldről, az ennek következtében beálló változásokról, a megtermelhető mennyiséggel kényszerű, és egyre fokozódó takarékoságról. – Nyomon követi a tardi kendermunkák „sorsát” a teljesen ön-ellátó paraszti gazdaságban betöltött helyétől, sok „stáción” át, a II. világháború utáni, rövid fellendülést követő véglegesnek tűnő teljes megszűnéséig.

– *A kenderfeldolgozás mozzanatairól,* s az ennek során a szétválasztott finomabb-durvabb anyag szerinti szöhető vászonfésüléssekről: vékonyvászonról, „vastagvászonról”, s a már ipari anyagot is felhasználó „pamutosvászonról”, – készítésük módjáról és eszközeiről. – A különféle szövés szerkezetéről korrek rajzokat ad.

– *A kötél- és madzagkészítés módjairól, eszközeiről,* s az előállított termékekről.

– *A gazdasági élet, a háztartás és a ruházatkodás terén használt kötél- és madzagfésüléssekről:* laposkötélről, gatyamadzagról, fonott- és sodrott kötél- és madzagváltozatokról.

– *Gazdag képmelléklet zárja a sort.* Nagyszerűek a benne lévő fényképek, fotós-zakmai és néprajzos-zakmai szempontból is: sasszemmel elkaptott pillanatok, a munka fázisainak fontos mozzanatai, jól felismerhetően, élvezhetően.

Lenyűgöző a magyar nyelvjárások gazdagsága, sokszínűsége. Ahogy egyazon fogalmat, folyamatot, mozzanatot más-más, – de mindig találó! – szóval neveznek meg hazánk különböző tájain. És vannak részismeretek, amelyek nevei egyes vidékeken még megmaradtak, kipótolva a másutt már feledésbe menteket. „Más vidéken másként szól az ének”, de az észak-magyarországi nyelvjárás szavait használva, egykor az egész ország területén egyazon kendermunkákról vall ez a nagyszerű könyv.

És nemcsak a kendermunkákról.

A dolgozat... „egy anyagnak az életét írja le, a leírások és a táblázatok száraz tényeket sorolnak fel, de a cél az anyag életlen kerestül a küszködő és alkotó ember életének megismerése. Ezt az eleven emberi életet igyekeznek rögzíteni a fényképek, amelyek a kérésünkre bemutatott technikai eljárásoktól eltérően sohasem beállítottak”. Majd egy bekezdéssel később: „Ez a dolgozat akkor közelítené meg célját, ha a rubrikák és adatok mögött elénk tudna lépni egy pillanatra a maga szűkös, sokszor fogcsikorgatva takarékos életkörülményeivel, szorgalmával és akaratával, az egésznek mozgatója: a tardi ember.”

Dr. Simor Ferencné Bokody Éva.

„Eszmévándorlás”

– Hagyomány és közművelődés

Kárpát-medencei tanácskozás sorozat,

2008-2009. Összeállította: *Halász Péter.*

A kötet hét Kárpát-medencei tanácskozásról ad számot időrendben és helyszín szerint (Beregszász, Zenta, Búcs, Nagyvárad, Székelyudvarhely, Kolozsvár, Budapest). Az elhangzott hozzászólásokat, vitákat teljes vagy tömörített változatban közli. Az *Előszó*-ban *Halász Péter* és *Romhányi András* az előzményekről tájékoztatja az olvasót. A Magyar Művelődési Intézet 2006-ban Bartók Béla tiszteletére rendezte meg a „Dunának, Oltnak egy hangja” című konferenciáját, melynek anyagát meg is jelentették 2007-ben. Mint írják: „A megbeszélések során egyetértés volt a tekintetben, hogy Európa intézményeihez való integrálódásunk során erősíteniünk kell minden olyan szálát, meg kell ragadnunk minden olyan lehetőséget, ami révén régióink kulturális öröksége minél szervezettebben illeszkedhet a napjaink társadalmi folyamatainak fontos részét képező *öntevékeny közművelődésbe*.” Azt is megállapították, „hogy a néphagyomány ma még nem foglal el méltó helyet a Kárpát-medencei népességének közművelődésében, identitástudata erősítésének eszköztárában.”

A szervezők a „bartóki modell a közművelődésben” eszme regionális vizsgálatát tűzték ki célul a következő tanácskozásokra Kárpátalján (Beregszász), Délvidéken (Zenta), Felvidéken (Búcs), Erdélyben a Székelyföldön (Székelyudvarhely), Kalotaszegen (Bánffyhad) a Partiumban (Nagyvárad) és Magyarországon (Budapest).

A kötetben a tanácskozáson elhangzottak szerkesztett változata szerepel. Az előszóban is felhívják az olvasók figyelmét arra, hogy az előadók a közművelődés kü-

lönböző területeiről jöttek, ennek megfelelően vetették fel kérdéseiket, problémáikat.

Halász Péter *Hagyomány és közművelődés* címmel a legfontosabb fogalmakat veszi sorra, úgy, hogy nemcsak meghatározásukat, körülírásukat végzi el, hanem közvetíti a hagyományokkal kapcsolatos jellegzetes értéktételeket. Történetiségében vizsgálja ezt a kérdést, feleletet keresve arra is, hogy mit tehet a XXI. század embere és ennek mi a jelentősége. Felteszi a kérdést „Mi a hagyomány?”, felsorolja a „Hagyomány érvényesülésének formáit” (gazdálkodás, építkezés, társadalmi szerveződések, közművelődés), lelkesítően válaszol a legfontosabb kérdésre: „Mi a jelentősége a hagyománynak a mai ember életében?”.

A tanácskozásokról szóló fejezeteket a szerkesztő rövid bevezetői summázzák, melyek jól tükrözik az adott helyszín eredményeit és feladatait is.

A *Kárpátalján* megrendezett tanácskozás anyaga a térség kulturális életének rövid összefoglalójával kezdődik, majd *Kész Margit* (beregszászi II. Rákóczi Ferenc Főiskola tanára), a találkozó házigazdája a helyi vetélkedők, táborok, tájházak jelentőségét emelte ki. Azt is bejelentette, hogy szöveges múzeumot hoz létre a Főiskola. A hagyományokkal, a hagyományörzéstől megállapítja: „Nem tapasztalom, hogy bármiféle szakadék lenne közöttünk, ezt a típusú értékrendet a főiskola megalakulása óta fontosnak tartjuk, és ez a diákjaink szemléletében is tükröződik.” *Punyók Mária* (beregszászi II. Rákóczi Ferenc Főiskola tanára) a letűnt viseletre hívta fel a figyelmet hozzászólásában. *Kenyeres Mária* (a Beregszász helyi munkatársa, a Magyar Értelmiségiek Kárpátaljai Közössége MÉEK beregszászi járási elnöke) az iskolai hagyományörzés lehetőségeiről, módjairól beszélt, saját tapasztalatai alapján is. Elsősorban a magyar tanárok lehetőségeire és felelősségére utal a magyar hagyományok megismertetésében. *Orosz Kálmán* (helytörténész, Szalóka) a falunap, és a szalócai hagyományörző kör jelentőségét emelte ki, a szokások (disznótör, tengerihántó) színpadra vitelével. *Dániel Erzsébet* (az érsekújvári CSEMADOK szervezet elnökségi tagja) a szlovákiai Nána példáját említette, ahol szintén felújították a disznótöri hagyományokat és a viseletet.

Délvidéken megrendezett tanácskozásról a szerkesztő megállapítja, hogy itt nem a nemzetiségi lét hátrányairól beszéltek, „inkább a hagyomány és a közművelődés kapcsolatának szakmai kérdéseitől.” *Raj Rozália* (Vajdasági Magyar Folklor Központ, Szabadka) felhívja a figyelmet, hogy „... a néphagyomány ápolásának hangoztatása mellett egyre többször új keletű, kitalált hagyományok rendezvénysorozatával, és sokszor öncélú újítási törekvésekkel találkozunk.” Problémát lát a magyar művelődési egyesületek vezetőinek szakmai felkészültségével kapcsolatban, és fontosnak tartja az 1995-ben létrehozott Vajdasági Magyar Folklor Központ működését, mely az anyaország támogatására számít. A hozzászólásokban felmerült a színjátás, a népszínművek kérdése, a színjátással, rendezéssel kapcsolatos kézikönyv elkészítése, a teljesítményközpontú, szemlélet torzító hatása, az anyaországi módszerek kritikán átvétele stb. A közművelődési munkát gátolja például az is, hogy az egykori szövetségi művelődési házak idegen kezre kerültek. A hozzászólásokból az de-

rült ki, hogy a Délvidéken hiányzik a hagyományápolás folyamatossága.

A **Felvidéken** rendezett tanácskozáson műfaji kérdésekkel foglalkoztak. *Urbán Aladár* (a Palóc Társaság elnöke) a Társaság által szervezett rendezvényekre hívta fel a figyelmet: a magyar kultúra tiszteletére kiírt tanulmányíró pályázatra, a rováris versenyre és az örökség Népfőiskolai Táborra. *Huszár László* (a CSEMADOK dunaszerdahelyi járási szervezetének elnöke) azt kifogásolta, hogy a kulturális mező pontokra van felosztva, és a sok önálló csapat, szervezet nem tud egymásról. Találó mondatát idézi a szerkesztő a fejezet elején is: „Nagyon jó, hogy ilyen gazdag a hagyományos kultúránk csak az a baj, hogy többnyire nem tudunk erről a gazdagságról. Azt hisszük, hogy egy kis hitvány virágcsokor van a kezünkben, pedig ha látnánk teljes egészében, rájönne, hogy egy csodálatos virágskert amiben élünk.” *Karkó Henrietta* (a felvidéki Rock-színpad vezetője) a keresztény, magyar rock operák jelentőségére utalt.

A **Partiumban** szervezett tanácskozáson a legváltozatosabb kulturális területekről érkeztek az előadók, és mondták el a véleményüket. *Pásztai Ottó* (a Premontrei Öregdiákok Körének vezetője, Nagyvárad) a különböző korosztályokat, intézményeket megmozgató és támogató munkájukról, valamint a rendezvényeikről számolt be. *Kéri Gáspár* (fogorvos, a Gálospetri Tájháza működtetője) ermelleki tájához létrehozója írja: „A táj házak nem termelnek profitot, de megfelelő támogatással a hagyományörzés és a népművelés vidéki bástyái lehetnek.” *Szél Katalin* (a Képzőművészeti Alapítvány Stúdió Galériája, Nagyvárad) a galéria működéséről, eredményeiről számolt be. *Pintér István* (a Partium Magyar Művelődési Céh elnöke, Nagyvárad) a hat tagozatban, (többek között néptánc, népművészet) működő szervezetről beszélt. *Hasas János* (az RMDSZ Révi Szervezetének elnöke) a 2003-ban alapított RévÉrt Egyesület tevékenységét és nehézségeit ecsetelte. *Borbás István* (a nagyváradi EKE-91 alelnöke, Nagyvárad) az 1891-ben alakult Erdélyi Kárpát Egyesület múltját és jelenét mondta el, melynek lényege a honismereti tartalommal megtöltött természetjárás. *Jakabfi László* (Erdélyi Magyar Műszaki Tudományos Társaság alelnöke) a nagyváradi vár ismertetésével foglalkozik. *László Afrodita* (tanárno, projektfelelős, Érmihályfalva) tudósította a tanácskozás résztvevőit az 1996-ban létrejött alapítvány által szervezett anyanyelvi táborokról, melyeknek különösen nagy jelentősége van a szörványban élő magyar gyerekek számára. *Id. Thurzó Sándor* (zenetörténész, Nagyvárad) Nagyvárad zenei életének történeti áttekintésére vállalkozott. *Dr. Jánosi Endre* (egyetemi tanárség a Temesvári Magyar Egyetemi Oktatók és Tudományos Kutatók Szervezetének (TECHNE) elnöke, Temesvár) arról beszélt, hogy a 2000-ben alakult szervezet célja a Temesváron tanuló magyar diákok magyar szaknyelvének fejlesztése. *Pasteán Erika* (Végvárárt Alapítvány, Végvár Temes megye) Végvár szörványkőtség 2000-től kialakuló néptánc-mozgalmáról számolt be. *Dánielisz Endre* (az Arany János Társaság elnöke, Nagyszalonta) megállapította: „Itt Nagyszalontán az irodalmi hagyomány a legerősebb.” *Dukrét Géza* (a Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlékhely Társaság elnöke, Nagyvárad) röviden beszámolt a Társaság tevékenységéről, melyet a

kötet szerkesztője nagyra értékelt, mint azt a záró mondat is jól kifejez: „Tulzás nélkül mondhatjuk, hogy a Kárpát-medence külső régióban működő honismereti közösségek közül a partiumi szervezet az egyik legeredményesebb.”

A **Székelyföldön** szervezett tanácskozás fő témája a népművészet, népi iparművészet, hagyományos kézműves mesterségek továbbéltetése volt. *Szatmári Ferenc* (a Romániai Magyar Népművészek Szövetségének elnöke, Csíkszereda) hozzászólásában többek között megjegyezte: „Mert több országban élünk, s büszkéek lehetünk arra, hogy képesek vagyunk lélekben egy nemzet lenni.” *Balla Zoltán* (a Humán Reform Alapítvány elnök, Székelyudvarhely) a „Székelyföldi közművelődési koncepció” címmel szempontrendszert dolgozott ki. E tanácskozás több témát érintő hozzászólásaiból (viselet, szabadidő, közművelődés hiányosságai, bútorfestés, népművészet) összefoglalót olvashatunk.

Belső-Erdélyben szervezett tanácskozáson Kalotaszeg, Mezőség, és a dél-erdélyi szörvány vidékek magyar kulturális szervezetei vettek részt. *Dáné Tibor* (az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület (EMKE) elnöke, Kolozsvár) a művelődéssel kapcsolatos fogalmak pontos tartalmának tisztázását javasolta és az értelmiség szerepével foglalkozott. *Ács Zsolt* (Kövér László Honismereti kör, Kolozsvár) az 1992-ben alakult honismereti kör tevékenységéről számolt be. *Guttman Mihály* (a Romániai Magyar Diákszövetség Tiszteletbeli elnöke, Kolozsvár) a népdal, az éneklés, a körustalálkozók népeket, nemzeteket összekötő jelentőségéről beszélt. *Dumitriu Anna* (a Tordai Petőfi Társaság vezetője, Torda) a kisebbségben lévő magyarság szívós harcáról adott számot, az oktatásban és a hagyományörzésben. *Kovács Pali Ferenc* (népi bútorfestő, Bokréta Kulturális Egyesület, Mákófalva) szerint ott történik valami, „ahol van egy megszállott ember”. Felmerült az is, hogy miért idegen szokásokat terjesztenek manapság (Helloeven, Valentin nap) a saját hagyományaink helyett. *Stimbué Osztrovszki Erzsébet* (Magyar Kulturális Egyesület, Óradna) a negyven év után újból megindított iskola gondjairól beszélt. *László Afrodita* (tanárno, projektfelelős, Érmihályfalva) a táborokról szolt, melyeknek nagy jelentősége van a szörványban élő magyar gyerekek számára is. *Kudor István* (a „fagaragás kiváló mestere”, a Bokréta Kulturális Egyesület képviselője, Bánffyfyhnyad) a népi iparművészzel foglalkozók szakmai problémáit elemezte. *Péntek László* (alpolgármester, a Rákóczi Kultúregylet elnöke, Kőrösfő) a hagyományörzés sikerei mellett a népművészet elsilányulásával kapcsolatban hívta fel a figyelmre arra, hogy: „Jó lenne kiszűrni a bővít és népszerűsíteni a kőrösfői háziipari termékeket. De hogyan?”

A **Magyarországon** tartott tanácskozás (69–121.) az egy éves megbeszélési sorozat zárása. *Borbáth Erika* (a Magyar Művelődési Intézet és Képzőművészeti Lektorátus főigazgatója) mondott köszöntőt. *Romhányi András* (népművelő MMKL tanácsosa, Budapest) foglalta össze a tanácskozások tapasztalatait, kiemelve a legfontosabb gondolatokat, problémákat, feladatokat, tanulságokat.

A budapesti tanácskozás anyagát teljes terjedelemben közli a kiadvány: *Jankovics Marcell* művelődéstör-

ténész „A kultúra, mint fundamentum, avagy hogyan állítsuk a fejére Marxot” ; *Kötő József* (az EMKE tiszteletbeli elnöke, Kolozsvár) „A hagyomány megtartó ereje”; *Király Katalin* (a Szlovák Közművelődési Központ igazgatója, Békéscsaba) „A hagyomány a hazai szlovák-ság közművelődésében”; *Pál Lajos* (tanár, Péterfalva – Vácszentlászló) „Aki velem kapcsolatba került, egy idő után vagy muzsikál, vagy énekel, vagy táncol...”; *Rézsműves Melinda* (a Fővárosi Cigány Ház néprajzkutatója, az OKM Esélyegyenlőségi Főigazgatóságának kulturális referense, a hodászi Roma Tájház vezetője) „Fontos, hogy ne szegénységként tekintsenek a kultúránkra, hanem értéként éljék meg”; *Csasztnan András* (a Szarvasi Művelődési Ház igazgatója, Szarvas) „A hagyományok továbbélése a jelen kultúrájában”; *Sándor Ildikó* (a hagyományok Háza néprajzkutatója) „Add tovább!” Komplex hagyományismereti programok óvodásoknak és iskolásoknak; *Agócs Gergely* (a hagyományok Háza néprajzkutatója) „Hagyomány a közművelődésben? – Közművelődés a hagyományban!”; *Gyönyörű Zsigmond* (a földesi Vöfelytalálkozók szervezője, Földes) „A menynyegző hagyományos elemeinek újraéledése.”

A budapesti tanácskozáson elhangzott hozzászólások, és vita anyaga után a szerkesztő *Halász Péter* (az

MMIKL. főtanácsosa, Budapest) „Az „Eszmevándorlás hozadéka” címmel, a tanácskozáson elhangzottak alapján hangsúlyozta a legfontosabb témákat: A hagyomány és a közművelődés terminológiai kérdései; A közművelődés szervezeti keretei; A hagyomány szerepe mai életünkben; A hagyomány autentikusságának kérdése; A hagyományos értékekre alapozott közművelődést fenyegető veszélyek; A piac, a hagyomány, avagy az érték és a piac; A közművelődés vérátömlesztése; Oktatás és közművelődés; A hagyomány jövője.

A kötet sokrétűen tárja elénk a Kárpát medencében élő magyarságnak a hagyománnyal és a közművelődéssel kapcsolatos kérdéseit, feladatait. A hét helyszínen elhangzottakból kibontakozik az a kép, amit napjainkban a hagyománynak a közművelődésben betöltött szerepéről tudhatunk. A helyi sajátosságok felmérése, az „eszmévándorlás” segítséget ad ahhoz, hogy az oktató-nevelő munkában újjá lehessen élesíteni a hagyományok értékrendjét.

(Magyar Művelődési Intézet és Képzőművészeti Lektorátus. Bp. 2009.)

Tátrai Zsuzsanna

MEGRENDELŐLAP

Megrendelem a HONISMERET című folyóiratot példányban.
Az előfizetési csekket az alábbi címre kérem:

Név: irányítószám:

Cím:

Az előfizetés díja egy évre: 1980,- Ft, fél évre: 990,- Ft

A megrendelőlapot kérjük a Honismereti Szövetség címére visszaküldeni:
1370 Budapest, Pf. 364. Tel./fax: 327-77-61

Dátum:

alíráás

Honismereti Bibliográfia

Balla Vilmos: Kávéforrás: régi pesti kávéházak legendái. Szerk. és utószó: *Saly Noémi*. Szó kiadó. Bp. 2008. 192 old.

Baráthi Ottó: Ötven év a Palócföld életéből. Egy folyóirat Nógrád történelmében. Balassi Bálint Könyvtár és Közművelődési Intézet. Salgótarján. 2008. 120 old.

Bácsország. Vajdasági honismereti szemle. Kiadja a Bácsország Vajdasági Honismereti Társaság. Szabadka 2010. 1. (52. szám) 100 old. – A tartalomról: *Béres Mária:* A régi mészakő felhasználásának régészeti emlékei; *Szekeress Ágnes:* A kerámiaipar és a kerámia fejlődése az őskortól a középkorig. A kezdetektől az első göztégla- és eszerpgyárig; *Merk Zsuzsanna:* A Magyarokiszai Első Göztégla- és Cserépgyár története az alapítástól 1918-ig; *Erdei Ernő:* A Deliblati-homokpuszta; *Siklósi Gyula:* Megszóltaltak a téglák a Fejér Megyei Téglaműzeumban; *Mojzes Antal:* Adalék a bajmoki téglagyárak történetéhez; *Bárkányi Ildikó:* Művirágkészítők Bácskában és Bánáthban; *Lukács László:* A Bácskai-tanyák kialakulása Dunapentelén; *Kerekes Iboyla:* A gyékényfeldolgozás néprajzából; *Rácz-Fodor Mihály:* Olajútó malom Tázlaron; *Valkay Zoltán:* A kanizsai „Nyomások földje”; *dr. Nebojszki László:* Hombárok Felső-Bácskában; *dr. Balla Ferenc:* A betyárok megjelenésétől a betyárromantika utolsó maradványáig Bezdánban; *Merényi-Metzger Gábor:* Hadik András halála és a gróf Hadik család futaki sirboltja; *Végső István:* Fiume és Kiskunhalas első világháborús kapcsolata; *Petrović Stevan:* Vadászat Magyarországon a XVIII. században; *Kovács Endre:* Fejezetek a doroszlói Móróc Zsigmond Magyar Művelődési Egyesület életéből; *Ljudevit Vjčković Lamić:* Illetek a Vajdaságban; A Bácsország Vajdasági Honismereti Társaság tevékenysége 2009-2010 telén.

Bencsik Gábor: Cigányokról. Magyar Mercurius. Bp. 2008. 180 old.

Békés Márton: A hagyomány forradalma. Németh László politikája. Kortárs Kiadó. 2009. 232 old.

Bokor József: Nyelviség és magyarság a Muravidéken. Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet. Lendva. 2009. 184 old.

Bokor Tamásné-Péthő Zsoltné Németh Erika: Szentendre sajtótörténete. (1883–2009) *Szentendrei Füzetek VIII.* Pest Megyei Könyvtár. Szentendre 2009. 282 old.

Böleskei Andrea–Havas Péter–Slíz Mariann: A Háromszéki Angyalos és Kőkös család- és helynevei. *Magyar Névtani Dolgozatok 203.* Szerk.: *Bárh M. János.* Kiadja a Magyar Névtudományi Társaság. Bp.

A budai mészárosok középkori céhkönyve és kiváltságleveli. Szerk.: *Kenyeres István.* Budapest Fővárosi Levéltár és Budapest Történeti Múzeum. Bp. 2008. 421 old.

Budapesti Helytörténeti Emlékkönyv VI. Szerk.: *Gábrriel Tibor.* Budapesti Honismereti Társaság. Bp. 2010. 254 old. – *Breimich Gábor:* Előszó; *Tóth József:* Budapesti Historiák 2008; *Buda Attila:* A Nyugat és a Ferencváros; *Lukács Emília:* Ferencvárosi Helytörténeti Egyesület; *Tóth József:* A budai iskolák államosítása 1948-ban; *Fokasz Nikosz:* Kariatidák – Görög–Magyar Nők Kulturális Egyesülete; *Bencze Zoltán:* Későközépkori régészeti emlékekből; *Földesi Ferenc:* Mátyás budai könyvtára; *Balázs Attila:* Hunyadi Mátyás és a XII. kerület kapcsolata; *Takács Ferenc:* Mátyásföld létrejötte és nevének eredete; *Lantos Antal:* A XVI. kerület középkori falvai; *Széman Richárd:* Corvin Honismereti és Helytörténeti Klub; *Szabó Ivett:* A XIII. kerület vízisport története; *Román János:* Soroksári Grassalkovich Kör; *Debreczeni-Droppán Béla:* A Múzeumkert története; *Karacs Zsigmond:* Karacs Teréz és a 19. szd-i növevelés; *Dobos Károly Klauzál Gábor Társaság* (2005–2008); *Kovácsné Pázmándi Ágnes:* A Ráday Könyvtár; *Báder György:* Pestújhelyi Pátria Közhasznú Egyesület; *Gábrriel Tibor:* Budapesti Honismereti Társaság; Fővárosi Helytörténeti Adattár.

A családnév-változások története az időben, térben, társadalomban. Szerk.: *Farkas Tamás* és *Kozma István.* Gondolat Kiadó. Magyar Nyelvtudományi Társaság. Bp. 2009. 412 old.

Családtörténeti kutatás határon innen és túl. Veszprém Megyei Levéltár. Veszprém 2009. 280 old. + 24 old. ill. – *Nyulásziné Straub Éva:* A családtörténeti kutatás forrásai a Magyar Országos Levéltárban; *Strešnák Gábor:* A szlovákiai levéltárak családtörténeti forrásai, különös tekintettel a nemességkutatás lehetőségeire; *dr. Pál-Antal Sándor:* A családtörténeti kutatás lehetőségei Erdélyben; *Pejin Attila:* Egy zentai helytörténetész család; a Dudasok; *Márkusné Vörös Hajnalka:* A Veszprém Megyei Levéltárban folyó családtörténeti kutatások tanulságai; *Tóth G. Péter:* A magyarországi boszorkányperek, mint a családtörténeti kutatások lehetséges forrásai; *Győre Zoltán:* A Veszprém megyei zsidó családok genealógiája; *Irányi László:* A kései feudális kor anyakönyvi kutatásainak tapasztalatai; *Szilágyiné Kósa Anikó:* Családtörténeti kutatások a nyelvudományi szemzőgökből; *Meszlényi Zolt:* Részletek a 18. századi gannai források komplex elemzéséből; *Gubicza Ilona:* A Bakonyban A Bakonyban otthonra talált családok múltja és jelene; *Sztrányai György:* Csúcsok és mélypontok az amatőr családkutatásban; *Koncz Pál:* Tarka mozaikok egy családi kép összeállításához; *Baán Beáta:* A Posgay iratok mögé rejtőzködött család; *Buday Csaba:* Nemzetközi családtörténeti konferencia kicsit más szemzőgökből.

Dombóvári Antal: Zarándokhely Rákoshegyen. Kiadja a Rákoshegyért Alapítvány. Bp.–Rákoshegy. 2010. 57 old.

Emeld fel, Uram, kicsiny népedet. Petrás Máriával beszélget *Szervátiusz Klára. Miért hiszek? LXXXIV.* Kariosz Kiadó. Bp. 2010. 86 old.

Erdélyi Gyopár. Az Erdélyi Kárpát-egyesület folyóirata. Természetjárás, honismeret és környezetvédelem. 2010. 1. 44 old. – A tartalomról: *Csibi Márta–dr. Gereöffy Ferenc:* Bemutatkozik az Erdélyi Kárpát-Egyesület Gyergyói Osztálya; *dr. Péterffy Anna-Erzsébet:* Honismereti fotótúra; *Kocsis András:* Az alsóidecesi várak; *dr. Kovács Lehel István:* Csukás – a változás hullámhosszán; *dr. Dávid Lóránt:* Egy utazó polihisztor a XIX. szd.-ból; *Imecs Zoltán:* Tallózás Cholnoky Jenő fényképei között 4.; *Kertész István:* Szemelvények az Erdélyi Turistából; *Asztalos Lajos:* Földrajzi nevek – magyar név, idegen név IV.; *Egri Ferenc:* Czárán Gyula háza naplója 1.; *Szász Ágnes:* Zöld Karácsony a Barcságban; *Gáspár László Zsolt:* Téli túra a Bucsecs déli részében; *Fülöp Attila:* Dél-erdélyi végeken; *Jánosi Csaba:* 20 éves a Csiki Természetjáró és Természetvédő Egyesület; *Gödr Barna:* Kétnapos kerékpártúra Háromszék településein; *Bertók Attila:* Az erdélyi hegyek endemikus és veszélyeztetett növényei: A Retyezát veszélyeztetett növényfajaiból 3.

Erdélyi Gyopár. Az Erdélyi Kárpát-egyesület folyóirata. Természetjárás, honismeret és környezetvédelem. 2010. 2. 44 old. – A tartalomról: *Csibi Márta–Vekov Károly:* Bemutatkozik az Erdélyi Kárpát-Egyesület Kolozsvári Osztálya; *dr. Péterffy Anna-Erzsébet:* Honismereti fotótúra – Torockó; *Farkas Albert:* Vadász István-túra: Maros-forrás és Olt forrás; *György László:* Czofronka-túra; *Kovácsics László–Kercsó Attila:* Kerek kö – Gyilkos-kő túra; *Laczkó-Szentmiklósi Árpád:* Málnási Csaba-túra a Kecske-köre; *András Zsolt:* Dénes István-túra: A tekerőpataki Sűgő-barlang; *Gáspár László Zsolt:* Hóvirágtúra a Bodoki-havasokban; *dr. Kovács Lehel István:* Dédanyáink útján – Négyfaluból a rencei kaszálókig; *Kocsis András:* Látványosságok a Büdös-hegyen; *Asztalos Lajos:* Földrajzi nevek – magyar név, idegen név V.; *Egri Ferenc:* Czárán Gyula háza naplója 2.; *Jeszenszky Géza:* Harmadik találkozás a Hargitán; *Bertók Attila:* Az erdélyi hegyek endemikus és veszélyeztetett növényei: A Fogarasi-havasok veszélyeztetett növényfajaiból.

Ethnica. Szerk.: *Ujváry Zoltán.* Debreceni Egyetem Néprajzi Intézet. Debrecen 2009. 4. 97–120. old. – A tartalomról: *Bartha Elek:* Néprajz a Debreceni Egyetemen; *Bódi Erzsébet:* A hagyományos táplálkozáskultúra újjáértékelése; *Lajos Veronika:* Etnográfiai kutatás és gyakorlati alkalmazás – Problémafelvetés a moldvai migráció kapcsán; *Ujváry Zoltán:* A cigánység néprajzi kutatásának néhány kérdéséről.

Ethnica. Szerk.: *Ujváry Zoltán.* Debreceni Egyetem Néprajzi Intézet. Debrecen 2010. 1. 28 old. – A tartalomról: *Földi Adám:* A csempészet néprajzi kutatásáról; *Antal Ágnes:* Egy [furtai] házaspár fényképállománya; *Szabó László:* Debrecennek vagy egy vize: a Tóó.

Ethnographia. A Magyar Néprajzi Társaság folyóirata. Szerk.: *Bartha Elek.* 2009. 2. 145–234. old. – A tartalomról: *Limbacher Gábor:* A kereszt és a feszület;

Halász Péter: A szarvasmarha tejhasznának mágius védelme a moldvai magyarokránál.

Ethnica. Szerk.: *Ujváry Zoltán.* Debreceni Egyetem Néprajzi Intézet. Debrecen 2010. 29–52. old. – A tartalomról: *Mészáros Márta:* Édes sült tészták a 17. szd-i magyar nyelvű szakácskönyvekben; *Bálint Péter:* A Halál a Halálkoma-típusú mesékben; *Topor István:* Mitológia és folklór Makkai Sándor Sárka vihar c. regényében; *Pacsai Imre:* Néhány földrajzi nevünk etimológiájának új szempontú megközelítése Derecske, Derna, Dorog, Dörgics neve kapcsán; *Lukács László:* Mátyás-mondák Gömörből; *Földvári Katalin:* A pöcsi búcsúk a Nagy Szent Bazil Rend Máriapöcsi Gyűjteményében; *Csáky Károly:* Nemesbirtok visszacsatolása az anyaországhoz.

Édes Anyanyelvünk. Az Anyanyelvapolók Szövetségének folyóirata 2010. 3. 20 old. – A tartalomról: *Balázs Géza:* A nyelvi öröm; *Kemény Gábor:* Új szavakat tanulok: Vizitál; *Dóra Zoltán:* „Egyházfik” és „tisztelletes urak”; *Büki László:* Állati dolgok: alpaka, bünbak, dürgés; *Szili Katalin:* Kosztolányi és a nyelvművelődés; *Fráter Zoltán:* Fényképek Kosztolányiról; *Balázs Géza:* Kosztolányit újraolvastva;

Fleisz János dr.: Egy tollvonás volt a bűne. Szacsavay Imre, az Országgyűlés vértanú jegyzője. Kiadja az Országgyűlés Hivatala. Bp. 2009. 404 old.

Folk Magazin. Szerk.: *Berán István.* Kiadja a Táncházt Alapítvány. Bp. 2010. 44 old. – A tartalomról: *Bába Imre:* Az erdőn túli Transsylvania; *Juhász Zoltán:* Szim András kömörői pástorzenei hagyatéka; *K. Tóth László:* Lélekvirágok – Bodza Klára életútja; *Kóka Rozália:* Egyszer volt, ahogy is volt 1848-ban? *Nagy Botond:* Szvorák Katalin alternatív Kossuth-díjas; *Pávai István:* A folklorista Vikár Béla; *Kovács Henrik:* Cigánd gyermekdal-életének krónikája; *Balogh János:* Hogy kerül a baranyai csizma az asztalra?; *Ábrahám Judit:* A radzsasztáni langáknál; *Kóka Rozália:* A szabadkai pasesirta II.

Földesi Ferenc: Erős hit – erős akarat. A Magyar Királyi Veszprém-jutasi Honvéd Altisztképző Intézet, 1924-1944. *Veszprémi Szemle* könyvek 3. Veszprém 2010. 192 old.

Frankl Aliona: Kávézók és kávéházak. Bev.: *Gera Mihály.* Városháza. Bp. 2008. 40 old.

Gazda István: Bevezetés a reáltudományok történetébe magyarországi könyvészetébe. Hatágú Sip Alapítvány. Bp. 2009. 252 old.

Győr-Moson-Sopron megye földrajzi nevei. II. Győri járás. Szerk.: *Unti Mária, Varga Józsefné.* Kiadja a Nyugat-magyarországi Egyetem Apáczai Csere János Kara. Győr 2009. 363 old.

Határaink mentén. A szlovák-magyar határtérség társadalmi-gazdasági vizsgálata, 2008. Szerk. *Hardi Tamás, Tóth Károly.* Fórum Kisebbségkutató Intézet. Somorja 2009. 283 old.

Horváth Zsófia: Iskola a hegytetőn: a Notre Dame de Sion és az Arany János Általános Iskola és Gimnázium története. *Hegyvidéki históriák.* Tarsoly. Bp. 2010. 61 old.

Kemény Gábor: A nyelvtől a stílusig. Válogatott tanulmányok, cikkek. Tinta Könyvkiadó. Bp. 2010. 460 old.

Kisari Balla György: Manókától az emléktábláig. 1984-ben. Szerzői kiadás. Bp. 2009. 48 old. A tartalom-ból: Beszélgetés Kogutowicz Manuelával Piliscsabán, Kogutowicz Manó származása, Hogyan került Sopronba?: Magyar nyelvű térképek készítése: Megírni, kiadni, eladni; Emléktábla; Kisari Balla György beszéde.

Kovács József László – Kovácsné Paulovits Teréz: Budaörsi négykezes. Helyismereti és néprajzi olvasókönyv. Kiadja Budaörs Város Önkormányzata. Budaörs 2007. 280 old.

Kóka Rozália: Napsugárkisasszonyok a történelem sodrában. Fekete Sas Kiadó. Bp. 2010. 148 old. + 16 lap kép.

Kupán Árpád: Párhuzamos életrajzok – Nagyvárad egykori hírességei. *Partiumi füzetek 62.* Szerk.: *Dukrét Géza.* Europrint. Nagyvárad 2010. 288 old. – Bertsey György és id. Rimanóczy Kálmán, dr. Karácsonyi János és dr. Berkovits Ferenc, Sulyok István és dr. Adorján Armin, dr. Váradi Zsigmond és dr. Edelmann Menyhért; dr. Adorján Emil és dr. Papp János, Hegedűs Nándor és Dutka Ákos, dr. Soós István, dr. Soós István és dr. Ágoston Péter.

Lipsey Ildikó: Utak és tévutak az erdélyi magyarság huszadik századi történetében. Szerzői kiadás. Bp. 2008. 478 old.

Magyar Néprajz I. 2. Táj, Nép, történelem. Főszerk.: *Paládi-Kovács Attila,* szerk.: *Flórián Márta.* Akadémia Kiadó. Bp. 2009. 745 old.

Moldvai Magyarság. Szerk.: *Iancu Laura,* Hargita Kiadóhivatal. Csíkszereda 2010. 5. 22 old. – A tartalom-ból: Gyöngyössi Lajos: Gondolatok és tények a Bathyány téren, avagy: ami elhangzott, elhangzott; *Duma András:* A magyar mise kérdése és a csángóság Moldvában; *Farkas Gábor:* Lakatos Demeter költészete; *Gunda Béla:* Az erdélyi és moldvai kettős udvarok II.; *Sylvester Lajos:* Csupa csapás az élet; *P. Boros Fortunat:* Bákó; *Jerney János* utazása a magyarok őshelyeinek kinyomozása végett 1844 és 1845; *Iancu Laura:* Diófa.

Moldvai Magyarság. Szerk.: *Iancu Laura,* Hargita Kiadóhivatal. Csíkszereda 2010. 6. 22 old. – A tartalom-ból: *Sántha Attila – Kosztándi Tímea:* „Tíz év Moldvában” – könyv a csángó oktatási programról; *Szucher Ervin:* Tíz éve működik szervezeten a magyar nyelvű oktatás a Csángóföldön; *Borbáth Erzsébet:* Köszöntő a moldvai csángó oktatási program 10. születésnapjára; *Borbáth Erzsébet:* Volt egyszer egy iskola; *Oláh-Gál Elvira:* Domokos Pál Péter hagyatéka Gyimesfelsőlakra került; *P. Boros Fortunat:* Jasi; *Sylvester Lajos:* Csupa csapás az élet – „Nem akarom, hogy istentelen légy!”; *Gunda Béla:* Az erdélyi és moldvai kettős udvarok II.; *Jerney János* utazása a magyarok őshelyeinek kinyomozása végett 1844 és 1845; *Iancu Laura:* A pünkösdi árnyékában.

Moldvai Magyarság. Szerk.: *Iancu Laura,* Hargita Kiadóhivatal. Csíkszereda 2010. 7. 22 old. – A tartalom-

ból: *Pfemeter Mária:* Gaudeamus 2010; *Divald Borbála:* A Veres Hangyák külsőrekecsini táncsoport a Perkó Néptáncfesztiválon; Csángó Rádió a világban élő csángóknak; Gyűjtés a Lujzikalagori Gyermekek Háza megvásárlására; *Chirmuciu András:* Bukovinai székelyek – Szétszórva is megtartották hitüket, büszke öntudatukat; *Sántha Attila:* A moldvai Harlau (Horló) város nevének eredetéről; *Farkas Gábor:* Megérkezések – Iancu Laura költészete; *P. Boros Fortunat:* Egy fejezet a „Keleti károlatok”-ból; *Gazda László:* Vrancea kincsei pionírexpedíció VII.; *Sylvester Lajos:* Csupa csapás az élet; *Jerney János* utazása a magyarok őshelyeinek kinyomozása végett 1844 és 1845; *Iancu Laura:* Illés szekere.

Múzeumőr. A múzeumi ismeretterjesztés lapja. Szerk.: *Bánkiné dr. Molnár Erzsébet.* Kecskemét 2010. 1. sz. 36 old. – A tartalom-ból: *Somogyvári Ágnes:* Régészeti kutatások egykor, ma... és holnap?; *Szentpéteri József?* A solti Tételhegy története az őskortól napjainkig; *Rosta Szabolcs:* A Kiskunság középkori úthálózata; *V. Székely György:* Rézkori temető a petrezilyemföldön; *Mészáros Mónika:* Egy késő szármata – hunkori település és temető feltárása Dusnok határában; *Somogyvári Ágnes:* Amiről a kutak mesélnek; *Wickler Erika:* Trezor a földben; *Balázs Réka – Kustár Rozália:* Halmok a Duna-Tisza közén; *Takács Miklós:* Miben és hogyan laktak a honfoglaló magyarak?; *Guttyáné Hajdrik Gabriella – Vida Ágnes:* A Katona József Múzeum régészeti gyűjteménye; *V. Székely György:* Amikor az istenek is székéren utaztak.

Múzeumőr. A múzeumi ismeretterjesztés lapja. Szerk.: *Bánkiné dr. Molnár Erzsébet.* Kecskemét 2010. 2. sz. 36 old. – A tartalom-ból: *Bereznai Zsuzsanna:* Történeti-néprajzi kutatásaink Erdélyben (1990–2010); *Kothentz Kelemen:* Lapádi „vendégseg”; *Gyöngyössi Orsolya:* Menasági megmártózás a székely életben; *Bárth János* erdélyi fotói; *Bánkiné Molnár Erzsébet:* Adalékok Kővár-vidék népeletéhez; *Romsics Imre:* A székelyvassági székelyek táplálkozásának legfőbb nyersanyaga: a gabona és a burgonya; *Merinu Éva:* Egy szilágysági parasztleány cseledevei; *Székelyné Körösi Ilona:* Múzeumi évfordulók; *Merinu Éva:* Élet az erdélyi és a moldvai román ortodox kolostorokban; *Kriszóné Dávid Mária:* Kalotaszegi népművészeti hagyaték a kecskeméti Népi Iparművészeti Gyűjteményben; *Merinu Éva:* Erdélyi bokályok a Katona József Múzeumban; *Székely Gábor:* Örökségvédelem Erdélyben; *Bereznai Zsuzsanna:* Erdélyi kutatások konferencia a Cifrapalotában.

Műemlékvédelem. Kulturális Örökségvédelmi folyóirat. Főszerk.: *Valter Ilona.* Bp. 2010. 2. 69–136. old. – A tartalom-ból: *Entz Géza Antal:* Marosi Ernő és a magyar műemlékvédelem; *Koppány András – László Csaba – P. Samu Viktória – Rácz Miklós:* A bukony-szentlászlói evangélikus templom kutatása és helyreállítása; *M. Szilágyi Kinga:* Történeti kertek parlagon; *Gál Viktória:* Tetőkertek Budapest korai modern építészetében; *Józsa Anna – Krahling János:* A Budai Nyári Színkör; *Dulácska Endre – Dulácska Zsolt:* Összedől egy templom [Belvárdgyulán];

Műemlékvédelem. Kulturális Örökségvédelmi folyóirat. Főszerk.: *Valter Ilona*. Bp. 2010. 3. 137–224. old. – A tartalomról: *Mezős Tamás*: A műemlékvédő Möller István; *Bozóki Lajos*: Adalékok Möller István lékai helyreállításához; *Lupescu Radu*: Möller István tevékenysége Vajdahunyadon és a Hátszegi-medencében; *Sarkadi Márton*: Möller István elvei és gyakorlata; *Halmos Balázs* – *Marótyi Katalin*: Möller István tevékenysége a gyulafehérvári székesegyházon a korabeli és a mai műemlékvédelem-elmélet tükrében; *Havasi Krisztina*: Möller István rajzai a pilisszentkereszti kőfaragványokról; *Bardoly István*: „Igen veszedelmes útra léptünk” – Zsambék 1933–1934; *Prakfalvi Endre*: Möller István Lehel téri Árpád-házi Szent Margit templomáról; *Gyevainé Balogh Ágnes*: Möller István, az egyetemi tanár.

Petrik István: Rejtélyek országa. A kazár királyság és a kazár-magyar kapcsolatok rövid története. Cédrus Művészeti Alapítvány–Napkút Kiadó. Bp. 2008. 102 old.

Péter László: Kálmány Lajos. Válogatott tanulmányok. Bába Kiadó. Szeged-Pécska. 2008. 272 old.

Péterszabó Ilona: Torna fényben és árnyékban. Ed. Toparnita Arad 2009. 200 old.

Preininger Ferenc: Tények és gondolatok Közszegről. Pirkad Bt. Kiadó. Közszeg 2009. 132 old.

Redemptio. A jász és kun települések honismereti lapja. Fel. szerk.: *Hortiné dr. Bathó Edit*. Kiadja a Jász Múzeumért Alapítvány. 2010. 2. 24 old. – A tartalomról: *Callagov. Sz. V.*: Osszétia építészeti tájegységei I.; *Cseh János*: Egy különös, ritka vastárgy (láncsapapuc) Kengyel–Vigh-tanya gepida településéről; *dr. Fazekas Sándor*: Egy tragikus esemény néma tanúja: a körösszegi vártorony; *Fazekas János és dr. Fazekas Sándor*: Egy igazi kun falu a Felső-Tisza-vidéken [Szőlősgyula]; *dr. Bathó Edit*: A jász viselet újjászületése I.; *Gubicza Ándor*: Emlékezés Toepfer Istvánra születése 100. évfordulóján; *Fábián József*: Kunkép a Kiskunság kapujánál; *Gulyás Erzsébet*: Jászsági sajtó a rendszer-váltáskor III.; *Fodor István Ferenc*: Róza bácsi, a titokzatos postamester;

Róbert Péter: Zsinagóga Angyalföldön. Kiadja az Angyalföldi József Attila Művelődési Központ. Bp. 2009. 40 old.

Rózsadomb és vidéke tegnap s ma. Írta és fényképezte: *Csakányi Lajos és Götz Krisztina*. Csbook Kft. [2010] 152 old.

Sárközi Mátyás: Vérbeli vérbeliek. (*Kaiser Ottó* fényképeivel). Kortárs. Bp. 2010. 142 old.

S. Németh Katalin: Vigyázó kövek. A Bihar megyei műemlékvédelem kezdetei. Szerk.: *Dukrét Géza*. Kiadja a Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlékhely Társaság és a Varadinum Script Könyvkiadó. Nagyvárad 2009. 266 old.

Somkúti Ferenc – dr. Tóth József: A Vasvármegyei (SZOMBATHELYI) Kertészeti Egyesület története (1912–1949)- Pro Natura könyvek. Szombathely é. N. 88 old.

Suba László: Makfalvától Tordáig. Képzőművészeti beszéd a művelődési körökről. Hiperborea kiadó. Torda 2010. 72 old.

Szell János: „A fa nem hazudik...” Máthé Ferenc fafaragó népművész. Vésztő 2008. 160 old. –Forgácsok egy székely fafaragó életéből és munkásságából.

Tabi Kilátó 11. Helytörténeti olvasókönyv. Szerk.: *Bertalan Béla*. Tab 2010. 330 old. – *Schmidt Jenő*: Előszó; *Magyar Kálmán*: Erődített templomok és kolostorok Északkelet-Somogyban; *Magyar Kálmán*: Tab és környéke ősi birtokosai; *Sipos Imre*: Zics története a középkori Zichy birtoktest pusztulásáig; *Magyar Kálmán*: Kapoly története az Árpád-kortól a késő-középkorig; *Hegedűs István*: Kapoly történeti adatai; *Zoltán Péter*: Válogatás a Koppány-völgye kistérségi művészeti értékeiből; *Bertalan Béla–Gombénné Sámoly Anikó*: Ahol a Koppány-patak kanyarog (A Koppány-völgye kistérségi természeti és kulturális értékei); *Sipos Imre*: „Malenkij robot” a Szovjetunióban – a Koppány-völgyi falvakból ártatlanul elhurcoltak kálváriája; *Lukács Alexandra*: Adalékok az 1956-os forradalom és szabadságharc tabi eseményeihez.

Újpesti Helytörténeti Értesítő. Az Újpesti Helytörténeti Alapítvány lapja. Szerk.: *Rojkó Annamária*, 2010. 1. 32 old. – *Szöllősy Marianne*: Gondolatok a 20 éves Híradástechnikai Ipari Kutató Intézetéről; *dr. Hermann Ákos – Wollitzer György*: Mozaikok a Híradástechnikai Ipari Kutató Intézet 1953–1982 közötti történetéből; *Iványi János*: Dokumentumok az újpesti Eggek Királynéja főplébánia-templom építéséről, 21.– A torony és az oldalhajók nélküli templom; *Varga Károly*: Az István-telki Főműhely kulturális egyesülete; *Kriszán Sándor*: Újpest villamosközlekedése 1907–1914 között; *Róbert Péter*: Újpest nehéz hetei-hónapjai 1944–1945-ben; *Rojkó Annamária*: Epizódok Aschner Lipót életéből 8.; Vádal az üzemi tanács; *dr. Szerényi Antalné*: Egy újabb ismeretlen Kassák levél; az Elátkozott sziget; *dr. Kriska György*: Civil összefogás egy tőzegláp megmentéséért; *Hirmann László*: Weigele Sándor; *Szöllősy Marianne*: Bütorművész, műbütórasztales [Vizer József].

Újpesti Helytörténeti Értesítő. Az Újpesti Helytörténeti Alapítvány lapja. Szerk.: *Rojkó Annamária*, 2010. 2. 32 old. – *Dr. Simay Antal*: A Gyógyszerkutató Intézet (1950–2008) rövid története; *Lőrincz Róbert*: A Pest megyei Gazdasági Fiókegyesület káposztásmegyeri mintagazdasága 1843–1848; *Iványi János*: Dokumentumok az újpesti Eggek Királynéja főplébánia-templom építéséről, 2. Toronyépítés és harangok; *Kriszán Sándor*: Újpest iparvágányai és a lovasúti áruszállítás színterei az 1890-es évek végéig, 1.; *Rojkó Annamária*: Epizódok Aschner Lipót életéből 9. Hazatérés; *Karinthy Ferenc*: Ferencvárosi szív (részlet); *dr. Kriska György*: Fordulat lappügyben; *Hirmann László*: Kriszt Lajos; *Szöllősy Marianne*: A Brunovszky Nagyvendéglő „örököse”.

Vasi Szemle. A Vas Megyei Közgyűlés Tudományos és Kulturális folyóirata. Szerk.: *Gyurács Ferenc*. Kiadja: Vas Megyei Közgyűlés. Szombathely, 2010. 3. 271–392. old. – A tartalomról: *Szell Kálmán*: Mi történt Nemesbődön és Nagyencsen 1919. május 28–29-én?; *Bajzik*

Zolt.: Ünnepi hét és művészettörténeti kiállítás Szombathelyen 1934-ben; *Vig Károly*: Sítke: Öregeser bogárfaunisztikai vizsgálata; *M. Kozár Mária*: Hagyományörzés a Vas megyei szlovéneknél; *Nagy Zoltán*: Híres személyek, jeles események ábrázolása, zsiráfotívum megjelenése a XIX. századi körmendi agyagpipákon; *Herényi István*: Totemek, lovagcimerek, fejedelmi oroszlánok.

Várak, kastélyok, templomok. Szerk.: *Kósa Pál*. Talma Kiadó. 2010. 1. 50 old. – *Kósa Pál*: Műemlékek „gondnoka” – Interjú Varga Kálmánnal, a Műemlékek Nemzeti Gondnoksága igazgatójával; *Szőke Balázs*: A nagyselyki templom; *Rác Miklós*: A cseszneki vár a 21. szd.-ban; *Giber Mihály*: A késő középkori egri püspök-vár; *König Frigyes*: Lednic vára; *Virág Zoltán*: A szabadkigyósi Wenckheim kastély; *Horváth Zoltán György* – *Karczag Ákos*: A gemolai kolostor és Beatrix királyné emléke; *Dénes József*: Nagykemlék büszke vára; *Csorba Csaba*: Világos, a „szomorúság vára”; *Zay Orsolya*: Radványi kastélyok; *Csorba Csaba*: Utazás a „Száz halom” vidékére; *Karczag Ákos* – *Szabó Tibor*: Az észak-adriai partvidék várai.

Várak, kastélyok, templomok. Szerk.: *Kósa Pál*. Talma Kiadó. 2010. 2. 50 old. – *Sárközy Sebestyén*: Az északi határok őre: Tarkó vára; *Tajana Pleše*: Kresin vára; *Szatmári Sarolta*: Egyszer volt Tatán országgyűlés; *Gurzó K. Enikő*: Máriaradna, a magyar Jeruzsálem; *Karczag Ákos* – *Szabó Tibor*: Vidin várának magyar vonatkozásairól; *Ferenczy Sándor József*: Bozók vára; *Csorba Csaba*: Küküllővár; *Csorba Csaba*: Nógrád vára; *Sólyom Sándor*: Tündérvár a Nyitra mentén; *Bajmóc*; *Deschmann Alajos*: A szerednyei vár; *Petrovay Reskó Sándor*: A korosi Berényi-Forster-kastély; *Csorba Csaba*: Sajó-Hernád vidéki körtúra; *Szőcs Judit*: Utazás a Garam folyó mentén.

Várak, kastélyok, templomok. Szerk.: *Kósa Pál*. Talma Kiadó. 2010. 3. 50 old. – *Szőke Balázs*: Egy tökéletes aranyú templom [a dési ref. templom]; *Hermann Róbert*: Pétervárad, a Duna Gibraltárja; *Bodó Balázs*: A szentléleki pálos kolostor; *Winkler Gusztáv*: A győri sáncbátor déli szakaszának kutatása; *König Frigyes*: A kastélyba rejtett zsámbéki vár; *Solymosi Sándor*: A betléri kastély; *Szabó Tibor*: Bród újkori erődje; *Csorba Csaba*: Szomolány „tündérvára”; *Ujj János*: Az aradi minorita templom; *Horváth Zoltán György* – *Karczag Ákos*: Az aversai gyilkosság színhelyén; *Csorba Csaba*:

Hegyek-völgyek között Zemplénben és Abaújban; *Lóczy István*: Szakolca, egy kisváros nagy múlttal.

Városunk. Budapesti Honismereti Társaság Híradója. Fel. szerk.: *Gábrriel Tibor*. Bp. 2010. 1. sz. 16 old. – A tartalomról: *g. t.*: Egy város három arca – Megnyílt Óbuda állandó kiállítása; Budai „búrger”, pesti polgár; *Millits Máté*: A Szent István-bazilika harangjai; *Víz László*: Országos Általános Ipari Kiállítás; *Gábrriel Tibor*: Trianon és Budapest; *F. K.*: Az UTE első 125 éve – Kiállítás a Magyar Sportmúzeumban; *Víz*: Múzeumok majálisa (helytörténeti gyűjtemények); *Víz*: Aranytíz Helytörténeti Klub – Belváros-Lipótváros hagyományainak ápolói; *Horváth Péterné*: Falk Miksa utcai házak – Lipótvárosi emlékek; *Tóth József*: Pest város Szépitő Bizottmányától a MÁV telepig; *Róbert Péter*: Lipótvárosi „háztömbkopszós” – Félézer halott a romok alatt; *Gaján Vilmos*: Hentesüzlet a Szabadság hídnál, Pesten; *Mozes Ildikó*: Pestújhely centenáriuma; *G. T.*: Gázgyár Óbudán.

Városunk. Budapesti Honismereti Társaság Híradója. Fel. szerk.: *Gábrriel Tibor*. Bp. 2010. 2. sz. 16 old. – A tartalomról: *g.*: Pesti és budai iratok világa – Hétszáz éves a hazai papírhasználat; *Horváth Péterné*: Hidtörténetek – Lánchíd; *Balázs Attila*: Erzsébet-kilátó; *Tóth József*: Most térkép e táj; *V. L.*: A Nemzet Múzeuma; *g. t.*: Kertvárosi helytörténet; Honismeret Napja a Nemzeti Múzeumban; *Víz László*: Egykor volt egy Nemzeti Szalon

Városunk. Budapesti Honismereti Társaság Híradója. Fel. szerk.: *Gábrriel Tibor*. Bp. 2010. 3. sz. 16 old. – A tartalomról: *gábrriel*: A Babatündérhez – Játékkereskedelem Budapesten; *Skaper Brigitta*: „Tudok egy olyan mozit...”; *M. B.*: Szellem – Forma, Bau-haus – Újlipótvárosi lépcsőházak világa; *Tóth József*: Budapest vallásföldrajzától a fővárosi tudománytörténetig; *Karip Gyula*: Kulturális Örökség Napok a XVIII. kerületben; *G. T.*: Az Eötvös József Kollégium.

Vitéz Attila-V. Kápolnás Mária: Üdvözlét Szekszárdról. Szekszárdról. Szekszárd 2004. 90 old.

A Zempléni-hegység földrajzi lexikona. Szerk.: *Frisnyák Sándor dr.* – *Gál András dr.* – *Horváth Gergely dr.* Kiadja a Nyiregyházi Főiskola Turizmus és Földtudományi Intézete és a szerencsi Bocskai István Gimnázium. Nyiregyháza-Szerencs. 2009. 429 old. + 8 lap illusztráció.

Megjelent
HAGYOMÁNYÁTADÁS
Módszertani segédanyag

a HONISMERET folyóirat különszáma

Ha lassan is, de mindinkább teret kap iskoláinkban a *honismeret, népismeret*, úgy is mint tantárgy és úgy is, mint szemlélet. Egyre több pedagógus kívánja a tanórákon és azon kívül, az oktatási intézmények falai között, de az erdei iskolákban, nyári táborokban folyó oktató-nevelő munkát gazdagítani, tartalmassá, színesebbé tenni a néphagyomány értékeinek hasznosításával. Nekik kíván segítséget, szellemi municiót kínálni a Honismeret folyóirat tíz esztendeje indított ISKOLA ÉS HONISMERET rovata.

A HAGYOMÁNYÁTADÁS kötet a folyóiratban megjelent közlemények egy részének újraközlésével módszertani kézikönyvként kíván a tanárok segítségére lenni. Közleményeinek szerzői között ott találhatók a téma klasszikusai, akik már több nemzedékre hatottak: *Györfly István, Karl János, Karácsony Sándor, Újszászy Kálmán, Bálint Sándor, Tálasi István, Katona Imre, Morvay Péter, Végh József, Kődöböcz József*. Az őket követő nemzedékből olyan tapasztalt nevelők szólnak meg, mint *Andrásfalvy Bertalan, Kovács Dániel, Barsi Ernő, Timaffy László, Bodolay Géza* vagy *Fehér Zoltán*. Elmondják véleményüket, ajánlásait történetészek (*Szabolcs Ottó, Csorba Csaba, Balogh Mihály, Marjanucz László*), néprajzkutatók (*Kósa László, Szentí Tibor, Halász Péter, Molnár Mária, Szacsavay Éva, Bihari Anna, Pócs Éva, Tátrai Zsuzsanna*), művelődéstörténetészek (*Pokorni Zoltán, Kovács József László, Dienes Dénes*), s nagy számban olyan gyakorló pedagógusok, akik tapasztalataikkal a mindennapi aprómunkához szolgáltatnak hasznos adalékokat.

A HAGYOMÁNYÁTADÁS kötet valamennyi magyar iskola honismeret iránt érdeklődő diákjának és tanárának érdeklődésére számít. Szükségszerűen belekerültek olyan nézőpontok és tematikák, amelyek a nagyvárosokban – legalábbis részben – időszertülnenek, vagy éppen maguktól értetődők, más esetekben olyanok, amelyek Magyarországon túlhaladtak, de talán a külföldi magyar iskolákban, kisebbségben, szórványban, a hagyomány teljesebb virágzásának körülményei között nagyon is időszerűek. Talán abból is származhat haszon, hogy – érthető módon – sokszor találkozhatunk átfedésekkel, ismétlésekkel, ezeknek kihagyásával nem akartuk az íráskor eredeti arányait, szerkezetét megbontani. Amikor a közlemények egy-egy konkrét iskola, szakkör, tábor munkáját mutatják be, akkor is betekinthetünk a konkrét jelenségek mögé, és leszűrhetjük az általános tanulságokat.

A tapasztalat- és hagyományátadás eszközeként indul útjára kiadványunk. Azt reméljük, jó szolgálatot tesz a honismeret munkásai, tanárok, diákok, gyűjtők kezében, s hozzájárulhatunk vele az iskolai és az iskolán kívüli szakkörök, klubok, közösségek tevékenységének módszerbeli színesítéséhez, tartalmi elmélyítéséhez. Bizunk benne, hogy olyan korszak küszöbén állunk, amely új lehetőségeket nyit nemzetünk előtt, s a honismereti mozgalom a haza birtokbavétele és gyarapítása érdekében egyre sikeresebben fáradozhat. *Eötvös Józseffel* együtt valljuk, hogy a haza nem egyszerűen az a földdarab, amelyen születünk. „A haza több! Azon hely, melyen magunkat szabadoknak érezhetjük. Melynek története dícsőségünk, virágzása boldogságunk, jövője reményünk! A honszeretet soha szolgálk erénye nem vala. Csak a szabadságban verheti gyökereit, s csak véle együtt terjed a polgárok szívében. A honszeretet nem a számárnak vonzalma istállójához, hanem az embernek ragaszkodása azon helyhez, ahol magát boldognak, azaz szabadnak érezheti.”

Kötetünk ebben a szellemben kívánja szolgálni a honismeret sikerét, a honszeretet erősödését. **Megvásárolható** 1200 Ft-ért: Budapesti Teleki Téka Könyvesboltban (1088 Budapest, Bródy Sándor u. 46.) és az MNM VERÁNÓ Könyvesboltban (1053 Budapest, Magyar u. 40.). **Megrendelhető** (postaköltséggel együtt 1500 Ft) a Honismereti Szövetség levelezési címén: **1370 Budapest Pf. 364.**

Bukovinai székely jegyespár
(Péter László gyűjteményéből)

Felvidéki népviseletes babák Búcsón (Mester Tibor felvételei)

Gímes (Zobor-vidék)

Ipolybalog (Ipolymente)

